
2021

XXXVII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

30 квітня 2021 р.

Переяслав

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XXXVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки
в країнах Європи та Азії»**

30 квітня 2021 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав – 2021

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
УНИВЕРСИТЕТ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ В ПЕРЕЯСЛАВЕ

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XXXVII Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития современной науки
в странах Европы и Азии»**

30 апреля 2021 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Переяслав – 2021

Матеріали XXXVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2021 р. – 199 с.

Материалы XXXVII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав, 2021 г. – 199 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины,
ректор Университета Григория Сковороды в Переяславе.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

В.В. Поліщук – к. фіз. вих. і спорту;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;

В.В. Полищук – к. физ. восп. и спорта;

В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;

В.А. Винс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровник – к.и.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

В.В. Поліщук,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровник,

А.П. Король,

В.В. Полищук,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровник,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Мирзохид Кузиев, Шахноза Бозорова
(Самарканд, Узбекистан)

ТОВУҚ ОЗУҚАЛАРИНИНГ ИСТЕЪМОЛ ҚИЛИНИШИ ВА ҲАЗМЛАНИШИГА СУТ ЗАРДОБИНИНГ ТАЪСИРИ

Сўнги пайтларда мамлакатимизда паррандачилик соҳасини ривожлантириш ва экспортга мўлжалланган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва тайёр маҳсулот турларини кенгайтириш, шу билан биргаликда аҳолини маҳаллий ишлаб чиқарилган сифатли, экологик табиий ва арзон паррандачилик маҳсулотлари билан таъминлаш, паррандаларни озиклантириш учун илмий асосланган меъёрларни ишлаб чиқиш, паррандачилик маҳсулотларининг биологик ва экологик хавфсизлигини таъминлаш, паррандаларни табиий озуқа рационлари билан боқиш ва уларга берилаётган озуқа базасининг таркиби ва сифатини назорат қилиш, паррандалар сони ва етиштириладиган маҳсулотларнинг миқдорий ҳамда сифат кўрсаткичларини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда [1, с. 11-14].

Юқорида келтириб ўтилган имкониятлар ва яратилган шароитлар натижасида сўнги пайтларда мамлакатимизда товуқларнинг бош сони кундан-кунга ортиб бормоқда ва улардан олинадиган маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичлари ҳам яхшиланиб бормоқда, ушбу келтирилган натижаларни сақлаб қолиш ёки бўлмаса маҳсулдорлик кўрсаткичларини янада оширишда паррандалар учун озуқа базасини ва уларни биологик қиймати юқори бўлган табиий озуқа рационларини яратиш, импорт ўрнини босувчи озуқа маҳсулотларини ишлаб чиқариш ишлари талаб даражасида йўлга қўйилмаганлиги учун, бугунги кунда маҳаллий имкониятларимиздан келиб чиққан ҳолда товуқларни озиклантиришда озуқаларнинг ҳазмланиши, едиримлилиги ва тўла биологик қийматли озуқа базасини яратиш, озуқалардан самарали фойдаланиш имкониятини берувчи табиий озуқавий қўшимчаларни излаб топиш ҳамда озуқа рационини ушбу табиий қўшимчалар билан бойитишнинг илмий асосларини излаб топиш ва амалиётга тадбиқ қилиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Тадқиқотларни амалга оширишимиз давомида бройлерларни озиклантиришда фойдаланиладиган маҳаллий ҳудудларимиз учун ҳос бўлган озуқаларни истеъмол қилиниши, тўйимлилиги ва ҳазмланиш коэффициентини яхшилаш ҳамда тўла қийматли озуқа базасини яратиш, озуқалардан самарали фойдаланиш имкониятини берувчи табиий озуқавий қўшимчаларни излаб топиш ва озуқа рационини ушбу табиий қўшимчалар билан бойитишнинг илмий асосларини излаб топиш ва амалиётга тадбиқ қилиш асосий вазифалардан ҳисобланади.

Озуқаларнинг истеъмол қилинишини ва ҳазмланишини яхшилаш мақсадида мамлакатимиз саноатида деярли фойдаланилмайдиган сут зардобидан фойдаландик. Сут задоби табиий биологик қўшимча бўлиб ўзининг таркиби, кимёвий ва биологик хусусиятларига кўра муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Бугунги кунда замонавий технологиялар асосида творог ишлаб чиқаришда (70 % гача) ажралиб чиқадиган зардобнинг таркибига назар соладиган бўлсак қуруқ модда ўртача-6,0%, оксил - 0,5%, сут шакари - 4,2%, ёғ - 0,4, кул - 0,7% ва энергетик қиймати (1 кг/кал) 217 каллорияга тенг бўлади, унинг рН 5,2-5,5 га тенг. Зардоб барча турдаги алмаштириб бўлмайдиган аминокислоталарни сақлайди, шу билан биргаликда маълум бир улушда витамин - В₁, В₂, В₆, В₁₂, С, РР, А ва Е каби витаминлар, иммуноглобулинлар, сут кислотаси, нуклеин кислотаси, лимон кислотаси, чумоли, учувчи ёғ кислотаси, пропион кислота каби моддалар мавжуд, бундан ташқари зардоб таркибидаги биологик жихатдан тўла қийматли оксиллар, ёғлар, микроэлементлар, витаминлар ва турли ёғ кислоталари озуқа рационининг тўйимлилиги қийматини ҳам оширишга хизмат қилади [2, с. 78-85; 3, с. 23].

Юқорида келтирилган хосса ва хусусиятларига кўра, товуқларни озиклантиришда асосий озуқалардан ҳисобланувчи буғдой кепагини зардоб билан ишлов бериб озиклантирилганида, назорат гуруҳига нисбатан (сув билан ишлов берилган) озуқа рационининг едиримлилиги ўртача 18% га ошганлиги аниқланди, шунингдек назорат ва тажриба гуруҳи ҳайвонларидан ажраладиган ахлат миқдори аниқланганида, тажриба гуруҳиники назоратга нисбатан 6,7% га кўплиги аниқланди, олинган натижаларга асосланиб тажриба гуруҳида истеъмол қилинган тўйимли моддалар миқдори кўпроқ бўлди деб айтиш мумкин. Юқорида келтирилганлар билан биргаликда зардоб ўзининг хосса ва хусусиятларига кўра, ҳайвонлар овқат ҳазм қилиш тизимида кечадиган деярли барча жараёнларга ижобий таъсир қилади ва натижада истеъмол қилинадиган озуқа рацион таркибидаги тўйимли моддаларнинг ҳазмланиш коэффициенти, ўзлаштирилишини ва ҳайвонлар организмидаги алмашинув жараёнларини ҳам ошириши адабиётларда келтирилган [4, с. 12].

Озуқаларни сут зардоби билан бойитиш озуқаларнинг истеъмол қилинишини, ҳазмланишини ошириш орқали паррандачилик соҳасида тўйимли озуқага бўлган талаб маълум даражада қондирилади ва шунингдек турли зотга мансуб бўлган товуқларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларини сақлаб қолиши ва ошириш имкониятларини бериши мумкин. Бундан ташқари сутни қайта ишлаш корхоналаридан чиқинди сифатида ажратиб олинадиган зардобдан ҳам самарали фойдаланиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Зипаев Д.В., Зимичев А.В. Молочная сыворотка – ценное сырье для вторичной переработки. Известия вузов. Пищевая технология, № 2, 2007. С. 14-17.
2. Храмцов А.Г. Феномен молочной сыворотки. – СПб.: Профессия, 2011. – С.804.
3. Хохрин С.Н. Кормление сельскохозяйственных животных. – М.: Колосс, 2004.
4. Филатов Ю.Н., Гунст Т.М. Использование творожной сыворотки // Молочная пром-сть. – 2006. – № 6. – С. 97.

Научный руководитель:

PhD, доцент Кузиев Мирзохид Саъдуллаевич.

Олена Опанасюк, Едуард Кавун
(Вінниця, Україна)

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗАПАХУ І КОЛЬОРУ НА РОЗПІЗНАВАННЯ БДЖОЛОЮ МЕДОНОСНОЮ (*Apis mellifera*) α -D-ГЛЮКОПІРАНОЗИЛ- β -D-ФРУКТОФУРАНОЗИДУ

У роботі досліджена роль зорового та нюхового аналізатору медоносної бджоли за авторською методикою. Проаналізована динаміка та співвідношення відвідування годівничок бджолами, які мали різні характеристики за складом субстрату для бджіл та кольором фону, на якому вони знаходилися. Метою проведених експериментів являється визначення реакції бджіл на різні подразники за умов початку вильоту з вуликів, а саме: наявність сахарози в годівничках, наявність ефірів жасмину та ефект кольору. За таких умов можна провести інтегральний аналіз інтерференції, тобто виявити характер впливу різних чинників у їх взаємодії на систему аналізу образів, смаку та запахів, що наближує експеримент до реальних процесів, що відбуваються у природних екосистемах.

Як відомо, бджоли відіграють важливе значення у природних екосистемах, оскільки вони являються найважливішими запилювачами для великої кількості квіткових рослин. Відомо, що бджоли запилюють близько 80% видів квіткових рослин, що вкрай важливо як для функціонування природних екосистем, так і для забезпечення людства різноманітними продуктами харчування. Бджолиний мед здавна використовується людиною не лише як цінний харчовий продукт, але й обов'язковий елемент апітерапії [1]. Оскільки бджільництво розвивається з давніх часів, то актуальність дослідження поведінки бджіл [танці бджіл], їх реакції на фізичні та хімічні подразники [2; 3] залишаються актуальними. Для кращого розуміння функціонування систем орієнтації бджіл у пошуку збору вивчаються фактори запаху, кольору і смаку в контексті їх розпізнавання бджолою медоносною (*Apis mellifera*). В якості харчової добавки була обрана сахароза (α -D-глюкопіранозил- β -D-фруктофуранозиду), в якості харчового аттрактанту – ефірні олії жасмину, а як фактори, що розпізнаються зоровими аналізаторами були обрані білий, чорний, червоний та синій кольори. Така постановка експерименту дозволить краще зрозуміти як саме бджоли розрізняють квіти за запахом та за кольором на прикладі квітки жасмину, яка має біле забарвлення та яскравий виражений аромат, і, відповідно, проведений аналіз кореляції між нюховим, смаковим та зоровим аналізаторами, ці питання активно вивчаються.

Медоносна бджола – це комаха, що відноситься до типу членистоногих та ряду перетинчастокрилих. Бджолина родина складається із матки, трутнів та робочих бджіл. Відомо, що бджоли здатні розрізняти 4 основних смаки: солодкий, гіркий, кислий та солоний. Органи смаку у бджоли розташовані на трьох ділянках: на ротових придатках, вусиках та ніжках [4]. Бджоли під час збору нектару збирають також глюкозу, фруктозу і сахарозу [5; 6]. Ці цукри зустрічаються як у нектарі та в медвяній росі [6]. Органи смаку бджоли контролюють придатність їжі до її використання. Відомо, що бджоли не дуже чутливі до гірких речовин [7]. Було також встановлено, що бджоли не вживають сироп у якому є домішки соляної кислоти (0,9 г на 1 л), але разом з тим вони вживають сироп з домішкою оцтової кислоти (до 24 г на л) [6; 7].

Органи нюху у бджоли представлені пластинками, що знаходяться на вусиках. Бджоли використовують хімічні речовини в системі сигналізації та орієнтації [8]. З спеціалізованих залоз добре вивчена залоза Насонова, яка є у матки та робочих бджіл. Ароматична речовина Насонової залози орієнтує бджіл під час роїння, при його зборі та при поселенні рою у нове житло [9].

Робоча бджола має два складних та три простих ока. Кожне складне око складається з декількох тисяч оптичних одиниць – омматидіїв, які ізольовані один від одного пігментними клітинами [10]. Зовні око вкрите роговицею, поверхня якої розділена на шестикутні фасетки. Прості очі розташовані на тім'яній зоні голови, схожі на трикутник [11]. Дослідами встановлено, що прості очі у бджоли не розрізняють окремих предметів, а володіють лише загальною світлочутливістю, яка стимулює чутливість складних очей [12]. Бджоли здатні розрізняти кольори, при чому вони найкраще вони розрізняють білий, синій та жовтий кольори, а також сприймають УФ-промені. Бджоли досить добре розрізняють контрастні фігури [13].

Для аналізу орієнтації бджіл у модельному середовищі нами був збудований полігон: листу фанери розміром 70x70 см був прикріплений білий круг діаметром 50 см, рівномірно розділений на 8 секторів. До кожної частини круга були прикріплені вирізані кольорові кола (червоний, синій, чорний та білий). На кожному секторі були прикріплені годівнички діаметром 8 см, розміщені на необхідних кольорах.

Нами враховувалися фактори, які могли впливати на результат дослідження: погодні умови (температура, тиск, вологість, напрям і сила вітру, ступінь соляризації полігону, індекс збудження магнітного поля Землі). У життєдіяльності бджолої родини розрізняють періоди активного стану та зимівлі. Зимовий період бджоли проводять у стані спокою. Активний стан припадає на весняно-літній період. З метою контролю ступеня насиченості та голоду медоносних бджіл, оптимальний час проведення дослідження є весна, початок виходу бджіл із пасивного стану (після першого обльоту, що відбувається при +12...+14 градусів Цельсія). Згідно з кліматичними умовами України, цей час припадає на кінець березня – початок квітня.

Важливими кліматичними показниками є температура, вологість повітря, швидкість вітру, тиск, сонячна активність, магнітна збуреність та хмарність. Експеримент проводився при +12-14 °С, відносної вологості 75-80%, швидкості вітру від 3-6 м/с.

Під час проведення експерименту, на пасіці був розміщений вищеописаний полігон на відстані 5 метрів від бджолиних вуликів, кожна годівничка була заповнена наступними розчинами (номери розчинів збігаються з нумерацією рядів (див. Рис. 1.1., 1.2., 1.3.):

1. 60%-й цукровий розчин з додаванням краплі ефірної олії жасмину на червоному колі
2. 60%-й цукровий розчин з додаванням краплі ефірної олії жасмину на білому колі
3. 60%-й цукровий розчин з додаванням краплі ефірної олії жасмину на темно-синьому колі
4. 60%-й цукровий розчин з додаванням краплі ефірної олії жасмину на чорному колі;
5. Вода на білому колі
6. Вода з додаванням краплі ефірної олії жасмину на білому колі
7. 60%-й цукровий розчин на білому колі
8. 60%-й цукровий розчин на темно-синьому колі

У всіх розчинах використовувалась артезіанська вода «Долина ПЛЮС» зі стандартизованими фізико-хімічними та біологічними показниками [14]

Пункт спостереження розміщувався на відстані 5 метрів від місця експерименту, з метою зменшення похибки негативного впливу на результат. Експеримент тривав три години (з 12:00-15:00), протягом цього часу відбувалась фіксація активності бджіл біля кожної годівнички. В ході експерименту, були отримані наступні результати (див. Рис. 1.1., Рис. 1.2., Рис. 1.3.), що віддзеркалюють загальну кількість подій на кожній годівничці. Під подією ми вважаємо динаміку відвідування кожної годівнички.

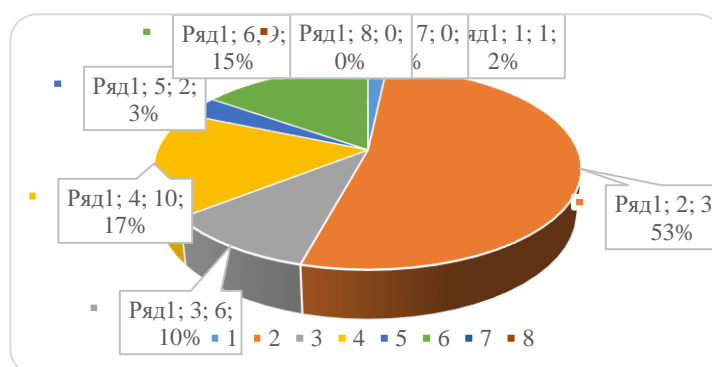

Рис. 1.1. Співвідношення відвідувань бджолами годівничок на полігоні під час першого експерименту

За діаграмою першого експерименту, ми спостерігаємо тенденцію вибору годівничок під №2 (53%), №4 (17%) та №6 (15%). При цьому, обирались годівнички з присутністю ефірної олії та, переважно, на білому тлі (№2 та №6). Зацікавленості у запропонованих розчинах без ефірної олії не виявлено (№7 та №8).

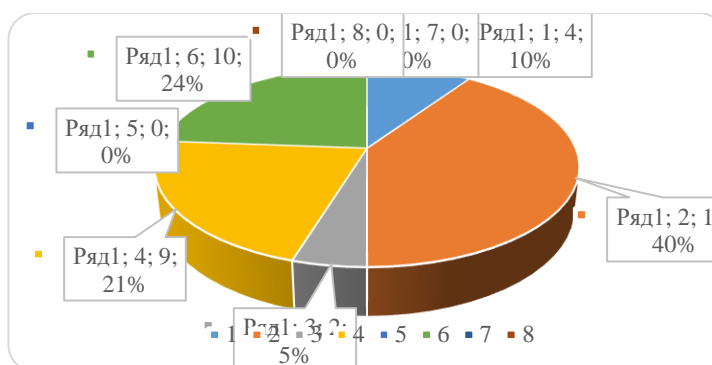

Рис. 1.2. Співвідношення відвідувань бджолами годівничок на полігоні під час другого експерименту

За другим експериментом продовжується тенденція вибору годівничок під №2 (40%), №6 (24%) та №4 (21%). Помічено зростання частоти вибору годівничок розташованих на білому тлі (№2 та №6). При

цьому, годівнички без ароматичної добавки так і не викликали жодної зацікавленості у медоносних бджіл (№7 та №8).

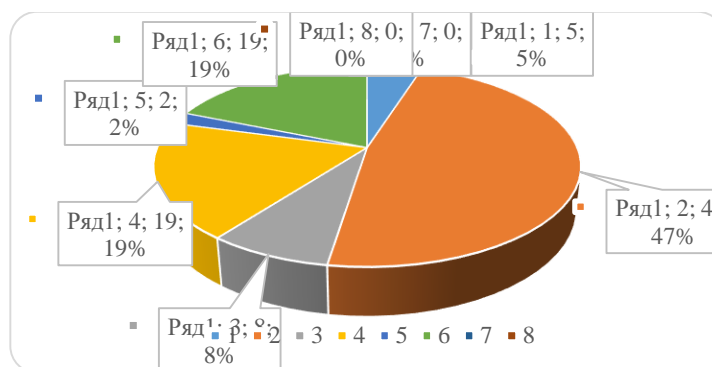

Рис. 1.3. Співвідношення відвідувань бджолами годівничок на полігоні під час першого та другого експерименту

За двома експериментами спостерігається тенденція вибору годівничок під №2 (47%), №6 (19%) та №4 (19%). В обох випадках спостерігається перевага бджолами годівничок з присутністю ефірної олії жасмину на білому тлі. Варто відмітити факт повного або часткового ігнорування годівничок без ароматичного масла та на фоні неприродних кольорів (№1, №3, №5, №7 та №8).

З отриманих результатів можна зробити наступні висновки:

1. У першу чергу бджоли орієнтуються на запах, годівнички без ароматизатора дають найменший ефект, так як це покоління бджіл не мало контакт з жасмином, це говорить про те, що програма розпізнавання запаху жасмину існує з самого початку;

2. Колір годівничок відіграє важливу роль. Найвищий ефект спостерігався, якщо колір годівничок і запах відповідає квіткам жасмину;

3. Неприродні кольори жасмину (синій і червоний) відлякують, у той час як білий колір навіть без наявності цукру, але з необхідним ароматизатором – приваблює.

Література:

1. Тихонов О. І. Актуальність створення в Україні лікарських препаратів із продуктів бджільництва (апітерапія): збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика. / О. І. Тихонов, Л. В. Коношевич, Б. Т. Кудрик, С. Г. Бобро // - 2014. - Вип. 23(3). - С. 434-439.
2. Barron, A. Octopamine modulates responsiveness to foraging-related stimuli in honey bees (*Apis mellifera*): Scientific Article./ Barron, A., Schulz, D. & Robinson, G. - J Comp Physiol A (2002). - 603–610 p.
3. P. Marfaing. Effect of the concentration and nature of olfactory stimuli on the proboscis extension of conditioned honey bees *Apis mellifica ligustica*: Scientific Article./ P. Marfaing, J. Rouault, P. Laffort. – France, Gif-sur-Yvette: Laboratoire de Physiologie de la Chimioréception, URA 1190, CNRS, 91190
4. Лаврехин Ф.А. Биология медоносной пчелы: книга./Лаврехин Ф.А., Панкова С.В. – Москва: Колос, 1983. - 303 с.
5. Шнуровозова Т.В. Пчёлы: книга./ Шнуровозова Т.В. - Эксмо, 2013. – 320 с.
6. Адамчук Л.О. Ефективне використання бджіл для запилення садів та ягідників: методичні рекомендації./ - Київ: СТ-друк, 2020. - 130 с.
7. Дружбяк А.И. Продуктивна дія різного виду кормів на функціональний стан організму медоносних бджіл при підготовці до зимівлі: автореферат дисертації./ Дружбяк А.И. - Львів, 2019. - 24 с.
8. Барышников С.И. Книга пчеловода: книга./ Барышников С.И. – Алма-Ата: Кайнар, 1990. - 304 с.
9. Очеретный А.Д. Большая энциклопедия пчеловода: книга./ Очеретный А.Д. - Москва: Эксмо, 2017. - 320 с.
10. Руцкая Т.В. Полный справочник пчеловода: справочник./ Руцкая Т.В. - Москва: АСТ, 2014 - 318 с.
11. Щербина П.С. Пчеловодство: учебник./ Щербина П.С. - Москва: "Сельхозгиз", 1958. - 625 с.
12. Королёв В.В. Пчеловодство. Большая энциклопедия: книга./ Королёв В.В. - 2012. - 416 с.
13. Жданова Т.Д. Сотворенная природа глазами биологов: [у 2-х т.]. Т.2. Поведение и чувство животных: книга./ Жданова Т.Д. - Символик, 2018. - 224 с.
14. Чому ми? Долина Плюс® ПИТНА ВОДА: веб-сайт. URL: <https://c/chomu-dolina-plus/#cid60> (дата звернення: 01.01.2021).

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

М.Ж. Бегалиева, С.Т. Солтабаева
(Алмата, Казахстан)

ЖЕР УЧАСКЕЛЕРІН БАҒАЛАУДА ГЕОДЕЗИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Аңдатпа. Қазақстан Республикасында жер реформасын жүргізудің ғылыми негіздерін әзірлеуді: жер қатынастарын қайта құруды, жаңа жер құрылысын қалыптастыруды, Жер ресурстарын басқаруды және Қазақстан жерін ұтымды және тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған ақылы жер пайдаланудың экономикалық тетігін жетілдіруді геодезиялық қамтамасыз етуді білдіреді.

Түйінді сөздер: базалық мөлшерлеме, кадастрлық карта, жер учаскесі, ЖҚЗ, ортофотоплан, жер учаскелері, картография.

ГЕОДЕЗИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНКИ ЗЕМЕЛЬ

Аннотация. Геодезическое обеспечение разработки научных основ проведения земельной реформы в Республике Казахстан заключается в: преобразовании земельных отношений, формировании нового земельного строительства, совершенствовании экономического механизма платного землепользования, направленного на обеспечение управления земельными ресурсами и рационального и эффективного использования земель Казахстана.

Ключевые слова: базовая ставка, кадастровая карта, земельный участок, ДЗЗ, ортофотоплан, земельные участки, картография.

GEODETIC SUPPORT OF THE VALUATION OF LAND

Annotation. Geodesic support for the development of scientific foundations for the implementation of land reform in the Republic of Kazakhstan consists in: the transformation of land relations, the formation of new land construction, the improvement of the economic mechanism of paid land use, aimed at ensuring the management of land resources and the rational and efficient use of land in Kazakhstan.

Keywords: base rate, cadastral map, land plot, remote sensing of the earth, orthophotoplan, land plots, cartography.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында нарықтық экономикаға көшу кезеңінде қызметтің барлық салаларында өзгерістер жүріп жатыр. Сонымен қатар, ақылы жер пайдалану саясатын жүзеге асыру қажеттілігі туындады. Әрбір жер учаскесі меншік немесе жер пайдалану объектісі ретінде жылжымайтын мүлік объектісі болып табылады, тиісінше оның өзіндік құны болуы тиіс. Егер социализм жағдайында тұрмыстық жер қаржылық емес материалдық ресурс болса, онда нарық жағдайында ол таза экономикалық категорияға айналады. Нормативтік кадастрлық (бағалау) құны жердің бастапқы нарығында қалыптастырылады және нормативтік көрсеткішті, яғни жер учаскесінің 1 ш.м. үшін төлемақының базалық ставкасын (бұдан әрі-базалық ставкалар) және тиісті түзету коэффициенттерін қолдану жолымен реттеледі. [6] жалпы алғанда, жер учаскесінің кадастрлық құнын есептеу (P) келесі формуламен ұсынылуы мүмкін

$$P \equiv S * (P_{noc_i} + P_{сделки}) * K_{iu} \quad (1)$$

мұнда: S – жер учаскесінің ауданы (кв.м);

P_{noc_i} – елді мекен инфрақұрылымының ерекшеліктерін ескеретін i-кластер үшін сығылған факторлардың сызықтық функциясы (инфрақұрылымдық құрауыш), тг/кв.м;

$P_{сделки}$ – нақты жер учаскесінің ерекшеліктерін ескеретін I-кластер үшін мәміле параметрлерінің сызықтық функциясы (жергілікті құрамдас бөлік), тг/кв.м;

K_{iu} – Жер учаскелерімен және басқа да жылжымайтын мүлік объектілерімен мәмілелер туралы ақпарат бар функционалдық пайдалану түрі бойынша жердің кадастрлық құнының үлестік көрсеткішінен нарықтық мәмілелер статистикасы жоқ функционалдық пайдалану түрі бойынша жердің кадастрлық құнының үлестік көрсеткішіне көшу коэффициенті.

Қалалық жерлердің құндылығы олардың қосымша табыс алу қабілетіне байланысты. Бұл кірісті анықтау үшін олардың кадастрлық бағасы жүргізіледі. Жер учаскелерінің кадастрлық бағалау құнын анықтаудың негізі жер бағасының нормативтік көрсеткіші-базалық мөлшерлеме деп аталады. Жер учаскелері үшін төлемақының базалық ставкасы-осы экономикалық жағдайларда жер рентасының орташа шамасының мәнін білдіретін жердің нормативтік бағасы [1]. шығындардың маңызды факторлары, әдетте;

- орналасқан жері мен ортасы;
- нысаналы мақсаты, рұқсат етілген пайдаланылуы, өзге тұлғалардың жер учаскесіне құқықтары;
- физикалық сипаттамалары (жер бедері, ауданы, конфигурациясы және т. б.);
- көліктік қолжетімділік;

• инфрақұрылым (инженерлік желілердің болуы немесе жақындығы және оларға қосылу шарттары, әлеуметтік инфрақұрылым объектілері және т.б.). Жер учаскелері жеке меншікке берілген кезде немесе жалға берілген кезде олар үшін төлемақының базалық ставкаларын елдің Үкіметі белгілейді.

Кесте 1. - Жер учаскелері жеке меншікке құрылыс салуға берілген немесе үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендері салынған, оларға қызмет көрсетуге арналған жерлерді қоса алғанда, олар үшін төлемақының базалық ставкалары

№	Елді мекендер	1 ш. м. үшін теңгемен базалық төлемақы мөлшерлемесі
1.	Астана	1 180
2.	Алматы	717
3.	Ақтау	145
4.	Ақтобе	137
5.	Атырау	123
6.	Караганда	190
7.	Кокшетау	114
8.	Костанай	123
9.	Кызылорда	129
10.	Павлодар	114
11.	Петропавловск	114
12.	Талдықорған	137
13.	Тараз	181
14.	Уральск	114
15.	Усть-Каменогорск	145
16.	Шымкент	181

Мемлекет жер учаскесіне жеке меншік құқығын берген немесе уақытша өтеулі жер пайдалану құқығын сатқан кезде жер учаскесінің кадастрлық (бағалау) құнын айқындау үшін оның нормативтік бағасы төлемақының базалық ставкасы болып табылады. Зерттелетін объектіге қатысты коэффициенттер әрбір фактор бойынша қолданылады, содан кейін орташа түзету коэффициенті есептеледі, ол базалық ставкаға көбейтіледі және бағаланатын жер учаскесінің 1 ш. м. құнын мынадай формула бойынша алады:

$$(K_1 + K_2 + \dots + K_n)$$

$$\frac{\quad}{n} C_m = C_{\sigma} x, \quad (2)$$

мұнда C_m – 1 ш. м. жердің құны;

K_1, K_2, K_n – түзету коэффициенттері;

C_{σ} – базалық мөлшерлеме.

Кесте 2.- Жер учаскелерінің құнын бағалау кезінде қолданылатын факторлардың тізбесі:

№	Факторлар	
1.	Экономикалық-қала құрылысы	Балабақшалар, мектептер, дүкендер, ауруханалар, емханалар, жоғары оқу орындары, инженерлік желілер, қоғамдық көлік желісі
2.	Әлеуметтік-функционалдық	Экологиялық зиянды және шу шығаратын объектілердің салыстырмалы орналасуы, тұрғын аудандардың жұмыс орындарымен байланысы
3.	Экологиялық	Қала аумағының схемасының экологиялық картасы бойынша анықталады

1 сурет. ҚР бойынша жерді бағалау базалық мөлшерлемелерге әсер ететін факторлардың тізбесі

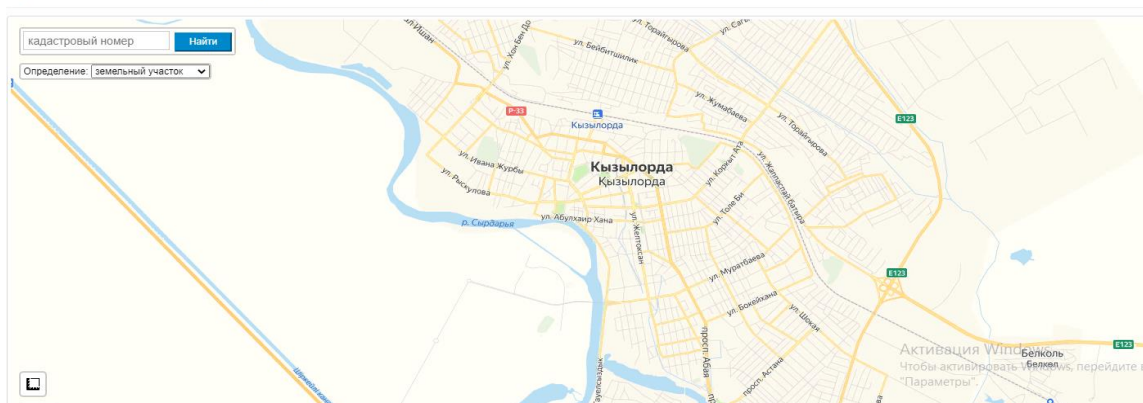
Қызылорда қаласы бойынша 1 шаршы метрге базалық мөлшерлеме 129 теңгені құрайды. Бұл базалық мөлшерлеме басқа аудандармен салыстырғанда орташа. Себебі, егер Қызылорда қаласын базалық мөлшерлеме факторлары бойынша қарастыратын болсақ, онда қаладағы экономикалық және экологиялық жағдай өте нашар. Бұл Қызылорда қаласының халқы негізінен мұнай-газ ісі және егін шаруашылығы бойынша жұмыспен қамтамасыз етілгендігін білдіреді. Бұл аймақта үлкен өндіріс орындары жоқ. Қызылорда қаласының экологиялық жағдайына Арал ауданы мен Байқоңыр ғарыш айлағының жақын орналасуы қаланың экологиялық жағдайына әсер етіп отыр.

2 сурет. Қызылорда қаласы жерін бағалауда базалық мөлшерлемелерге әсер ететін факторлар тізбесі

Нақты жер учаскесінің кадастрлық (бағалау) құнын мемлекет жеке меншікке өтеулі негізде беретін жер учаскелері үшін төлемақының базалық ставкаларына сәйкес түзету (арттыру немесе төмендету) коэффициенттерін қолдана отырып, Жер ресурстарын басқару жөніндегі аумақтық орган айқындайды және жер ресурстарын басқару жөніндегі аумақтық орган жер учаскесінің кадастрлық (бағалау) құнын айқындау актісімен ресімдейді [5]. Жер учаскелерін бағалау кезінде кадастрлық карта қолданылады. Кадастрлық карталар - жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар туралы, аяқталмаған құрылыс объектілері туралы, Мемлекеттік шекарадан өту туралы кадастрлық мәліметтер графикалық нысанда және мәтіндік нысанда шығарылатын бірыңғай картографиялық негізде жасалған тақырыптық карталар болып табылады. Сондай-ақ тірек межелік желілер пункттерінің орналасқан жері көрсетіледі [4].

Публичная кадастровая карта

3 сурет. Мемлекеттік жария кадастрлық карта

Жария кадастрлық карталар мәліметтерінің құрамын, сондай-ақ өзге де кадастрлық карталар мәліметтерінің құрамын және осындай карталардың түрлерін оларды пайдалану мақсаттарына қарай кадастрлық қатынастар саласындағы нормативтік-құқықтық реттеу органы белгілейді. Кадастрлық карталардың түрі мен форматы оларды пайдалану шарттарына қарай таңдалады. Кадастрлық карталардың мазмұнын топографиялық және кадастрлық мазмұн элементтері құрайды. Кадастрлық карталарды жасау кезінде топографиялық мазмұнның элементтері картографиялық негіз үшін белгіленген тәртіппен қабылданған шартты белгілерге сәйкес, ал тақырыптық (кадастрлық) мазмұнның элементтері шартты белгілерге сәйкес бейнеленеді. Картографиялық негіз ретінде цифрлық ортофотопландар немесе түсірілген топографиялық карталар пайдаланылуы мүмкін [2]. Түгендеу және кадастрды жүргізу мақсатында елді мекендердің жерлеріне жұмыс орындаушылары рельефті көлденең және биік нүктелермен бейнелемей және жер асты коммуникацияларын түсірмей контурлық топографиялық жоспарлар жасайды. Елді мекендер жерлерінің контурлық топографиялық жоспарларын жасау жөніндегі жұмыстардың құрамына мыналар кіреді:

- бұрын дайындалған жоспарлы-картографиялық материалдардың жарамдылығын талдау;
- аэрофототүсірілім, масштабталған фототүсірілімдер немесе фотожоспарлар дайындау;
- масштабталған фотосуреттерді немесе фотоплантарды дешифрлеу, компьютерлік немесе өзге

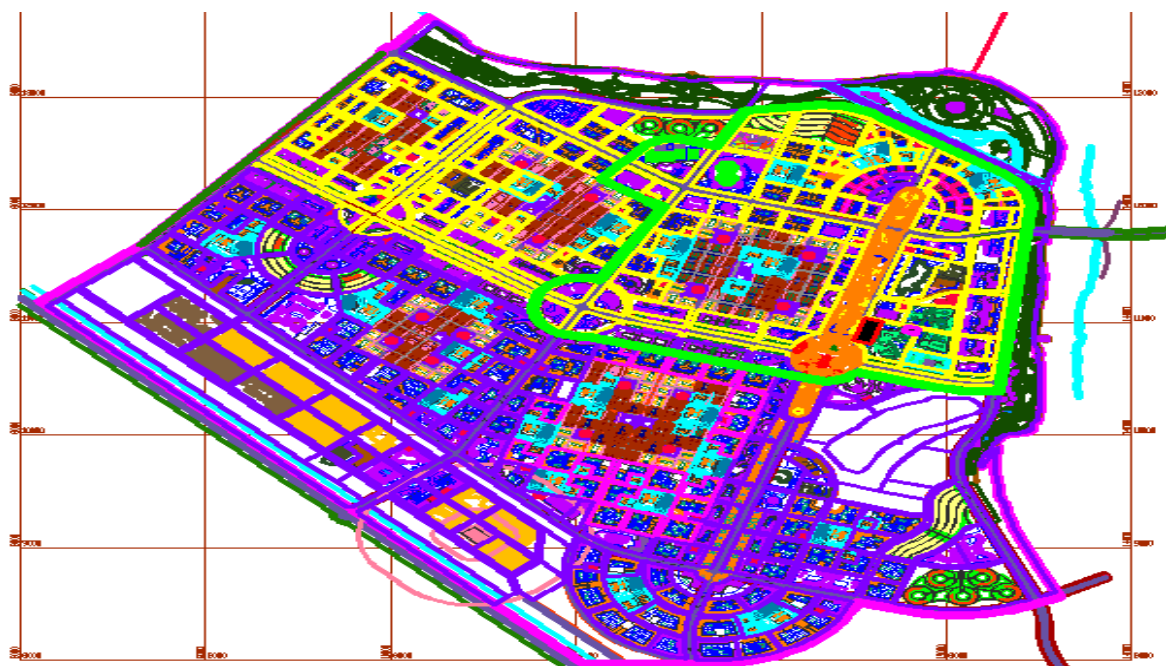
технологияларды пайдалана отырып контурлық Топографиялық жоспарлар жасау. Жылжымайтын мүлік кадастрын жүргізу картографиялаумен тығыз байланысты. Дәл картографиялық негізді пайдалану жылжымайтын мүлік объектілерінің шекараларын сипаттау туралы мәліметтер САПАСЫНЫҢ КЕПІЛІ болып табылады, дегенмен кадастрлық карталарды ұсынудың құрамы мен нысандары туралы мәселелер осы уақытқа дейін өзекті болып қала береді. Топографиялық карталарда жер бетінің барлық элементтері бейнеленеді, Бұл ретте оларды бейнелеудің Жоспарлы-биіктік дәлдігіне ерекше талаптар қойылады. Айта кету керек, жерге орналастыру және жер кадастрының қажеттіліктері үшін топографиялық карталарды қолдану өте шектеулі, бұл олардың мазмұнының артықтығымен және топографиялық карталардың мазмұнына кірмейтін әкімшілік шекаралар мен жерді пайдалану шекаралары туралы ақпараттың болмауымен байланысты. Қазіргі уақытта жаппай тұтынушылар 1:100000 масштабтағы топографиялық карталарға үлкен қызығушылық танытады. Бұл осы сериядағы карталар құпия емес және оларға қол жетімділіктің шектеулері жоқ, ал олардың мазмұны көптеген мәселелерді шешу үшін жеткілікті. Осы типтегі карталарды жасаудың дәстүрлі жолы - үлкен масштабтағы карталар бойынша, бұл жағдайда - 1:50 000 масштабтағы карталар бойынша. Ол, өз кезегінде, 1:25 000 масштабтағы карта бойынша жасалады және т.б. Технологиялық процестің ерекшеліктеріне байланысты масштабы 1: 100 000 топографиялық картаның мазмұны карта парағы шыққан жылы ескіруі мүмкін, әсіресе бұл қарқынды әлеуметтік-экономикалық даму аудандарына қатысты [3] (мысалы, Алматы және 1 миллионнан астам тұрғыны бар басқа қалалардың маңайы). Осыған байланысты жедел картаға түсіру қажеттілігі өте өткір. Тәжірибе көрсеткендей, карталарды жаңартуды белгілі бір мәселені шешу үшін қажет масштаб үшін бірден жүргізуге болады. Картографиялық өндірісте ЖҚЗ деректерін тиімді пайдаланудың мысалы ретінде Қызылорда қаласының масштабы 1:100 000 топографиялық картасын жаңарту бойынша жұмыс ұсынылған, бұл қала қарқынды дамитындардың бірі ретінде таңдап алынған [7].

4 сурет. қала аумағының даму динамикасы

а) топографиялық картаның бастапқы парағының фрагменті

б) топографиялық картаның жаңартылған парағының фрагменті

Қорытынды: Перспективада әртүрлі мақсаттар үшін картографиялық негіздерге бірыңғай талаптар әзірлеу және оларды бірыңғай электрондық картографиялық негізге, оның ішінде жылжымайтын мүлік кадастрының картографиялық негізін ауыстыру ретінде келтіру қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Неумывакин Ю.К., Перский М.И. Земельно-кадастровые геодезические работы. М. Колос. 2005. 184 с
2. Астраханцев В.Д., Золотарев И.И. О необходимости адаптации геодезических и BIM-технологий // Интерэкспо ГЕО-Сибирь-2015. XI Междунар. науч. конгр.: Междунар. науч. конф. «Геодезия, геоинформатика, картография, маркшейдерия»: сб. материалов в 2 т. Новосибирск: СГУГиТ, 2015. Т. 1. С. 110–112.
3. Чернокожева О.К. Необходимость создания единой структуры цифровой модели местности / О. К. Чернокожева // Молодой ученый, №2.- 2013.

4. Публичная кадастровая карта Республики Казакстан [электронный ресурс], - Электрон. Текстовые и графические данные, - Загл. с экрана.: <http://map.nca.by/map.html>
5. Давыдова Е.И. Земельный участок. К вопросу о разграничении понятий земля и земельный участок // Молодой ученый. 2012. № 12. С. 371–374.
6. Жданова Р.В. Государственная кадастровая оценка земельных участков в новых условиях // Международный сельскохозяйственный журнал. 2017. № 5. С. 4–8.
7. Имекова М.П. Понятие и признаки земельного участка как объекта гражданских прав // Основные проблемы и тенденции развития в современной юриспруденции. Волгоград, 2014. 77 с.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**Агазаде Юсіф
(Київ, Україна)****ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ**

Актуальність теми та постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку та функціонування держав і громадянських суспільств маємо ряд об'єктивних факторів, що обумовлюють формування принципово нового характеру суспільних відносин між ними. Це відповідним чином впливає на трансформацію та сутнісний характер функцій держави і суспільства, на роль і місце громадян в управлінні державою, на формування відносин між центром держави і регіонами тощо. В кінці ХХ століття проблема громадянського суспільства постала як одна з важливіших у житті великих людських спільнот, а тому постають питання: як, чому, у який спосіб це відбувається і яким стане цей складний суспільний процес у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень. Достатньо велика і багатоаспектна спеціальна наукова література, що стосується заявленій проблематиці, торкається фактично трьох основних об'єктів дослідження: держава; суспільство (громадянське суспільство); взаємини держави і громадянського суспільства). Серед основних назвемо праці таких зарубіжних фахівців як Д. Барні, Д. Белл, Дж. Берк, З. Бжежинський, Дж. Гершуні, Г. Дайзард, У. Даттон, П. Дракер, Г. Дордік, М. Карноу, М. Кастельс, Й. Масуда, Ф. Махлуп, К. Мей, Г. Рейнголд, Д. Рісмен, Е. Тоффлер, А. Уілкем, Ф. Уебстер, В. Феркіс, Б. Франкел, Р. Хоултон та багато інших. Окресленою науковою проблематикою нині займається велика група українських вчених – представників різних галузей знань, серед яких беремо за основу праці В. Авер'янова, В. Андрущенко, В. Бабкіна, М. Головатого, В. Горбатенка, О. Картунова, І. Кресіної, Е. Макаренка, М. Михальченка, В. Нечитайло, П. Рабіновича, В. Тація, В. Шаповала, Ю. Шемшученка і багатьох інших.

Вказаними вченими закладено в першу чергу теоретичні основи розуміння сутності, особливостей держав і суспільств, а от специфіка взаємин між державою і суспільством в епоху постмодерну залишається недостатньо проаналізованою.

Метою написання статті є дослідження особливостей основних факторів, які у добу постмодерну по-новому обумовлюють взаємини між державою і суспільством.

Виклад основного матеріалу. Постмодернізм – це, за багатьох визначень, логіка культури, мислення, дії пізнього капіталізму, формування постіндустріальних країн і суспільств. Як зазначав Г. Кюнг, постмодерн – це пошукове поняття для аналізу того, що відрізняє нашу епоху (у автора – ХХ століття) від модерну, а З. Бауман робить акцент на тому, що постмодерн – епоха не стільки у розвитку соціальної реальності, скільки у свідомості людини. Тобто, досить багато фахівців схиляються до думки, що нині, стосовно людини, суспільства, відбувається радикальна зміна духовних, культурних, світоглядних парадигм, що, на наш погляд, в першу чергу і має братися до уваги, коли ми розглядаємо специфіку трансформацій взаємодії держави і суспільства в добу постмодерну. Отже, перше коло досліджуваної проблематики – особливості держав і суспільств в умовах постмодерну [3].

Друге коло проблем – це стан та характер громадянського суспільства. Такі суспільства трансформуються нині під величезним впливом ліберальної ідеології (ідей), різноманітних моделей ринкового господарювання, потужного розвитку демократичних процесів. «Держава, заснована на громадянському суспільстві, – пише український соціолог-управлінець Г.Щокін, – є його офіційним виразником. Тут єдність особливого і загального реалізується у єдності і взаємозв'язку індивіда і держави через громадянське суспільство» [5, с. 31].

Третє коло проблем, що потребують більш предметного розгляду, це різниця в функціях держави і суспільства, в тому числі і суспільства громадянського. Громадянське суспільство, зазначають російські вчені А. Демидов і Р. Шарапов, має механізми саморегуляції, завдяки яким людина має можливість реалізовуватися одночасно як особистість (індивід), так і як колективна, суспільна сутність [1]. У відповідності з цим, робить вдалий акцент Г. Щокін – «громадянське суспільство має потребу в державі як у офіційному виразнику загальних інтересів» [5, с. 31]. Тут виникає багато питань: як пізнати і визначити загальний суспільний інтерес, як такий інтерес врахувати і практично зреалізувати у відносинах держави і громадянського суспільства.

Четверте коло проблем, що потребують поглибленого аналізу, це – саме громадянське суспільство як феномен. Скоріше всього маємо брати до уваги, що це суспільство з високорозвинутими економічними відносинами, соціальними інститутами, з високим рівнем громадянської свідомості і активності максимально великої кількості людей (громадян). За такої ситуації, в «еталонній» державі громадянське суспільство не лише юридично але й суспільно-формально визнається рівноправним суб'єктом при прийнятті і практичній реалізації будь-яких рішень, і, перш за все, тих, що стосуються прав і свобод людини. За таких обставин: а) держава є дійсно правовою і демократичною; б) громадянське суспільство, народ – є дійсним сувереном в державі.

П'яте, і найбільш об'ємне коло питань – суто структура практичної взаємодії держави і громадянського суспільства. Така структура, на наш погляд, виглядає так:

- суб'єкт взаємодії. Зрозуміло, що це держава і суспільство, однак їх функції постійно трансформуються, а, значить набуває змін і процес реальних відносин;
- об'єм і предмет взаємодії. Йдеться, в даному випадку, про те, заради кого і чого така взаємодія здійснюється;
- засоби, за допомогою яких така взаємодія здійснюється;
- реальні умови і ситуації взаємодії держави і громадянського суспільства;
- мета, за якої взаємодіють держава і суспільство;
- цінності, інтереси, які переслідуються державою і суспільством в ході їх взаємодії;
- сама взаємодія держави і громадянського суспільства як процес;
- результати (підсумки) взаємодії держави і громадянського суспільства.

Перераховані складові також є далеко не статичними, однозначними в своїй суті, різних оцінках і вимірах, в тому числі і часовому вимірі. Тим більше в ході взаємодії держави і громадянського суспільства вони відповідно уточнюються, коригуються адекватно реальній необхідності і потребам. Тут не можна не згадати думку видатного соціолога ХХ століття П. Сорокіна, який зазначав, що суспільне життя – це не що інше як спілкування індивідів, «які вступають в процес спілкування і цим обумовлюють поведінку один по відношенню до другого» [4, с. 44].

Взаємодія індивідів (а це однаковою мірою стосується і держави, і громадянського суспільства), найперше відбувається у таких сферах як економічна, професійна, сімейна, демографічна, політична, релігійна, територіально-поселенська [2, с. 225-226], а основними формами такої взаємодії є кооперація, конкуренція, конфлікт.

Взаємодія держав і громадянських суспільств в ХХІ столітті, особливо у високорозвинутих країнах створює можливості для формування так званих соціальних держав, або держав «загального добробуту». Зрозуміло, що важливішими передумовами створення таких держав є високий соціально-економічний рівень розвитку, належна політична, соціальна стабільність, високий рівень громадянської активності більшості громадян.

Висновки

1. Дотримуємося точки зору окремих дослідників, які вважають, що в останні десятиліття взаємодія держави і громадянського суспільства набула якісно нових ознак. Така взаємодія відбувається фактично у всіх сферах соціального життя, а центральною була і залишається проблема прав і свобод людини.

2. В процесі розгляду особливостей сучасної взаємодії держави і громадянського суспільства слід брати до уваги конкретно-історичні витоки його зародження, природні джерела, що властиві окремо взятим країнам і народам, розвиток такого взаємозв'язку на сьогоднішньому, більш високому рівні людського і суспільного розвитку. В багатьох країнах, особливо так званого пострадянського, постсоціалістичного типу, якою є і сучасна Українська держава, взаємодія держави і громадянського суспільства розпочалася після отримання ними незалежності, а тому цей процес є досить «молодим» у часовому вимірі, складним та надто інтенсивним.

Література:

1. Демидов А., Шарапов Р. Интеграция общества в посттоталитарный период // Общественные науки и современность. 1993. № 3. С.142-164.
2. Добренев В.И., Кравченко А.И. Социология: в 3 т. М. 2000. Т.3. 512 с.
3. Меньшеніна Анна Євгенівна Трансформація політичних цінностей в умовах постмодерну. Автор. дис. канд. політ. наук: 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. К. 2021. 20 с.
4. Сорокин П. Система социологии. Петроград. 1920. Т.1. 720 с.
5. Щокін Г.В. Основи політичної науки. К.: МАУП. 2006. 184 с.

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор, Головатий Микола Федорович.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ**Світлана Аксьонова
(Харків, Україна)****ДЖЕРЕЛА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ ТА ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ**

Сьогодні стан атмосфери є дуже складним. Це відбувається через постійне надходження у повітряну оболонку Землі різних забруднювачів. Найбільшими показники забруднення повітря є у великих містах та у їх передмістях. Зараз проблема забруднення атмосфери та її охорони є досить актуальною. Уже протягом останніх 5-6 років ми спостерігаємо явище парникового ефекту, яке проявляє себе у аномально високих температурах влітку і відсутністю морозів взимку. Ця проблема виникла через байдуже ставлення людей до чистоти навколишнього середовища та недостатній контроль за цим уповноважених органів правління.

Джерел забруднення атмосфери досить багато, але ми обговоримо лише основні – ті, які мають найбільший негативний вплив.

На думку дослідника Білецької Елеонори Миколаївни основним забруднювачем атмосферного повітря в Україні є промисловість. Перше місце серед її об'єктів посідають підприємства теплоенергетики (близько 29% всіх шкідливих викидів в атмосферу). На другому місці – чорна металургія як виробництво інтенсивного забруднення навколишнього середовища. На частку підприємств чорної металургії припадає 15-20% загальних промислових забруднень атмосфери, що становить понад 10,3 млн т шкідливих речовин на рік, а в районах розташування великих металургійних комбінатів – до 50%. У середньому на 1 млн т річної продукції заводів чорної металургії атмосферні викиди становлять, т/добу: пилу – 350, сірчистого ангідриду – 200, оксиду вуглецю – 400, оксидів азоту – 42. Саме забруднення атмосфери є головною причиною екологічних проблем, що виникають у результаті діяльності металургійних гігантів [1, с. 18].

Автор Гребняк М. П. в своїй статті вказує на те, що забруднювачі потрапляють у повітря переважно через пересувні джерела – транспортні засоби, рух яких супроводжується викидом в атмосферу забруднюючих речовин. Вихлопні гази містять понад 200 різних хімічних сполук – продуктів повного та неповного згорання палива. Серед цих сполук особливий інтерес з гігієнічної точки зору становлять оксиди вуглецю, азоту, вуглеводні, альдегіди, сажа. У виробництві високооктанових автомобільних бензинів широко використовується тетраетилсвинець. Етилюванню підлягають близько 50% автомобільних бензинів, а вміст свинцю може сягати 0,36 г/л [2, с. 26].

Науковець Черниченко Ігор Олексійович прийшов до висновку, що значна кількість відходів у атмосферу надходить від ТЕС. При спалюванні палива на ТЕС утворюються продукти згорання, які містять тверді частинки, летючу золу, газоподібні продукти неповного згорання палива, оксиди азоту, сірчаний і сірчистий ангідрид, оксид сірки, оксиди металів тощо. Викиди від роботи цієї галузі складають близько 30% усіх твердих частинок, 63% сірчаного ангідриду, 53% оксидів азоту, що надходять в атмосферу внаслідок господарської діяльності людини. За цим показником ТЕС зрівнялися з підприємствами металургії і випереджають решту галузей промисловості. Серед основних компонентів викидів ТЕС на особливу увагу заслуговують речовини з вираженим біологічним ефектом на організм – оксиди азоту, сірки, вуглецю, а також канцерогенні сполуки класів важких металів та поліциклічних ароматичних вуглеводнів (ПАВ), і зокрема індикаторний показник останніх бенз/а/пірен (БП) [6, с. 110-111].

Охороні атмосферного повітря зараз треба приділити належну увагу, щоб не допустити ще більшого забруднення і ситуації, коли щось робити буде вже пізно. Обиход Ганна Олександрівна вважає, що зменшити негативний вплив може запровадження повітроохоронних заходів на підприємствах. Їх перелік та кількість обліковуються відповідно до вимог статичної звітності та Закону України «Про охорону атмосферного повітря», а саме: удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.); будівництво та введення в дію нових газоочисних установок і споруд; підвищення ефективності очисних установок (включаючи їх модернізацію, реконструкцію і ремонт); ліквідація джерел забруднення; перепрофілювання підприємства (цеху, дільниці) на випуск іншої продукції тощо [3, с. 165].

Ряд авторів дотримується думки, що розробка програм охорони атмосферного повітря міст України, може допомогти правильно обрати цілі та способи їх реалізації. Так, у процесі розробки екологічних програм необхідно використовувати інформаційно-комп'ютерні технології для накопичення статистичних даних в єдину систему, за допомогою якої стало б можливим визначити слабкі місця в охороні атмосферного повітря конкретного населеного пункту, насамперед великих міст, де спостерігається значне забруднення атмосфери. Успішній реалізації програми охорони атмосферного повітря у містах сприятимуть: заходи державної політики щодо покращення його якості по всій території; скорочення рівня захворюваності, інвалідності та смертності населення, спричинених антропогенним забрудненням атмосфери; впровадження і використання технологій, що забезпечуватимуть поліпшення якості повітря; підвищення рівня екологічної культури й освіти суспільства загалом [5, с. 82-83].

Ситніченко О.М. вважає, що для ефективної охорони атмосфери від забруднювачів, необхідним є проведення реформ в Україні (особливо у сфері охорони довкілля). Одна з реформ, реформа системи моніторингу, може вирішити питання недостатньої інформованості громад, включаючи органи влади, про стан довкілля, у т.ч з використанням веб-технологій. У ході реформування державної системи моніторингу довкілля має бути забезпечено безперервність спостережень за складовими довкілля, максимальне

використання наявних структур системи моніторингу, а також розроблення механізмів оптимізації фінансування підтримки функціонування та розвитку системи моніторингу [4, с. 35].

Отже, оскільки стан атмосфери є складним, і від бездіяльності може стати ще гіршим, треба звернути увагу на проблему вже зараз. Основними джерелами забруднення є промисловість та пересувні джерела (транспорт), тому треба прикласти певних зусиль та використати вже відомі (або винайти нові) методи для зменшення їх негативного впливу на атмосферу. Для охорони повітря потрібно: запровадити повітроохоронні заходи на підприємствах; розробити програми охорони атмосферного повітря у містах; задіяти до охорони повітря державні органи влади (для реформування у сфері охорони довкілля); винайдення та використання технологій для покращення якості повітря; проінформувати населення про ситуацію та запропонувати модель поведінки.

Література:

1. Білецька Е. М., Онул Н.М., Ніконенко В.І. Металургійні підприємства як джерело забруднення атмосферного повітря та фактор ризику погіршення здоров'я населення. Медичні перспективи. № 3(1). 2018. С. 17-22.
2. Гребняк М. П., Федорченко Р.А. Пересувні джерела забруднення атмосферного повітря індустріального міста у сучасних умовах. Довкілля та здоров'я. № 4. 2015. С. 26-29.
3. Обиход Г., Омельченко А., Бойко В. Екологічна модернізація у сфері охорони атмосферного повітря регіонів України: інтегральна оцінка. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2016. 2016. С. 163-171.
4. Ситніченко О. М. Актуальні питання правової охорони атмосферного повітря від забруднюючих речовин у відпрацьованих газах транспортних засобів. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. № 4. 2018. С. 32-38.
5. Степаненко А., Омельченко А. Інноваційний концепт розробки програми охорони атмосферного повітря у містах України. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2017. 2017. С. 75-83.
6. Черниченко І. О., Литвиченко О.М., Бабій В.Ф., Соверткова Л.С. Теплові електростанції як джерело забруднення атмосферного повітря бенз/а/піреном. Гігієна населених місць. Вип. 66. 2015. С. 110-114.

Науковий керівник:

кандидат сільськогосподарських наук, Пальчик Оксана Олександрівна.

Анна Сумцова
(Харків, Україна)

ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ НА ЖИВІ ОРГАНІЗМИ

Навколишнє середовище сьогодення перебуває у катастрофічному стані з точки зору екології, де людина відіграє провідну роль у побудові стосунків із природою, які відбиваються на загальному стану усіх екосистем.

Забруднення атмосферного повітря займає провідну позицію серед глобальних екологічних проблем. За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), вплив речовин, які забруднюють повітря є одним із головних факторів ризику виникнення неінфекційних захворювань, при цьому щорічно у світі реєструється понад 4 млн. завчасних смертей, які обумовлені забрудненням повітря, тобто 7,6% усієї смертності у світі, з тенденцією росту [8, с. 96].

Очевидно, що критерії якості стану навколишнього середовища повинні розглядатися з урахуванням потреб усіх живих організмів, що забезпечить оптимальні умови для збереження і розвитку життя [1, с. 26].

Саме тому головною метою нашої статті є розкриття багатофакторного впливу атмосферного забруднення на різні групи живих організмів.

Наслідки впливу забруднення на організми визначаються у залежності від його форм, найбільш масштабними серед яких є радіоактивне, механічне (аерозольне), хімічне та теплове забруднення [11, с. 3].

Людина як біосоціальна істота, життя якої проходить у єдності із іншими живими організмами на Землі, повинна розглядатися цілісно, як частина природи, тому цілком зрозумілим є те, що її здоров'я залежить у великій мірі від екологічних умов, в яких вона перебуває. Порушення екологічної рівноваги відбивається на механізмах адаптації людини, що призводить до різноманітних розладів роботи різних систем органів. Експозиція людини в умовах забрудненого повітряного середовища може призводити до різних наслідків, які залежать від конкретного типу забруднюючих речовин, їх токсичності, маси тощо [10, с. 94].

Техногенний пил є продуктом, який утворюється унаслідок дії різних джерел: як природних, так й антропогенних. Прикладом антропогенного надходження до атмосфери техногенного пилу є: видобуток корисних копалин, відходи теплових електростанцій, спалювання твердих копалин у побуті тощо. Сумарно показник викидів у атмосферу від цих джерел складає до 170 млн. тон у рік, серед яких найбільша частка припадає на важкі метали, найпоширенішими з яких є: свинець (Pb), цинк (Zn), кадмій (Cd) та хром (Cr), які

потрапляють у атмосферу завдяки руйнівній діяльності людини (плавка цих металів, спалювання корисних добрив, сміття, виробництво сталі). Ці речовини є вкрай небезпечними та отруйними, які призводять до тяжких уражень організму людини [2, с. 118].

Доведено, що переважна більшість хвороб залежить саме від співвідношення викидів шкідливих речовин, які провокують виникнення розладів функціонування наступних систем органів людини: ендокринної, нервової, серцево-судинної, статеві та дихальної [4, с. 38]. За останні 30 років спостережень ріст антропогенного забруднення оточуючого середовища, який викликаний розвитком промисловості та автомобільного транспорту, чинить руйнівний вплив на озоновий шар Землі, що провокує виникнення раку та хвороб серця, які безжально забирають життя мільйонів людей щорічно [5, с. 29]. Підтвердженням цього є дослідження Lin H., де було взято дані 12,5 тис. людей у віці від 50 років, які мешкають у Китаї на територіях із різним рівнем забруднення повітря. Аналіз дослідження показав, що більш ніж 10% випадків виникнення ішемічної хвороби серця було обумовлено хронічним забрудненням повітря. При цьому ВООЗ наголошує на тому, що забруднення повітря стає причиною смерті від інсульту та ішемічної хвороби серця у 72% усіх випадків, від раку – 14% [8, с. 97].

Слід відмітити, що показники рівня захворюваності гострими респіраторними вірусними інфекціями (ГРВІ) залежать від чисельності населення. Найбільший рівень захворюваності відзначається у містах із чисельністю населення понад 1 млн., що складає приблизно 29,7%, у містах із чисельністю населення від 500 тис. до 1 млн. захворюваність складає 24,1%, а у містах з населенням менш 500 тис. – 22,1% [9, с. 372].

Групою вчених було проведено дослід, у якому визначався вплив забруднювачів атмосферного повітря на органи зору. У ході експерименту було встановлено, що вихлопні гази виявляють токсичний вплив на судинну систему ока піддослідних тварин (щурів), це дає підставу говорити про те, що полютанти подразливо впливають на орган зору людини, хоча їх гострі та хронічні ефекти до кінця не були встановлені [6, с. 27].

Із цього слід зробити висновок, що забруднене повітря негативно впливає на переважну більшість систем органів людини.

Накопичення отруйних речовин сприяє зміні хімічного складу природного шару землі. Це відображається не тільки на здоров'ї людини, а й на її практичній діяльності [3, с. 37]. Звичайна ранкова пробіжка може стати загрозою для життя людини. Це обумовлено тим, що при заняттях фізичними вправами, збільшується легенева вентиляція, внаслідок інтенсивного дихання спортсмен отримує більшу кількість токсичних сполук з повітря у порівнянні із іншими групами населення [7, с. 78].

Говорячи про інші, окрім людини, живі організми, на які слід звернути увагу і позначити вплив на них забрудненого повітря, слід наголосити на рослинах, без яких життя людини було б неможливе. Усім відомо, що природними індикаторами чистоти повітря є лишайники. Ще у XIX ст. фінський ліхенолог В. Найландер при описі флори Парижу звернув увагу на їх чутливість до забруднення повітря. Встановлено, що лишайники накопичують тяжкі метали, у 2,5 разів більше, ніж вищі рослини [1, с. 26].

Зелені насадження виконують важливі функції у нейтралізації та послабленні негативного впливу промислових зон міста на людину та, в загалом, живу природу. В умовах техногенного навантаження санітарно-гігієнічна роль дерев підвищується, при цьому відмічається, що у дерев, які зростають в забруднених районах, порушуються сезонна динаміка [10, с. 101].

При спалюванні будь-якої копалини, у складі газів, що виділяються завжди знаходяться діоксиди сірки (S) та азоту (N), які перетворюють дощі на слабкі розчини кислот. Еволюційним шляхом склалося так, що живі організми можуть існувати лише у певному інтервалі pH. При зниженні рівня pH гинуть планктонні організми, комахи та багато риб. Рослини також приймають «нищівний удар» кислотних дощів, внаслідок яких знижується продуктивність ґрунтів, скорочується постачання поживних речовин, змінюється склад мікроорганізмів, що перебувають у ґрунті. Ліси висихають, пошкоджуються покривні тканини сільськогосподарських культур, змінюється обмін речовин у клітинах, порушується ріст та розвиток рослин [3, с. 40].

Таким чином, багатолітнє техногенне забруднення повітряного басейну промисловими відходами комплексно впливає на життєздатність лісових екосистем. У проекції така тенденція може призвести до того, що у недалекому майбутньому лісові екосистеми сильніше будуть деградувати до повного їх зникнення.

У підсумку треба зазначити, що забруднення атмосфери – це глобальна екологічна проблема, яка стосується життєдіяльності усіх живих організмів. Людина втратила поняття «баланс» у питаннях природокористування. Надмірне техногенне навантаження на атмосферний шар Землі несе свої наслідки, які неможливо не помітити, така динаміка згубно впливає як на людину, так й на всі інші живі організми, саме тому людина повинна розробляти ефективні шляхи вирішення цих проблем.

Література:

1. Большунова Т. С., Рихванов Л. П., Барановская Н. В. Элементный состав лишайников как индикатор загрязнения атмосферы. Экология и промышленность. Серия: Анализ. Методики. Прогнозы. 2014. С. 26–31.

2. Жуманиязова М. Э. Состав пыли и ее влияние на здоровье человека. Актуальные научные исследования в современном мире. 2017. № 5. С. 116–119.
3. Кузнецов А. Ю., Цыганок М. Р. Проблемы загрязнения атмосферы. Актуальные проблемы естественно научного образования, защиты окружающей среды и здоровья человека. Серия: Настоящее и будущее подготовки учащихся и студентов университетов в области естественных наук. 2017. Т. 6. № 6. С. 37–40.
4. Лико Д. В., Каськів М. В. Вплив забруднення атмосферного повітря на стан захворюваності населення м. Рівне. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2013. № 3–4. С. 35–40.
5. Марочко А. Ю., Шойхет Я. Н., Лазарев А. Ф. Содержание озона, антропогенное загрязнение атмосферы и риск возникновения мелано микозов. Дальневосточный медицинский журнал. Серия: Онкология. 2011. № 1. С. 29–30
6. Оконенко Т. И. Влияние факторов загрязнения атмосферы на морфологическое состояние глаза и кристалло графическую картину смывов склеры глаза крыс. Экология человека. Серия: Экологическая морфология. 2013. № 9. С. 24–28.
7. Першегуба Я. В. Забруднене атмосферне повітря, як додатковий фактор впливу на серцево-судинну систему населення при заняттях фізичними вправами. Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2014. Вип. 2. С. 77–81.
8. Салтыкова М. М., Бобровницкий И. П., Федичкина Т. П., Балакаева А. В., Яковлев М. Ю. Влияние загрязнения атмосферного воздуха на структуру смертности населения. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. Серия: Медицинские науки. 2019. № 6. С. 96–100.
9. Сигора Г. А., Данильчук О. Н. Влияние загрязненности атмосферы на заболеваемость населения ОРВИ и статистические методы оценки этого явления. Вісник Сев НТУ. Серія. Механіка, енергетика, екологія. 2013. Вип. 137. С. 372–377.
10. Сорокина Г. А., Лебедева В. П., Раков С. А., Пахарькова Н. В. Древесные растения как биоиндикаторы уровня загрязнения атмосферы. Ульяновский медико-биологический журнал. Серия: Экология. 2012. № 1. С. 94–102.
11. Суздалева А. Л., Горюнова С. В. Глобальное загрязнение и возможные пути его предотвращения. Magyartudomanyosjournal. Серия: Biological sciences. 2020. № 47. С. 3–8.

Науковий керівник:

кандидат сільськогосподарських наук, Пальчик Оксана Олександрівна.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Валентина Кучеренко
(Київ, Україна)

**РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ**

Зростання показників внутрішнього туризму в Україні відбувається під впливом як економічних, так і політичних чинників. Протягом останніх років потік тільки організованих внутрішніх туристів збільшився більш як у 1,5 рази. Події, що відбуваються в Україні, а саме анексія Криму, викликали перерозподіл внутрішніх туристичних потоків. Вагома частина їх спрямована до Одеської області. Головною особливістю території є її приморське розташування, широкий «вихід» до моря і положення на європейських і світових водних шляхах, що є вагомим чинником міжнародного туризму. Також це унікальний в природному та історичному відношенні регіон з великою кількістю архітектурних пам'яток, об'єктів історії та культури, на які слід звернути увагу як з метою їх збереження, так і з метою сприяння розвитку внутрішнього і зовнішнього туризму.

Одеська область володіє багатими рекреаційно-туристичними ресурсами, які при ефективному використанні здатні забезпечити не тільки позитивні зрушення в туристичній галузі, а й в цілому в регіональній економіці. Тому виявлення особливостей рекреаційно-туристичних ресурсів конкретного регіону України, яким є Одеська область, шляхів інтенсифікації щодо їх використання є актуальним для дослідження.

Проблемі використання рекреаційно-туристичних ресурсів та підвищення туристичної привабливості регіонів Одеси присвячені роботи Герасименко В.Г., Нездойминов С.Г., Ярова Н.В., Горуна В.В., Примак Т. Ю., Ніколаєва О.І. та ін.

Одеська область є одним із найбільш перспективних туристичних регіонів України. Вона знаходиться серед регіонів-лідерів України за забезпеченістю різноманітними рекреаційно-туристичними ресурсами, сприятливими для розвитку рекреаційної діяльності, у тому числі й туризму.

Серед природних ресурсів, що позитивно впливають на формування і розвиток туристичного комплексу Одеської області, є клімат і рельєф, водні, лісові, бальнеологічні ресурси, об'єкти природно-заповідного фонду країни, у цілому атрактивні для туристів ландшафти.

Кліматичні ресурси Одеської області займають особливе місце, оскільки саме вони визначають просторову організацію рекреаційного туризму. Територія Одещини характеризується комфортним і помірно комфортним кліматом, сприятливим у цілому для рекреаційно-туристичної діяльності. Комфортні кліматичні умови і ресурси сьогодні – це основа функціонування більшості курортів, які виступають своєрідними акумуляторами туристів.

До найважливіших рекреаційно-туристичних ресурсів належать й бальнеологічні ресурси. В Одеській області наявні мінеральні води, лікувальні грязі (полоїди), ропа лиманів та озер; морське узбережжя; природні об'єкти і комплекси сприятливі для лікування, оздоровлення та медичної реабілітації.

Основними родовищами лікувальних питних вод є «Одеське-2», «Куяльницьке», «Сергіївське», «Одеське-1», «Кароліно-Бугазьке» [1].

Важливою складовою бальнеологічних ресурсів також є лікувальні грязі (полоїди). Найбагатшими на лікувальні грязі є численні лимани – Тилігульський, Куяльницький, Хаджибейський, Будацький та озера Бурнас, Алібей, Шагани. В місцях розташування лікувальних джерел функціонують санаторії для лікування і оздоровлення.

Станом на 2018 рік в Одеській області налічується 321 санаторно-курортний та оздоровчий заклад, які можуть прийняти понад 40 000 туристів. В число найбільш забезпечених санаторно-курортним господарством входять Білгород-Дністровський (141 одиниця), Татарбунарський (80 одиниць), Кілійський (75 одиниць) і Овідіопольський (56 одиниць) райони. Найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення і відпочинку зосереджена в м. Одеса (138 одиниць), м. Білгород-Дністровський (65 одиниць) та Лиманському (62 одиниці), Подільському й Саратському районах (по 52 одиниці). Решта районів Одеської області мало забезпечені санаторно-курортними закладами [2].

Натомість, слід зазначити, що 6 березня 2019 року набув чинності Закон «Про оголошення природних територій Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення», що дозволить забезпечити належну охорону і сталий розвиток території курорту. Також сприятиме розвитку лікувально-оздоровчого туризму та інноваційних підходів до організації рекреаційної та лікувально-оздоровчої діяльності [2].

Важливою складовою природних рекреаційних ресурсів Одеської області є море і приморське розташування території. Для потреб туризму інтенсивно використовуються актуальні смуги та акваторії різноманітних водних об'єктів. Світове значення мають рекреаційно-туристичні ресурси морських пляжів Чорного моря. Одеська область в лідерах по протяжності пляжів, майже вдвічі переважає Донецьку та Запорізьку області і поступається лише АРК. Загальна протяжність морських узбереж, з урахуванням лиманів, в Одеській області становить 394 км, з них 175 км – це морські пляжі, придатні для використання з рекреаційною метою.

Найкращими серед них є природні пляжі пересипів, піщаних кіс. Це ділянки узбережжя в районі Лузанівки, Кароліно-Бугазу, Затока, Будацький пересип, пересип Тилігульського лиману, Жебріянська коса. В межах міської зони Одеси створені штучні пляжі «Аркадія», «Дельфін», «Отрада», «Золотий Берег», «Великий Фонтан» [3].

Слід зазначити, що у 2020 році Міжнародна програма "Блакитний прапор" відібрала 15 кращих пляжів в Україні, які відповідають світовим екологічним стандартам. 5 пляжів Одещини отримали екологічні сертифікати: пляжі Yacht Beach та Morye Beach (Zanzibar) на Фонтанці, комплекс Caletón на Малому Фонтані, Центральний міський пляж міста Чорноморська та пляж готеля Ruta Family у селищі Затока [4].

Особливу роль в організації рекреаційно-туристичної діяльності відіграє море й для інших видів рекреації і туризму. Є можливість розвитку морських пасажирських перевезень та круїзного туризму, який у світі з кожним роком зростає. У період із 2010 по 2017 р. число круїзних туристів у світі збільшилося з 18,7 млн. до 25 млн. осіб [5]. В Україні лідером з прийому круїзних суден є м. Одеса. Розвиток морських пасажирських перевезень має величезне значення для курортних регіонів, оскільки підвищує рівень їхньої привабливості, збільшує обсяг туристичного потоку, сприяє диверсифікації туристичної пропозиції, підвищує рівень та якість туристичних послуг [6].

Зазначити, що у травні 2018 року круїзна компанія «Червона Рута» відновила 13-денні річкові круїзи Київ - Одеса - Київ і 8-денні круїзи Київ - Одеса з відвідуванням міст Вилкове та Ізмаїл, на теплоході «Принцеса Дніпра». У травні 2018 року було здійснено 2 судозаходи за напрямом Румунія – Вилкове – Ізмаїл - Румунія та у вересні 2018 року 2 судозаходи за напрямом Київ – Вилкове – Ізмаїл – Румунія – Ізмаїл – Вилкове – Київ [2].

Головними чинниками розвитку екологічного туризму в регіоні є 123 території та об'єкти природно-заповідного фонду, у тому числі державного значення – Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, ландшафтний парк «Тилігульський», ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 22 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо [2]. Екологічний туризм – це туризм майбутнього. Нині людство перенасичується індустріальним стилем життя, і тому все більшою стає потреба в екотуризмі. Особливо зростає роль екотуризму останнім часом, що пов'язано з пандемією COVID-19, яка унеможливила відвідування місць з великою концентрацією людей.

Культурно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси в Одеській області представлені архітектурно-історичними, біосоціальними та подієвими їх видами. Привабливими для розвитку пізнавального туризму та найбільш забезпеченими об'єктами, що мають історичну та культурну цінність, є місто Одеса та Ізмаїльський, Біляївський, Білгород-Дністровський і Болградський райони. Менше відвідують туристи Красноокнянський, Любашівський та Фрунзівський райони [7].

Практично вся територія становить інтерес для розвитку пізнавального туризму. Це, зокрема, відомий у світі Одеський національний академічний театр опери та балету, знамениті Потьомкінські сходи, Морський вокзал, пам'ятник Дюку, прогулянка вулицею Дерибасівська. Особливою перлиною Одеської області є Білгород-Дністровська або Аккерманська фортеця, що споруджена на руїнах античного міста Тіра. Фортеця є однією з найбільших оборонних споруд України та ін.

Загалом на території області діє 46 туристичних маршрутів. За 2018 рік розроблено та діють 19 нових маршрутів (7 екологічних, 5 гастрономічних, 5 релігійних, 2 розважальних). Найбільші туристичні потоки прямують по таких відомих маршрутах туристичної Одещини: Байдарки на Турунчуку; Бессарабська садиба "У Меланії"; Дністровська Амазонія; Ранчо дядюшки Бо; Таємне життя Сиверина Потоцького; Долина роз і ін.

Туристично-екскурсійні ресурси області визначені численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Біля 4500 пам'яток культурної спадщини та 12 міст області занесені до Списку історичних населених місць України. Понад 100 об'єктів культурної спадщини мають статус пам'яток національного значення, що створили Одещині імідж одного із найбільш відомих і популярних, через свою самобутність, місць для відвідування туристами і відпочиваючими. 16 вересня 2019 року Центром всесвітньої спадщини ЮНЕСКО офіційно підтверджено включення об'єкта «Тіра - Білгород (Аkkerман) - на шляху від Чорного до Балтійського морів» до Попереднього списку ЮНЕСКО [2].

В останні роки активно використовують й подієві ресурси, зокрема, різноманітні фестивалі, організації і проведенню яких в Одеській області приділяється значна увага. Серед них фестиваль моди і шопінгу «Модний Look», фольклорно-спортивний фестиваль «Чорноморські доблесті», День Помідора, фестиваль "Покрова", Перший Одеський бал і ін. Фестивалі були присвячені різним, але здебільшого культурним подіям, мали переважно місцеве і регіональне значення.

Окремим видом туризму, що набуває значного поширення в Одеській області є гастрономічний туризм, а саме винно-гастрономічний. В регіоні розташовані винзавод «Шабо», винарні «Колоніст», Grande Vallee, Одеський завод шампанських вин, VINARIA, що приймають багато туристів. Нині проходять 6 основних і найпопулярніших винних фестивалів в Україні в т.ч. WINE FEST Frumushika-Nova (Одеса).

У групі соціально-економічних ресурсів Одеської області важливе місце належить рекреаційно-туристичній інфраструктурі. В якості основного показника аналізу цих ресурсів розглядається кількість установ організованого туризму. За даними Державної служби статистики України [8], було визначено, що в Одеській області станом на кінець 2017 р. функціонує 208 готелів та аналогічних засобів розміщення (11 021 ліжко-місце) і 321 спеціалізований заклад розміщення (42 167 ліжко-місце).

Важливим елементом інфраструктури будь-якої території є її забезпеченість суб'єктами туристичної діяльності. За даними Державної служби статистики України [8], кількість суб'єктів туристичної діяльності в Одеському регіоні на кінець 2017 р. становила 264 підприємства, або 7,6% від загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні.

Одеський регіон є одним із найбільш перспективних туристичних регіонів України. Він знаходиться серед регіонів-лідерів України за забезпеченістю рекреаційно-туристичними ресурсами, що приваблюють туристів. За 2018 рік Одесу відвідали туристи з 114 країн світу. Про це свідчать дані моніторингу статистичних даних, який уже другий рік проводять Агентство з питань інвестицій та розвитку Одеської ОДА спільно з оператором «Київстар». Згідно з даними Департаменту культури і туризму Одеської міської ради, загальні розміри туристичного збору за рік збільшилися майже вдвічі – з 2,5 до 4,6 мільйона гривень (2018 р.). Результати дослідження свідчать про зростання попиту на рекреаційно-туристичні послуги.

Одеська область має високий рівень забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами, що є перспективою для подальшого розвитку рекреації і туризму, незважаючи на низку проблем та недоліків. Ефективне використання рекреаційно-туристичних ресурсів у найближчій перспективі залежатиме від комплексу як загальнодержавних, так й регіональних заходів, спрямованих на прискорення розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури і на цій основі підвищення туристичної привабливості Одеської області.

Література:

1. Портер М. Е. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
2. Стратегія розвитку туризму Одеської області на період 2021-2027 рр. <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roky.pdf>
3. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посіб. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. / під ред. О. Г. Топчієва. Одеса: Астропринт, 2012. 336 с.
4. Електронний ресурс– Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/travel/location/nazvano-15-kraschihi-plyazhiv-v-ukraini.htm>
5. Ковылина М.А. Принципы устойчивого развития подсистем морской круизной индустрии. Сучасні проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі: збірник наукових праць. Одеса: Купрієнко С.В., 2017. С. 72–74].
6. Садыкова Э. Ф. Проблемы восстановления и перспективы развития морских пассажирских перевозок в Азово-Черноморском бассейне [Текст] / Э. Ф. Садыкова // Молодой ученый. – 2013. – №3. – С. 265-267.
7. Горун В.В. Оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Одеської області. /Вісник львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 43. Ч. 1.
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Світлана Лерник
(Київ, Україна)

РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Актуальність теми та постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку країн і суспільств ринкова економіка постає як один з вирішальних факторів суспільного прогресу. При цьому, на складні і неординарні процеси світового економічного розвитку найсуттєвіший вплив мають світового масштабу глобалізаційні і інтеграційні процеси. Усвідомити і об'єктивно пояснити суть, особливості таких процесів, значить – реально вибудувати політику і практику економічного господарювання як на національному (в окремо взятій країні), так і на світовому рівні. В першу чергу йдеться про більш глибоке теоретичне, теоретико-методологічне осмислення цих процесів, а, затим – розбудову практичних програм і планів.

Аналіз останніх досліджень. Світові глобалізаційні, інтеграційні процеси досліджуються різними науками і багатоаспектно, а тому схарактеризувати спеціальну наукову літературу з цієї проблематики досить складно. У загальному плані це, перш за все, праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як І. Алексєєнко, Г. Аніліоніс, І. Бек, В. Беренс, О. Білорус, С. Вовканич, І. Воронова, В. Журавльова, Н. Зотова, М. Косолапов, І. Кресіна, Д. Медоуз, О. Неклессі, Й. Рендерс, Д. Сорос, В. Співак, Дж. Стігліц, А. Уткін, М. Чешкова, О. Чумаков, В. Шейко, М. Шепелев та багато інших. При цьому український дослідник процесів глобалізації А. Кравченко робить акцент на тому, що глобалізація радикально впливає на формування глобальних і регіональних взаємин між країнами і суспільствами [7]. В подібному ключі розглядає геополітику відомий російський політолог К.Гаджієв [2], хоча він виділяє у цитованій монографії також і спеціальний підрозділ «Співвідношення ринкової економіки і демократії» [Там само, с.139-140]. Українські дослідники Є. Борщук, Б. Данилишин та інші роблять акцент на прямому впливі глобалізації на формування нових економічних відносин у міжнародному плані, а такі вчені як З. Борисенко, Д. Гелд, Мак-Грю Е. та інші вказують на наявність реальних глобалізаційних, в тому числі економічних протирічч [3].

Зазначимо, що за наявності достатньо великої кількості спеціальних наукових процесів, присвячених світовим глобалізаційним процесам, питання їх впливу на розвиток світової економіки, міжнародних економічних відносин все ще залишаються малодослідженими.

Метою написання статті є дослідження основних аспектів впливу світових глобалізаційних, інтеграційних процесів на розвиток світової економіки та міжнародних зв'язків у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «економіка», «світова економіка», «глобалізація», «інтеграція країн і суспільств», за усього різноманіття їх наукового осмислення і пояснення, мають все ж, достатньо «прозорий» характер. Під «світовою економікою» розуміють не просто якусь, образно кажучи, суму, сукупність національних економік, але так зване «світове господарство», яке сформувалося наприкінці XIX століття. «Світове господарство, – пишуть українські економісти, – це сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин» [6, с. 511].

Оскільки міжнародній економіці притаманна розвинена сфера міжнародного обміну товарами та факторами виробництва, виникнення специфічних міжнародних форм виробничої діяльності, набуття самостійної міжнародної фінансової системи, специфічних механізмів і засобів міжнародного регулювання економіки і т. ін., то до уваги слід брати не тільки те, що така економіка набула великої і помітної відкритості, але саме те, що сформувався світовий ринок. Переважна більшість фахівців-економістів вважають, що основними ознаками такого ринку є: а) товари, виробництво, що вийшли за національні межі; б) переміщення товарів (зумовлене як внутрішніми так і зовнішніми попитом і пропозицією); в) оптимізація використання факторів виробництва; г) забезпечення конкурентоспроможності товарів та їх виробників [5, с. 9].

Світова «глобалізація», «інтеграційні процеси» у теоретичному плані різняться хіба що поясненням їх сутності, особливостей, впливом на усе багатоманіття життя людей, суспільств, існування країн. Системоутворюючою ознакою феномену «глобалізація» вважають англійське *globe* – «земна куля», в значенні якого цей термін, нібито вперше подав у своїй відомій праці «Джерела історії і її мета» видатний німецький політолог К. Ясперс (1948 р.) [4]. У найбільш вживаному плані є визначення процесу глобалізації як «загальноцивілізаційного процесу, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття» [8, с.107]. Тобто, беремо до уваги саме те, що глобалізація, як об'єднуючий, інтеграційний процес, поділяється на глобалізації: економічну, технологічну, політичну, культурну, ідеологічну тощо.

Сучасні ринкові відносини мають достатньо велику історію. Так, російський політолог К. Гаджієв вважає, що головними і визначальними поворотними пунктами її зародження і функціонування були: Англійська буржуазна революція середини XVII століття, революція 1688 р., війна за незалежність США (1776-1783 рр.), Велика французька революція кінця XVIII століття та декілька буржуазних революцій кінця XIX століття [2, с. 143].

Формування, зміцнення й розвиток так званої світової економіки, – стверджують українські політологи М. Обушний, А. Коваленко, О. Ткач, – є закономірним наслідком природного процесу зростання, міграції, взаємодії й концентрації капіталів, злиття регіональних чи національних «островів» ринкової економіки в цілісну систему. Вона ж означає поділ країн світу на домінуючий розвинений центр, який отримує прибуток, і відсталу (або таку, що наздоганяє) попередню, яка втрачає прибуток [8, с. 113]. Іншими словами, глобалізація – досить складний і, багато в чому протирічливий процес, який не можна характеризувати лише зі знаком «плюс». Дуже доречним, у зв'язку з цим є зауваження українського політолога В.Бебика, який робить акцент на тому, що наприкінці XX – початку XXI століття початкові глобалізаційні процеси мали лише місце переважно в економіці, як інтеграційний економічний процес та «визрівання загальнолюдського, планетарного розуміння екологічних, технологічних і техногенних проблем» [1, с. 78].

До сьогодні до них додалися глобального характеру інформатизаційні процеси, проблеми захисту життя людини (тероризм, масові епідеміологічні захворювання, міграційні та інші процеси). Сюди також додаємо глобалізацію міждержавних, міжнародних відносин, які не обходять стороною жодної країни світу.

В умовах глобалізації, світової інтеграції кожна країна світу відчуває не потребу, але має необхідність узгодження умов власного господарювання як на мікрорівні (в межах своєї країни), так і на макрорівні (між країнами). Тобто, стан та особливості національної економіки будь-якої країни світу вже більше стають залежними не просто від інших країн, від світової економіки, але навіть від: так званих проференціальних зон (територій з пільгами, особливостями в оподаткуванні, кредитуванні, таможенному регулюванні тощо); від зон вільної торгівлі (ЗВТ); від функціонування таможенного союзу; від функціонування загального ринку і економічного союзу.

Виділяють також і характеризують дві основних проблеми світової економічної інтеграції. Перша: міжнародний рух капіталу. Друга: світова міграція робочої сили. Нині – на початку XXI століття найгострішою і найневрегульованішою є світова міграція робочої сили, яка стосується і сучасної України.

Немало фахівців стверджують також, що між політикою і економікою не просто існує прямий зв'язок, але й те, що «чим більше нація досягає успіхів в економіці, – пише відомий політолог С. Ліпсет, – тим більше шансів для того, щоб ця нація стала демократичною» [10].

Висновки. Світові глобалізація та інтеграція є складними, багатовимірними і об'єктивними процесами, що мають багато проявів, серед яких одним з найпомітніших є соціально-економічний. Оскільки світова історія – це не лише конфлікти, війни, протистояння країн і народів, але й суттєвий і

позитивний обмін, збагачення людства численними досягненнями у найрізноманітніших галузях і нормах життя, то і сучасну глобалізацію маємо розглядати у двовимірному плані, як позитив і негатив. Те, що глобалізація в соціально-економічному плані сприяє великій і позитивній інтеграції країн і суспільств, і, одночасно, породжує і поглиблює складні диференціалізаційні процеси, які потребують міжнародних зусиль задля їх врегулювання – факт беззаперечний.

Сутність світової глобалізації полягає у досягненні такого рівня економічної, політичної та іншої взаємозалежності країн, регіонів світу, коли можливим і необхідним є створення єдиного світового правового поля та світових органів економічного та політичного управління.

Зазначимо й те, що світова глобалізація загалом в першу чергу стосується двох основних аспектів: формування відповідної моделі економічного господарювання і принципово нової системи державного управління.

Література:

1. Бебик В.М. Глобальне громадянське суспільство: проблеми теорії і методології дослідження // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 лютого 2006 р. / укол. Г.О.Нестеренко / за ред. В.П. Бека. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2006. 354 с. с. 78-83.
2. Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Междунар. отношения. 1997. 384 с.
3. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація – антиглобалізація. К. 2004. 145 с.
4. Глобализация: учебник /под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С. Буянова. М.: Изд-во РАГС. 2008. 544 с.
5. Дахно І.І. Міжнародна економіка: навч. посіб. 3-є вид., стереотип. К.: МАУП. 2007. 248 с.
6. Економічна теорія: навч. посіб. / [В.Б. Захожай, А.І. Козлова, О.А. Діденко та ін]; під кер. та наук. ред. В.Б. Захожая. К.: ДП «Вид. дім «Персонал». 2016. 520 с.
7. Кудряченко А.І. Геополітика: підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. К.: МАУП. 2004. 296 с.
8. Обушний М.І. Політологія: Довідник / М.І. Обушний, А.А. Коваленко, О.І. Ткач; за ред. М.І. Обушного. К.: Довіра. 2004. 599 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П.Горбатенко; за ред. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Генеза. 2004. 736 с.
10. Lipset S.M. Political Man. The Social Buses of Politics. – L. et.al. 1960. P.30.

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор Головатий Микола Федорович.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Ерболат Нұрғожин
(Нур-Султан, Казахстан)

ТОРҒАЙ ӨңІРІНІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ Оқиғаларын сипаттайтын атаулар

Кез-келген тілдегі жер-су атаулары – халықтың ерте заманнан бастап мыңдаған жылдар аралығындағы ұжымдық шығармашылығының жемісі. Этнологиялық кеңістікте қалыптасқан халықтық атаулар ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, оның ұлттық дүниетанымының, рухани болмысының, құндылықтар жүйесінің ажырамас құрамдас бөлігі, тарихи жәдігері, мәдени мұрасы болып табылады. Жер-су атаулары – адамзат пен оны қоршаған топографиялық ортаны тікелей байланыстырып отыратын, сол арқылы этностың тілдік, территориялық, этникалық сәйкестігін айқындайтын маңызды тілдік мәдени фактор. [1, 3 б.]

Торғай өңірінде Қазақ хандығы кезіне тән Жалау деген тарихи жердің атауы бар. Бұл жер хан моласына қарама-қарсы бетте орналасқан биік төбелердің бірі. Ол қорымнан 5 шақырымдай жерде орналасты. Ресей патшалығының 1731 ж. бодандығына мойынсынып, Әбілқайырдың басты бақталасы атанған Барақ сұлтан сол төбеге ту тіккен деген аңыз да кездеседі.

Егер, тарихи деректерге сүйенер болсақ, кіші жүз ханы Әбілқайыр ханның жүргізген сыртқы саясаттарына қарсы, сонымен қатар қазақ хандығы тағына дәмелі Барақ сұлтанның 1748 ж. қараша айының бірінші жұлдызында кіші жүз ханын Өлкейек пен Қабырға өзендерінің бір арнада тоғысатын жерінде үлкен күшпен қарсы ала отырып, өлтіргенін де білеміз [2, 174 б.].

Жарғұй деп Амангелді ауданын атаған. Онда жайылымдық жерлер көп кездеседі. Жарғұй Жыланшық пен Қабырға өзендерінде солтүстік арқылы оңтүстікке қарай ойысып отырған. Оның әрбірі 25 км жерге созыла түсетін Талғұй мен Белғұй деген жайылым жерлердің атауы жоңғар және қалмақ шапқыншылығынан қалып қойған белгі секілді.

Жыланшықтағы қоңыр көмір кені Жарғұй арқылы басталып отырады. Ғалымдардың пайымдауы бойынша аталмыш кен желісі Жыланшықтың тағы бір бөлігіне шейін ұласа түсіп, әрі қарай жалғасын тауып отырады. Кен шамамен 1851 және 1854 жылдар аралығында ашылуы мүмкін деген дерек кездеседі. Белгілі академик Қаныш Сәтбаев жайлы естелік жинақтардың бірінде «орыс инженері Васильев Жарғұй жеріндегі қоңыр көмір кенін 1861 жылы ашты» деп те көрсетіледі [2, 189 б.].

Амангелді ауданының атауы - Үрпек-Қабырға мен Жолшора көтерме жолдарының бойында орналасқан нарқамысты үлкен қопа. Оның нақты өлшемі белгіленбеген. Қазақтар мен қалмақтардың шапқыншылықтары кезінде қалмақ батырының басын қазақ батыры шауып алса, дұшпаны қыз бала болып шыққан екен. Халық қопаны батыр қыздың құрметіне Жолшора деп атап кеткен [2, 198 б.].

Атақты Кейкі үңгірі ұлт-азаттық көтеріліс кезінде айрықша көзге түскен Кейкі мергеннің өмір сүрген жері болатын. Кейкі батыр қуғын-сүргінге ұшыраған кезде Қараторғай мен Сарыторғай, Жетіқыз бен Ұлытау, Сарлық өзендерінің жанында жасырынып қалған биіктігі 30 метрді құрайтын қатпарлар жартастардың орта бөлігіндегі деңгейінде орналасқан. Үңгір ішіне жеті-сегіз адам сиып кетеді. Төбе тұсы биік. Алдыңғы бөлігінде жақпар тастар бар. Оның оң жағындағы бұрышы арқылы ішкі бөлікке кіретін қуыс бар. Кейкі үңгірінен кішкентай жер зорға көрінеді. Үңгірдің төменгі бөлігіне қайың мен ағаш өскен. Кейкі батыр осы өлкені 1919-1923 жылдар аралығында мекен еткен. Атақты Кейкі үңгірі Шеңбер ауданындағы Сарыторғай арқылы Қараторғайдың сол жақ бөлігіндегі биік-биік жартастарда, өзен иірімдері мен Махат кесенесінен шығысқа қарай 2 шақырымдай жерде орналасты [2, 219-220 б.].

Көктерек – Амангелді ауданының бір атауы. Ол Қабырғадан 5-6 км жерде орналасқан. Шоқ-шоқ ағаштары бар аталмыш жер Ы. Алтынсариннің шығармасындағы Қыпшақ Сейітқұлдың мекен еткен жері болған. Қыпшақ Сейітқұл осы маңға егінін егіп, жерді жасыл желекке бөлеген. Түрлі себептердің салдарынан жойылып отырған теректер қайта-қайта шыбықтай түседі [2, 230 б.].

Кіндікті – Амангелді ауданында орналасқан жер атауы. Оның жайылымдық жерлері көп. Кеңес өкіметі кезіндегі қырда бытырап жүрген халықтың басын біріктіріп, оларды отырықшыландыру мақсатында кеңестік кіндік қала салғысы келіп, құрылыс жұмыстарын жүргізген. Алайда, аталмыш жұмыс толық атқарылмады. Ашаршылық жылдарынан соң бос қалып қалған жерлер XX ғ. 50 ж. қайтадан иегірілді [2, 233 б.].

Қарсақбасы Жангелдин ауданында кездесетін жердің атауы, сондай-ақ биік төбе. Аңыздарға сүйенетін болсақ, қалмақтар мен қазақтардың қақтығыстарының бірінде: «Екі әйел екі шөлден шықсын. Егер күресте бір елдің қызы жеңіске жетсе, жеңісті соған береміз» деп алдын-ала келісіп алады. Бұл күреске батыр Қарабастың қызы Қарсақ сұлу шығып, қарсыласын ұтып, кеудесінен баса түсіп, дізерлей отыра кетіп былай дейді: «өмірге қыз бала болып келіп едің, енді сені еркек қылайын» деп шашын алып тастайды. Өлгі балуан шаш жапсырып алған жігіт екен. Осы сәтте аялалары аспай қалған қалмақ елі айып орнына Торғай бойындағы көптеген жерлерді өзімізге қайтарып, бітімге келген. Екі ел мәмілеге келіп, балуандардың күрескен жерін балуан қыздың атымен Қарсақбасы атаған. Ол ұзын болып келген Қарабастың қарауыл шоқысы атанған [2, 250-251 б.].

Қосбүйрекке келер болсақ, ол тауды ежелде бүтін үлкен тау болған деседі. Қилы заман орнап, қалмақтың ханы Әуірке бұл өңірді жаулап алады екен. Сонда батыр Абаттың әскерлері тойтарысқа

аттанған екен. Сонда әскер аттарының қатты тұяқтары тауды ойып тастап, қақ жарған екен деген аңыз кездеседі. Қосбүйрек тауына алыстан көз салсаң, расында да қос бүйрекке ұқсас. Сондықтан да тауды солай атаған екен [3, 224-225 б.].

Қотыртау Торғай жерінде кездесетін таудың аты. Ол қорымды тау деген мағынаны білдіреді [4, 174 б.].

Қошалақ Атырау облысы Торғай облысы және Теңіз ауданы, Жанкелдин ауданында кездесетін жер атауы. Торғай жеріндегі Қошалақ Жанкелдин ауданының солтүстік бөлігінді отыз-қырық шақырым жерде орналасқан. Жері жазық, ертеде орнында көл болған секілді. Бүгінде онда мал жайылып отырады.

Қошалақтың бедеріне ұқсас сөздерді тунгус-маньчжур және моңғол, түркі топтарындағы тілден кездестіруге болады. Алғашқыда ежелгі түркі ескерткіштеріне назар аударсақ, ондағы алаң сөзі жазық болмаса тегіс дала дегенді білдіріп отырады.

Бүгінгі түркі тіліндегі кезедіп отыратын мәліметтерге сүйенетін болсақ, тува тіліндегі кужурлуг сөзі сортаң деген мағынаға ие болса, чуваш тіліндегі хуша сөзі кеңістікті білдіреді. Якутша хочо даналық мағынасын білдірсе, хочолох болса, алқап деген мағынаға ие болады. Тағы да якут тіліндегі алыы мен алаас сөздері де шілік өстені жер мен алаң деген мағыналарды білдіреді.

Моңғол тілінде хужир сөзі ащы, сортаңды жер деген мағынада қолданылып отырады. Маньчжур тіліндегі кочо сөзі оңаша жер немесе аулақ деген сөздермен тең.

Айтылған деректердің кез-келгені жоғарыда айтылған қошалақ сөзімен тең дәрежеде қолданылады. Өзге мәліметтерді қоспай-ақ, якутша хочолох сөзін алып қарайтын болсақ, біздің айтып отырған сөзіміздің қошалақтан айырмашылығы жоқ деуге болады. Ол біз сипаттап отырған жер бедері екеуі үйлесіп отыр. Якут тіліндегі алыы мен хочо, болмаса алаас сөздерін біріктіретін болсақ, оның бастапқы сөзден мағынасының ауытқымайтындығын көруге болады. Осылайша қошалақтың алғашқы мағынасы алқап дегенді білдірген [5, 32-33 б.].

Құмкешу – Амангелді ауданында орналасқан жер атауларының бірі. Құмкешу Торғай-Арқалық тас жолында 30 шақырымдай жердегі ен дала. Онда ертеден-ақ халық қоныстанып, құмы ешқайда көшпей, белгілі бір жерде сусылдай түсіп, алға және артқа қарай көшіп отырған. Ғалымдар Құмкешу жерінен ертедегі қорымдар мен қоныстарды тауып отырды. Патша өкіметінің жазалаушы отряды бастаған 1917 ж. ақпанындағы көтеріліске шыққан болатын. Ол ауыл тұрғындарын үлкен қырғынға ұшыратқан болатын [2, 271 б.].

Қызбел – Жангелдин ауданында орналасқан қырқалы жон болып табылады. Ұзын сонар созылып жатқан жер алыстан қарасаң, қыздың мүсінін көрсетіп, ортаңғы бөлігінде жота жұқалау болып келіп, бойжеткеннің талдырмаш белі секілді. Сондықтан да аталмыш қыратты жергілікті халық Қызбел деп атап кеткен. Ол Қостанайға бағытталған Наурызым қорығының оңтүстік бөлігімен Қызбелтауға дейін жалғасып жатады. Қызбелтаудың биік шыңы 232 м. Оның ені 5-15 шақырым болса, ұзындығы 60 шақырымды құрайды. Қызбелтау миоцен мен олигоцен дәуірінің карбонатты және сазды жыныстарының салдарынан түзіліп отырады. Қызбелтаудың беткейі сай мен жыралармен тілімделе түскен. Шығыс пен оңтүстігінің төменгі бөліктері қабаттана түсіп, Торғайдың бастапқы бөлігіне шейін жетеді. Онда жаз бойы мал өрістеп, ел жайлап отырған [2, 275 б.].

Сұңқарқия – тарихи маңызы ауқымды Қозыкөш шоқысымен қазақтардың лебі есетіндей ежелде бір үлкен құс Әлеке ханның құлындары мен биелері үлкен құздың басына апарып жейді екен. Хан Әлеке құсты тірідей қолына түсіргісі келеді. Күндердің бір күнінде Асан қайғының ұлы Абат батыр атқан екен. Сөйтіп оны Әлеке ханға әкелген екен. Сол себепті де ол жерді Сұңқарқия деп атаған екен [3, 307 б.].

Тоңқайма – Ырғыз бен Торғайдың аралығындағы пошта бекеті. Тоңқайма тарихи мекен. Патша Ағзамның 1916 ж. маусымдағы жарлығын жүзеге асыруға білек сыбана кіріскен қарулы таяқаченконың отряды халықты ойрандап, Сарысудағы жазықсыз халықты жайратып тастады. Осы кезде нақты қадамдарға бару керектігін түсінген Аққұм мен Тосын, Шұбалаң болыстарының көтерілісшілері қазан айының 14 жұлдызында Тоңқайма жеріндегі поштаны бұзып, қырық екі мың сом ақшаны алған екен. Оспан ханның көтерілісшілері Торғай тобы тарағаннан кейін 1917 ж. қаңтар айының жиырма үшінші жұлдызында ол қаражатты гарнизонның бастығына әкеліп берді [2, 390 б.].

Төре түскен – Қызылжар селолық округінде кездесетін жер атауы. Төре түскен құрылыстың селосынан отыз бес шақырым жерде жатыр. Он тоғызыншы ғасырдың орта кезіндегі ұлт-азаттық көтерілісті басқарған К. Қасымұлы және інісі Наурызбайдың Ырғызға келгенде тоқтап отыратын жері беріректе Төре түскен деп аталды [3, 324 б.].

Үрпек – Торғай облысында орналасқан Амангелді ауданында кездесетін жер атауы. Сонымен қатар, ондағы елдімекен Үрпек атты ауылдық округтің орталығы болып табылады. 2009 жылғы санақ бойынша, халқының саны 1500 адамды құраған. Ол Амангелдіден оңтүстікке қарай 12 шақырым жерде Торғайдың сол жақ бөлігіндегі жағалауында орналасты. Үрпек көтерме жол арқылы аудан орталығымен байланысып отырады. Өзеннен үлкен көпірді кездестіресің. Халық арасында тараған аңыздарға сүйенетін болсақ, мұнда он сегізінші ғасырдың бас кезінде қарақалпақ халқының Нұртай деген көсемі басқарып отырған ру қоныстанған екен. Арада біраз уақыт өткен соң, жергілікті халықтың қысымының салдарынан, Аралға қоныс тепкен екен. Үлкен ақсақалдарымыздың айтуы бойынша, «Үрпек» қарақалпақша иірім деген мағынаға ие болды деген пікірлер де кездеседі. Расында да Торғай өзені сол ауылдың маңында бірден солтүстік-батыс бағытына қарай бұрылып отырады. 1916 ж. орнаған көтерілістердің штабы осы Үрпекте орналасқан. Халық жасағының полковнигі Тургеневтің жазалаушы отрядымен бірге 1917 ж. ақпанында

соңғы шайқа осында болған екен. Кей жылдары Үрпек Амангелді ауданына қарасты 3-а кеңесі мен «Жаңа ауыл» атты ұжымшардың, Амангелді Имановтың аты берілген кеңшардың орталығына айналған болатын. Үрпек ауылында мешіттер мен орта мектептер, мәдениет үйлері мен ауруханалар бар. А. Имановтың есімімен ескерткіш тақта бар [2, 423 б.].

Оның Үрпек аталуының себебі жаратылысына орай туған секілді. Солай деп айтуға негіз де бар: онда ойы-қырлы жерлер мен өзгеше сипатқа ие, құрап түскен өсімдіктерді көбірек кездестіре аласың. Біраз тілдік деректер оған негіз болады.

Қазіргі кезде тілімізде көп қолданылатын сорайған және тікірейген секілді сөздердің орнына үрпек деген сөз көбірек қолданысқа ие. Сөз етіп отырған атауды үрпекпен байланыстыра аламыз. Ол мағынасы жағынан жердің сипаты мен атауы жағынан бір-біріне жақын болып келеді

Ойымызды қорытындылай келе, үрпек сөзі алғашқы сорайған және тікірейген деген мағынаны беруі мүмкін деген ойға келеміз [5, 58 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жалпы редакциясын басқарған проф. Телғожа ЖАНҰЗАҚ, филология ғылымдарының докторы. Жер-су атауларының анықтамалығы. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009.- 568 бет
2. Торғай елі энциклопедиясы. Жоба авторлары: Т. Рсаев, Ж. Кенжалин, Ж. Бекболатұлы, Ғ. Әнес. Алматы-2013ж. 456 бет.
3. «Ырғыз» энциклопедиясы. – Алматы: «Дала» ЖШС, 2010. – 440 б.
4. Қойшыбаев Е. Қазақстанның жер-су аттары сөздігі. – Алматы: Мектеп, 1985. – 256 б.
5. Нұрмағамбетов Ә. Жер-судың аты – тарихтың хаты. – Алматы: Балауса, 1994. – 64 б.

Научный руководитель:

Кандидат исторических наук Жанисов Асет Темирханович.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО**Олена Лісова
(Київ, Україна)****СТВОРЕННЯ ДИЗАЙН-МАКЕТУ ПУТІВНИКА ДЛЯ ДІТЕЙ «КИЇВ ОЧИМА ШКОЛЯРА»**

Видання путівників в Україні зараз набирає особливої популярності. Це можна пояснити тим, що люди хочуть більше дізнаватись, мандруючи. Це не обов'язково мандрівки за кордон. В Україні є багато локацій про які є дуже мало відомостей. Якщо брати до уваги українські путівники, то вони якраз і дають велику кількість цікавих фактів, але загалом вони просто підштовхують читача встати, вийти з дому і подивитись на звичні пам'ятки з іншого боку.

Навіщо існують путівники, здається, знають усі. Зазвичай їх використовують для того, щоби швидко знайти найближчий музей чи кав'ярню, парк або вокзал. До них звертаються по допомогу, коли опиняються у чужому незнайомому місті, їх нещадно експлуатують, коли прокладають маршрути від однієї визначної пам'ятки до іншої, від музею до найкрасивішої набережної, найбільшої площі, найзеленішого парку та найбанальнішого центрального вокзалу. Читаються путівники спорадично, забуваються швидко, а побачити їх на книжкових полицях домашніх бібліотек (особливо, якщо мова йде про путівник міста, у якому живуть його власники) — велика рідкість.

Я знаходила безліч путівників по Києву. Серед них є чимало цікавих атмосферних та тематичних. Путівники адресовані шанувальникам старовини, мандрівникам, краєзнавцям, туристам, дітям і широкому загальному читачів. Ці видання подають різноаспектні дослідження з історії міста, відтворюють соціальну і культурну атмосферу Києва різних часів. Вміщені в них давні й сучасні світлини, літографії, гравюри, допомагають сформувати цілісний образ столиці України.

Серед найцікавіших, зокрема, путівник «Інший Київ: альтернативний путівник Києвом» [3]. У цьому путівнику креативним є оформлення: тут не знайти фотографій, натомість є безліч чорно-білих замальовок, що робить видання схожим на особистий щоденник і надихає й собі складати власні маршрути і робити замальовки.

На особливу увагу заслуговує путівник, який побачив світ у 2016 році під назвою «Необычный Киев. 250 интересных мест» [2]. Автори підібрали такі місця і об'єкти, які не підпадають під категорію «стандартних» туристичних пам'яток. До кожного була написана цікава історія, ілюстрацій у путівнику теж достатньо.

Особливо мене вразив путівник – «Мій маленький Київ: путівник для дітей» [4]. Це сучасний інтерактивний дитячий путівник, який знайомить з історією міста у формі гри. Ця книжка надихнула мене на ідею створення своєї версії путівника по місту Києву для дітей.

Мета дослідження розробити авторську версію дизайн-макету інтерактивного путівника по м. Києву для дітей. Звичайним класичним путівником дитину не зацікавиш. Я хочу спонукати дитину до бажання вирушити на пошуки описаних архітектурних пам'яток та знаменних місць. Цей путівник не буде перевантажений текстом і даватиме дітям змогу звертати увагу на деталі заснування та історії міста. Завдання путівника перетворити екскурсію дітей по м. Києву на цікаву гру завдяки завданням, розмальовкам, квестам. Особливий акцент планується зробити на ілюстрацію путівника власними замальовками.

Основна цільова аудиторія мого путівника – діти віком від 11 до 14 років. Це школярі, які вже закінчили 5 клас і вже встигли познайомитись із такими предметами як «Історія України» та «Мій рідний край». Наш путівник буде цікавим доповненням екскурсії школярів по м. Києву в рамках вивчення історії свого міста.

Основні результати дослідження. Путівник — друкована книга, електронний чи аудіовізуальний довідник, присвячений якомусь місту, музею, туристичному місцю тощо. Путівник як довідник являє собою складно організовану структуру, в якій сполучена науково-популярна інформація комплексного характеру і інформація побутового плану, що не претендує на науковість і строгість. Залежно від структури і змісту тексту, формуються різні види його «взаємодії» з читачем: попереднє і вибіркове ознайомлення; послідовне, «академічне» вивчення; переривчасте читання, поєднане з переміщенням в просторі і оглядом описаних пам'яток. Останній вид – «читання в русі», є унікальним і, в свою чергу, ділиться на три форми, в залежності від способів групування інформації в тексті: алфавітну, тематичну або маршрутну. Дані форми зумовлюють різні рівні підпорядкування читача тексту, різні рівні його свободи при переміщенні в просторі. На тлі інших груп довідкових видань путівник виділяється специфічними вимогами до характеру актуалізації тексту.

Схема створення дизайн-макету путівника:

- одержання матеріалу для тексту: вивчення і адаптація інформації з путівника по місту Києву;
- розробка візуального оформлення матеріалу: пошук аналогів подібних проектів в Україні та світі, створення ескізів, пошук графічного стилю майбутнього видання;
- розробка композиційних рішень ілюстрацій, вибір шрифтових гарнітур: композиційні рішення книжкових ілюстрацій створюються з урахуванням макетів розворотів, вікової категорії читачів. Для

відтворення основного тексту видання допускається застосовувати не більше двох варіантів шрифтового оформлення.

- створення ілюстрацій і пошук вдалого кольорового рішення: дитяче сприйняття вимагає, щоб предмет було зображено старанно, з урахуванням усіх деталей, особлива увагу відводиться кольору. Дитина повинна з першого погляду впізнавати зображені об'єкти архітектури та скульптури.

- підготовка до друку: для отримання передбачуваного результату друку виробу необхідно на стадії виготовлення дизайну та додрукарської підготовки виробу надавати повну інформацію про кінцевий виріб. А саме: кінцевий розмір виробу (обрізний формат), кольоровість (барвистість), профіль друкарського обладнання, на якому проводитиметься друк виробу, а також необхідно описати весь ланцюжок післядрукарської обробки виробу.

В кінцевому результаті моєї роботи над дипломним проектом я хочу отримати ілюстроване, інформативне видання, яке зможе з гідністю зайняти місце серед сучасних альтернативних путівників на українському книжковому ринку. Цей путівник дозволить школярам за невеликий проміжок часу дізнатися про цікавинки міста Києва, зокрема, історичні пам'ятки, знакові місця, музеї та галереї.

Маршрут мого путівника охоплюватиме не весь туристичний Київ, а лише окремі вулиці, які можна обійти за один раз: від Золотих воріт уздовж Ярославового Валу, а потім вниз Андріївським узвозом. У книжці буде зроблено акцент на взаємодії дитини з простором міста, тобто пропоновані завдання й ігри треба буде здійснювати не лише на папері, а й протягом прогулянки.

Література

1. Альтернативні путівники Україною: різнобічне дослідження простору [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.chytomo.com/issued/alternativni-putivniki-ukrainoyu-riznobichnedoslidzhennya-prostoru>
2. Анисимов А., Мельник Г., Мельничук Г., Олейник Ю. Необычный Киев. 250 интересных мест. К.: SkyHorse, 2016. – 176 с.
3. Інший Київ: альтернативний путівник Києвом/Упор. Анна Лисюк. – К.: Фундація «Центр Сучасного Мистецтва», 2012. (укр.+анг.)
4. Мій маленький Київ: путівник для дітей/Текст Анастасії Даниленко, малюнки Олени Старанчук та Олега Гриценка (Laurus, 2014)

Науковий керівник:

старший викладач кафедри художнього моделювання костюма
Київського національного університету технологій і дизайну
Батрак Вадим Станіславович

Елигай Сагат, Айгуль Туякбаева (Алматы,
Казахстан)

АНАЛИЗ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ НАРРАТИВЫ ФИЛЬМА «КОМПОЗИТОР»

Аннотация: транснациональное кинематографическое сотрудничество является важной частью межкультурной коммуникации в китайском кино. Совместные выступления с более низкими культурными льготами и более высокой внешней коммуникативной ценностью, чем местные фильмы, имеют важное практическое значение в усилении влияния китайской культуры и содействии культурному «продукту». Художественный фильм «Композитор» является первым фильмом, снятым Китаем и совместно со странами Центральной Азии, который не только поднимает взгляды населения на инициативу «Один пояс, один путь», но и проводит ценное исследование в преодолении контекстных различий и достижении культурного диалога. «Композитор» не только показал глубокую дружбу между народами Китая и Казахстана, но и открыл модель сотрудничества Китая и стран Центральной Азии в области кинорежиссуры, что дает большие возможности для сотрудничества Китая и других стран «Один пояс-один путь» в области кино и телевизионной культуры.

Ключевые слова: «Композитор»; межкультурная коммуникация; культурная интеграция; культурный диалог

Аңдатпа: Трансұлттық кинематографиялық ынтымақтастық - бұл қытай киносындағы мәдениет-аралық байланысының маңызды бөлігі. Жергілікті фильмдерге қарағанда төмен мәдени жеңілдіктермен және сыртқы коммуникациялық құндылығы жоғары бірлескен қойылымдар қытай мәдениетінің ықпалын күшейтуде және мәдени «өнімге» ықпал етуде маңызды практикалық маңызға ие. «Композитор» көркем фильмі Қытай мен Орталық Азия елдері бірлесіп түсірген алғашқы фильм болып табылады, ол «Бір белдеу бір жол» бастамасында халықтың көзқарасын көтеріп қана қоймай, контекстік айырмашылықтарды еңсеру мен мәдени диалогқа қол жеткізуде құнды зерттеуді жүзеге асырады. «Композитор» Қытай мен Қазақстан халықтары арасындағы терең достықты жазып қана

қоймай, сонымен қатар Қытай мен Орталық Азия елдерінің кинорежиссерлік саласындағы ынтымақтастығының үлгісін ашты, сонымен қатар Қытай мен «Бір белдеу бір жол» бойындағы елдердің кино және телевизия мәдениеті саласындағы ынтымақтастығына үлкен мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: «Композитор»; мәдениетаралық коммуникация; мәдени интеграция; мәдени диалог

Abstract : *The transnational cooperation of Chinese films is an important link in the cross-cultural communication of Chinese films. With lower cultural discount and higher foreign communication value than local films, co-production films have important practical significance in enhancing the influence of Chinese culture and promoting the «going out» of culture. The feature film «The Composer» is the first film co-produced by China and Central Asian countries. It not only carries the good vision of connecting people in the "the Belt and Road Initiatives", but also makes a valuable exploration in bridging contextual differences and realizing cultural dialogue. «The Composer» not only records the profound friendship between the people of China and Kazakhstan, but also opens a precedent for the cooperation between China and Central Asian countries in film shooting. It also provides a way of thinking and practice for the cooperation between China and countries along the «the Belt and Road Initiatives» in the field of film and television culture.*

Keywords : "The Composer" ; Cross-cultural communication; Cultural integration; Cultural dialogue.

Китайско-зарубежное совместное производство как важная и активная сила межкультурной коммуникации китайского кино стало важной моделью производства и тенденцией развития китайской киноиндустрии. В рамках инициативы «Один пояс, один путь» участвовали культурные обмены между Китаем и странами вдоль «Одного пояса, одного пути». Фильм «Композитор», снятый совместно Китаем и Казахстаном в 2017 году, вышел в прокат в Китае и Казахстане в 2018 году. Это первый фильм, созданный совместно между этими странами, который привлек внимание общественности в обеих странах.

"Композитор" - это биографический фильм о знаменитом музыканте Си Синхэе, в котором рассказывается о том, что последние пять лет жизни Си Синхэя остались в Алматы из-за войны. Музыкант, страдая в чужой стране, ищет возможность вернуться на родину. Отмечается, что он соединил под музыку Мост дружбы между Китаем и Казахстаном, тесно соединил две нации и вместе преодолел страдания.

Реализация и продвижение инициативы «Один пояс-один путь» нередко дает возможность транслировать китайские фильмы за рубежом. Благодаря уникальному повествованию и коммуникации китайско-иностранные фильмы вдоль Шелкового пути могут стать важной движущей силой в продвижении межкультурного обмена, улучшении культурной силы Китая и формировании позитивного имиджа страны, значительно снижая культурные уступки в межкультурном общении в странах вдоль Шелкового пути.

Создание фильма «Композитор» как первого совместного фильма Китая и Казахстана стало ключевым проектом сотрудничества в области гуманитарных наук в рамках «Один пояс, один путь».[1] в 1940-х годах, во время мировой антифашистской войны Китая войны против Японии, известный народный музыкант Китая Си Синхай за границей, вместе с авторитетным музыкантом, дирижером Казахстана Байкадамовым и его родственниками, сформировал очень ценную, сложную и общую боевую дружбу. Творческий вдохновляясь Си Синхай написал трагическую и трогательную симфонию, установил связь между Китаем и Казахстаном. «Фильм не только показал пример сотрудничества Китая и Казахстана в области кинопроизводства, но и стал свидетелем глубокой дружбы между Китаем и народом Казахстана, а также является прекрасным примером сотрудничества двух стран в области кинопроизводства в будущем». [2]

"Универсальность означает культурное признание общей ценности человеческого существования. Истории из фильмов могут быть из разных стран, но они отражают общие мысли и эмоции человечества, и только тогда они могут быть распознаны и восприняты зрителями из разных культурных кругов». [3]

"Композитор" - это китайский язык, но отечественные чувства и патриотизм в фильме-это общие проблемы в разных культурах. "Дом" - это источник смысла человеческой жизни, а также духовная родина эмоциональной поддержки. Одинаковая структура дома и страны является уникальным общим признанием китайской нации, кроме того, она создала психологическую культурную уникальность и ценностные идеалы китайской нации. Чувства и психология патриотизма в изоморфизме Родины и страны являются ценностными убеждениями других стран и национальностей.

"Композитор" проходит через основную линию семейных и кантри-чувств Си Синхэя. Тоска по родственникам и глубокое чувство к Родине составляют жизненный опыт и систему мышления всего мира, что порождает общие характеристики разных культур Китая и Казахстана. Эмоциональный резонанс аудитории достиг хорошей культурной идентичности и коммуникативной идентичности. Поэтому совместная съемка может, не останавливаясь на уровне производства, решить культурные различия между двумя сторонами с помощью соответствующих художественных подходов, предложить некоторое общее содержание в духовных ресурсах обеих сторон и продемонстрировать глубокий дух и богатство, содержащиеся в теме.

В межкультурном общении люди готовы делиться на одном или схожем языке и историко-культурными характеристиками, создавать общую память посредством символов общей памяти, исторических и культурных деятелей и историй. Си Синхай завоевал известность в Казахстане благодаря

своему прекрасному артистическому таланту. В память о его вкладе, одной из улиц в Алматы было присвоено имя Си Синхай. Си Синхай давно был известным музыкантом в Китае. Такой человек, признанный в воспоминаниях обеих сторон, несомненно, обладает идеальным преимуществом в межкультурном общении. Кроме того, Вторая мировая война - это вечная память для народа двух стран. Город, полный оружия в фильме, дождь, выстрел врага, когда враг ударил, разлука с родственниками, паника и боль в войне, нежность и благородство человеческой природы, это глубокое чувство ужаса разрушает барьеры культуры и влияет на сердца людей. Историческая память о войне медленно раскрывается с точки зрения Си Синхая, где есть то, что пережили вместе китайский народ и народ Казахстана, есть эмоциональные воспоминания о заботе и крови обеих сторон в свете и тени.

"Фильм использует вымышленные и реалистичные методы повествования, чтобы связать события двух стран, двух семей и двух музыкантов, связывая историю и настоящее время». [4] благодаря опыту Си Синхая, фильм не только раскрывает жестокость войны, но и показывает мужественный, пламенный и щедрый национальный характер казахского народа. Также в фильме использованы параллельные монтажи, охватывающие сюжеты войны Китая против Японии и Отечественной войны в бывшем Советском Союзе. Знаменитая антияпонская песня китайцев, выпущенная Си Синхаем и эпическая симфония национального героя Казахстана, интертекстуальна в сочетании с «хором Хуанхы», выпущенной Сианом Синхаем и Национальной героической симфонией Казахстана «Гаймандал». Таким образом, он тесно связывает судьбы Китая и Казахстана, завершает имиджевое построение сообщества общего будущего для человечества. «Композитор» - это не только биография музыканта, но и свидетельство дружбы между народами Китая и Казахстана; он не только выражает семейные чувства Си Синхая, но и охватывает культурные элементы и культурные горизонты Казахстана и Китая.

«Устранение барьеров культурной ценности в межкультурной перспективе является ключевой проблемой, решаемой в совместном производстве». [5] Только уважая субъективность между различными странами и народностями и взаимно совершенствуясь с разнородными культурами, общие культурные фонды и общие ценности обеих сторон могут войти в видео-рассказчик и использовать его для объяснения и различий. Только позволяя различным культурам иметь сходство и актуальность с целью сохранения своей автономии, зрители могут выразить свое мнение.

В качестве основного проекта сотрудничества в гуманитарной сфере между китайской инициативой «Один пояс, один путь» и новой стратегией экономической политики Казахстана «Жарқын жол», «Композитор» обратил внимание с самого начала двустороннего сотрудничества. Как отметил вице-президент Национальной киностудии Казахстана Серик Жубандыков: «В связи с особым статусом и влиянием Казахстана в СНГ, другие страны Центральной Азии также придадут большое значение совместному производству Казахстана и Китая. Находит пути и возможности для сотрудничества с китайскими режиссерами». [6] «Композитор» не только раскрыл глубокую дружбу между народами Китая и Казахстана, но и открыл модель сотрудничества Китая и стран Центральной Азии в области кинорежиссуры, а также дает возможность задуматься о сотрудничестве Китая и стран входящих в полосу «Один пояс, один путь» в области кино и телевизионной культуры.

Литература:

1. Чжоу Син. Краткое обсуждение вопросов повествования в китайских фильмах [J]. Журнал Beijing Film Academy, 2011 (01): 51-56. <https://www.cnki.com.cn/Article/CJFDTotat-BDYX201101016.htm>
2. Чжао Юнхуа, Лю Цзюань. Выбор пути межкультурной коммуникации «Один пояс, один путь» с точки зрения культурной идентичности. Международная журналистика, 2018 (12): 67 - 82. http://www.cssn.cn/xwcbx/xwcbx_cbx/201904/t20190419_4866524.shtml
3. Ху Кай, Ван Цин. Слияние культур и культурный диалог: анализ межкультурной нарративной стратегии совместного производства «Музыкант», 2020.10 Аудиовизуальный форум <http://www.cqvip.com/QK/70576X/202010/7102963759.html>
4. Ху Кай, Ван Цин. Культурный синтез и культурный диалог: анализ межкультурных нарративных стратегий в совместном производстве «Музыкант», 2020.10 Аудиовизуальный форум <http://www.cqvip.com/QK/70576X/202010/7102963759.html>
5. Рао Шугуан. Геополитическая и культурная конфигурация фильма «Один пояс, один путь». Film Art, 2019 (02): 65-70. https://xueshu.baidu.com/usercenter/paper/show?paperid=1t3k0t90r06w0er0sp2508506h680523&site=xueshu_se
6. Цай Мэнъюнь. Первый китайско-казахстанский фильм совместного производства «Музыкант»: китайско-казахстанская дружба во времени и пространстве [EB/OL]. China Youth Online, 2018-06-09. <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1602790842995967913&wfr=spe-der&for=p>

Научный руководитель:

Туякбаева Айгуль Шаймуратовна, доктор PhD искусствоведения, ст. преподаватель КазНАИ имени Т. Жургенова

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

**Айгерім Байғалиева, Бағдат Баймбетова,
Айман Тасмуханова, Марта Едилбаева
(Атырау, Казахстан)**

МЕХАНИКА ТАРАУЫНДАҒЫ КЕЙБІР ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ МОДЕЛЬДЕУ

Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н. Назарбаев өзінің халыққа арнаған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы жаңа мүмкіндіктер» Жолдауында: «Біз цифрлы технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Елде 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлы қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты» деген болатын. Жолдаудың жүзеге асуының маңызды факторы – цифрлық технология. Біздің санамызда цифрлық технология ұғымы күнделікті пайдаланылатын компьютер немесе ұялы байланыспен шектеліп қалмауы тиіс. Инновациялық технологияның мүмкіндігі – шексіз [1]. Осы тұжырым білім беру жүйесін ақпараттандырудың мақсаты болып табылады. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесін инновациялық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу - тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді [2].

Қазіргі уақытта әлемде болып жатырған пандемия елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, білім беруді оңтайландыруға, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуына өз ықпалын тигізді. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда.

Виртуалды зертханалық жұмыстарды пандемия кезінде қолдану білімнің сапасын арттыруға және тақырыпты кеңінен түсіндіруге қолайлы болады. Ол үшін виртуалды зертханалар жасайтын программалар қолданамыз.

PhET және Vassak программалары бұл физиканы оқытуға және зерттеуге арналған қызықты, тегін, 100-ден астам интерактивті ғылыми модельдеуді ұсынады. Тренажерлер Java, Flash те жазылған және оларды желіде іске қосуға немесе компьютерге, смартфонға жүктеуге болады. Сайтта механика, молекулалық физика, Электромагнетизм, оптика, атом және ядролық физика бойынша анимациялар бар. Барлық материалдар ағылшын, неміс, итальян, испан, орыс, қазақ және т.б әлемнің тілдеріне аударылған [3, 4].

Ендеше, механика бөліміндегі физикалық құбылыстар мен заңдылықтарды компьютерде модельдеуді және виртуалды зертханалық жұмыстардың мазмұнын көрсетсек.

Механикалық зерттеулерде компьютердің негізгі қолданылуы – бұл тәжірибені басқару және модельдеу. Компьютерлік модельдеу арқылы сабақта нақты кинематикалық процестер мен құбылыстарды көрсетуге болады. Компьютер арқылы механикалық процестерді модельдеу барысында есептің шешуін тек формула түрінде ғана емес, график түрінде де бақылай алады. График түрінде кескінделген есептің шешімі теория мен тәжірибені жақындатады. Компьютерлік модельдеу нақты тәжірибе жүргізу қиын болатын күрделі процестерді бақылау және зерттеу үшін қолданылады [5, 6]. Мысал ретінде біз жасаған виртуалды зертханалық жұмыстың мазмұнымен таныстырсақ:

"Математикалық маятниктің бос тербелістерінің периоды мен жиілігінің оның ұзындығына тәуелділігін зерттеу"

Қысқаша теория: Математикалық маятник-бұл суспензияға бекітілген және ауырлық өрісінде орналасқан жеңіл, созылмайтын жіпке ілінген материалдық нүкте. Серіппелі маятник-бұл тік жазықтықта тербелістер жасайтын серіппе массасының материалдық нүктесінен тұратын жүйе.

Бұл зертханалық жұмыста біз математикалық маятникке егжей-тегжейлі тоқталамыз және оның тербеліс кезеңі неге байланысты екенін қарастырамыз.

Зертханалық жұмыстың мақсаты: математикалық маятниктің еркін тербелістерінің кезеңі мен жиілігі оның ұзындығына қалай байланысты екенін анықтау. Маятниктің ұзындығы мен оның тербеліс кезеңі арасында математикалық байланыс бар-жоғын біліңіз.

Құрал-жабдықтар: ілінісі мен аяғы бар штатив, жіптері бар доп, секундомер.

Біріншіден, сіз эксперименттердің санын анықтауыңыз керек. Бұл жағдайда олардың 5-і бар. Тігінен біз өлшейтін шамалар жазылады. Ең алдымен, маятниктің ұзындығы сантиметрмен. Келесі шама-тербелістер саны. Келесі-тербелістердің Толық уақыты. Келесі екі график-секундпен өлшенетін тербеліс кезеңі және Гц жиілігі. Біз қолданатын шамаларды алдын-ала жазғанымызға назар аударыңыз. Біріншіден, бұл жіп маятникінің ұзындығы. Бастапқы ұзындығы: 5 см – бұл өте қысқа маятник. Келесі 20, 45, 80 және 125. Тербелістер саны тұрақты болады. Бұл 30 тербеліс. Әр экспериментте біз 30 тербелісті қолданамыз.

Жұмысты орындау үшін бізге кесте қажет. Кесте келесі бөліктерден тұрады:

Шамасы/№	1	2	3	4	5
Ұзындығы (см)	5	20	45	80	125
Тербелістер саны	30	30	30	30	30
Уақыт (с)					
Кезең (с)					
Жиілік (Гц)					

Жұмыстың орындалу тәртібі.

Тәжірибелік қондырғыны жинайық. Орнату жіптегі доптан тұрады. Жіп өшіргіш арқылы оралған. Бұл оның ұзындығын реттеу үшін жасалады.

1. Ұзындығын өлшеу үшін сызғыш пен секундомерді қолданамыз. Сонымен, біз 30 тербелісті санаңыз.

2. Жіптің ұзындығы 5 см болатын алғашқы эксперимент, біз бұл деректерді кестеге енгіземіз және тербелістердің периоды мен жиілігін есептей бастаймыз. Келесі қадам: маятниктің ұзындығын 20 см-ге дейін көбейтіңіз, алдымен бүкіл тәжірибені қайталаңыз. Тағы да нәтижелерді кестеге енгіземіз. Сонымен, біздің тәжірибелерімізді жүргізе отырып, біз түпкілікті нәтижелерге қол жеткіздік және оларды кестеге

енгіздік. Тербеліс кезеңі: $T = \frac{t}{N}$ (с). Тербеліс жиілігі: $\nu = \frac{1}{T} = \frac{N}{t}$ (Гц), мұнда t – уақыт, ал N – t уақыт ішіндегі тербеліс саны.

3. Есептеулерді алып, формулаларды пайдаланып кестені толтырыңыз.

4. Қорытындыларды жазыңыз.

Горизонталь лақтырылған дененің қозғалысы.

Жұмыстың мақсаты: горизонталь лақтырылған дененің қозғалысын зерттеу.

Жұмыстың сипаттамасы: анимация терезесінде зертханалық жұмыс кезінде қолданылуы керек мәндер берілген. Тікұшақ белгілі бір бұрышта граната лақтырады. Гранатаның қозғалыс траекториясын көруге болады. Суреттің астында қашықтықтың, жылдамдықтың, биіктіктің және үдеудің мәнін өзгертуге мүмкіндік беретін жүгірткілері бар. Бастау түймесін басқаннан кейін t, h, v, x, y, v_x, v_y мәндері көрсетіледі және олар тәжірибе барысында мәндері есептеліп көрсетіледі. Тәжірибені басқару үшін төменде кадр бойынша алға және артқа жылжытатын батырмалары, тәжірибені тоқтатуға және қайтадан бастауға арналған батырмалар орналасқан.

Жұмыстың орындалу тәртібі:

1. Жұмысты орындау үшін дәптер дайындаңыз. Нәтижелерді жазып, кестені сызыңыз.

№	Уақыт t , с	Координата y , м	Координата x , м	Үдеу a , м/с ²	Үдеудің орташа мәні a_{op} , м/с ²
1	0.1				
2	0.2				
3	0.3				
4	0.4				
5	0.5				

2. Жүгірткіні оңға да, солға да жылжытыңыз, граната траекториясының пішіні оның бастапқы көлденең жылдамдығына байланысты өзгеретініне көз жеткізіңіз. Терезенің жоғарғы жағында (x ; y) координаттары пайда болады. Координаттар m -мен өлшенеді, ал нүктелер 0.1 с интервалмен жазылады. Осы координаттар бойынша доптың вертикаль ось бойымен қозғалысы бастапқы көлденең жылдамдыққа тәуелді емес екеніне көз жеткізіңіз. Өз бақылауларыңызды және қорытындыларыңызды дәптерге жазыңыз.

3. Жүгірткіні $H = 4$ м күйіне орнатыңыз, траекторияның барлық нүктелерінің координаталарын дәйекті түрде жазыңыз. Гранатаның әр нүктеде болу уақытын біле отырып, гранатаның үдеуін есептеңіз. Бұл үдеу жол бойында бірдей және доптың көлденең жылдамдығына тәуелді емес екеніне көз жеткізіңіз. Доптың үдеуінің табылған мәнін және бақылаулар мен өлшеулерден алынған қорытындыларды дәптерге жазыңыз.

4. Бақылау сұрақтарына жауап беру арқылы өзіңізді тексеріңіз (төменде қараңыз). Еркін түсу үдеуін $9,8 \text{ м/с}^2$.

Бақылау сұрақтары:

1. Алынған орташа үдеу мәнін енгізіңіз: ____

2. Сіздің бақылауларыңызға сәйкес, бұл үдеу гранатаның бастапқы горизонталь жылдамдығына қалай байланысты?

A. Байланысты емес.

B. Тура пропорционал, биіктігі қанша есе үлкен болса, құлау уақыты сонша көп болатыды.

C. Кері пропорционал, биіктік неғұрлым үлкен болса, құлау уақыты соғұрлым аз болады.

D. Биіктіктің квадратына байланысты, егер биіктік екі есе үлкен болса, онда құлау уақыты 4 есе көп.

E. Биіктіктің квадрат түбіріне байланысты, егер биіктігі төрт есе үлкен болса, онда құлау уақыты екі есе көп болады.

3. Осы қозғалыстағы өзіңіз белгілеген бастапқы горизонталь жылдамдығының шамасын көрсетіңіз.

4. Қозғалыс басталғаннан 0,4 с гранатаның вертикаль жылдамдығы қандай?

5. Қозғалыс басталғаннан 0,4 с гранатаның горизонталь жылдамдығын қандай?

Жауап нұсқалары ортақ:

6. Қозғалыс кезінде доптың горизонталь жылдамдығы қалай өзгерді?

7. Қозғалыс кезінде доптың вертикаль жылдамдығы қалай өзгерді?

8. Қозғалыс кезінде доптың үдеуі қалай өзгерді?

A. Өзгерген жоқ.

B. Жоғарылайды

C. Азайды.

9. Бастапқы жылдамдықпен h биіктігінен көлденең лақтырылған дене v_0 жылдамдықпен t уақытта көлденең бағытта s қашықтық ұшты (суретті қараңыз). Егер сол h биіктіктің бастапқы жылдамдықты арттырса, ұшу уақыты мен доптың үдеуі қалай өзгереді? Ауаның кедергісі ескерілмейді.

Өр мән үшін оның өзгеруінің тиісті сипатын анықтаңыз:

A. Өседі

B. Азаяды

C. Өзгермейді

10. Ұшақ 91 км/сағ жылдамдықпен 10 м биіктікте ұшады. Қанша шақырым жерде ұшқыш тағайындалған жерге қону үшін жүкті тастауы керек?

11. 45 м биіктіктен көлденеңінен 20 м / с жылдамдықпен тас лақтырылды, қанша уақытта жерге түседі?

Қорыта айтқанда, Физиканы оқытуда білім алушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, заманауи әдістерді қолдану, физикалық құбылыстарды компьютерде модельдеу, оқыту процесіне виртуалды зертханалық жұмыстарды енгізу, әсіресе пандемия кезінде білім алушылардың физика пәнін кеңінен түсінуіне, физикалық заңдылықтар мен құбылыстарды қызығушылықпен, ізденіспен, өз бетінше зерттеуіне мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Жолдауы 2018
2. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.
3. <https://phet.colorado.edu/>
4. <https://www.vascak.cz/physicsanimations.php?l=ru>
5. Трухин А.В. Виртуальды компьютерлік зертханалардың түрлері // Ашық және қашықтықтан білім беру. - 2003 ж. - № 3 (11).- С. 12-21.
6. Жүсіпқалиева., Ғ.Қ. Джумашева А.А., Құбаева Б.С. Мектепте физика курсын оқытудың теориясы мен әдістемесі. М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті.- Орал: - 2012.

Ғылыми жетекшісі:

Абыканова Бакытгуль Толыбековна
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Әл-Қуат Әшімханов
(Тараз, Қазақстан)

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қашықтықтан білім беру технологиялары білім беру жүйесіне, оның ішінде жоғары мектепке де кеңінен енуде. Бұл жүйеге келу, әсіресе, соңғы уақытта Дүние жүзін жаулаған індетке байланысты үдей түсті. Өйткені, білім беру жүйесі және басқа дасалалар түгелімен дерлік қашықтықтан оқытуға, қашықтықтан жұмысқа көшті десек қателеспейміз. Қазіргі заманғы жоғары оқу орындарындағы тұлғааралық қарым-қатынастың сипаты өзгеруде, оқу-тәрбие үдерісінде қашықтықтан білім беру технологияларын

қолдануды жандандырудың қажеттілігі туындауда. Олардың арасында презентациялар, әлеуметтік желілер, кейс-технология, электрондық оқулықтар және т.б. қолғаалынып, игерілуде. Бұлардың барлығы оқу үдерісінде оқытушының іс-әрекеттері мен мәртебесін айтарлықтай өзгертеді, сонымен қатар, білім көзінен делдал, нұсқаушы, коммуникатор және ұйымдастырушы болады. Сабақ кезінде студенттермен қарым-қатынас жасау үдерісінде бұл техникалар мен технологиялар өте маңызды болып табылады. Сонымен қатар, оқытушы зияткерлік мәртебесін жобаларға, конференцияларға, вебинарларға, онлайн семинарларға қашықтықтан қатысу арқылы жоғарылатуға көптеген мүмкіндіктері пайда болады. Мысалы, мультимедиялық технология ретінде презентациялардың өзектілігі ғылым мен білімнің виртуалды үдерістеріне байланысты, бұл кездешуалды көріністер маңызды болады, брендинг, имидж жасау, әмбебап байланыс технологиясына айналады [1, 7 б].

Қуатты ақпараттық мультимедиялық жүйелер мен интербелсенді компьютерлік бағдарламалардың пайда болуы соңғы уақыттарды заман талабына сай қашықтықтан оқытудың қарқынды дамуына негіз болды. Оқытушы оқу үдерісін ұйымдастыруда бір сарынды жұмыстан босатылады, яғни, әр түрлі түрде ұсынылған анықтамалық және иллюстрациялық материалдарды жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, мәтін, графика, анимация, дыбыстық және бейне жазбалар және т.б. Интербелсенді компьютерлік бағдарламалар адамның барлық іс-әрекеттерін ақыл-ой, сөйлеу, физикалық, материалды игеру үдерісін белсендіреді. Компьютерлік жаттықтыру бағдарламалары практикалық дағдыларды игеруге ықпал етеді. Интербелсендісінақ жүйелері білім сапасын талдайды [1, 10 б].

Қазіргі таңда қашықтықтан білім беру ортасын құру, білім беру үдерісін жаңғырту мемлекеттік тараптан қолдау табуда. Білім беру бағдарламалары ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуына қосымша ынталандыру беруді. Атап айтқанда, мектепке дейінгі, жалпы, қосымша білім беру қызметтерінің барынша тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін инфрақұрылымды және ұйымдық-экономикалық тетіктерді дамыту жөніндегі міндеттерді шешу көзделген. Бұл оқытудың заманауи жағдайларын жасауды, білім беру ұйымдары мен қашықтықтан оқытудың желілік өзара іс-қимылын дамытуды білдіреді.

Қазіргі уақытта жоғары мектепте қашықтықтан оқыту Moodle, Zoom, Google Classroom, жоғары оқу орындарының жекесайттарындағы бағдарламалық жүйелерінің және т.б. көптеген бағдарламалар жұмысы негізінде жүзеге асырылады. Бұл жүйелер оқыту ортасы автоматтандырылған, компьютерлік және ақпараттық технологияға негізделген оқытуды басқару жүйесі болып табылады. Moodle-дің негізгі оқу бөлімі-оқу курстары болып табылады. Осы курстар аясында мыналарды ұйымдастыра аламыз: білім алушылардың бір-бірімен және оқытушымен өзара коммуникациялық әрекеттесуі. Ол үшін форумдар, чаттар сияқты элементтер пайдаланылады, ал файлдар, мұрағаттар, веб-беттер, дәрістер арқылы білімді электронды түрде беру, тесттер мен тапсырмалар арқылы білімді тексеру және оқыту үдерістерін жүргізу мүмкіндіктері бар. Білім алушылар жұмыс нәтижелерін мәтін түрінде немесе файл түрінде жібере алады. Wiki механизмдерін, семинарларды, форумдарды қолдана отырып, белгілі бір тақырып бойынша білім алушылардың оқу және зерттеу жұмыстарын бірлесіп орындауы, топпен бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндіктері бар. Қашықтықтан оқытуда «оқытуш-білім алушы» бір жүйеде электрондық оқулықтардан, дәрістер курстарынан, тапсырмалардан, өзін-өзі бақылауға арналған тесттерден және оқыту нәтижелері бойынша бақылау тесттерінен тұратын оқу курстарының бағдарламалары бойынша оқу-әдістемелік кешендер орналастырылады. Қашықтықтан оқытуда білім алушылардың оқытушылардан күндізгі және желілік өзара іс-қимыл бойынша кеңестер алу мүмкіндігі бар. Бұл оқытушылардың оқу курстарын әзірлеуін және оқытудың электрондық ортасын пайдалануды жандандырады [2, 463 б].

Электрондық оқыту ортасын одан әрі дамыту және пайдалану мақсатында оқыту семинарлары көптеп өткізіледі, онда қашықтықтан оқыту жүйесін қолдану жолдарының қыр-сырлары қарастырылады. Сонымен қатар, қашықтықтан білім беру ортасында білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру жолдары да анықталады. Оқытушыларды қашықтықтан оқыту жүйесімен жұмыс істеу дағдыларын арттыру біліктілікті арттыру шеңберінде жүргізілуде. Білім алушылардың тәжірибеден өтуі қашықтықтан желілік тәртіп арқылы де жүргізілуде. Оның барысында модульдің теориялық пәндерінің негізгі құзыреттіліктері қалыптасады және бекітіледі. Қашықтықтан оқыту мәселелерін қарауды жалғастыра отырып, қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту жүйелерініске асыруда үлкен тәжірибе жинақталғанын атап өткен жөн. Бұл тәжірибе бұрыннан сырттай оқытуда кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, оқытушы тарапынан да, білім алушылар тарапынан да тез арада шешуді талап ететін оқу-әдістемелік және ұйымдастырушылық мәселелер туындайды. Осы мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін қашықтықтан оқытудың негізгі сипаттамаларының бірі интербелсенділіктің жоғарылауы, әсіресе желілік ақпараттық технологияларды қолдануда көрінеді. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде қашықтықтан оқыту технологиясының сырттай оқуға қосқан негізгі ерекшеліктеріне оқытушы мен білім алушы арасындағы диалогтық тәртіптегі интербелсенді өзара іс-қимыл, ол кейбір жағдайларда дәстүрлі аудиторияда болып жатқан өзара әрекеттесуге жақындауы мүмкін, оқу материалдарын электронды түрде тез жеткізу, ғаламторда орналасқан білім базаларына жедел қол жеткізу, виртуалды зертханалық жұмыстар өткізу, нақты зертханалық жабдыққа қашықтықтан желілік қолжетімділікті іске асыру, виртуалды топтарды құру жатады. Білім беру үрдісінің кез келген қатысушысы жүзеге асыратын интербелсенді өзара іс-қимылды ұйымдастыру үшін қандай да бір технологияларды қолдануды оқытушы оқу курсы әзірлеу үрдісінде жоспарлайды [3, 195 б].

Курста бір нақты технологияны да, бірнеше технологияны да қолдануға болады. Сонымен қатар, ғылыми-әдістемелік әдебиеттердейтылғандай, оқытушы келесі қағиданы басшылыққаалуы керек: егер дидактикалық тапсырманы қарапайым технологияларды қолдану арқылы жүзегеасыруға болатын болса, ондаоларғаартықшылық берілуі керек. Бұл жағдайда неғұрлым күрделі технологияларды таңдау күтілетін нәтижеге әкеліп қана қоймайды, сонымен қатар оқу нәтижелеріне теріс әсеретуі мүмкін, өйткеніақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына қарамастан, баспа түрінде ұсынылған оқу материалдары әлі де үлкен маңызға ие. Оқытудың түрін, әдістері мен нысандарын таңдағанда пән саласының ерекшеліктерін басшылыққаалу керек. Қашықтықтан оқытудаоқу курсы негізінен материалды өз бетіншеоқуға бағытталған. Курсты құратын оқытушы білім алушылардың өздігінен білім алуын ескереотырып, белгілі бір қиындық деңгейінесүйенуі керек. Қашықтан оқыту түріндеіоқытушының басты міндеті-бұрыннан берібар ақпарат көздері немесеавторлық түпнұсқа әзірлемелер негізінде қашықтықтан оқыту курсын дайындау. Оқытушының қорытынды міндеті білім алушылардың білімін, іскерлігін және дағдыларын бақылау болып табылады. Бұл міндет ағымдағы және қорытынды бақылаудың тест тапсырмаларын әзірлеу кезінде қашықтықтан оқытуда шешіледі. Осылайша, қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудағы оқытушының негізгі міндеттерінеоқу курсын әзірлеу, оқыту бойынша нұсқаулық әзірлеу, оқытылатын пән бойынша білім алушыларға кеңес беру және көмек көрсету, оқыту нәтижелерін бақылау болып табылады. Білім алушы үшін қашықтықтан білім беру жүйесіндеіоқу курсы екі міндетті компоненттен тұрады: оқу материалдары мен оқу-технологиялық құралдардың әртүрлі нысандарын пайдалануды көздейтін жеке жұмыс жәнеоқытушымен және басқаоқытушылармен диалог қашықтықтан білім беруге тән ерекшеліктерді бөліп көрсету керек. Мысалы, студенттер өздеріне ыңғайлы уақытта, ыңғайлы жерде және ыңғайлы қарқынмен айналысады. Пән курсын меңгеру және таңдалған пәндер бойынша қажетті білім алу үшін әркім өзі қажет болғаншаоқи алады. Тәуелсіз оқу курстарының жиынтығынан жеке немесе топтық қажеттіліктергесәйкесоқу жоспарын құруға болады. Оқыту негізгі кәсіби қызметтіоқумен ұштастыраотырып жүргізілуі мүмкін. Білім алушының тұрған жерінен білім беру мекемесіне дейінгі қашықтық тиімді білім беру процесі үшін кедергі болып табылмайды. Оқыту процесіндеоқытушы мен білім алушы әрбір кесте бойынша ыңғайлы жұмысестейді.

Қашықтықтан оқытуда негізінен жаңаақпараттық технологиялар қолданылады, олардың құралдары компьютерлер, компьютерлік желілер, мультимедиялық жүйелер, смартфондар және т.б. жатады. Қашықтықтан оқыту белгілі бір дәрежеде әлеуметтік шиеленісті жеңілдетеді, білім алуға тең мүмкіндік береді. Алайда, қашықтықтан оқу тыңдаушылары өз бетінше жұмысестеу әдістемесі мен техникасының негіздерін өз бетінше білім алу мен толықтыруды меңгеруі тиіс [4].

Қорытындылай келе, қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар тимдіоқытуға мүмкіндік береді, білім беру үрдісінің субъектілеріарасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдетеді, білім алушылардың бастамасы мен тәуелсіздігін дамытады, бұл қазіргі заманғы жоғары оқу орындарындаосы білім беру технологияларын енгізу мен қолдануды қажет етеді. Дегенмен де, дәстүрліоқытуда берілген білім қашықтықтан оқытуға қарағанда жоғары болады деп айтааламын. Өйткені, қашықтықтан оқыту әлі де зерттеулерді, дамуды, жаңашылдықтарды қажет етеді деп ойлаймын.

Әдебиеттер тізімі:

1. Албегова И.Ф., Шаматонина Г.Л., Қазіргі университеттің оқу - тәрбие үрдісіндегі электронды байланыс құралдары жәнеоларды пайдалану мәселелері // қашықтан және виртуалдыоқыту. - 2016. - № 4(106). - 5-12 б.
2. Зайцева М.А. Жастармен жұмысты ұйымдастыру бағыты бойыншастуденттердіоқытудың заманауи формалары мен әдістерін қолдану / / Қазіргі білім берудің педагогикалық және психологиялық мәселелері: «Ушинский оқулары» ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Ярославль: РИО ЯГПУ, 2015. - 463 б.
3. КоряковцеваО.А. жеке университетте ресейлік педагогикалық білім беруді дамыту мәселесі. Каспий аймағы: саясат, экономика, мәдениет. - 2014. № 1 (35). - 190-198 б.
4. [Электрондық ресурс] URL: <https://moodle.yspu.org> (өтініш берген күні 20.04.2020).

Сергій Загребельний, Олексій Кабацький
(Краматорськ, Україна),
Олена Загребельна
(Костянтинівка, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІВ ПЕРЕВЕДЕННЯ ЦІЛОГО ЧИСЛА ІЗ ДЕСЯТКОВОЇ СИСТЕМИ ЧИСЛЕННЯ У ДВІЙКОВУ ТА ВІСІМКОВУ З ВИКОРИСТАННЯМ АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ

Актуальність. Для опису кількісної інформації здавна використовують числа. При вивченні основ програмування йде ознайомлення з двійковою системою числення, вісімковою та шістнадцятиричною, які використовують у комп'ютерній техніці. Двійкова система числення є представником позиційних систем [3], тому в неї дуже багато спільного із іншими системами цього класу. У даній статті ми розглянемо алгоритми

переведення із десятичної системи числення в двійкову та вісімкову та навпаки і покажемо принцип роботи авторської програми.

Виклад основного матеріалу. Двійкова система числення використовується в цифрових пристроях, оскільки є найбільш проста та відповідає вимогам: чим менше значень існує в системі, тим простіше виготовити окремі елементи, які оперують цими значеннями. Зокрема, дві цифри двійкової системи числення можуть бути легко представлені багатьма фізичними явищами: є струм – немає струму і т.д. Для двійкової системи числення використовують дві цифри: «0» та «1», в комп'ютерній техніці їх називають бітами. Всім відомо, що одиниця розміру інформації називається «байтом» і складається з 8 біт, тобто з восьми нулів та одиниць розташованих в різних комбінаціях. Розглянемо алгоритми переведення десятичного числа у двійкову та вісімкову систему числення.

Для переведення десятичного числа в двійкову систему його необхідно послідовно ділити на 2 до тих пір, поки не залишиться залишок, менший або рівний 1. Число в двійковій системі записується, як послідовність останнього результату ділення і залишків від ділення в зворотному порядку (див. рис.1).

Переведення цілих чисел

Двійкова система:

Алфавіт: 0, 1

Основа (кількість цифр): 2

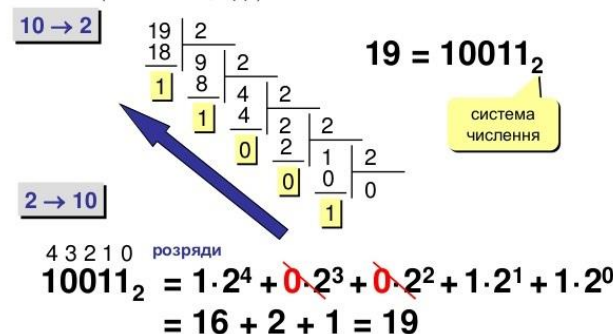

Рис. 1. Алгоритм переведення числа із десятичної системи числення в двійкову.

Розглянемо алгоритм, який навпаки переводить число із двійкової системи числення в десятичну. Для цього необхідно записати дане число у вигляді многочлена (див. формулу нижче, яка складається з добутку цифр числа і відповідного ступеня числа 2).

$$X_2 = A_n \cdot 2^{n-1} + A_{n-1} \cdot 2^{n-2} + A_{n-2} \cdot 2^{n-3} + \dots + A_1 \cdot 2^0$$

Приклад: Число 11101000 із двійкової системи числення перевести в десятичну.

$$11101000_2 = 1 \cdot 2^7 + 1 \cdot 2^6 + 1 \cdot 2^5 + 0 \cdot 2^4 + 1 \cdot 2^3 + 0 \cdot 2^2 + 0 \cdot 2^1 + 0 \cdot 2^0 = 232_{10}$$

Далі розглянемо вісімкову систему числення, яка найчастіше використовується в областях, пов'язаних з цифровими пристроями. Характеризується легким перекладом вісімкових чисел в двійкові і назад, шляхом заміни вісімкових чисел на триплети двійкової. Дана система широко використовується в програмуванні та комп'ютерній документації. Вісімкова система застосовується при виставленні прав доступу до файлів і прав виконання для учасників у Linux-системах.

Розглянемо алгоритм переведення десятичного числа у вісімкову систему числення. Для перекладу десятичного числа у вісімкову систему його необхідно послідовно ділити на 8 до тих пір, поки не залишиться залишок, менший або рівний 7. Число у вісімковій системі записується як послідовність цифр останнього результату ділення і залишків від ділення в зворотному порядку (див. рис.2).

Вісімкова система

Основа (кількість цифр): 8

Алфавіт: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

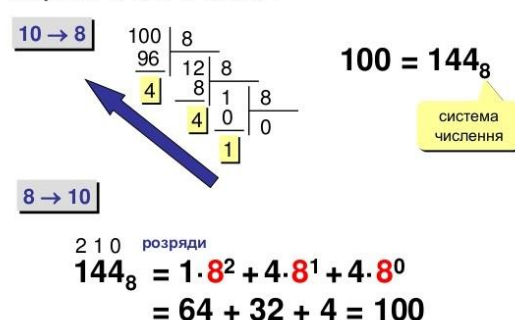

Рис. 1. Алгоритм переведення числа із десятичної системи числення в вісімкову.

Розглянемо алгоритм, який навпаки переводить число із вісімкової системи числення у десяткову. Для переведення вісімкового числа в десяткове необхідно його записати у вигляді многочлена (див. формулу нижче), яка складається з добутку цифр числа відповідного ступеня числа 8.

$$X_8 = A_n \cdot 8^{n-1} + A_{n-1} \cdot 8^{n-2} + A_{n-2} \cdot 8^{n-3} + \dots + A_1 \cdot 8^0$$

Приклад. Число 75013₈ із вісімкової системи числення перевести в десяткову систему.

$$75013_8 = 7 \cdot 8^4 + 5 \cdot 8^3 + 0 \cdot 8^2 + 1 \cdot 8^1 + 3 \cdot 8^0 = 31243_{10}$$

Але кожний раз перераховувати число із однієї системи числення в іншу займає багато часу і на підставі вище викладених алгоритмів нами була розроблена авторська програма для студентів Донбаської державної машинобудівної академії, яка скорочує час для цих обчислень. Програма створювалася за допомогою безкоштовного програмного засобу Microsoft Visual Studio Express на мові програмування C++. Для її розробки використовувалася платформа Windows Forms у зв'язку із можливістю простого візуального оформлення інтерфейсу. На рис. 3 ми можемо бачити приклад переведення десяткового числа «19» у двійкову систему числення. Для роботи з програмою великих знань не потрібно, з нею зможе працювати навіть учень. У відкритому вікні програми вводимо ціле число в поле поряд із надписом «Введіть число». Обираємо систему числення, в яку необхідно перевести число в області програми «Вибір системи» шляхом вибору «двійкова система числення» або «вісімкова система числення». Натискаємо кнопку «Переведення». Результат переведення цілого десяткового числа у двійкову чи вісімкову систему буде відображено у полі поряд із надписом «Результат». При закінченні роботи із програмою натискаємо кнопку «Вихід» чи хрестик у правому верхньому куті програми для її закриття.

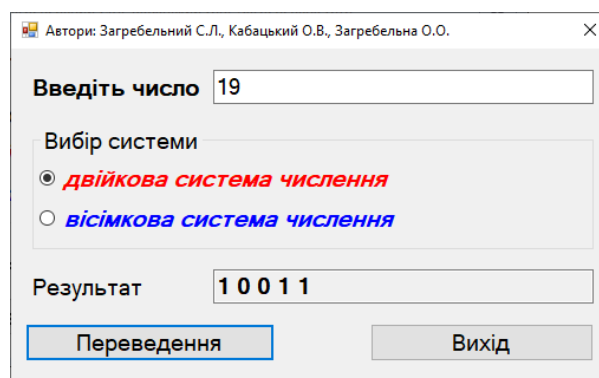

Рис. 3. Приклад роботи авторської програми при переведенні у двійкову систему числення

На рис. 4 можна побачити результат роботи авторської програми при переведенні у вісімкову систему числення.

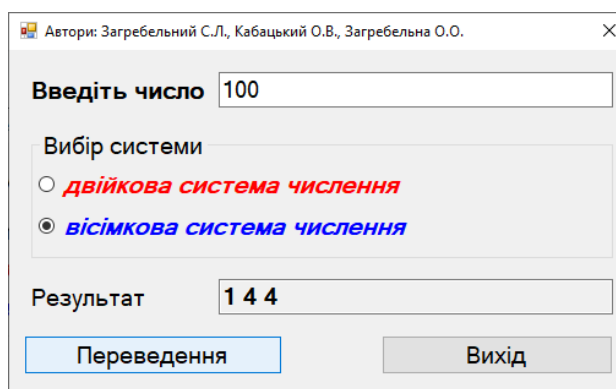

Рис.4 – Результат переведення числа у вісімкову систему

Висновок. У даній статті автори розглянули алгоритми переведення числа із десяткової системи числення у двійкову та вісімкову і навпаки. На думку авторів статті, розроблена програма, допоможе студентам ДДМА перевіряти свої знання з теми переведення десяткових чисел у необхідні системи числення. Крім того програму в подальшому можна доповнити іншими системами числення, наприклад, шістнадцятиричною системою, яка на даний час є досить популярною.

Література:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.

2. Бабич Н.П., Жуков И.А. Компьютерная схемотехника – методы построения и проектирования: Учебное пособие. – К.: МК-пресс, 2004. – 576 с.
3. Прикладная теория цифровых автоматов / Самофалов К.Г. и др. – К.: Вища школа, 1987. – 318 с.
4. Савельев А. Я. Основы информатики: учеб.для ВУЗов / А. Я. Савельев. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2001. – 328 с.

Makhbuba Ostonova
(Tashkent, Uzbekistan)

TEACHING THE ENGLISH LANGUAGE AT THE TECHNOLOGY UNIVERSITY

Modern society makes high demands on a specialist of any profile, among which, composter literacy and knowledge of a foreign language are necessary for a modern specialist. In this case, it is not reproductive skills that are important, but productive ones. It turns out that encyclopedic knowledge fade into the background, and the abilities to apply knowledge, skills and abilities to solve the assigned tasks become primary. In addition, information technology and the Internet allows students of technical universities to serve as professionally relevant information in a foreign language. Thus, the requirements for a graduate of a technical university are high, but justified, since it allows him to be competitive in the labor market. Studying a foreign language at non-linguistic faculties of universities is the professional training of a future specialist. A foreign language has a huge educational and educational potential, and successful proficiency in it contributes to the formation of competent, mobile, competitive professionals capable of working at the level of world standards.

Priorities in the field of mastering foreign languages as tools of globalization, integration, actualization, informatization. Current trends in the development of global potential are inseparable from the high-quality knowledge of foreign languages by people. Recently, foreign languages from the subject of mastery have turned into a means of achieving the goals and guidelines for the development of mankind. Simultaneously with the global guidelines of mankind, language is within the personal interests of each person: language is a way of self-development, implementation of plans and tasks, presentation itself, independent positioning in the surrounding space, etc. Foreign languages available for study are variable in their content and are fast in the power of virtualization and informatization of the educational space. In connection with the above, there was a rejection of uniform formats for teaching foreign languages in a technical university. It became necessary to change the approaches to their teaching, taking into account pragmatic, geographic, personality-oriented and other reasons. In connection with the above tendencies, scientists and teachers face a number of new challenges and questions [1, 482].

Research carried out in technological universities in order to determine language training suggests that most graduates of a technical university do not know a sufficient level of a foreign language necessary for professional written and oral communication. The implementation of the social order for the training of young specialists directly affects the system of higher professional education. The education system in our country is now undergoing reforming - the requirements for learning outcomes are changing, training programs are being improved, the experience of foreign higher educational institutions is being adopted, and the convergence of domestic and foreign universities is taking place within the framework of the Bologna process. Currently, measures are being taken to develop and adopt state educational standards for higher professional education in a competency-based format, the definitions and classification of competencies, as well as their content, are being clarified.

While teaching at faculties in an institution of higher professional education, in particular in the field of engineering education in the technology industry, we aim to consider some issues of the specification of teaching English in a technological university in connection with the development of the modern education system, new social requirements and modern development conditions society as a whole. Among the tasks and questions to which the teachers-practitioners of technical universities are looking for answers, remain:

1. What language to teach? What language will be more useful for a future bachelor or specialist to know in certain conditions?
2. How should the dialogue of cultures be built in modern teaching foreign languages?
3. How to allocate resources and time in difficult conditions of reducing hours for teaching disciplines, applying modern new technologies and teaching methods in order to achieve the fastest result in teaching foreign languages?

We note that we take into account the work of teachers of a technical university, on the example of teaching students related to the rocket and space direction, directly or indirectly, specifically, such areas of training as Economics, Finance and Credit, Accounting and Audit, Management, Marketing, Management staff, Customs. So, answering the first question, universities do not give up teaching English as a comprehensive world language of business, science, culture and technology. The importance of the English language in the modern world can hardly be overestimated. It is well known that over 1 billion people use it. For half of them, he is native. About 600 million chose it as a foreign one. Of course, the range of spread of the English language in the modern world is so great that this language cannot be identical in different areas. Despite its varied variants and the presence of specific features for each nationality, English remains the most popular language in our globe.

However, teachers of modern universities will not be able to limit themselves to teaching the spoken language, but have the task of presenting to students its different variants (discourses) tied to the fields of science that these students are studying. For example, teachers develop and teach courses presented in terms of economics, finance, management, marketing, customs, and so on, depending on the direction of training of students, their levels, forms of education and other target tasks [2, 126]. Obviously, in such a situation, teachers develop special courses, think over possible convenient forms of their presentation, forms of interaction with students, predict the results, process and rework their teaching methods, orient them towards students.

A certain difficulty in answering the second question lies in the fact that traditional linguodidactics and methods have always been focused on favorable conditions for work and interaction with participants in the educational process, which was previously more homogeneous and monocultural. Now, in order to interact with students, among whom there are representatives of different cultures, the teacher must have a large store of knowledge, ways to remove the difficulties of misunderstanding, master the basic techniques of conflict management, overcome innovative strategies, and quickly adapt other participants in the dialogue of cultures to the learning process.

Earlier we considered the issue of teaching English to students of different cultures. This issue requires a separate detailed study and will remain relevant for teachers of foreign languages for a long time. Currently, we are helped by modern distance technologies, which are widely available in the environment of technical universities [3, 8].

We come to the conclusion that foreign language education is one of the main problems that students and teachers face on a daily basis. This is not only teaching students foreign languages in the educational system, but also often independent student work outside the university, which should have a worthy accompaniment. We note that the need for teachers to be interested in the culturological component of their studies and the introduction of new technologies that are convenient for everyone in the educational process has long been ripe. Overcoming the threshold of mistrust in new methods and technologies, teachers master distance technologies, move to a new level of communication with students in the information world.

Bibliography

1. Aksenova N.V., Shepetovsky D.V. Organization of extracurricular work of students as a motivation for learning English at a technical university // *Young Scientist*, 2014. No. 7. P. 481-483.
2. Batunova I.V. Modern pedagogical technologies in foreign language lessons as an important condition for improving the quality of the educational process. // *IV International Scientific and Practical Conference: Scientific Perspectives of the XXI Century. Achievements and prospects of the new century*. Novosibirsk: International Scientific Institute "EDUCATION", 2014. S. 126-128.
3. Pokholkov Yu.P. Approaches to the formation of the national doctrine of engineering education in Russia in the context of new industrialization // *Engineering education*. Tomsk, 2012. No. 9. P. 5-11.

**Наргизаю Муминова, Нурсулу Суярова, Файзиддин Рахимов
(Ташкент, Узбекистан)**

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ОРАТОРСКОМУ МАСТЕРСТВУ НА ЯЗЫКОВЫХ ЗАНЯТИЯХ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Современное общество характеризуется бурным развитием речевых коммуникаций, при этом воспитание во многих вузах не имеет риторико-философских основ. С момента создания мира ораторов всегда поддерживали все талантливые люди. Люди с ораторскими способностями считаются идеальными людьми и работают на самых влиятельных позициях в обществе. Это умение так же необходимо, как вода и воздух, особенно для руководителей, юристов и даже будущих наших специалистов. Поскольку за квалифицированными ораторами следуют люди, их социальная и экономическая жизнь изменится. Человек, обладающий искусством публичных выступлений, легко преодолевает жизненные сложности.

В педагогическом мастерстве преподавателя важны его речь и его ораторские способности.

Итак, если ораторское искусство - одно из основных требований к совершенству, почему оно не дано каждому? Причина в том, что публичные выступления требуют этической и эстетической зрелости, актерского мастерства, грамотности, знаний и даже мудрости, упорства, наблюдательности. Чтобы овладеть этим навыком, необходимо работать не покладая рук и знать его секреты. В публичных выступлениях велика роль подготовки. Ораторы - хозяева коллектива. Прежде всего они должны быть информированными, самостоятельными, сопоставимыми людьми.

Подготовка по теме - начинается с момента принятия предложения. Как только докладчик услышит тему, он должен составить план выступления. В связи с этим необходимо иметь полную информацию о демографии аудитории, ее месте в общественной жизни, желаниях, возможностях места, где произносится выступление, и быть соответствующим образом подготовленным. Всемирно известные ораторы не рекомендуют заучивать текст речи, а просто составляют план речи и считают, что говорить на этой основе более эффективно. [1]

Важно прибыть к аудитории за 30 минут до назначенного времени, адаптироваться к окружающей среде и решить некоторые ранее неизвестные проблемы. Это гарантирует спокойствие говорящих.

Неопытные ораторы часто видят неудачу - в азарте. Эта точка зрения отчасти верна, однако эффект невозбужденной речи уменьшается. В конце концов, речь должна проникать в сердце человека. Конечно, если возбуждение сопровождается заиканием, изменением цвета кожи, потливостью, дрожанием рук, его действие отрицательное. В такую ситуацию могут попасть все, даже самые совершенные. Однако его можно преодолеть следующими способами: самопомощь (воображение успешной речи), упражнения на дикцию (дыхание); небольшие предречевые упражнения (упражнения на растяжку рук и ног, быстрые шаги); реалистичная оценка ситуации; видение слушателя как друга (ноль, слушатель никогда не приходит послушать некачественную речь); уверенность в себе; взрослые и учителя в этой ситуации запомните их учения, возьмите у них образцы. [3]

Независимо от того, как делается приготовление, его плоды видны за коллективам. В деятельности лидера изобилуют неожиданные ситуации. Если возможности для подготовки ограничены, выступающий должен проявить больше бдительности, чем необходимо, чтобы сразу устранить недостатки. Например: рука говорящего трясется, в этом случае нельзя использовать длинные и легкие инструменты. Он может держать кафедру рукой и использовать «переносной заряд». Хорошо начинать разговор с искренности и доброты. В целом современное ораторское искусство отличается от традиционного искренностью, дружелюбием и демократичностью. В традиционной речи важно, чтобы было много движений рук, чтобы речь была громкой и четкой, чтобы она выполнялась формально и чтобы было расстояние между говорящим и слушателем. Современная речь - сокращает дистанции, исполняется в простом и понятном, свободном порядке.

Ораторы, журналисты, дикторы, преподаватели - должны иметь простой и аккуратный вид. Их одежда должна быть подходящей и доступной для людей всех слоев общества. Причина в том, что их считают людьми.

Лучшее оружие оратора - это целеустремленность и искренность выступления. Наряду с убедительным тоном, действие, мастерство, народные пословицы, повествования, интересные истории, анекдоты, жизненные события играют важную роль в обеспечении искренности. Если говорящий умеет смеяться, он сможет привлечь внимание и сердце слушателя. В связи с этим каждый оратор должен сохранить в своем оружии десять простейших анекдотов и событий.

По мнению экспертов, ораторы допускают ошибки. Их избегание - залог успеха: выступающий сообщает аудитории, что он взволнован, извиняется за ситуацию; выходит на трибуну и читает речь; принимает таблетки (часто оказывает тормозящее действие на мозг); представляет публику без одежды (часто встречается в Западе как средство преодоления волнения); нерациональное использование времени, продление мысли (помните, что время - это достояние людей). [2]

Даже самые сильные ораторы иногда теряют внимание аудитории. В этом случае: увеличить или уменьшить громкость; разные слайды, изображения; посмотреть на тех, кто на время отвлек аудиторию и связать тему с реальностью в зависимости от ситуации; использование афоризмов. Если по какой-то причине говорящий забывает свое слово, это имеет смысл в зависимости от аудитории. Нужно задать вопрос. Промежуток времени помогает спикеру взглянуть на доклад или перейти к следующей теме.

Аристотель, живший в четвертом веке до нашей эры, создал три основы ораторского искусства. Это: тот факт, что речь основана на истине; целенаправленность речи; ясность и простота речи. Эти три правила были главными ориентирами для говорящих на протяжении веков. В любом случае, самое большое требование к ораторам - это чтобы их речь была основана на правилах здравого смысла, чтобы она служила интересам человека и общества. [4]

Литература:

1. Турсунов И.Н. Ораторское мастерство./Материалы республиканской конференции. ТашГАУ, 1997. С. 76
2. Шакирова И.У. Культура речи. Учебное пособие. ГокКУ, 2009. С. 123
3. Sadullaeva Manzuna Mansurjonkizi. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)//PROBLEMS OF DEVELOPING STUDENTS' SPEAKING COMPETENCIES IN TEACHING//Volume: 5, Issue: 3, March 2020 P 500-501
4. Sattarova S.T. jurnal "Young Scientist" Kazan // From the experience of individualization of teaching foreign languages // №1(60), January 2014 P. 571-574

Пилёва Марина
(Ізмаїл, Україна)

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Сучасний зміст дошкільної освіти передбачає гармонійний та всебічний розвиток дитини за умови здійснення педагогічного процесу на засадах гуманізації та демократизації.

Декоративна діяльність має непересічне значення у загальному і художньо-естетичному розвитку в

період дошкільного дитинства, володіє навчальним, розвивальним і виховним потенціалом, містить значні можливості для розвитку емоційно-почуттєвої, естетичної сфер дитини, її художньої творчості, особистісних якостей.

Сучасні вчені-педагоги (О. Дронова, Т. Комарова, І. Ликова, Г. Сухорукова та ін.) розкривають естетичну специфіку декоративного мистецтва як важливого чинника у вихованні дошкільника, обґрунтовують технології розвитку дитини засобами декоративної діяльності.

Декоративна діяльність є унікальним засобом, що сприяє вихованню моральних цінностей дошкільників (ознайомлення з українським декоративним мистецтвом, народними промислами поглиблює уявлення дітей про національні здобутки, викликає патріотичні почуття), їх креативному (замислюється й реалізується творча ідея), естетичному (за допомогою декору увиразнюються декоративні та вироби у інших видах мистецтва) розвитку, соціалізації (виявлення соціальної активності у пізнанні і створенні декоративних творів і виробів), покращенню здоров'я (відчуття позитивних емоцій, душевного і фізичного комфорту).

Заняття декоративною діяльністю мають на меті націлити дітей помічати красу у навколишньому, опанувати технік декору, навчитися прикрашати різні речі, предмети інтер'єру, що підкреслює ужитковий характер декоративного мистецтва, його спрямування на створення соціально-цінних продуктів [3].

Головні орієнтири у роботі педагога: привернути увагу дітей до краси речей, предметів, які оточують, до творів декоративного мистецтва, пробудити естетичні почуття і на цій основі – бажання дітей опанувати технік декору (простого – фактурна обробка поверхні; ускладненого, що налічує у собі орнамент, візерунок, розпис) і набути уявлень про техніки декорування (малюнок, вишивка, різьблення, ліплення, випалювання та ін.).

Декоративне ліплення передбачає створення дошкільниками посуду, декоративних пластин (прикрас, скульптур, кахлів), різних фігурок (іграшок) за мотивами народного мистецтва і складається з етапів: виготовлення предмета, а потім його декорування. У роботі з дошкільниками практикуються такі матеріали як глина, пластилін, тісто, воск – їх пластичність дозволяє передавати форму багатьох предметів на основі вихідних форм (куля, циліндр).

Основний акцент під час ліплення спрямовується на красу декору, що дозволяє оформити іграшку чи предмет у різний спосіб. Серед прийомів декору вирізняються: пальцевий (згладжування поверхні, ямки, защіпи, прокручування защіпи, гофрування), штампований – за допомогою штампів чи загострених паличок (крапки, лінії, узор), гравірувальний (карбування, риткування) [4].

Опанування декоративної діяльності потребує педагогічного супроводу з раннього віку. Особливої популярності серед педагогів набули альбоми з художньої творчості для дітей через зручність їх використання у роботі: в них зазвичай наведено зміст занять, на малюнках чи фото відтворено послідовність опанування дитини тими чи іншими способами роботи, готовий виріб.

Запропоновані педагогам альбоми розраховані на роботу з середнім і старшим дошкільним віком, дуже рідко – з молодшим; відсутні альбоми для дітей раннього віку. Також, на наш погляд, бажано було б розширити палітру творів для сприймання, особливо з огляду на фізичну і психічну акселерацію дітей, пов'язану з величезним інформаційним потоком, що стрімко змінює соціально-культурний простір, впливає на свідомість і культурні запити. А отже, не можна обмежувати сучасних дітей демонстрацією і вивченням тільки загальновідомих творів, пропонованих у програмах ще на початку 1990-х років (тобто більше 20-ти років тому). Вважаємо необхідним залучати твори сучасних українських митців, які відображають своє світобачення, створюють нові декоративні техніки, що буде надзвичайно корисним для дітей у народженні їх ідей для власної творчості.

Завдання декоративного ліплення з дітьми раннього віку полягають у тому, щоб ознайомити їх з виробами народних майстрів у ході сумісного з педагогом розглядання орнаментованих предметів, іграшок, навчити розуміти їх призначення; у організованих іграх – сприяти виконанню дітьми елементарних дій з народними іграшками – створювати прості композиції (ставити дві іграшки на «галявину» з картону; збирати кульки у «гусеничку», «сніговика»), грати в «хованки» з ними; слухати історії про народні іграшки, показувати форми і їх частини; здійснювати перші спроби прикрашання вже виліплених або картонних, пластикових предметів готовими кульками, качалочками та за допомогою палички, стеки, пальчика (поглиблення, крапочки, лінії). Для того, щоб підготувати руку малюка до виготовлення різних елементів декору, необхідно систематично пропонувати йому здійснювати ряд прийомів, які допоможуть ознайомитися з пластичними матеріалами і опанувати прийомів ліплення: розминання, відщипування, шлюпання, сплющування – вони застосовуються під час виготовлення «оладок», «котлеток», «грудочок землі», «хлібних крихіток» тощо. У підготовці до декоративного малювання доцільно пропонувати малюкам такі завдання: намалювати пальчиком у смужках, колоподібних предметах кольорові плямки - «ягідки», «цукерки», «вітамінки» - так поступово діти набуватимуть уявлення про орнаментальний ритм (заняття «Цукерки», «Ковбаска для котика» у альбомі «Кольорові горошинки»), дізнаватимуться, що прикрашати можна не тільки предмети, але й речі, одяг (заняття «Платтячка для іграшок», «Плямистий удавчик», «Павич»).

3-5-тирічні дошкільники у декоративному ліпленні продовжують знайомитися з можливостями матеріалів, що доцільно робити під час опанування формоутворювальних дій з тістом, пластиліном – скачування (у кульку), розкачування (у качалочку), загострення кульки, качалочки, перетворення качалочки в кільце, «равлик». Заняття у альбомі «Пластилінові цікавинки» допомагають опанувати ці прийоми: так,

діти ліплять спортивні снаряди (заняття «У спортивній залі»), формують з двоколірної смужки «хатку» равлика (заняття «Сімейство равликів»), - як бачимо, тематика образів урізноманітнюється, а прийоми ліплення - ускладнюються.

Надалі діти практикуються з'єднувати деталі (кульки між собою – «гусеничка», «сніговик»), з качалочки утворювати «бубличок», з двох форм - качалочки і диска – «грибок», а також прикрашати вже готові вироби ліпним декором (кульками, горошинками, шматочками пластиліну, посипкою), а також - стекою, що урізноманітнює декор й помітно змінює зовнішній вигляд виробів.

У декоративному малюванні у дітей формують уявлення про узор, розпис, вони вчать їх складати і прикрашати зображення й предмети – знання і уявлення набуваються у процесі споглядання зразків декоративного мистецтва - виробів майстрів, іграшок і різних предметів народних промислів. Цікаві завдання пропонуються у альбомі «Кольорові візерунки» (заняття «Крапанки» - складання і виконання орнаменту, «Яблука і груші» - створення на тарелі орнаментальної композиції тощо).

Як вже зазначалось нами вище, джерелом для декоративної діяльності виступають образи природи, твори народного декоративного мистецтва. Ідея, реалізована у альбомі «Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: малюємо, ліпимо» [1], полягала у тому, щоб зацікавити дітей твором митця, обіграти його зміст, далі - ознайомити з художньою технікою, близькою до техніки виконання роботи майстром і спонукати створити власну композицію за мотивами його твору.

Наголосимо, що робота з альбомом доступна і в родинному вихованні, і в умовах ДНЗ та інших дошкільних закладів (центри розвитку, дошкільця). Заняття поєднують художню, мовленнєву, рухливу і творчу діяльність (що забезпечується різними видами завдань на Ігровій сторінці), дозволяють гнучко змінювати структуру заняття відповідно до потреб дошкільників, їх фізичного й емоційного станів, сплеску чи навпаки – зниження інтересу.

В сучасній зарубіжній мистецькій практиці роботи з дошкільниками і шкільярми активно практикуються методи, які дозволяють дитині бачити в картині (чи іншому художньому творі) насамперед стимул для особистого пізнання мистецтва, власної художньої творчості. За такого підходу акцент зміщується у бік самої дитини – що вона відчуває, що переживає у момент спілкування з твором, які думки щодо самої себе, змісту, засобів виразності народжується під час спілкування з художнім твором і створення арт-продуктів. Окремі завдання, наприклад, малювання у повітрі, закріплюють формоутворювальні рухи, готують руку до виконання композиції.

Альбом надає багато можливостей для художньо-творчого розвитку: опанування елементів нових знань і ознайомлення з новими способами й техніками декоративного малювання й ліплення, що відбувається у художніх вправах, одразу ж закріплюються у творчій роботі – закінчення зображення і створення самостійної композиції за мотивами твору митця.

Важливо, що педагог не надає попередньо зразка створення картини – у цьому суттєва відмінність даної методики: діти разом з педагогом практикують способи роботи з матеріалом і техніку зображення в контексті твору митця; завдання щодо створення своєї композиції передбачає самостійну художню творчість дитини, де вона самостійно придумує, реалізує свій задум і надписує свою роботу [3]. Отже, дана методика дозволяє забезпечити перехід від зображувально-репродуктивної діяльності дитини (пов'язаної із засвоєнням техніки роботи з матеріалами й наслідуванням творчої манери, способів вираження митця) через частково-творчу (доповнення готового зображення деталями, частинами зображення) до самостійно-творчої (створення власного художнього образу). Педагог при цьому виступає фасилітатором, помічником, демонстратором зразків можливих способів зображень, комунікатором, який організує процес взаємодії дитини з художником через його твір. За такої умови активізується пізнання і креативність дитини, яка націлена не на зразок педагога, а на творче самовираження, що можливо навіть за різного рівня художнього досвіду: на початковому рівні діти можуть домальовувати окремі плями, ліпити елементи орнаменту тощо, на репродуктивно-зображувальному - імітувати способи зображення художника у завданні «Допоможе митцеві завершити його роботу»; на творчому – придумати і втілити різними техніками свій художній образ.

Декоративна діяльність у дошкільному віці потребує педагогічних впливів і реалізується в умовах ДНЗ системними заняттями з дітьми від раннього і до старшого дошкільного віку. На кожному етапі висуваються свої завдання декоративної діяльності: головним на заняттях з малюками 1-3-х років стає виготовлення найпростіших елементів декору; у 3- 5-тирічному віці діти вчать складати прості візерунки і прикрашати ними предмети одягу, речі, іграшки, свої зображення; старші дошкільники залучаються до виконання складних композицій з різних елементів за мотивами природи, народних розписів, творів народних майстрів.

Важливе значення у декоративній діяльності дітей має сприймання ними творів майстрів (іграшки, декоративні панно, скульптури, композиції тощо). Авторський альбом «Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: малюємо, ліпимо» дозволяє ознайомити дітей старшого дошкільного віку з українським декоративним мистецтвом, надає змогу пізнати різні техніки і долучитися до створення своєї композиції за мотивами творів митців.

Література

1. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т. О. Піроженко. — Тернопіль: Мандрівець, 2015. — 136 с.

2. Половіна О. А. Сприймати природу розумом і серцем / О. А. Половіна // Дошкільне виховання. — 2016. — № 11. — С. 10-11.
3. Рагозіна В.В. Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: малюємо, ліпимо. Шостий рік життя. Альбом для дитячої творчості та методичні рекомендації / В.В. Рагозіна, Н.В. Очеретяна. — Київ: Генеза, 2017. — 48 с. + 12 с. вкл. — (Серія «Маленький митець»).
4. Шевчук А. Локальна технологія з українського декоративно-ужиткового мистецтва як вектор креативного вияву суб'єктів дошкільної освіти // VI Дунайські наукові читання. Імператив соціального партнерства в освітньо-науковому просторі: євроінтеграційні та регіональні виклики сьогодення. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (16 жовтня, 2020 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «ІРБІС», 2020. 278 с. С. 149-157.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Шевчук Антоніна Семенівна

Людмила Посна
(Суми, Україна)

ОНЛАЙН ІНСТРУМЕНТИ В ОСВІТІ

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з використанням інформаційних і комунікаційних технологій на сучасному етапі

організації освітнього процесу, присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Історичний підхід до вивчення розповсюдження різних типів комп'ютерних технологій у навчальному процесі представлено у роботі О.І. Агапової, А.О. Кривошеєва, А.С. Ушакова, де відокремлено три типи розвитку комп'ютерних технологій. Вивченням і залученням ІКТ у навчальний процес займалися Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркіна, Т.І. Голубева, С.О. Рєпина; дослідження особливостей запровадження ІКТ у процес самостійної роботи студентів проводять С.К. Гучетль, Я.С. Грищенко, З.Р. Девтерова, створенням авторських Інтернет-ресурсів займаються Сисоєв П.В., Євстигнєєв М.Н.

Мета статті – є огляд різноманітних сучасних засобів використання ІКТ у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Одним з ключових напрямків оптимізації навчального процесу, в умовах модернізації української освіти, є орієнтація та спрямування на демократизацію взаємовідносин вчителя та учня. Це передбачає використання нових підходів до навчання: відхід від дублювання інформації та монологічного викладу матеріалу, демонстрація можливості отримання цих даних з доступних джерел, сприяння створенню атмосфери співробітництва, перехід до діалогу між вчителем та учнями та учнів між собою, впровадження в освітній процес активних методів навчання, які дають змогу розкрити творчі здібності, розвивати ініціативу та активізувати навчально-пізнавальну діяльність учня. Також питання необхідності розвитку навичок співробітництва постає і у зв'язку з чинниками, які впливають з сучасних потреб ринку праці, де потрібні не лише кваліфіковані, а й комунікабельні фахівці, які б могли успішно працювати в команді задля єдиної мети. Зокрема, стоїть питання про підготовку учнів до життя в "цифровому суспільстві", що передбачає вміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для вирішення життєвих завдань.

Технології дистанційного навчання відносяться до категорії високих технологій. Це визначення має під собою технічну основу, і обумовлено стрімким прогресом у розвитку інформаційних засобів і технологій. Педагогічний зміст цього визначення походить від дидактичної моделі дистанційної освіти, в основі якої лежить інноваційна педагогіка, побудована на принципах самоосвіти і яка б враховувала особистісно-орієнтований та діяльнісний характер навчання.

Технології дистанційного навчання інтегрують в собі всі якості сучасної педагогіки, головна мета якої – збереження і розвиток творчого потенціалу людини. Тому впровадження технологій дистанційного навчання в педагогічну практику вимагає певного рівня професійно-педагогічної культури викладачів, рівня міждисциплінарних знань та інноваційної активності в удосконаленні професійної діяльності.

Дистанційна освіта школярів з використанням елементів дистанційного навчання міцно увійшло в наше життя, і відкриває великі можливості, як для школярів, так і для школи. Учні мають можливість навчатися у викладачів ВНЗ, брати участь в конкурсах, конференціях та онлайн-олімпіадах.

Для вирішення цього завдання інтернет-технології є чудовим інструментом, дозволяючи супроводжувати кожен крок учня на шляху дистанційного навчання яскравими ілюстраціями – реакціями не тільки в описах і рівняннях, але також на численних фотографіях і відеороліках. Онлайн-інструменти для дистанційної системи навчання:

YouTube – популярний відео хостинг, що надає послуги розміщення відеоматеріалів. Користувачі можуть додавати, продивлятися і коментувати ті чи інші відеозаписи. Можливість додавати субтитри та робити відеопримітки дозволяє без перешкод переглядати відео іноземною мовою, що разом з можливістю ведення прямих трансляцій робить його незамінним у навчанні.

Скрайбінг – це процес пояснення сенсу за допомогою простих малюнків, при якому промальовування елементів відбувається безпосередньо в процесі розповіді. Скрайбінг-презентації

допомагають доступно пояснити складні теми, оскільки залучають обидві півкулі головного мозку, дозволяють довго тримати увагу аудиторії, сприяють запам'ятовуванню ключових моментів.

Чат-заняття – навчальні заняття, здійснювані з використанням чат-технологій. Чат-заняття проводяться синхронно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату. В рамках багатьох дистанційних навчальних закладів діє чат-школа, в якій за допомогою чат-кабінетів організовується діяльність педагогів і учнів (Google Classroom, Moodle, Office365, Viber).

Classroom дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Учитель має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання.

Canva – сервіс для оформлення якісного і різноманітного візуального контенту (комікси, інфографіка, логотипи, презентації, генератор мемів). Має безліч різноманітних шаблонів, кожен з яких можна редагувати: змінювати розміри, кольори, розташування написів і шрифти, а також комбінувати наявні на сайті та завантажені файли.

Ефективно впоратись із закріпленням матеріалу можна, скориставшись можливостями платформи **Kahoot**, застосування якої допомагає використовувати електронні ресурси для діагностики знань учнів на уроках в цікавій формі. Застосування програми **Kahoot** на уроках істотно стимулює розвиток внутрішньої мотивації до процесу засвоєння знань школярем.

Платформа **Kahoot** дозволяє безкоштовно створювати онлайн вікторини, тести та опитування. Учні можуть відповідати на створені вчителем тести з будь-якого пристрою, що має доступ до Інтернету. Створені в **Kahoot** завдання дозволяють включити в них фотографії й навіть відео фрагменти. Темп виконання вікторин, тестів регулюється шляхом введення часової межі для кожного питання. За бажання вчитель може ввести бали за відповіді на поставлені питання: за правильні відповіді і за швидкість. Табло відображається на моніторі вчительського комп'ютера.

Веб-сервіс **Nearpod** пропонує вчителю широкі можливості по створенню різних тестів. Можна зробити тести з вибором відповіді, у вигляді короткого або повної відповіді на питання, у вигляді короткого відповіді «так-ні». Зміст тесту теж може бути різним. У класі вчитель відкриває тест і диктує учням з'явився ПІН-код. Учні входять в додаток як учні, вводять ПІН-код, а потім набирають своє прізвище рідною мовою. У викладача на екрані з'являються прізвища учнів. Як тільки всі увійшли в систему, вчитель відкриває слайд із завданням. Якщо учень вирішив вийти з системи, щоб знайти відповідь в Інтернеті, учитель на своєму екрані бачить це. Як тільки всі закінчили виконувати тест, викладач відправляє відповіді на сайт **Nearpod** для обробки даних і отримання результату. Через хвилину на пошту до вчителя приходять оброблений матеріал. Він відразу може поставити відмітки в журнал.

Цікавими й захопливими на уроках української літератури є віртуальні екскурсії. Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів та ін. Позитивними рисами такої форми уроку є наочність, доступність, наявність інтерактивних завдань та багато інших. Створення заочних екскурсій – важливий момент у роботі словесника. Вони заміщують «живі» екскурсії, оживляють викладання, роблять урок більш цікавим і змістовним, розширюють кругозір учнів. Віртуальна екскурсія повинна бути цікавіше за реальну. Тому, приступаючи до створення такого уроку, необхідно врахувати декілька моментів:

- ідея екскурсії;
- мета та завдання екскурсії;
- зміст екскурсії (повинен відповідати змісту та темі навчального матеріалу);
- маршрут та оформлення екскурсії;
- доступність віку учнів;
- технічна складова розробки (навігація, інтерактивність);
- результати та методичні рекомендації з використання.

Об'єктами екскурсії можуть стати музейні експонати, опис біографій письменника, фотогалереї, ілюстрації до творів, озвучені твори, критичні статті. Роль гідів на такому уроці може виконувати як учитель, так і підготовлений учень. Маршрут екскурсії вчитель розписує заздалегідь: які сторінки-слайди і в якій послідовності повинні проглядати учні, на які об'єкти необхідно звернути особливу увагу, які спостереження повинні зробити учні. Найбільш ефективними є віртуальні екскурсії при вивченні біографії письменника.

Висновки. До основних умов ефективної організації навчального співробітництва в освітньому процесі, слід віднести необхідність забезпечення постійного спілкування усіх учасників, свідомої творчої взаємозалежності, активної особистої участі у спільній роботі, особисту та колективну відповідальність за прийняття рішень, постійного формування навичок роботи у команді з метою підвищення її ефективності. Серед завдань, які постають перед викладачем та учнем, щодо взаємин у співробітництві, можна віднести: зменшення конфліктності у педагогічній діяльності; збільшення ефективності діалогічного спілкування; ефективність доцільного планування навчання викладачем.

Література:

1. Хассон В. Дж. Критерії якості дистанційної освіти / В. Дж. Хассон, Е. К. Вотермен // Вища освіта. – 2004. – № 1. – С. 92-99.

2. Дистанційна освіта – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/distancijna-osvita>
3. Васильева С.А., Миняйлов В.В., Еремін Н.Н., Загорський В.В. Информационные технологии в обучении студентов геохимических специальностей на геологическом факультете МГУ // Материалы IV Всероссийской молодежной научной конференции «Минералы: строение, свойства, методы исследования». Екатеринбург, УрО РАН, 2012, с. 92.
4. Онлайн-сервіси для вчителів – URL: <https://osvita-omr.gov.ua/onlajn-servisy-dlia-vchyteliv/>
5. Лысова Г.Г., Менделеева Е.А. Дистанционное преподавание химии в НП «Телешкола». // Полатовские чтения – 2009 «Дистанционное обучение в предметных областях»: материалы второй международной науч.-практ. конференции, 19 ноября-24 декабря, 2009 г. – Казань: ЮНИВЕРСУМ, с. 285-292.

Ася Рубан
(Ізмаїл, Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Упровадження здоров'язбережувальних технологій пов'язане з використанням фізкультурно-оздоровчих та медико-профілактичних технологій, сутність яких полягає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберегти здоров'я учнівської аудиторії, сформувати більш високий рівень культури здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища в навчальному процесі. Таким чином, актуальність проблеми визначається гострою необхідністю розробки і впровадження в освітній простір сучасної шкільної новітніх здоров'язбережувальних технологій, які сприяють розвитку і вдосконаленню основних фізичних якостей, формуванню основних рухових навичок, зміцненню здоров'я, а з іншого – забезпечать оптимальні умови роботи функціональних систем організму, задіяних в підтримці високого рівня розумової і фізичної працездатності студента [6, с. 128].

Значна увага приділяється формуванню здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців, орієнтації молоді на здоровий спосіб життя, систематичні заняття фізичними вправами та культуру дозвілля.

В Україні поступово упорядковується підхід до індивідуального здоров'язбереження через прийнятність у соціумі здорового способу життя. Здоровий спосіб життя включає всі складові життєдіяльності людини, що формують її фізичне, моральне, духовне, психічне здоров'я особистості. Система освіти повинна перейти від надання інформації, конкретних фактів, до формування в процесі навчання і розвитку навичок здорового способу життя [1, с. 116].

Стратегія і тактика збереження здоров'я, популяризація здорового способу життя в освіті набула нового сенсу з розвитком уявлень щодо використання оздоровчих технологій. Здоров'язбережувальна компетентність сучасного закладу освіти полягає у вмінні використовувати знання про здоров'язбережувальні технології, основи здорового способу життя, використання оздоровчих чинників навколишнього середовища для зміцнення здоров'я людини, загартування організму, знання основних гігієнічних норм, вимог, рекомендацій, що забезпечують профілактику захворювань.

Проблема виховання здоров'язбережувальної компетентності як світоглядна орієнтація молодого покоління в освітньому просторі набуває особливої значимості, це пояснюється постійним погіршенням стану здоров'я, зумовленими несприятливими соціально-економічними умовами, складною екологічною ситуацією, низьким рівнем культури, інтенсифікацією навчального процесу, спрямованого тільки на інтелектуальний розвиток особистості, не приділяючи достатньої уваги фізичному розвитку, що призводить до неосвіченості з питань власного здоров'язбереження [2, с. 56-70].

Основним завданням закладів освіти є збереження і розвиток інтелектуального і фізичного потенціалу нації, що досягається за рахунок фізичної активності. Відповідно завданням здоров'язбережувальних технологій передбачено створення умов для покращення стану здоров'я, формування мотиваційно-ціннісних установок для повної реалізації свого фізичного, психічного, духовного потенціалу, засвоєння знань про сутність здоров'я і здорового способу життя, розвиток умінь та навичок щодо самостійної оцінки свого здоров'я, виховання відповідальності за вибраний стиль поведінки щодо власного здоров'я [5, с. 76].

Формування здоров'язбережувальної компетентності – це багатофункціональна система; багатоаспектність медичних та гігієнічних засобів; сукупність форм, засобів і методів, які спрямовані на досягнення оптимальних результатів, спрямованих на збереження здоров'я. Було розроблено основні положення сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців:

1. Забезпечення високого рівня здоров'я і виховання здоров'язбережувальної культури як сукупності свідомого ставлення школярів до здоров'я і життя людини.
2. Формування здоров'язбережувальної компетентності, що дозволить учневі самостійно і ефективно вирішувати завдання здорового способу життя, безпечності поведінки, завдання, які пов'язані з наданням елементарної долікарської, психологічної і кваліфікаційної допомоги.

3. Сприяння становленню культури здоров'я, вироблення стійких мотивів і навичок поведінки.

Найбільш ефективними здоров'язбережувальними технологіями фізичного виховання є ті, що використовують методичні принципи: поступовості і безперервності фізичного навантаження, цілеспрямованості засобів оздоровчого тренування, ритмічності застосування засобів різної спрямованості, збільшення рухової активності та систематичним виконанням спеціальних комплексів фізичних вправ. Результати вивчення динаміки основних показників стану здоров'я і розвитку організму школярів (моніторинг) показали, що у значної частини молодих людей спостерігаються різні відхилення у стані здоров'я і навіть у фізичному розвитку.

Отже, на разі стало необхідним вивчення сучасних методик із зміцнення та збереження здоров'я учнівської молоді. Діяльність закладів освіти зі збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді лише тоді вважається повноцінною та ефективною, де професійно та ефективно в єдиній системі реалізуються здоров'язбережувальні технології [4, с. 45].

Здоров'язбережувальні навчальні технології – системно організована сукупність програм, прийомів, методів організації освітнього процесу, спрямовані на зміцнення і збереження здоров'я молоді; якісна характеристика педагогічних технологій за критеріями їх дії на здоров'я школярів і педагогів.

Структурними компонентами здоров'язбережувальної компетентності є:

- *змістовий*;

- наявність у школярів системи знань і уявлень про здоров'язбереження, здоровий спосіб життя;

- мотиваційно-ціннісний – ставлення до здоров'я, вплив на життєві плани і професійну орієнтацію;

- операційно-діяльнісний;

- ступінь включення школяра в цілісну систему здорового способу життя та в систему здоров'я збереження;

- емоційно-вольовий;

- психічна сфера життєдіяльності школяра.

Особливо широкого спектру займають оздоровчі технології: фізіотерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія, тому вважаємо за необхідне приділити увагу саме цим аспектам. За суб'єктністю технології доцільно виділити: здоров'язбережувальні навчальні технології (реалізують викладачі у навчальному процесі); медичні (реалізують медичні працівники, психологи й соціальні педагоги); фізкультурно-оздоровчі (реалізуються переважно викладачами та фахівцями з фізичної культури під час занять фізичного виховання та в позанавчальній діяльності); комплексні (суб'єктами є викладачі, батьки, психологи та інші фахівці зі здоров'язбереження).

До комплексних технологій можна віднести арттерапію, яку успішно використовують учителі школи, психологи й соціальні педагоги. У процесі формування здоров'язбережувальної компетентності у процесі підготовки майбутніх фахівців виокремимо такі підходи:

- особистісний підхід передбачає використання комплексу принципів, методів, засобів, що розвивають здібності, формують індивідуальні якості і цінності школяра;

- компетентнісний підхід ставить на перше місце не проінформованість школяра, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин [5, с. 238].

Існують різні концепції і підходи до вдосконалення освітнього процесу, які передбачають ефективність освітніх програм з метою підвищення рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості учнів, формування у них культури здоров'я, здорового способу життя. До таких концепцій можна віднести соціальну політику щодо формування у школярів цінності здоров'я і прагнення до здорового способу життя. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, одним з компонентів освіти є фізичне виховання учнів. Висування проблеми культури здоров'я, здорового способу життя учнів ЗВО, що підтверджує важливість розробки даної проблеми, визначає необхідність вироблення методів і технологій фізичного виховання студентів.

В процес навчання у ЗВО входять дисципліни «Фізична культура», фізична рекреація у вигляді фізкультурно-спортивної діяльності, оздоровчих заходів, яка реалізується через фізкультурну освіту і формування культури здоров'я школярів ЗВО. Здатність уважно ставитися до власного здоров'я, забезпечувати індивідуальний підхід до свого здоров'я, виробити профілактику порушень свого здоров'я – все це є показниками культури здоров'я людини.

Під культурою здоров'я розуміється сукупність досягнень, що передаються з покоління в покоління і стали традицією в суспільстві щодо збереження та зміцнення здоров'я особистості. В період навчання у ЗВО у школярів формуються професійні та загальнокультурні компетенції. Крім того, необхідно формувати життєві, ціннісні орієнтації, важливим компонентом яких є культура здоров'я. Формування культури здоров'я здійснюється на заняттях з фізичної культури. Однак, як показало наше дослідження, практика характеризується низькою відвідуваністю занять учнів. Фахівці вважають, що на це є багато причин. Одна з них – недостатня матеріально-технічна база ЗВО для занять фізичною культурою. Перед кожним українським вузом стояло завдання – створити умови для розвитку фізичної культури і спорту.

Отже, робота повинна бути спрямована таким чином, щоб школярі усвідомили основні положення теорії і методики фізичної культури, як частини загальної культури, виявили основні критерії здорового способу життя, сформували переконання, а також під керівництвом досвідчених вчителів виробили поведінку оздоровчої спрямованості в повсякденному житті.

Основними напрямками реалізації ідей позитивного досвіду розвитку здоров'язбережувальних технологій є: орієнтація викладачів на формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців, здійснення взаємозв'язку розумового, фізичного та морального виховання в навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти; проведення наукових досліджень щодо використання здоров'язбережувальних технологій і впровадження інноваційного досвіду роботи вищих європейських закладів освіти.

Література:

1. Воскобойнікова Г.Л. Валеологічні аспекти соціального партнерства освітніх і медичних закладів у здоров'язбеігаючій діяльності сучасного педагога. Вип. 24(34). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 115-117.
2. Дубогай О.Д. Фізичне виховання і здоров'я: навчальний посібник. Київ: УБС, НБУ, 2012. 270 с.
3. Дутчак М. Перспективи формування та реалізації національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні: мат. IX Всеукр. наук.конф. з міжнар. участю. Львів: ЛДУФК, 2014. С. 9-16.
4. Панасенко Т.В. Формування здоров'я зберігаючої компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах I-II р.а. Молодий вчений. Львів, 2016. №9. С. 11-17.
5. Присяжнюк С.І. Оздоровча фізична культура у вищих навчальних закладах ІТ технологій: підручник. Київ: НУБіПУ України, 2016. 508 с.
6. Раевський Р.Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни школьников. Одесса: Наука и техника, 2008. 556 с.

Зилола Садикова, Насиба Мехмонова, Татьяна Коршунова
(Ташкент, Узбекистан)

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ СОВРЕМЕННОГО ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

С обретением независимости в Узбекистане формировала новая система образования, отвечающая запросам и требованиям XXI века. Инновации в образовании – проблема ключевая, фундаментальная – в ее основе универсальные принципы. Думается, что «нормативная безальтернативная стратегия» организации учебного процесса и конкретных учебных ситуаций себя изжила. На смену ей может и должен прийти «принципиально иной тип организации взаимодействия и отношений,... тот, который создает готовность преподавателя в каждой конкретной учебной ситуации конструировать открытую для творчества, динамично перестраивающуюся совместную интеллектуально-коммуникативную деятельность со студентами, ведущую их к всё более высоким уровням самоорганизации учения, взаимодействия и ценностных позиций» [3]. Специфика образования в начале третьего тысячелетия предъявляет особые требования к использованию разнообразных технологий, поскольку их продукт направлен на живых людей. В связи с этим наряду с технологизацией образовательной деятельности столь же неизбежен процесс ее гуманизации.

Процессы, происходящие в системе образования и в нашей стране, и за рубежом, ведут к формированию новой идеологии и методологии образования как идеологии и методологии инновационного образования. Инновационные технологии обучения следует рассматривать как инструмент, с помощью которого новая образовательная парадигма может быть претворена в жизнь. Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека и их реализацию. Образование должно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму существования человека. Для этого необходимо использовать разные формы обучения: дистанционное, онлайн - обучение, смешанное, адаптивное, и ревизовать архитектуру учебного курса и элементы учебного курса. Открытое образование может быть определено как такой способ конструирования, при котором у каждого обучающегося появляется возможность выбирать цели, содержание, способ, место и время обучения, а у обучающегося организаций - возможность идти разными путями в предоставлении образовательных услуг. Эффект внедрения тех или иных педагогических инноваций (проектов, программ, технологий, концепций, методов и приемов) зависит от целого ряда факторов. Опыт инновационной деятельности и практика работы в области подготовки и переподготовки или повышения квалификации педагогов убеждает в том, что одним из ведущих, но недостаточно оцениваемых по своей значимости, является ответственная педагогическая позиция инноваторов - и тех, кто внедряет или разрабатывает новшество, и тех, кто его реализует на практике.

Писатель, философ и педагог - Л.Н. Толстой - заметил, что «...от чуть-чуточных изменений, которые совершаются в области сознания, могут произойти самые невообразимые по своей значительности последствия, для которых нет пределов».

По прогнозам футурологов, постиндустриальное общество – это общество, в котором главной производительной силой будут выступать интеллект и совесть. Инновационные технологии обеспечивают 75 % ВВП в США, а обществоведы оперируют термином – этико-ориентированная экономика [1]. Динамичность социума и высокая вероятность возникновения «нестандартных» ситуаций требуют от выпускника вуза помимо профессиональных знаний, умений и навыков еще и специальных способностей и свойств личности. Важнейшей составляющей этого комплекса, обеспечивающего инновационное мышление и поведение, креативность в профессиональной деятельности, самостоятельность в поиске и освоении новой информации, а также способность к принятию адекватных решений в «нестандартных» ситуациях и навыки оптимального взаимодействия с другими участниками совместной профессиональной деятельности является ответственность.

Актуализируется проблема аксиологических основ образования и профессиональной деятельности: проблема личностного выбора, доверия и ответственности. Плюрализм ценностей, полифония смыслов и образов жизни востребуют «разнообразие путей становления профессиональной карьеры», а динамизм условий труда – «необходимость обучения и подготовки в течение всей жизни». Происходит смена парадигмы образования: не механическая передача суммы знаний за какой-то период обучения, а обучение обучению, обучение длиною в жизнь. «Три кита» образования в современном мире – это творчество, самообразование и ответственность [1].

Позиция вообще – это ценностно-смысловое образование, обеспечивающее осмысленность, последовательность, гибкость любой деятельности, в том числе и педагогической. В этом смысле педагогическая позиция – это ценностно-смысловые основания действий педагога, это те самые «зачем и почему?», которые он задает себе и на которые имеет обоснованные ответы. Именно эти основания и позволяют профессионалу нести внутреннюю ответственность и за свои педагогические решения, и за результаты своего труда. Такая ответственность особенно важна в педагогике, поскольку реально подлинными результатами педагогического труда – последствиями влияния педагога на личность и жизнь ученика или воспитанника – весьма сложно оценить по внешним показателям, так как они отсрочены во времени и многообразны. И, тем не менее, именно внутренние, субъективные оценки эффективности своей деятельности позволяют педагогу поддерживать необходимый уровень профессионального самоуважения, что, в свою очередь, обеспечивает эмоциональную устойчивость и личностную и профессиональную продуктивность [2].

Формирование новых «человеческих качеств» должно отвечать требованиям современной мировой цивилизации и перспективам ее развития [3].

Любые образовательные инновации (педагогические или технологические в том числе) всегда также базируются на тех или иных ценностных основаниях. В условиях сосуществования в теории и практике различных образовательных парадигм та или иная инновация может иметь не совпадающую с реальными педагогическими позициями философию или концептуальную основу. В том случае, когда это несовпадение осознанно самим педагогом, вовлекаемым в инновационный процесс, он способен либо отказаться от освоения новшества, либо даже активно сопротивляться его внедрению. В тех же случаях, когда эти ценностно-смысловые основания предлагаемых инновационных решений не достаточно осмысленны, педагог может пытаться их использовать на практике, порой тем активнее, чем более «модной», либо более новаторской является инновационная идея, либо потому, что он просто вовлекается в инновационный процесс руководителями проекта, заражаясь их энтузиазмом или уверенностью, полагаясь на их авторитет. В педагогической практике та или иная инновация всегда реализуется, преломленная сознанием, внутренней позицией педагога. Это и ведет, в случае несовпадений внутренней позиции и смысловых оснований новшества либо к глубинной деформации инновационных подходов и решений, либо к попыткам «подстроить» их под собственные ценности, либо к дискредитации новшеств как несостоятельных, неэффективных, либо к внутренним конфликтам в педагогическом сознании. Во всех перечисленных случаях педагог не несет внутренней ответственности ни перед учащимися, ни перед собой, перекладывая ее на авторов технологий или проектов, руководителей инновационного процесса или на другие внешние причины. Усугубляется ситуация и специфическими особенностями профессионального педагогического сознания, для которого в известной мере характерны такие черты, как идеологичность, консерватизм и мессианство, противоречивое сочетание анархизма и стремления подчиняться авторитетам, узко технологическая направленность (приоритет «как?» над «зачем?»).

Ответственной педагогической позицией мы считаем такую, при которой педагог осознает и собственные педагогические ценности, смысловые установки, и концептуальные идеи внедряемых инноваций, понимает их теоретические основания и признает возможность иных решений. Это позволяет сделать сознательный выбор программы, технологии, метода, последовательно осваивать их, проявляя инициативу и творчество, преодолевая трудности инновационной деятельности, актуализируя внутренние ресурсы, привлекая потенциальные внешние.

Специальная работа руководителей инновационных проектов, ориентированная на развитие педагогической рефлексии, не должна иметь ситуативного характера. Без такой развернутой и осуществляемой специалистами работы, направленной на развитие ответственной педагогической позиции, методические мастерские, мастер - классы, тренинги педагогического мастерства не приводят к подлинным и глубинным изменениям в педагогическом сознании, создавая зачастую лишь иллюзию и у

организаторов этих мероприятий, и у их участников. В этом случае внедряемые инновации можно оценить не только как малоэффективные по своим результатам, но и как не безвредные. Как правило, «жизнь» таких новшеств коротка, она угасает по мере исчезновения внешних побуждений (заканчивается финансирование проекта, прекращаются семинары, ограничивается общение с авторами инноваций, происходят изменения в управленческих структурах). Формировать ответственную педагогическую позицию необходимо, исходя из ответственной же управленческой позиции, реально оценивая всю полноту ресурсов (кадровых, информационных, финансовых, административных, технологических, духовных).

Литература:

1. Гузев В.В. Образовательная технология. От приема до философии/ М.: Сентябрь, 1996. – 112 с.
2. Алексеев Н.Г. Формирование осознанного решения учебной задачи // Педагогика и Логика. – М.: Касталь, 1993. – с 385.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
4. Печчеи А. Человеческие качества. – М., 1998. – с. 197-198.

Himoyatkhon Khalilova
(Tashkent, Uzbekistan)

INNOVATIVE METHODS TEACHING ENGLISH IN A FINANCIAL UNIVERSITY

The new millennium has become an era of fundamental changes in almost all spheres of life - from economics and international politics to technology, science and human psychology. Therefore, today, in the context of the growing globalization of international business and economy, knowledge of the English language, which is a means of communication between people, is becoming a vital necessity. At the heart of corporate culture, and hence its internal and external manifestations, are communications. In turn, the quality of communication is determined by the level of proficiency in the language in which communication is carried out. At the same time, it should be understood that social and business communications are very different and knowledge of the English language, sufficient for everyday communication, is not enough for conducting high-quality business negotiations or economic research, etc.

In general, business communications can be broken down into three levels: a level sufficient to carry out standard (routine) operations. On three levels:

- this level is the talk of service and technical personnel;
- Freelance User Level is the minimum level of language proficiency required for senior and mid-level management personnel. An economist who knows English at this level is able to prepare correspondence and draw up reports, search and process information, and also productively participate in discussions and negotiations;
- professional level of knowledge of the language - allows you to make professional presentations and reports, actively discuss with opponents for whom English is their mother tongue, and achieve success in negotiations thanks to developed communication skills. Examples of such people, for example, are the chairman of the European Central Bank, Mario Draghi, an Italian by birth, or the Arab Mohammed El-Arian, the founder of the world's largest investment fund PIMCO.

From the above facts, the following conclusion can be drawn: today the need of the economy and society as a whole is growing for qualified economists with analytical type of thinking, capable of active independent search for various information, and also able to process it qualitatively to make effective decisions. Therefore, in the process of training such specialists, the role of the university becomes decisive, or rather the process of organizing the teaching of English to first-year economics students, which allows students to develop a base on the basis of which their English will be improved and specialized.

The process of business communication itself is one of the most important moments in the process of communication between economic and business circles, respectively, the training program for novice economists should ensure their transformation into competent specialists.

The very process of teaching future economists a foreign (English) language is a combination of two factors. This is the so-called Business English (Business English), which is a relatively new branch of the English language in Russia, and a complex comprehensive science of economics. It should be noted here that the economy, on the one hand, is a system of economic knowledge, on the other hand, it is a cognitive activity with the goal of obtaining new economic knowledge. Both sides of the economy mutually influence each other, constantly feeding each other with new results, providing addition, clarification of old knowledge, and the creation of fundamentally new ones.

Thus, the economy can be conditionally represented as a huge tree, the large crowns and branches of which have formed many economic schools and directions. It follows from this that the process of teaching a foreign language to economists and first-year students who are destined to become economists, financiers, managers, etc., is a multifaceted and complex process, consisting of many levels and sublevels.

It should also be noted that when teaching Business English, close attention should be paid not only to the formation of newcomer economists' language skills, but also to instilling the skills of intercultural dialogue and business communication. Thanks to the knowledge of the characteristics of different cultures and business etiquette, it is possible to avoid common personal and intercultural conflicts, while building an effective and mutually beneficial business dialogue. Knowledge of business English will also help with this.

Obviously, the first, implicit by default, factors of teaching English is a good command of a foreign language. Other key components of the business negotiation learning process are:

- introduction of students to a grammar base that will serve as a foundation for the future use of the English language;
- a systematic increase in vocabulary, taking into account the specifics of those areas of economics in which future economists will use English;
- training in the ability not only to listen, but also to hear, since the construction of a dialogue depends on the high-quality decoding of the sounds of spoken business English;
- improving the quality of pronunciation to a level that allows the student to understand the interlocutor who speaks general English;
- development in students of the ability to speak fluently when answering questions asked, when giving comments, making presentations and meetings, etc.

Hence, we can draw a conclusion about the key components of the process of teaching English to first-year economics students. These components must necessarily include:

- helping students in setting a specific goal that they want to achieve through negotiations, presentations and business meetings. Accordingly, it is necessary to develop a specific strategy to solve this problem;
- improvement of the very process of negotiations or presentations. Since this process includes, in addition to pronunciation, also the ability to maintain pauses, put the correct stress, regulate the rate of speech and voice tonality.

As mentioned above, the other side of effective business communication includes the development of knowledge about other cultures, which allows economists and businessmen from different countries to understand the culture, behavior and attitudes adopted in the interlocutor's country.

So, we can say that when teaching English to first-year economists, special attention should be paid to the development of business communication skills and instilling good language skills, taking into account intercultural knowledge. The combination of these factors will greatly facilitate the process of training high-quality specialists in the economy.

To achieve these goals, you can use a number of methods, which are given below:

- study of authentic samples of business correspondence. These are orders and requests, press releases, questionnaires, etc.
- organization of business games simulating the presentation of a product, company or brand.
- active mastering of communication skills using audio and video materials, as well as regular meetings with native English speakers.
- mastering the skills of public speaking by participating in student conferences on economics, in conversation clubs, etc.

It is also necessary to actively use the latest textbooks and manuals in business English, economics and related disciplines. These are Olivier Blanchard "Macroeconomics", Burda and Wyplosz "Macroeconomics: The European Text", "New Insights into Business" Graham Tullis, Tonya Trappe, "Business Objectives" Vicki Hollett, etc.

The use of these methods in teaching English to first-year economists will allow:

- to provide students with the conceptual and categorical apparatus necessary for their specialty;
- give students an understanding of the grammatical phenomena and exceptions inherent in business and economic English;
- to enable the first-year student to develop their communication skills in English not in the "greenhouse" conditions of the classroom, but in conditions that are as close to reality as possible.

Modern economics, finance, business and trade require specialists to be able to make decisions quickly and in a balanced manner, resolve current problems, achieve set goals and work efficiently with information flows and documents.

Thus, on the one hand, it is necessary to increase the flexibility of the teaching system so that it allows the student to acquire knowledge under the most convenient conditions.

Self-study of the English language should not be carried out in a passive rhythm. On the contrary, the teacher should, from the very beginning, involve the student in cognitive activity and stimulate the active use of the knowledge gained to solve a number of problems - from purely economic to communicative (in business negotiations and presentations). Thus, when teaching English to first-year students, it is important to carry out joint projects with native speakers of a foreign language.

Literature:

1. Chuvilina O. V. "Methods of teaching students of a non-linguistic university to independently work with media materials using Internet technologies (English)" Abstract of a dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, Nizhny Novgorod, 2009

2. Kolmakova O. A. "Methods of teaching a foreign-language scientific presentation of future international economists (English)", thesis abstract for the degree of candidate of pedagogical sciences, Irkutsk - 2008
3. Turaev I.N., "New information technologies in teaching English", Samarknad, 2018.
4. Berdieva Z.D. "On the issue of teaching intercultural communication", Fergana, 2010

СЕКЦІЯ: ПРАВО

**Белла Акопян, Марія Муляренко, Ліна Леонтьєва
(Харків, Україна)**

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ

Актуальність дослідження по даній темі обумовлена тим фактом, що особистість злочинця викликає інтерес в першу чергу, з тієї причини, що саме вона є носієм причин скоєння кримінального правопорушення і саме з цієї причини можна сказати, що особистість злочинця є найголовнішою і найбільш важливою ланкою всього механізму злочинної поведінки, і, таким чином, ті особливості особистості злочинця, які породжують злочинну поведінку, повинні виступати в якості безпосереднього об'єкта заходів профілактичного впливу.

Особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем усіх наук кримінально-правового та кримінологічного профілю. Від того, який саме існує погляд на особистість злочинця, залежить наукове вирішення проблем, пов'язаних з причинами скоєння кримінальних правопорушень: так, наприклад, якщо причини злочинної поведінки або схильності до вчинення кримінальних правопорушень успадковуються злочинцем по біологічній лінії, то це означає, що злочинність може успадковуватися генетичним шляхом, що, в свою чергу, буде припускати зовсім інші методи боротьби з нею, ніж ті, які застосовуються в даний час.

Якщо ж розглядати особистість злочинця як продукт суспільства, то в даному випадку потрібен зовсім інший підхід до особистості злочинця. Відповідно, можна помітити, що особливості вирішення суто практичних питань, що стосуються боротьби зі злочинністю, знаходяться в прямій залежності від особливостей вирішення теоретичних проблем, пов'язаних з особистістю злочинця.

Людина не народжується особистістю, оскільки формування особистості має місце тільки в процесі соціального життя індивіда, відповідно, поза суспільством особистість формуватися не може.

Відповідно, можна зробити висновок про те, що людина злочинцем не народжується, а може стати їм тільки в результаті несприятливо морального формування її особистості. Таким чином, проблема формування особистості злочинця виступає в якості однієї з основних в кримінально-правовій науці.

В рамках вчинення кримінального правопорушення людина проявляє себе як соціальна істота. Саме з цієї причини до неї необхідно підходити як до носія різноманітних видів моральних та інших поглядів, цінностей і особливостей, що мають індивідуально-психологічний характер.

Особистість злочинця проявляє себе в рамках сукупності негативних властивостей, що володіють соціальною значимістю, які утворилися в ній в рамках процесу різноманітних і систематичних взаємодій з іншими представниками соціуму. Однак, необхідно зазначити, що перерахованими вище властивостями, які, до того ж, цілком піддаються корекції, особистість злочинця не вичерпується.

Поняття особистості злочинця має об'єднувати осіб, винних у злочинній поведінці. Як злочинність включає такі зовсім різні кримінальні правопорушення, як вбивство і крадіжку, так і поняття особистості злочинця в практичному і науковому сенсі об'єднує осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Тому кримінологія покликана вивчати особистість всіх людей, які скоїли кримінальне правопорушення, в тому числі у раптових ситуаціях, які до цього не були замішані ні в чому поганому. Всі люди, які вчинили кримінальне правопорушення повинні бути предметом кримінологічного пізнання, що має величезне практичне значення, в першу чергу для профілактики кримінальних правопорушень.

Не можна не визнати, що поняття особистості злочинця в певній мірі умовне і формальне, оскільки віднесення конкретних дій до числа злочинних залежить від законодавця. У той же час певне коло особливо небезпечних кримінальних правопорушень практично залишається незмінним. Законодавець, як відомо, може скасувати кримінальну відповідальність за вчинки, які раніше їм розглядалися як злочинні.

Необхідно також відзначити, що у безлічі осіб, які вчинили, наприклад, необережні кримінальні правопорушення, цілком можуть бути відсутні ті риси, які є типовими для злочинців. Відповідно, можна сказати, що поняття «особистості злочинця» має представляти собою певний «ярлик», який би міг позначати найбільш небезпечних і злісних порушників закону.

Особистість злочинця може бути визначена як певна соціально та психологічна модель, яка має певні специфічні риси. Вона являє собою певну абстракцію, під якою можна розуміти сукупність наукових уявлень про тих людей, хто скоює кримінальні правопорушення.

Злочинцям в загальному притаманні такі риси: антигромадські погляди, негативне ставлення до моральних цінностей; вибір суспільно небезпечного шляху з метою задоволення своїх потреб, а також відсутність проявів необхідної активності для того, щоб запобігти негативному результату. Необхідно також відзначити, що цим визначенням охоплюються також і ті, хто скоїв кримінальне правопорушення умисно або необережно (в останньому випадку - з деякими застереженнями).

В цілому особистість злочинця можна визначити як особистість людини, яка скоїла кримінальне правопорушення внаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або невияву необхідної активності в запобіганні негативного результату. Дане визначення досить повне в тому сенсі, що охоплює не тільки тих, хто скоїв кримінальне правопорушення умисно, а й

тих, хто винен у злочинній необережності. Така оцінка його обґрунтована і тому, що вона містить перелік ознак, які повинні бути предметом кримінологічного пізнання.

Формування особистості злочинця являє собою процес засвоєння їм і закріплення в ньому антигромадських поглядів, уявлень, відносин до навколишнього світу і самому собі.

Саме в процесі формування особистості, який є не чим іншим, як соціалізацією людини, починає складатися її неповторний індивідуальний вигляд, її орієнтації і переваги, провідні мотиви поведінки, тобто такі мотиви, як захист, самоствердження, гра. Верховенство цих мотивів полягає в тому, що вони знаходяться в центрі світорозуміння, світовідчуття особистості, визначають її ставлення до інших людей.

Особистість злочинця, як і кожної людини, формується в таких основних сферах: сім'я, школа, трудовий колектив, неформальні групи. На людину впливає і широке соціальне середовище, перш за все через засоби масової інформації.

Соціалізація особистості як активний процес триває не все життя, а лише період, який необхідний для сприйняття комплексу норм, ролей, установок і т.д., протягом часу потрібного для становлення індивіда як особистості. Можна виділити первинну соціалізацію, або соціалізацію дитини, і проміжну, яка знаменує собою перехід від юнацтва до зрілості, тобто період від 17-18 до 23-25 років, і період зрілості - решту життя. Особливо важливу роль в формуванні особистості відіграє первинна соціалізація, коли дитина ще несвідомо засвоює образи, зразки і манери поведінки, типові реакції старших (як правило, це батьки), на ті чи інші проблеми.

Психологічні дослідження особистості злочинця показують, що вже дорослою людиною часто відтворює в своїй поведінці те, що закарбувалося в її психіці в період ранньої соціалізації.

Наприклад, людина може застосувати грубу силу для вирішення будь-якого конфлікту, оскільки так вчиняли її батьки. Дефекти первинної, ранньої соціалізації в батьківській родині можуть мати криміногенне значення в першу чергу тому, що дитина повністю залежна від старших.

Сім'я - головна ланка причинного ряду, що виводить на злочинну поведінку. В даний час є велика кількість дослідницьких матеріалів про сім'ї правопорушників, методи батьківського виховання, що застосовувалися до них. На жаль, в основному це соціологічні, соціально-демографічні дані.

Однак на нинішньому етапі розвитку кримінальних наук та запитів правоохоронної практики стає ясно, що за допомогою лише такої інформації (про склад сім'ї батьків правопорушників, загальні характеристики відносин в ній, рівень культури батьків, здійсненні ними та іншими родичами аморальні або протиправні дії і т. д.) вже не можна в повній мірі пояснити походження злочинної поведінки.

В структурі особистості злочинця виділяють біологічно-фізіологічні, соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні, кримінально-правові та кримінологічні елементи.

У профільній літературі можна зустріти безліч варіантів типології особистості злочинців. В основному вони пов'язані з вирішенням практичних завдань. Найчастіше зустрічається типологія, яка ґрунтується на особистісно-мотиваційних властивостях особистості. Це пояснюється тим, що мотив - сенс діяльності людини, найбільш яскраво характеризує особистість, в першу чергу, її особливі риси.

За мотивами виділяють типи:

- корисливий – кримінальне правопорушення скоюється заради наживи;
- престижний - зустрічається особливо серед неповнолітніх злочинців, провідний мотив - самоствердження;
- «ігровий» - вчинення кримінального правопорушення є продовженням гри;
- насильницький - вчинення кримінальних правопорушень за допомогою насильства, коли його застосування є не обов'язковим для досягнення мети;
- «сексуальний» - вчинення кримінального правопорушення на статевому підґрунті.

Існують типології за ступенем суспільної небезпечності особистості, виділяють: особливо небезпечного злочинця - неодноразово судимі особи, яким властива стійка поведінка; професійний тип - злочинна спрямованість особистості; звичний тип - характеризується значною деформацією в структурі соціальної спрямованості; випадковий тип.

В рамках характеру антисоціальної спрямованості та ціннісних орієнтацій особистості визначають:

- тип, що характеризується негативно-зневажливим ставленням до людської особистості (тілесні ушкодження, вбивства, зґвалтування);
- тип, що характеризується корисливими мотивами (крадіжки, шахрайства, хабарництва);
- тип, що характеризується індивідуалістично-анархічним ставленням до різних соціальних звичаїв (невиконання наказу, дезертирство);
- тип, що характеризується легковажно-безвідповідальним ставленням до встановлених соціальних цінностей (необережні кримінальні правопорушення).

Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що в рамках сучасного етапу розвитку кримінально-правової науки вивчення особистості злочинця вимагає, щоб була проведена систематизація та подальше осмислення всього масиву даних про це явище, який був отриманий різними сферами науки. Відповідно, до цього явища необхідно підходити з системою точки зору, а також з позицій узагальненого і міждисциплінарного підходу, який, можливо, ляже в основу початку системних досліджень в даному напрямку.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

Катерина Андрежейко
(Харків, Україна)

ПСИХОЛОГІЯ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ

Власне поняття «серійний убивця» вперше офіційно почали застосовувати у США та Західній Європі наприкінці 70-х рр. XX ст. Термін «серійний вбивця» запропонував агент ФБР Роберт Ресслер, використовуючи його на позначення осіб, які скоювали вбивства з особливою жорстокістю та садизмом з метою отримання сексуальної насолоди і розрядки. Після відкриття у 1985 р. при Академії ФБР Національного центру аналізу насильницьких злочинів та в його рамках відділу з вивчення поведінки вбивць зміст поняття «серійний вбивця» набуло значно ширшого значення.

Підвищений інтерес американських фахівців, зокрема спеціалістів зі складання психологічного профілю вбивці, можна пояснити тим, що США займають перше місце в світі за кількістю серійних убивств та осіб, що їх вчиняють (щороку виявляють до 100 осіб). До того ж, із 200 найвідоміших у світі серійних убивць більше третини є американцями.

У сучасному розумінні серійний вбивця – це особа, яка впродовж певного часу (від декількох місяців до року) вчиняє три та більше умисних убивства окремих категорій осіб за обставин, які обтяжують покарання. Такими обставинами насамперед є: особлива жорстокість, насильницьке задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб, глумління над трупом, неповноліття чи малоліття жертви. Мотивація серійних убивств охоплює провідний та супутній мотиви. До провідного мотиву можна зарахувати: психологічне та соціальне відчуження у дитячому і юнацькому віці, місіонерський мотив (виконання особливої місії, покладеної на вбивцю чи довільно ним обраної), помста на сексуальному підґрунті, комплекс меншовартості тощо.

Важливою психолого-юридичною характеристикою серійного вбивці зазвичай є тотожність чи подібність мотивів злочинів та однотипність способів їх скоєння.

Найбільш розповсюдженим способом серійного вбивства є удушення, на другому місці – нанесення колото-різаних ран, не сумісних із життям, а на третьому – отруєння за допомогою спеціальної рідини, медичних препаратів, важких металів (ртуть, талій тощо). Серед менш розповсюджених способів варто виділити застосування вогнепальної зброї. Жертвами серійного убивці стають певні категорії осіб, яких злочинець попередньо ретельно відбирає. Залежно від провідного мотиву, уподобань, збочень та інших характеристик серійного вбивці його жертвами стають: жінки певного віку, зовнішності та роду занять; неповнолітні та малолітні особи (переважно жіночої статі); чоловіки певної професії, роду занять і зовнішності. Зазвичай серійним убивцям притаманні обережність та мінімізація ризику, хитрість, здатність до рольового перевтілення, ретельність планування злочинних дій, емоційна асинтонність (тупість) до жертв. Також у них розвинені антиципація, самоконтроль, уява та фантазія.

Серійні вбивства відрізняються від інших злочинів та масових убивств завдяки специфічним характеристикам злочинців та їхній мотивації. Основою мотивації серійних убивць є комбінація різних психологічних та сексуальних чинників. Одною з причин виникнення феномену у людини вважають почуття неповноцінності, неадекватності, які часто трапляються у жертв насильства та сексуальної експлуатації в дитинстві. Багато з майбутніх серійних убивць походили з неблагополучних, бідних родин і подальші серійні вбивства були елементом своєрідної компенсації та відплати за приниження і насильство заподіяне щодо них в дитинстві. Іншою мотивацією є почуття влади, яку вбивця отримує під час скоєння злочину. Реакція суспільства на зухвалі злочини, публікації та репортажі в пресі часто підсилюють почуття влади, здатності впливати на почуття невпевненості та страху в суспільстві.

Інша, альтернативна класифікація серійних убивць передбачає запізнений емоціональний розвиток особистості як причину виникнення феномену. Неадекватний, а часом не розвинений контроль над емоціональним станом людини призводить до виникнення почуття неповноцінності та відсутності співчуття до інших людей. Фантазії та детальні уяви про можливе скоєння вбивств виникають у потенційних серійних убивць ще в дитинстві, де основними елементами фантазії виступають насильство, підкорення і вбивство. Дуже часто потенційні серійні вбивці отримують насолоду від опису чи зображень з'валтування, тортур і вбивств. Багато з майбутніх серійних убивць були відмічені в дитинстві за жорстокість до домашніх тварин, убивства та торттури котів та собак, які здійснювались здебільшого для власного задоволення. Серед рис, які могли б вказувати на потенційного серійного вбивцю, відзначають такі:

- підпалювання речей здебільшого задля насолоди, уваги, або отримання почуття влади.

- жорстокість до тварин, т. зв. зоосадизм. Хоча багато дітей бувають жорстокими до тварин, майбутні серійні вбивці зазвичай убивають великих тварин, таких як котів та собак. Такі вбивства відбуваються не заради зухвальства, а для власного, приватного задоволення.

Узагалі вважається, що переломним періодом у становленні серійного вбивці вважається дитячий вік, у якому дитина отримує травму, яка потім переноситься у дорослий вік, також такі речі як гіпоопіка (недогляд за дитиною) і навіть гіперопіка (дуже сильна опіка над дитиною, яка навіть можлива після дорослішання), можуть спричинити розлади та девіації у дорослому віці.

Ще один із факторів який має значний вплив на поведінку людини. Людина з психічними розладами, такими як шизофренія, маніакальний синдром та інші, які можуть бути у людини має різні стани та непередбачена у своїй поведінці. Також вважається, що більшість серійних убивць, схильні до розладів

психіки, наприклад, Руслан Хамаров, який після самогубства матері піс у спецінтернаті. Був засуджений за крадіжку. 3 роки примусово лікувався від параноїдальною форми шизофренії.

Утім, можна сказати, що загальна характеристика серійного вбивці або маніяка є:

- Гетеросексуальний чоловік 20–30 років;
- зайнятий на «невинній», малопомітній роботі;
- часто змінює зовнішність;
- вибирає жертв за якимось ідеальним образом, який може включати стать, вік, зовнішність;
- контролює себе, вибирає для злочину зручне місце і час;
- виріс в неповній сім'ї, не отримувач достатньо душевного тепла;
- у дитинстві зазнав фізичного, можливо, сексуального насильства і приниження;
- відчуває себе в ізоляції від суспільства;
- мучить, вбиває тварин;
- у ранньому віці здійснював спроби самогубства;
- починає вбивати в 20–30 років;

За радянських часів першим офіційно визнаним російським серійним убивцею був Василь Комаров, який скоював злочини у Москві та Ростовській області. Найбільше вбивств учинив Андрій Чикатіло («Ростовський різник»), жертвами якого стали 53 особи.

Після розпаду СРСР і утворення Російської Федерації до переліку найбільш відомих російських серійних убивць належать: Олександр Пічушкін («Бітцевський маніяк», 49 жертв), Михайло Попов («Ангарський маніяк», 22 жертви), Сергій Ряховський («Балашихський різник», 19 жертв), Володимир Миргород («Душитель», 16 жертв), Абдифат Заманов («Красноярський Чикатіло», 14 жертв).

1989 роком датовано перший «тур» серійних убивств, у яких звинувачується (і в скоєнні яких зізнався) А. Онопрієнко. Спочатку 14 червня у Синельниківському районі Дніпропетровської області у своїй машині, що стояла на автотрасі, було розстріляне й пограбоване подружжя Мельників. У липні й серпні цього ж року ще дві «серії», в результаті яких убито й пограбовано ще сім чоловік. У всіх тих випадках, за висновком слідства, А. Онопрієнку «асистував» Сергій Рогозін. На третьому «заході» А. Онопрієнко ледве відірвався від міліцейської погоні, а тому вирішив відсидітися за кордоном, куди й виїхав на початку 1990-го року. Побував у Німеччині, Австрії, інших країнах. Там він притягнувся до кримінальної відповідальності за крадіжки, інші злочини, три місяці просидів у в'язниці. 1994-го року був депортований назад в Україну. Другий «тур» серійних убивств, розпочатий у жовтні-листопаді 1995-го року розстрілами (і пограбуваннями) лівної одеситки М. Парашук (у власному домі), а також директора Малинської станції техобслуговування Олександра Світловського й працівниці тієї ж станції Галини Грищенко (в машині на автотрасі поблизу Малина на Житомирщині) тривав близько п'яти місяців і забрав загалом 43 людські життя. Останніми жертвами вакханалії вбивств, в яких звинувачується А. Онопрієнко, стало подружжя Новосадів, їх 9-річна дочка і сестра дружини господаря, вбиті у місті Буськ Львівської області 22 березня 1996-го року. Всього вбивцею було позбавлено життя 52 особи, з них 10 дітей, молодшому з яких минуло три місяці, а старшому — 11 років. Тільки в селі Братковичі на Львівщині загинуло 12 чоловік (це разом із дітьми).

На Житомирщині «гастролі» серійного вбивці-маніяка звели в могилу 15 чоловік, із них п'ятеро — діти. Найбільше жертв було у Малинському районі — там убито 11 чоловік, із них чотири дитини: зокрема, розстріляні й вирізані сім'ї Зайченків (село Гамарня), в тому числі тримісячний син Олег, і Бондарчуків (Малин).

Особливу категорію серійних убивць утворюють жінки. За світовою статистикою кількісне співвідношення серійних вбивць чоловіків та жінок становить 9: 1. Упродовж XX ст. у Європі, США та Канаді було викрито понад 100 серійних убивць жіночої статі. Жінкам — серійним убивцям притаманні такі характеристики, як хитрість, витонченість, жорстокість, схильність до перевтілення, акцентуація за істероїдним типом, психічні аномалії та розлади, зокрема синдром Мюнхаузена: переконлива симуляція чи свідомий виклик у себе фізичних захворювань (інфаркт міокарда, кровохаркання, діарея, лихоманка тощо) з метою привертання уваги до себе, співчуття, лікування у престижних лікарів. Майже третина жінок — серійних убивць діє у складі груп. Найчастіше це тандем чоловік-жінка.

Використовуючи образну термінологію зарубіжних фахівців, можна виокремити такі різновиди серійних убивць жіночої статі: «чорна вдова»; «ангел смерті»; «месниця»; «дітовбивця». «Чорна вдова» отримала назву за аналогією до самки отруйного павука чорного тарантула, яка вбиває партнера-самця після спарювання. Провідним мотивом цієї категорії серійних убивць є прагнення жінки до збільшення власного статусу. Жертвами стають чоловіки, коханці, члени сім'ї та інші особи, з якими вона встановила довірливі відносини. Основним способом убивства є застосування отрути та медичних препаратів з метою маскуванню злочину під природну смерть.

Однією з найвідоміших представниць цього різновиду серійних вбивць — жінок є американка норвезького походження Белла Соренсон Гінесс. Її жертвами стали 42 особи, серед яких два її чоловіки, власні доньки, декілька шанувальників та коханців. Після смерті рідних Белла Соренсон Гінесс отримувала страховку. За гроші, отримані від страхової компанії, вона придбала ферму. Незабаром за допомогою любовних листів та оголошень убивця почала заманювати до себе чоловіків середнього віку, після чого з ними траплялися нещасні випадки.

Таким чином, до важливих ознак серійних убивств належать: періодична актуалізація кримінальної агресії (убивця ніколи не зупиняється на вже скоєному з власної ініціативи); надмірність кримінальної

агресії (убивство обов'язково супроводжується насильницькими діями, які безпосередньо не пов'язані з позбавленням життя); висока мобільність після здійснення вбивства (убивця швидко зникає з місця злочину якомога далі): одиничність жертви («один епізод» – «одна жертва»), скоєння вбивства без співучасників (винятками є пари, пов'язані сімейними чи сексуальними зв'язками), відсутність очевидців.

Отже, підґрунтям кримінально-психологічної класифікації особистості злочинців є домінуючі позиції особистості, її спонуки, мотиви, стійкі цілі та способи вчинення злочину, міра десоціалізованості особистості, характер її антисуспільної спрямованості.

Науковий керівник:

кюон, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Леонтьєва Ліна Віталіївна

Вероніка Біляєва, Яніна Муська
(Харків, Україна)

ТРАНСПОРТНА ТРАСОЛОГІЯ

Транспортна трасологія - це самостійна наукова дисципліна в структурі загальної трасології, що має свій предмет і об'єкт, в якому вивчаються закономірності прояву ознак в слідах транспортних засобів, а також розробляються сучасні технології виявлення, вилучення, фіксації та дослідження інформації про подію ДТП і його учасників.

Предметом діагностичних транспортно-трасологічних досліджень є фактичні дані дозволяють визначити властивості і механізм події на основі аналізу закономірностей відображення ознак транспортного засобу в слідах (предметах, об'єктах) речової обстановки з метою встановлення обставин дорожньо-транспортної пригоди.

Об'єктом діагностичних транспортно-трасологічних досліджень є транспортні засоби, пішоходи, предмети навколишнього оточення, що зберегли на собі слідову інформацію про дорожньо-транспортну пригоду, матеріали кримінальної справи, а також інформаційно-довідкові дані (інформаційно-пошукові системи), що дозволяють встановити обставини події.

Класифікація видів зіткнень транспортних засобів поділяється на: прості і складні.

Під простим зіткненням слід розуміти зіткнення за участю, як правило, двох транспортних засобів, які не сховалися з місця дорожньо-транспортної пригоди, в якому переважають загальні, часто повторювані ознаки механізму дорожньо-транспортної пригоди, що характеризуються очевидністю вчиненого події.

Складне зіткнення - це така дорожньо-транспортна пригода, в якому брало участь три і більше транспортних засоба, або пішохід. Процес вчинення події носить багатоступінчастий, неочевидний характер, встановлення обставин якого вимагає високої кваліфікації осіб, що беруть участь в огляді місця ДТП, або спеціальних знань в різних наукових галузях.

Транспортна трасологія вивчає сліди транспортних засобів. Сліди, залишені транспортними засобами, поділяються на такі категорії:

- сліди-відображення коліс транспортних засобів (статичні і динамічні);
- сліди-відображення частин транспортного засобу, вантажу, людини;
- сліди-предмети, що відокремилися фрагментів транспортних засобів, вантажу, людини;
- сліди-речовини паливно-мастильних матеріалів, нафтопродуктів;
- запахові сліди.

Види слідів транспортних засобів в трасології:

- нерейкових транспортних засоби (автомобілі, тролейбуси, трактори, мотоцикла, моторолера і ін.);
- колійний транспорт (возів, саней);
- механізми і пристрої, що переміщуються фізичними зусиллями людини (велосипедів, візків, саней);
- рейкові транспортні засоби (залізничного транспорту, метро, трамваю).

Найбільш часто в слідчій і судовій практиці зустрічаються сліди автомобілів.

Сліди транспортних засобів важливі при розслідуванні ДТП, а також злочинів, в ході яких транспортний засіб використовувалося для вивезення викраденого, для прибуття і вибуття з місця злочину і т.д.

Слідами ходової частини, виступаючих частин, по відокремленим деталям і частин транспортний засіб може бути ідентифіковано (або встановлена його групова належність). Разом з тим їх вивчення дозволяє вирішувати завдання, пов'язані з механізмом події, що відбулася:

- визначати напрямок і режим руху;
- місце зіткнення (наїзду);
- кут і лінію зіткнення і ін.

Для з'ясування можливостей цих досліджень і їх методів необхідно детально ознайомитися з категоріями слідів, що вивчаються в транспортній трасології.

• Сліди ходової частини - це сліди кочення, які виникають в результаті поступально-обертального руху колеса, гальмування і пробуксовки, і сліди ковзання, які виникають при повному блокуванні коліс в процесі гальмування.

• Механізми утворення слідів кочення і статичних слідів подібні. Кожна точка шини залишає свій слід. Однак завдяки поступальному руху відбувається деяка деформація, при якій виступаючі елементи при виході з сліду згладжують його краю, збільшуючи його розміри і зменшуючи сліди проміжків між виступами.

• В залежності від якості дорожнього покриття утворюються поверхневі або об'ємні сліди транспортних засобів. Сліди-нашарування найчастіше залишаються на асфальтовому покритті від коліс транспортного засобу, виїхав з путівця. В цьому випадку частинки ґрунту переносяться протектором шини на дорожнє покриття. Об'ємні сліди утворюються на м'якій поверхні (засніженій, сільській, ґрунтовій дорозі і т.п.).

• Сліди-нашарування бувають позитивними - від забарвлених виступаючих частин і негативними - від частинок бруду, що застрягли в поглибленнях між ґрунтозацепами колеса. Об'ємні сліди є результатом залишкової деформації ґрунту (піску, глини, пухкої землі) і здатні передати не тільки об'ємну копію (модель) бігової частини протектора, а й дані про його бічних частинах.

Сліди-отображення коліс транспортних засобів:

1. Сліди кочення утворюються при обертанні колеса без прослизання в поздовжньому і поперечному напрямках відносно слідосприймаючої поверхні дороги використовуються:

а) в діагностичних цілях - по ним визначають тип, вид коліс; тип, модель автотранспортного засобу, напрямку руху автотранспортного засобу та ін.;

б) в ідентифікаційних цілях - ідентифікація коліс, встановлених на транспортному засобі, при відображенні в слідах індивідуальних особливостей протектора.

2. Сліди пробуксовки утворюються при розгоні, різкому рушанні з місця, подоланні підйомів і ін.. Коли сила тяги двигуна більше сили зчеплення протектора з поверхнею дороги і колесо, долаючи силу тертя з дорогою, починає прослизати (наприклад, на льоду). Використовуються в діагностичних і ідентифікаційних цілях аналогічно слідах гальмування.

3. Сліди заносу утворюються при ковзанні коліс в бічному напрямку, наприклад, на повороті. Також можуть виникати в результаті удару при зіткненні. В цьому випадку їх відмінною рисою буде різка зміна напрямку і наявність осипи ґрунту з транспортного засобу. Використовуються аналогічно слідах гальмування і пробуксовки.

Слідами ходової частини визначають спрямованість і режим руху (гальмування, зупинки); вид, модель автомобіля, а в найбільш сприятливих випадках проводять його ототожнення. Диференціація вантажних і легкових автомобілів по їхніх слідах проводиться з урахуванням наявності або відсутності задніх спарених коліс, величини бази автомобіля і ширини колії.

Ширина колії - це відстань між центральними лініями сліду лівих і правих задніх коліс або між просвітами задніх спарених коліс. Однак у сучасного автомобіля сліди передніх коліс повністю або частково перекриваються слідами задніх коліс, тому виявити відбитки всіх коліс можна тільки в місці повороту або розвороту транспортного засобу.

База автомобіля - це відстань між осями передніх і задніх коліс. У напівпричепів розрізняють загальну базу автомобіля (відстань між першою і третьою віссю) і базу візки (відстань між другою і третьою віссю). Базу автомобіля заміряють слідами зупинки (чіткі, глибокі сліди або проталини в снігу) або в тому місці, де він розвертався із застосуванням заднього ходу.

Визначивши вид автомобіля, переходять до встановлення моделі. Для цього поряд з перерахованими раніше (база, колія) використовують такі ознаки:

- ширина бігової частини протектора,
- малюнок протектора,
- зовнішній діаметр колеса.

Ширину бігової частини протектора вимірюють на ділянці з чітким відображенням малюнка, від одного його краю до іншого. Малюнок протектора (форма, взаємне розташування і розміри ґрунтозацепів), що відобразився в сліді, фотографують, всі елементи малюнка заміряють і заносять дані в протокол. Потім за допомогою фахівця визначають, до якої групи моделей відповідає ширина колії і модель протектора з даними малюнком.

Сліди гальмування можуть свідчити про стан автомобіля, а також про характер дій водія. Так, криволінійні сліди відбитків протектора говорять про спробу водія уникнути події маневруванням перед гальмуванням. Наявність тільки слідів ковзання є ознакою раптового виявлення небезпеки або панічних дій водія. Ця ж ознака в слідах великої протяжності може вказувати на високу швидкість автомобіля, яку водій намагався погасити різким гальмуванням.

Вивчення деяких слідів допомагає встановити технічний стан автомобіля. Процес гальмування технічно справного автомобіля характеризується рівномірним блокуванням всіх коліс. Його рух в процесі гальмування, як правило, прямолінійне. Відхилення від прямої лінії пояснюється нерівномірним гальмуванням лівих або правих коліс, наявністю поперечного ухилу дороги. В цьому випадку відхилення відбувається в бік раніше заблокованих коліс або в сторону ухилу.

Шина обертового з постійною швидкістю колеса залишає статичний слід, який може бути використаний для ідентифікації автомобіля.

У процесі гальмування колесо зупиняється (блокується), але транспортний засіб під дією сил інерції буде переміщатися вперед з утворенням динамічних слідів гальмування, в яких відображаються лише загальні ознаки ковзної поверхні шини: її ширина, наявність на ній виступів і западин.

Заблоковане колесо при своєму русі на твердому покритті збирає перед собою наявні на ньому нашарування (пісок, бруд, сніг) і в місці зупинки залишає перед собою валик з цих речовин, на якому залишаються сліди відбитків частини шини колеса. На м'якому покритті заблоковане колесо залишає борозенку, яка також закінчується валиком ґрунту і залишаються на ньому слідами частини протектора шини.

Як проводиться трасологічна експертиза:

Дослідження слідів в цілому, як і будь-яка криміналістична експертиза, виконується в такому порядку:

1. попереднє вивчення;
2. детальне розслідування;
3. оцінка отриманих результатів;
4. оформлення.

Спочатку експерт вивчає передані йому документи і розбирається в поставлених питаннях.

В першу чергу проводиться загальний огляд автомобілів, їх фотографують, досліджують і фіксують пошкодження. Іноді може знадобитися зняття частини деталей, для доступу до прихованих дефектів. За результатами огляду визначається, як взаємодіяли предмети, а також відповідність пошкоджень на предметах.

У разі необхідності досліджується місце події. Досліджуються різні сліди, які транспортними засобами залишили на дорозі і навколишні предмети. У деяких випадках застосовується комп'ютерне моделювання.

Після обстеження об'єктів експерт повинен зробити висновки, за отриманими результатами і сформулювати відповіді на поставлені йому запитання. Результати експертизи обов'язково оформляються письмово, а також додаються фотоматеріали, схеми і т.д.

Роблячи висновки можна сказати, що транспортна трасологія є актуальною в наш час, так як кількість автомобільного транспорту збільшується, а в слідстві з цим збільшується кількість ДТП і конфліктуючі сторони. Для більш швидкого, точного і справедливого вирішення конфлікту допомагають експерти в цій галузі.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонт'єва Ліна Віталіївна

Анна Волошина, Ліна Леонт'єва
(Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ЗМІСТ

Трудовий договір займає особливе місце в трудовому праві. На основі трудового договору виникають трудові відносини працівника з роботодавцем, що неминує спричиняє включення цих суб'єктів у цілу систему відносин, які регулюються трудовим правом.

Цей акт волевиявлення людини здати іншій людині свою здатність трудитися, який може здатися незначним на фоні інших соціальних явищ, насправді є тим непорушним початком цілої сфери суспільного життя. Значення його визначається загальним характером праці.

Дійсність склалася так, що переважною формою здійснення трудової діяльності є наймана праця. Всі наймані працівники мають однаковий правовий статус і будь-який власник відносно таких працівників зобов'язаний дотримуватися всіх правил і гарантій, передбачених трудовим законодавством і колективними договорами й угодами.

Правове визначення трудового договору міститься в ст. 21 КЗпП, - це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Трудова діяльність, яка протікає в рамках трудового договору, характеризується наступними правовими ознаками:

- праця юридично несамостійна, а така, що протікає в рамках певного підприємства, установи, організації (юридичної особи) або в окремого громадянина (фізичної особи);
- не на свій страх і підприємницький ризик, а шляхом виконання в роботі вказівок і розпоряджень власника або уповноваженого ним органу і під гарантовану оплату;

- не на основі власних засобів виробництва, а на кошти (капітал) власника;
- трудовий договір, як правило, укладається на невизначений час і лише у випадках, встановлених у законі, - на певний термін;
- виконання роботи певного виду (трудової функції);
- виконання протягом встановленого робочого часу певної міри праці (норм праці);
- здійснення трудової діяльності відбувається, як правило, в колективі працівників (трудоному колективі);
- забезпечення роботодавцем гарантій у встановлених випадках;
- отримання від роботодавця у встановлені терміни грошової винагороди за роботу, що виконується;
- участь роботодавця в фінансуванні соціального страхування працівника.

Трудовий договір покликав до життя цілу систему правових норм, яка знайшла своє вираження в формі системи трудового законодавства, де інститут трудового договору займає центральне місце.

При всій різноманітності видів трудової діяльності суть праці робітника єдина, правове становище зумовлюється договором трудового найму. Трудовий договір виступає універсальною моделлю трудового найму, визнаною у всіх країнах світу.

Предметом трудового договору виступає жива праця, інакше кажучи, процес праці. Це означає, що працівник зобов'язується виконувати певну роботу або займати певну посаду на підприємстві, а власник або уповноважена ним адміністрація зобов'язується забезпечити його цією роботою, надавати засоби виробництва, обладнання, прилади, механізми, приміщення, сировину, матеріали, комплектуючі деталі, давати вказівки, конкретні завдання. Власник має право доручити працівнику виконати будь-яке завдання в межах тієї роботи, яка обумовлена трудовим договором.

Зміст трудового договору складає сукупність умов, що визначають взаємні права й обов'язки сторін.

Такі умови можуть визначатись законодавчими або іншими нормативними актами і встановлювати, наприклад, мінімальний розмір заробітної плати, мінімальну тривалість трудової відпустки, максимальну тривалість робочого часу тощо. Одночасно значна кількість умов трудового договору визначається сторонами трудового договору при його укладненні.

Встановилася думка про те, що умови, які виробляються сторонами трудового договору поділяються на обов'язкові (необхідні) і факультативні (додаткові). Основна увага і значення приділялися першій групі умов.

Перед початком детального розгляду, варто вказати, що всі умови трудового договору, оскільки були встановлені угодою сторін, а відтак мали значення для сторін, повинні розцінюватися не за критерієм їх значення, а в аспекті усвідомлення того, що вони не можуть бути змінені в односторонньому порядку без згоди іншої сторони.

Обов'язковими умовами вважаються такі, без яких трудовий договір не може бути визнано укладеним. До них відноситься взаємне волевиявлення сторін про прийняття – влаштування працівника на роботу, визначення трудової функції працівника, строк дії договору, встановлення моменту початку виконання роботи.

В основі угоди про прийом на роботу лежить добровільне волевиявлення сторін трудового договору. У певних випадках ця умова супроводжується додатковим актом або договором. Так, наприклад, молодий фахівець, що отримав направлення на роботу в певну організацію, укладає трудовий договір добровільно. І направлення не може бути видане без згоди на те молодого фахівця.

Потрібно пам'ятати про ст. 43 Конституцію України, що заборонила примусову працю. У певних випадках трудовому договору передуює договір працівника з підприємством про скерування його на навчання у вуз за рахунок підприємства. У договорі передбачається обов'язок працівника відпрацювати певний термін на даному підприємстві після закінчення навчання.

Робота, яку виконуватиме працівник, коло його трудових повноважень і обов'язків, прийнято називати трудовою функцією, згідно ст. 21 КЗпП. Її встановлення є виключною компетенцією сторін. Трудова функція службовців визначається найменуванням посад, які передбачені структурою і штатним розписом державного органу чи підприємства, установи, організації. Ця інформація має бути письмово закріплена у трудовому договорі.

Важливою умовою трудового договору є угода про винагороду за працю. Оплата праці найманих працівників регулюється Законом України "Про оплату праці", КЗпП й іншими нормативно-правовими актами, а також актами соціального партнерства - Генеральною угодою, галузевими, регіональними угодами, колективним і трудовим договорами.

До обов'язкових умов трудового договору необхідно віднести й строк дії трудового договору. Переважно трудові договори укладаються на невизначений строк. Законом України №6/95-ВР від 19 січня 1995 р. були внесені зміни до ст. 23 КЗпП, згідно з якою "строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами". Таким чином, законодавець чітко сформулював прихильність звичайному трудовому договору, що укладається на невизначений строк. Умова про строк трудового договору повинна бути вказана у наказі про прийняття на роботу, з яким працівник повинен бути ознайомлений під розписку.

Крім цього, строк трудового договору може визначатися як його тривалістю, так і настанням певної події. У п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України №9 від 6 листопада 1992 р. до таких подій віднесені повернення на роботу працівниці з відпустки по вагітності, пологах і догляду за дитиною; працівника, який звільнився в зв'язку із призовом на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу, обрання народним депутатом або на виборну посаду.

Визначення місця роботи також є умовою трудового договору. Воно, як правило, визначається місцем знаходження підприємства як сторони трудового договору. Залежно від структурної організації підприємства працівник може бути використаний на роботі в будь-якому структурному підрозділі. Але якщо структурні підрозділи знаходяться поза межами певної адміністративно-територіальної одиниці, де укладався трудовий договір, то місце роботи обов'язково повинно бути конкретизованим.

Істотне значення для здійснення трудових відносин має час початку виконання роботи. Саме з цього моменту фактично розпочинається реалізація громадянином права на працю. У більшості випадків початок роботи настає зразу ж після укладення трудового договору. Але сторони можуть домовитись і про більш пізній час початку роботи, що може бути викликано необхідністю оформлення звільнення з попереднього місця роботи, перевезенням сім'ї та майна тощо.

Для педагогічних працівників час початку виконання роботи може бути пов'язаний з початком навчального року, початком занять.

Факультативні умови є додатковими. Їх відсутність не свідчить про неповний зміст трудового договору. Але коли сторони побажали їх встановити і включити в трудовий договір, вони є обов'язковими для сторін за умови, що вони не суперечать законодавству і нормативними угодами. Невиконання факультативних умов може призвести до трудового спору та їх захисту з боку держави.

До додаткових умов слід віднести угоду надання житлової площі, забезпечення дитини працівника місцем в дошкільному закладі, що є на підприємстві, встановлення випробувального строку при прийомі на роботу.

Умови трудового договору не можуть містити положення, які не відповідають законодавству про охорону праці, а також погіршують становища працівника в порівнянні із законодавством. Такі умови визнаються недійсними. Разом з тим роботодавець за рахунок власних коштів має право встановлювати додаткові в порівнянні із законодавством трудові й соціально-побутові пільги для працівників (ст. 9-1 КЗпП).

Отже, ми дійшли висновку, що трудовий договір – це ефективна соціально-правова форма найму. З урахуванням децентралізації законодавства про працю, розширення договірних засад у регулюванні трудових відносин роль трудового договору та значення його основних умов буде зростати. Не можна не враховувати і того факту, що в країнах з розвинутою ринковою економікою трудовий договір продовжує залишатися ядром всього трудового права. Зміст трудового договору є невід'ємною складовою системи законодавчого захисту прав робітників та основою успішного функціонування процесу праці у цілому.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Леонтьєва Ліна Віталіївна

**Дмитро Дяченко, Тетяна Ярмач
(Харків, Україна)**

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТРАНСПОРТІ

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про ліцензування".

Ліцензування - видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

Ліцензія - документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Відповідно до цього Закону ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності:

- транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом, транспортування природного, нафтового газу і газу (метану) вугільних родовищ трубопроводами та їх розподіл;
- постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ за регульованим та нерегульованим тарифом;
- надання послуг з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів, багажу річковим, морським, автомобільним, залізничним транспортом;

Завданням ліцензування на автомобільному транспорті є: сприяння становленню сучасного ринку послуг, розвитку автомобільного транспорту та стимулювання впровадження нових видів послуг. Ліцензування саме цих видів діяльності в галузі транспорту запроваджується з метою:

- підвищення ефективності використання транспортних засобів;

- створення конкурентного середовища;
- захист прав споживачів та ринку послуг від небезпечних перевезень;
- забезпечення соціальних стандартів транспортного обслуговування;
- забезпечення використання сертифікованих і дозволених для використання транспортних засобів;
- забезпечення доступності послуг та підвищення якості транспортного обслуговування;
- забезпечення безпеки і надійності роботи транспорту;
- обмеження монополізму;
- створення рівних умов для розвитку господарської діяльності підприємств транспорту.

Ліцензії на провадження видів діяльності в галузі транспорту видаються відповідно до законодавства. Закон забороняє вимагати ліцензування діяльності з будь-якими іншими цілями.

Таким чином, ліцензування - це інструмент забезпечення контролю з боку держави за певними видами діяльності. Держава задає критерії та вимоги, яким повинні в обов'язковому порядку відповідати підприємства і підприємці, що здійснюють ту чи іншу діяльність.

Крім того, держава здійснює постійний нагляд за дотриманням власниками ліцензій законів і правил. У разі виявлення значних порушень, держава може відкликати ліцензію.

Економічний розвиток країни створює необхідні умови для функціонування єдиної транспортної системи. Основним засобом регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, що здійснюють перевезення пасажирів та вантажів, є ліцензування. Суб'єкт господарювання, який має намір провадити певний вид господарської діяльності, що ліцензується, особисто або через уповноважений ним орган чи особу, звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії.

Порядок отримання ліцензії суб'єктом господарювання.

Суб'єкт господарювання, який має намір провадити певний вид господарської діяльності, що ліцензується, особисто або через уповноважений ним орган чи особу звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії.

У заяві про видачу ліцензії повинні міститися такі дані:

1) відомості про суб'єкта господарювання - заявника: найменування, місцезнаходження, банківські реквізити,

ідентифікаційний код - для юридичної особи;

прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані (серія, номер паспорта, ким і коли виданий, місце проживання), ідентифікаційний номер фізичної особи - платника податків та інших обов'язкових платежів - для фізичної особи;

2) вид господарської діяльності, вказаний згідно з статтею 9 Закону (повністю або частково), на провадження якого заявник має намір одержати ліцензію.

У разі наявності у заявника філій, інших відокремлених підрозділів, які провадитимуть господарську діяльність на підставі отриманої ліцензії, у заяві зазначається їх місцезнаходження.

До заяви про видачу ліцензії додається копія свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності або копія довідки про внесення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчена нотаріально або органом, який видав оригінал документа.

Для окремих видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, до заяви про видачу ліцензії також додаються документи, вичерпний перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування.

Заява про видачу ліцензії залишається без розгляду, якщо:

- заява подана (підписана) особою, яка не має на це повноважень;
- документи оформлені з порушенням вимог цієї статті.

Про залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду заявник повідомляється в письмовій формі із зазначенням підстав залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду у строки, передбачені для видачі ліцензії.

Після усунення причин, що були підставою для винесення рішення про залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду, заявник може повторно подати заяву про видачу ліцензії, яка розглядається в порядку, встановленому Законом.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі у строк не пізніше ніж десять робочих днів з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви, якщо спеціальним законом, що регулює відносини у певних сферах господарської діяльності, не передбачений інший строк видачі ліцензії на окремі види діяльності.

Повідомлення про прийняття рішення про видачу ліцензії або про відмову у видачі ліцензії надсилається (видається) заявникові в письмовій формі протягом трьох робочих днів з дати прийняття відповідного рішення. У рішенні про відмову у видачі ліцензії зазначаються підстави такої відмови.

Звернемося до ст. 1 Закону України "Про транспорт" у якій знайдемо чітке роз'яснення терміну транспорт. Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. На основі цього визначення можемо зазначити, що транспорт не створює нову продукцію, а лише переміщує продукцію інших галузей. Тобто, продукцією транспортної діяльності є перевезення.

Специфіка транспортної продукції:

- продукцію транспорту не можна заготовити про запас;
- вона не має напівфабрикатів;
- виробничий процес транспорту відбувається поза територією транспортного підприємства;
- транспорт існує для виробництва, а не навпаки.

- рухомий склад знаходиться у постійному русі;

Тепер звернемо увагу на ознаки транспортної діяльності:

- транспортна діяльність повинна задовольняти потреби населення та підприємств;
- транспортна діяльність направлена на надання транспортних послуг (надання послуги зв'язку з використанням транспортних засобів);

- транспортна діяльність виконується на професійних починаннях;

- транспортна діяльність завжди є оплатною;

Звісно, що при наданні послуг на транспорті у підприємства існують свої права та обов'язки, в цьому нам допоможе ст. 12 Закону України "Про транспорт", яка знаходиться на офіційному сайті Верховної Ради України.

Обов'язки та права підприємств транспорту:

Підприємства транспорту зобов'язані забезпечувати:

- потреби громадян, підприємств і організацій у перевезеннях;
- обслуговування пасажирів під час довготривалих перевезень доброякісною питною водою, харчуванням, можливість задоволення інших біологічних потреб;

- якісне і своєчасне перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти;

- виконання державних завдань (контрактів) щодо забезпечення потреб оборони і безпеки України;

- безпеку перевезень;

- безпечні умови перевезень;

- запобігання аваріям і нещасним випадкам, усунення причин виробничого травматизму;

- охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту;

- права на пільги громадян щодо користування транспортом.

Підприємства транспорту мають право:

- визначати термін і графік перевезень;

- призначати регулярні та додаткові рейси і маршрути перевезень;

- пропонувати рівень комфорту на вибір самих пасажирів;

- вимагати від пасажирів, відправників і одержувачів вантажів виконання вимог цього Закону, кодексів (статутів) окремих видів транспорту та інших нормативних актів України, що регулюють діяльність транспорту.

Отже, можемо зробити висновок, що для проведення транспортної діяльності необхідно отримати ліцензію, як документ який надає дозвіл суб'єкту господарювання на законних підставах здійснювати свою діяльність. А органи державної влади, в свою чергу гарантують суб'єктам підприємницької діяльності захист та підтримку під час проведення та організації даної діяльності.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

**Андрій Кошелєв
(Харків, Україна)**

ІСТОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Стрімкий розвитком суспільних відносин, що наразі характерний для нашої держави, надає особливої актуальності проблемі забезпеченню пріоритету прав і свобод людини в усіх сферах її взаємодії з державою, її органами та посадовими особами. На жаль, наразі адміністративно правове законодавство та насамперед неефективна практика його застосування покище не здатні належним чином задовольнити всі необхідні суспільні потреби громадян і забезпечувати надійний захист основоположних прав та свобод особи з боку держави та основних її інституцій.

Наука адміністративного права пройшла складний еволюційний шлях пошуку власної методології, об'єкта та загалом розкриття феноменології адміністративного права. На формування адміністративного права справили потужний вплив різні фактори, оскільки воно великою мірою залежить від зміни політичних режимів і форм правління в країні.

Національні системи права поступово зближуються за своїм змістом та суттю, тому необхідно переймати зарубіжний досвід країн, насамперед стосовно рівня реалізації адміністративних правовідносин з метою їх оптимізації та підвищення ефективності.

Історія становлення адміністративного права має досить давню історію, перші адміністративні норми з'явилися у правових системах античних держав Заходу, Середнього та Далекого Сходу (закони Хаммурапі, публічне право Стародавнього Риму тощо). Як самостійна галузь права адміністративне право бере свій початок ще у XVIII ст.

Адміністративне право можна вважати похідним, передусім з французького та німецького адміністративного права. Воно є продуктом європейського континентального правового розвитку. Англосаксонська правова система значною мірою відрізняється від континентального права, так як в Англії та США тільки в останні десятиліття можна спостерігати ознаки виділення адміністративного права з права цивільного.

Прийнято вважати, що базою для зародження адміністративного права стала наука «камералістика» (походить від латинського *camera* – палацова скарбниця), яка зародилась в XVII ст. в Німеччині та Австрії. Актуальність наукового дослідження камерального права зумовлена необхідністю вивчення проблем адміністративного права в контексті розвитку регулювання суспільних відносин, що пов'язані з ефективним державним управлінням та правовим забезпеченням.

У середині XVIII ст. історично склалося так, що камералістику умовно поділили на два види: «стару» та «нову». «Стара» камералістика вивчала фінанси держави, економіку та її господарство. «Нова» камералістика – все, що було зв'язано з поліцією, мануфактурною та гірничою справою.

З плином часу, наприкінці XVIII ст., з « новою » камералістики виникло поліцейське право, яке відігравало значну роль у регулюванні суспільних відносин у різних сферах внутрішнього життя держави. Поліцейське право було призначене здійснювати внутрішнє адміністрування в державі.

Основними представниками поліцейської науки на той час були Н. Деламар та І.-Г.-Г. фон Юсті. Як Деламар, так і Юсті розуміли науку в сенсі політики. Юсті, подібно до Деламара, не вивчавні законодавства, ні управління, але виклав систему теоретичних знань, які обумовлюють добробут. Причини добробуту слід шукати, на думку Юсті, у природних та економічних умовах, а також духовному розвитку населення. На цьому і повинна бути зосереджена увага уряду. Юсті вважав, що поліція та юстиція – це дві частини одного цілого, а їх функціонування повинно бути прерогативою одних і тих же органів

Фактичний перехід до адміністративного права (тривав протягом другої половини XIX ст.) відбувся за сприяння буржуазних революцій, коли права та свободи людини були протиставлені могутній державі. Оскільки методи, які використовувала тоді поліція, відповідали принципу верховенства права, державне управління мало базуватися лише на вимогах чіткого дотримання закону, а також особливу увагу приділяли на те, що обов'язково враховувалися всі права і свободи громадян, оскільки адміністрування не могло здійснюватися на власний розсуд чиновників.

Істотною умовою існування сучасного адміністративного права є наявність добре функціонуючої системи публічного управління та управлінської діяльності.

Важливо відзначити, що до середини XIX ст. саме державне право було галуззю права, яка регламентувала діяльність органів державної влади

Адміністративне право України виникло в процесі виділення та подальшого розвитку з конституційного права сфери внутрішнього публічного управління, куди вписалися норми поліцейського права, що відповідали вимогам правової держави (верховенству права й підпорядкуванню публічної адміністрації закону) та наповнюється в умовах сьогодення людиноцентристськими положеннями, заснованими на стандартах Європейського Союзу щодо публічного забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Подальший розвиток науки адміністративного права, що є правовою основою діяльності органів внутрішніх справ України, відбувається без відриву від реальних потреб суспільства та держави щодо якісної охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, запобігання та боротьби зі злочинами і правопорушеннями, охорони та захисту прав і свобод людини, адже адміністративне право – одна з галузей публічного права, яка регулює суспільні відносини, що виникають у сфері організації, а також діяльності органів публічної адміністрації, спрямованої на забезпечення та захист прав і свобод громадян.

В Україні адміністративне право – це одна з провідних галузей права, яка визначає і регулює суспільні відносини, що виникають у процесі державного управління суспільством, а саме: діяльність органів виконавчої влади, у внутрішньо організаційній діяльності інших державних органів, а також у процесі здійснення об'єднаннями громадян зовнішньовладних управлінських функцій

Новітній етап розвитку української науки адміністративного права пов'язаний з проголошенням незалежності України в 1991 р. Вагомим кроком в українському адміністративному праві стало прийняття в Україні Основного закону – Конституції України, 1996 року, в якій встановлено принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; конституційне розмежування прав та обов'язків між суб'єктами державного управління; зміна практики формування і функціонування виконавчої влади; нове співвідношення політичної системи і публічного управління.

Сьогодні переважна більшість країн світу визнають адміністративне право однією з основних правових галузей. Однак поняття, цілі і завдання цієї галузі в різних країнах тлумачаться по-різному. В країнах Західної Європи цілями адміністративного права, з одного боку, визнано те, що воно покликано сприяти стабілізації управління, в з іншого – стимулювати суспільний розвиток.

Управлінських функцій. Історія розвитку адміністративного права свідчить, що найбільш ефективна ця галузь у тому випадку, якщо її головним завданням стає вирішення конфліктних ситуацій як усередині адміністрації, так і між адміністрацією та громадянами.

Сучасний рівень розвитку управлінських відносин, завдання формування правової демократичної держави, відображені у Конституції України, обумовлюють подальший розвиток інституту адміністративно-

правових форм управління, тобто необхідність наукових досліджень щодо подальшого розвитку адміністративного права.

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що адміністративне право виникло ще за давніх часів і продовжує свій стрімкий та інтенсивний розвиток. Адміністративне право є правом публічним, яке регулює взаємовідносини держави та громадянина в сфері реалізації публічної влади. Для його виникнення як самостійної галузі права було необхідно пройти досить довгий шлях свого становлення, переживаючи епохи промислових революцій, до становлення вільної, незалежної та демократичної держави

З аналізу європейського та вітчизняного досвіду вбачається, що, сучасна галузь адміністративного права України увібрала в себе кращі надбання вітчизняної та світової адміністративно-правової думки, вона виходить з концепції пріоритету прав та свобод людини і громадянина перед охороною державних, колективних чи в цілому суспільних інтересів, тим самим забезпечує демократичний та ефективний захист прав, свобод і громадянина перед охороною державних, колективних чи в цілому суспільних інтересів, тим самим забезпечує демократичний та ефективний захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

**Аліна Лаврик
(Харків, Україна)**

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ

На сьогоднішній день не існує жодної сфери суспільного життя, яка б так чи інакше не була пов'язана з процесом перевезення. До цього процесу прямо чи опосередковано залучаються відповідні засоби, методи, форми, принципи та правила поведінки, які регламентують ці суспільні відносини. Для того, щоб набути визначеного змісту, ці відносини необхідно врегулювати. Одним із основних напрямів врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із перевезенням, є вплив на них норма Цивільного права.

Визначення договору про перевезення вантажу окремо надається у ЦК України (п. 1 ст. 928). За договором про перевезення вантажу транспортна організація (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй відправником вантаж до пункту призначення і видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Договір про перевезення конкретного вантажу є реальним, оскільки він вважається укладеним у момент здачі вантажу транспортній організації для перевезення. Послуга за перевезення надається за плату, причому обидві сторони наділяються у договорі правами та обов'язками. Отже, договір про перевезення є оплатним і двостороннім.

Суб'єктний склад договору перевезення характеризується тим, що окрім сторін, якими є перевізник і відправник вантажу, в договірних відносинах, зазвичай, бере участь ще й одержувач вантажу. Також іноді можлива наявність експедитора під час вантажних перевезень.

Відправником вантажу є фізична чи юридична особа, яка подає вантаж до перевезення.

Перевізником вантажу вважається фізична чи юридична особа, що надає послуги перевезення вантажів або здійснює за власні кошти перевезення вантажів транспортними засобами.

Експедитором називається фізична чи юридична особа, яка супроводжує вантажі під час доставки у місце призначення, відповідає за них та стежить за збереженням цілісності вантажу під час транспортування. Виконувати обов'язки експедитора може безпосередньо перевізник.

Одержувачем вантажу можна вважати фізичну або юридичну особу, зазначену в документі на перевезення вантажу, яка за дорученням вантажовідправника приймає вантаж і заповнює перевізні документи в пункті призначення.

Закон не виключає, що одна і та ж особа може бути як і відправником, так і одержувачем вантажу.

Права та обов'язки суб'єктів зобов'язань з перевезення вантажу визначаються в актах транспортного законодавства та договорах. Кожний вид перевезення вантажу має певні особливості змісту відповідного договору. Однак можна виділити деякі права та обов'язки перевізника, відправника і одержувача, що є загальними для всіх договорів перевезення вантажу.

На відправника покладається обов'язок надання вантажу до перевезення. Відповідно до п.1 ст. 940 ЦК України відправник за неподання вантажу або невикористання поданих транспортних засобів з інших причин несе відповідальність, передбачену транспортним законодавством. Відправник, який не пред'явив вантаж до перевезення, сплачує організації штраф у розмірі 20 відсотків від вартості всієї непред'явленої кількості вантажу порівняно з кількістю, передбаченою договором на певний місяць. Вантаж, пред'явлений відправником у стані, що не відповідає правилам перевезення, і не приведений ним у належний стан у строк, що забезпечує своєчасну відправку, вважається непред'явленим.

Також відправник повинен оплатити перевезення вантажу та додаткові послуги, надані перевізником, якщо це встановлено договором або транспортними кодексами (статутами). Плата за договором перевезення встановлюється відповідно до затверджених тарифів на перевезення вантажу, що застосовуються на певному виді транспорту згідно із законодавством про державне регулювання цін і тарифів, а вразі їх відсутності – за взаємною домовленістю сторін, якщо цим не порушуються вимоги антимонопольного законодавства. При невизначенні сторонами в договорі розміру провізної плати стягується розумна плата. Встановити «розумність» плати можна виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні послуги на момент укладення договору.

Відправник зобов'язується: пред'явити комплект заповнених транспортних документів у належному вигляді; надати вантаж, який підлягає перевезенню, замаркованим відповідно до встановлених умов і в належній тарі та (або) упаковці.

Належність тари і упаковки означає, що при розміщенні в них товару (вантаж) вони забезпечують його захист від пошкоджень та втрат у процесі транспортування, а в окремих випадках ще й захист довкілля від забруднення. Також у випадках, передбачених договором, відправник повинен своєчасно здійснити завантажувальні роботи із дотриманням правил, встановлених актами транспортного законодавства.

Відправник вантажу має право відмовитися від наданого транспортного засобу, якщо він є непридатним (як у технічному, так і в комерційному аспектах) для перевезення цього вантажу (ч. 1 ст. 917 ЦК України).

За договором перевезення вантажу перевізник зобов'язаний надавати придатні для перевезення транспортні засоби у строк, встановлений договором.

Розрізняють технічну й комерційну придатність транспортних засобів для перевезень. Технічна придатність характеризує їх справність, а комерційна – інші властивості транспортних засобів. Надані транспортні засоби чи контейнери можуть бути технічно справними, однак забрудненими, зі стійким запахом, не продезінфікованими тощо. І це може негативно вплинути на якість вантажу під час його транспортування. В такому разі їх слід розглядати як непридатні в комерційному відношенні для перевезення певного вантажу.

Організація, що не подала відправникові транспортні засоби, достатні для перевезення вантажу, передбаченого договором або прийнятим до виконання разовим замовленням, повинна сплатити йому штраф у розмірі 20 відсотків від вартості перевезення всієї невивезеної кількості підготовленого до відправлення вантажу порівняно з договірною кількістю. Надання перевізних засобів, непридатних до перевезення вантажу, передбаченого замовленням, прирівнюється до ненадання транспортних засобів.

До обов'язків перевізника належать: своєчасне здійснення завантажувально-розвантажувальних робіт у випадках, передбачених транспортними кодексами (статутами) і (або) договорами; забезпечення під час транспортування цілісності і схоронності вантажу; своєчасна доставка вантажу до пункту призначення.

У разі відсутності нормативних і договірних строків доставки вважається, що перевізник повинен доставити вантаж у розумний строк. Розумним слід вважати такий строк, який необхідний транспортній організації для транспортування вантажу за наявних умов перевезення кодексами (статутами, іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них).

До обов'язків перевізника також слід віднести те, що після доставки вантажу в пункт призначення він повинен повідомити про це вантажоодержувача та передати йому вантаж. На цьому закінчується виконання договору перевезення. В окремих випадках, передбачених транспортними кодексами (статутами), при здачі вантажу перевізник повинен перевірити вагу, кількість місць і стан вантажу.

Перевізник звільняється від відповідальності, якщо: нестача вантажу не перевищує норм витрат, передбачених у разі природного збитку (утрушування, усушка); псування, ушкодження або нестача вантажу були спричинені погодними умовами (транспорт з відкритим рухомим складом); вантаж перевозиться у супроводі експедитора вантажовідправника; нестача вантажу є наслідком недовантаження вантажовідправником.

Перевізник має право відмовитися від прийняття вантажу до перевезення, якщо: є невідповідність даних в документах; вантаж поданий у тарі та (або) упаковці, які не відповідають встановленим вимогам, а також у разі відсутності або неналежного маркування вантажу (ч. 3 ст. 917 ЦК України).

Одержувач вантажу має право: перевірити вагу, кількість місць і стан вантажу, залучивши до цього представника перевізника і оплативши його участь; відмовитися від прийняття вантажу в разі, коли якість вантажу через псування або пошкодження змінилась настільки, що виключається можливість повного або часткового його використання.

У випадку втрати або недостачі вантажу матеріальні збитки виплачуються перевізником у розмірі вартості вантажу або того, чого бракує. У випадку пошкодження вантажу – у розмірі суми, на яку зменшилась вартість вантажу. Якщо оголошується вартість вантажу – у розмірі оголошеної суми.

Якщо вантаж не буде виданий отримувачеві на його вимогу протягом 30 днів після закінчення строку доставки, тоді вантаж вважається втраченим, за умови, що в договорі не встановлено триваліший строк (ч. 2 ст. 919 ЦКУ)

Коли сторони подовжують строк доставки (абзац другий ч. 2 ст. 919 ЦКУ), потрібно зазначити це в договорі. Наприклад, що протягом 45 днів після закінчення строку доставки вантаж має бути виданий отримувачеві. А ось скоротити цей строк не можна.

Якщо вантаж буде переданий одержувачеві після закінчення строку доставки, отримувач повинен прийняти вантаж і повернути перевізникові суму, яка була виплачена ним за втрату вантажу.

Висновки. На даний момент, застосування договору перевезення вантажу сприяє швидкому розвитку відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, забезпечує потреби споживачів у будь-якому виді продукції.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Л.В.

Валерія Марченко, Ліна Леонтьєва
(Харків, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

На сьогоднішній день наша держава перебуває на шляху демократичних перетворень. Негативні процеси, що супроводжують соціально-економічні, політичні та правові зміни в Україні, викликали значне загострення криміногенної ситуації. У зв'язку з цим відбуваються й кардинальні зміни у злочинному середовищі серед неповнолітніх, зокрема, зростає кількість злочинів, що носять не ситуативний, а умисний характер, що мають не дитячу, а дорослу мотивацію. Переважна більшість рецидивістів та представників організованої злочинності розпочинають свою кар'єру злочинця у підлітковому віці. Злочинність неповнолітніх розглядається не лише як загроза молодому поколінню, а і як загроза нормальному розвитку всього суспільства у майбутньому. Стан підліткової злочинності викликає занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів для її попередження, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх.

Неповнолітній порушник закону — особливий, найбільш важкий об'єкт виховання та пере виховання. Річ у тому, що такий неповнолітній найчастіше обтяжений вже зародженими негативними поглядами, судженнями, негативними звичками та формами поведінки. Зазвичай, він грубо протидіє позитивному впливу, зводячи між собою та вихователем психологічний бар'єр недовіри, відчуження і навіть ворожості.

Друга особливість пов'язана з тим, що сім'я і батьки часто не мають власного авторитету. Вимоги батьків або їх тривога більше не мають стримуючого ефекту. Підліток більше не хоче, щоб його повчали.

Третя особливість цього віку пов'язана з пошуком того, хто може зрозуміти, - як правило, це компанії однолітків, з якими можна знайти спільні інтереси, оцінки, захоплення.

На сьогоднішній день причинами виникнення підліткової злочинності є такі групи зовнішніх факторів:

- часто неповнолітні виступають потерпілими від насильства в сім'ї, знущань з боку однолітків, учителів у школах, порушення їх прав породжує прагнення дитини до встановлення «справедливості» та здійснення самозахисту;

- криза родинних відносин як важливого соціального інституту у вихованні та нормальному психічному розвитку дитини, яка сприяє руйнівному впливу на соціалізацію особистості;

- негативний вплив засобів масової інформації на формування психіки неповнолітнього, полягає у вузькому кругозорі та обмеженості розумового розвитку підлітка;

- загальна девальвація духовних і моральних цінностей, що полягає у зниженні їх престижу, та нехтуванням не лише правовими нормами, а й нормами моралі, як наслідок, незначні форми девіації, без належної адекватної реакції соціуму («безкарності»), набувають більш суспільно небезпечних форм, трансформуючись у злочини, адже особа вважає, що й інше діяння легко «зійде їй з рук»;

- недостатній рівень самостійності, що розвиває схильність підпадати під вплив негативних груп або їх лідерів, як наслідок динаміка зростання вчинення злочинів групою осіб, організованою групою, злочинною організацією.

Неповнолітній вік характеризується нерозвиненістю психологічного та фізіологічного станів, відсутністю досвіду соціального спілкування, здатністю правильно оцінювати життєві ситуації, зокрема і з точки зору закону. Підлітки через свій особливий психофізіологічний стан, можуть вступати у конфлікт із суспільством, що найчастіше проявляється у вчиненні злочину.

Неповнолітні правопорушники становлять своєрідну типологічну групу, відрізняються від дорослих злочинців як за характером і ступенем суспільної небезпечності вчинюваних злочинів, так і за особистісними рисами, а саме – недостатньою соціальною зрілістю та незавершеністю інтелектуально-вольового розвитку.

Основним напрямом запобігання злочинності є організація вільного часу молоді, його унормованість. Вільний час належить до основних складників суспільного життя. Зазвичай спосіб

відпочинку говорить про стиль життя, потреби, ставлення до людей. До розряду вільного часу прийнято зараховувати час відпочинку після виконання своїх професійних і соціальних функцій. Зазвичай вільний час використовується з метою всебічного розвитку та самовдосконалення особи. Втім, оскільки майже половина всіх непрацюючих в Україні – молодь, то проблему зайнятості для цієї категорії осіб більш доцільно розглядати в контексті використання «зайвого» часу.

Ще однією проблемою яка розповсюджується на групу неповнолітніх злочинців, які скоюють злочини з особливою жорстокістю та цинізмом впливають вживання наркотиків, пияцтво, проституція. Також спостерігається об'єднання неповнолітніх з дорослими злочинцями, які стають керівниками, радниками і навіть співвиконавцями злочинів, що зумовлює збільшення складу криміногенної групи та залучення неповнолітніх до більш тяжких злочинів; у злочинних угрупованнях неповнолітніх збільшується питома вага дівчат та їх участь у тяжких злочинах (розбійницьких нападах, зґвалтуваннях і навіть вбивствах); кримінальні групи досягають кількох десятків членів, з міцною дисципліною й ієрархією, плануванням злочинницької діяльності та розподілом обов'язків

Так, останні можуть виступати в якості детермінант злочину, оскільки під впливом психотропних речовин неповнолітній стає більш агресивнішим, появляється надмірна сміливість, знижується контрольованість дій, особа втрачає бачення відмінностей між заборонаю та дозволом.

Особливим є зв'язок групової злочинності неповнолітніх із вживанням алкогольних напоїв. Зв'язок цей прямий і зворотній. Алкогольні ексцеси неповнолітніх - це способи дорослого самоствердження, проведення дозвілля, вільного спілкування.

Відповідно до частини першої статті 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Однак, законодавством передбачене і зниження віку кримінальної відповідальності – від 14 до 16 років.

Штраф. Застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах від п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 99 КК України).

Громадські роботи або виправні роботи. Можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день (стаття 100 КК України).

Арешт - утримання неповнолітньої в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах. Арешт може застосовуватися до неповнолітніх які досягли шістнадцятирічного віку на момент винесення вироку. Термін - від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб.

Позбавлення волі на певний строк. Особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначене на строк більше десяти років, в за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини – не більше п'ятнадцяти років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах. Позбавлення волі не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості (стаття 102 КК України).

Покарання неповнолітніх, що стосується можливих термінів:

- За вчинений повторно злочин невеликої тяжкості - на строк не більше одного року шести місяців;
- За злочин середньої тяжкості - на строк не більше чотирьох років;
- За тяжкий злочин - на строк не більше семи років;
- За особливо тяжкий злочин - на строк не більше десяти років;
- За особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини - на строк до п'ятнадцяти років.

Так, відповідно до статті 97 Кримінального кодексу України неповнолітній, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

А саме:

- попередження;
- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- покладання на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. Такий захід можлива тільки якщо неповнолітній досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків на термін, що не перевищує трьох років.

Отже, злочинність неповнолітніх є самостійною кримінологічною проблемою, яка потребує подальшого вивчення з метою розробки комплексних заходів спрямованих напрофілактику даному виду злочинності.

Підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що за умов сьогодення важливе превентивне значення для зниження рівня злочинності неповнолітніх матимуть наступні превентивні заходи:

- посилити контроль за неблагополучними сім'ями, особливо звернути увагу на розвиток дітей;
- активізувати проведення круглих столів з представниками молодіжних організацій при формуванні молодіжних програм з профілактики злочинів серед молоді;
- збільшити зайнятість підлітків у суспільно корисних справах, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя;
- активізувати правове виховання та освіту неповнолітніх;
- залучати до реалізації профілактичних заходів не тільки правоохоронні органи, але й громадські організації (в тому числі і дитячі та молодіжні організації), широко залучати громадян (наприклад: у громадському патрулюванні при здійсненні ситуативної превенції злочинності серед молоді).

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

Марія Набатова
(Харків, Україна)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ДОГОВОРІВ

Різні договори, засновані за економічним змістом та правовими ознаками, є транспортні договори. Транспорт - одна з найважливіших галузей економіки, призначена для задоволення потреб населення та учасників економічного життя транспорту та супутніх послуг. Єдина транспортна система України включає:

- громадський транспорт (залізничний, морський, річковий, автомобільний, повітряний, міський транспорт);

- промислові залізничні перевезення;
- відомчий транспорт;
- трубопровідне транспортування;
- дороги загального користування.

За своєю значимістю та широким використанням провідна позиція в транспортній системі України належить громадському транспорту. Це складна економічна система, яка включає:

- органи, що забезпечують організацію конкретних видів транспорту;
- шляхи сполучення;
- транспортні підприємства;
- професійна економічна організація, що забезпечує нормальну транспортну роботу (проекування, технічне обслуговування, тощо).

Функції єдиної транспортної системи та її компонентів значною мірою забезпечуються контрактом на перевезення.

Транспортні договори - це такі господарські договори, які спрямовані на організацію та/або забезпечення перевезень вантажів та надання інших транспортних послуг учасникам господарських відносин.

У ст.6 Закону України "Про транспорт", встановлено загальну основу господарської діяльності підприємств транспорту. Здійснювати пасажирські, вантажні, багажні та поштові перевезення, надавати інші транспортні послуги.

Договори на перевезення поділяються на основні (контракти на перевезення пасажирів, контракти на вантаж, багаж та пошту, контракти на буксирування) та допоміжні (контракти на організацію перевезення, експедиції тощо).

Перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти залежно від видів транспорту, якими вони здійснюються, поділяються на:

- залізничні;
- внутрішніми водними шляхами (річкові);
- морські;
- автомобільні;
- повітряні.

Договір про перевезення є оплатний і двосторонній. Договір на перевезення конкретних вантажів відповідає дійсності, оскільки договір вважається укладеним, коли вантаж доставляється транспортною організацією для перевезення.

Договір перевезення вантажу укладається у письмовій формі. Укладення договору перевезення підтверджується видачею накладної. Закон може передбачати особливості укладення та виконання договору на перевезення вантажів (Стаття 909 Цивільного кодексу України).

У результаті укладення договору перевезення вантажу права й обов'язки виникають не тільки у перевізника і відправника вантажу, а й у третьої особи — вантажоодержувача.

Сторонами договору є перевізник та вантажовідправник. Перевізником можуть бути транспортні організації – юридичні особи, для яких діяльність з перевезення вантажів та пасажирів має спеціальну правоздатність.

Вантажовідправником може бути будь-яка юридична або фізична особа, яка має відповідну дієздатність.

Окрім перевізника та відправника, вантажоодержувач також є учасником перевезення. Вантажоодержувач має договірні відносини з вантажовідправником. Згідно з цими угодами отримувач має прийняти товари, які йому доставив вантажовідправник.

Обов'язок перевезення певних вантажів виникає з договору перевезення, укладеного на момент прийняття перевізником від відправника

Якщо заплановані завдання виконуються до укладення контракту, сторони повинні конкретизувати цей контракт на основі оперативних документів, зокрема декадних заявок — на залізничному, річковому та повітряному транспорті.

Відповідальний за залізницю та уповноважені ним посадові особи на вимогу відправника можуть завантажити понад план та поза планом без додаткової плати. Правила залізниці та станції призначення, передбачені планом, в порядку та розмірах, дозволяють внутрішньостанційні перевезення вантажів.

Відповідно до плану перевезень або прийняття виконаного замовлення на перевезення вантажу, перевізник зобов'язаний надати транспортний засіб відправнику та отримати від нього товар, а відправник повинен пред'явити товар для перевезення.

Відповідно до ст. 106 Статуту залізниць за незабезпечення реалізації вантажних вагонів та контейнерів для залізничних перевезень відповідно до плану перевезень та за невикористання вантажовідправником поданих вагонів і контейнерів чи відмову від вагонів і контейнерів для виконання плану перевезень сплачується штраф.

У транспортних правилах міститься детальний перелік, в якому перелічені обставини, за яких відправник та перевізник звільняються від штрафу через недотримання плану перевезення вантажу, якщо трапляються такі ситуації:

- Явищ стихійного характеру (заметів, повені, пожежі тощо);
- Аварії на підприємстві, внаслідок якої робота підприємства була припинена на строк не менше трьох діб;

- Тимчасового припинення або обмеження перевезень вантажів визначеними шляхами, встановленими у порядку, передбаченому статутом автомобільного транспорту.

Документом при перевезеннях вантажів залізничним і річковим транспортом є накладна (ст. 67 Статуту внутрішнього водного транспорту), автомобільним — товарно-транспортна накладна (ст. 47 Статуту автомобільного транспорту), морським — коносамент (статті 134 і 135 Кодексу торговельного мореплавства).

Якщо розглянути договір з точки зору його порушення, то доцільно ми вважаємо розглянути які є види цих порушень і яка настає відповідальність за цивільним правом(законодавством). Цивільне правопорушення має такі складові:

- протиправну поведінку боржника;
- збитки як результат цієї поведінки;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою та збитками;
- вину боржника.

Відповідно до договору перевезення, головним обов'язком перевізника є забезпечення цілісності та безпеки вантажів, а також забезпечення їх доставки вантажоодержувачу протягом зазначеного часу. Цей обов'язок виникає з моменту прийняття перевезення до видачі одержувачеві в пункті призначення. Порушення цього обов'язку призводить до відповідальності за втрату, нестачу, псування чи пошкодження вантажу, якщо перевізник не доведе, що це сталося не з його вини. Перевізник несе відповідальність не тільки за збереження вантажу під час перевезення, але також несе відповідальність за збереження вантажу під контролем перевізника на станції відправлення.

Відповідно до ст. 925 ЦК України до пред'явлення перевізникові позову, що впливає із договору перевезення вантажу, пошти, є обов'язковим пред'явлення йому претензії у порядку, встановленому законом, транспортними кодексами (статутами). Позов до перевізника може бути пред'явлений відправником вантажу або його одержувачем у разі повної або часткової відмови перевізника задовольнити претензію або неодержання від перевізника відповіді у місячний строк.

До вимог, що впливають із договору перевезення вантажу, пошти, застосовується позовна давність в один рік з моменту, що визначається відповідно до транспортних кодексів (статутів).

Відповідно до транспортного законодавства претензії можуть пред'являтися протягом 6 місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій — протягом 45 днів. Перевізник зобов'язаний розглянути заявлену претензію і повідомити заявника про задоволення або відхилення її протягом 3 місяців, щодо претензії з перевезення, яке здійснювалось перевізниками різних видів транспорту за одним документом, — протягом 6 місяців і претензії щодо сплати штрафу або премії — протягом 45 днів.

Відповідно до ст. 158 Статуту автомобільного транспорту і розділу 9 Правил перевезення вантажів автотранспортом обставини, пов'язані з несхоронністю вантажів та іншими порушеннями договору перевезення, фіксуються у товарнотранспортній накладній, а у разі розходження в оцінці сторонами

причин і характеру порушень оформляються актами встановленої форми, що прирівнюються до комерційних актів та актів загальної форми на інших видах транспорту.

Акт складає перевізник, якщо він сам виявить зазначені раніше обставини або їх наявність підтверджується відправником чи одержувачем вантажу. Якщо перевізник необґрунтовано відмовляється скласти комерційний акт, то його дії можна оскаржити у встановленому порядку.

Комерційний акт складається для засвідчення нестачі, псування чи пошкодження вантажу або багажу, виявлення вантажів без супровідних документів та документів без вантажу, повернення перевізникові вкраденого вантажу (багажу), непередачі вантажу залізницею на під'їзну колію протягом 24 годин після оформлення в товарній конторі видачі вантажу за документами.

Акти загальної форми складаються для засвідчення інших порушень договору перевезення.

При вирішенні суперечностей, пов'язаних із торговельним мореплавством, складається морський протест. Якщо під час плавання або стоянки судна мала місце подія (наприклад, загальна чи окрема аварія), яка може бути приводом для пред'явлення до судноволодільця майнових вимог, капітан судна, щоб забезпечити докази для захисту прав і законних інтересів судноволодільців, робить у встановленому порядку заяву про морський протест. Така заява має містити опис обставин та заходів, ужитих капітаном для забезпечення збереженості довіреного йому майна.

Морський протест заявляється: в порту України — нотаріусу або іншій посадовій особі, на яку законодавством України покладено вчинення нотаріальних дій; в іноземному порту — консулові України або компетентним посадовим особам іноземної держави в порядку, передбаченому законодавством цієї держави. В порту України заява про морський протест подається протягом 24 годин з моменту оформлення приходу судна в порт. Якщо подія, що зумовила необхідність заяви морського протесту, сталася у порту, його слід заявити протягом 24 годин з моменту події. Якщо немає можливості заявити протест у встановлений строк, причини цього слід зазначити у заяві про морський протест. Нотаріус або інша посадова особа на підставі заяви капітана, даних суднового журналу, опиту капітана, а в разі потреби — інших свідків із складу суднового екіпажу складає акт про морський протест і посвідчує його своїм підписом і гербовою печаткою. За всіма видами перевезень передбачено обов'язковий претензійний порядок розв'язання спорів. Претензії, які виникають з перевезень вантажів, пред'являються до транспортної організації пункту призначення вантажу (гл. 7 розділ IX Кодексу торговельного мореплавства).

Позовна давність, порядок пред'явлення позовів у справах, пов'язаних з перевезеннями у закордонному сполученні, встановлюються міжнародними договорами України, транспортними кодексами (статутами) (ст.926 ЦК України).

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Леонтєва Ліна Віталіївна

Ілля Переуда, Ліна Леонтєва
(Харків, Україна)

ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА БАНКІВСЬКЕ ПРАВО

Підприємницьке право - це підгалузь цивільного права, норми якого регулюють майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини у сфері підприємництва.

Ведення бізнесу неможливе без правової грамотності підприємців. Господарюючи суб'єкти повинні знати список своїх прав і обов'язків, що регламентують їх діяльність нормативних документів. Ця інформаційна база знадобиться для забезпечення правильного відображення операцій в обліку, дотримання законності всіх угод. Без правового багажу знань складно самостійно розібратися в тонкощах взаємодії з контролюючими органами і відстоювати свою позицію на різних рівнях.

Підприємницькою діяльністю називають дії, спрямовані на вилучення прибутку з наявних у розпорядженні ресурсів. Ресурсна база може бути сформована з інтелектуальних здібностей, майнових активів. Підприємець може створити свій бізнес-проект, заснований на наданні конкретних послуг або виконанні за винагороду робіт.

Головні умови реалізації підприємницької діяльності-отримання матеріальної вигоди, прийняття ризиків бізнесу та наявність офіційно присвоєного статусу комерційної структури або індивідуальних підприємців. Для цього необхідно зареєструватися в якості суб'єкта підприємництва.

Цивільне право пропонує ідентифікувати підприємницьку діяльність за таким набором ознак:

1. Самостійність майнового та організаційного типів. Майнова різновид відособленості має на увазі наявність можливості розпоряджатися власним майном при реалізації основної діяльності. Організаційна самостійність виникає в момент прийняття рішень-це свобода вибору з декількох шляхів розвитку того варіанту, який підприємець вважає єдино вірним (без урахування думки контролюючих і третіх осіб).

2. Систематичність. Це означає, що підприємницька діяльність повинна здійснюватися на постійній основі без тривалих простоїв. Даний критерій проявляється в регулярному надходженні доходів і націлений на постійне отримання прибутку.

3. Відповідальність за ризиками діяльності майном. Підприємець відповідає за результати своєї роботи майновими активами. Для індивідуальних підприємців норма поширюється на його особисте майно, для засновників підприємств – на корпоративні об'єкти майна.

4. Дотримання формальних процедур. Реалізація законного права ведення бізнесу на території України можлива за умови проживання в країні здійснення господарської діяльності та проходження всіх етапів легалізації статусу комерсанта. Прибуток від підприємництва визнаватиметься законним лише щодо зареєстрованих та поставлених на облік до ДПАУ індивідуальних підприємців та юридичних осіб.

Спрямованість на підвищення рівня рентабельності проекту. Комерційні діячі націлені на отримання максимальних матеріальних вигод. Прибуток-основна мета кожної проведеної операції.

Для підприємницької діяльності характерна наявність ризику. Ризики можуть бути різних видів:

- фінансовий;
- організаційного типу;
- економічний;
- залежними від суб'єкта господарювання або відокремленими від його дій.

Ризики здатні позитивно або негативно впливати на процеси в бізнесі. До деяких з них керівники підприємств та індивідуальних підприємців можуть застосовувати заходи превентивного впливу. Але неможливо боротися з проявами зовнішніх ризиків, такими як зміни в законодавчій базі, форс-мажорні ситуації природного або техногенного походження. Підприємець може спробувати максимально убезпечити себе, використовуючи інструменти страхового ринку. Додаткова міра впливу-оптимізація системи контролю і управління всередині бізнес-структури.

До ознак підприємницької діяльності відносять професіоналізм і перебування в постійному пошуку ресурсів для розвитку бізнесу. Професіоналізм має на увазі наявність досвіду практичного ведення комерційної діяльності або хоча б мінімальної теоретичної підготовки.

Для підприємців всіх типів важливо постійно моніторити навколишнє оточення, аналізувати конкурентне середовище і співвідносити свої показники з даними прямих конкуруючих суб'єктів. Для підтримки високої планки рентабельності доводиться систематично підбирати нові ресурси для розвитку проекту. Ресурсами, які можуть дати основу для виходу на більш високий рівень прибутковості, можуть бути:

- грошові вливання;
- створення власної сировинної бази;
- модернізація обладнання;
- оновлення технологічних ліній;
- підвищення кваліфікації працівників;
- напрацювання власної системи взаємодії з контрагентами для формування широкої бази лояльних і постійних клієнтів.

Для дотримання рамок правового поля суб'єкти господарювання повинні керуватися комплексом правової документації. Процедура реєстрації та фінансової діяльності, питання оподаткування розкриваються в Податковому кодексі. Цивільний кодекс встановлює правовий статус підприємців, позначає коло їх прав, функцій, зобов'язань. Він обумовлює правила віднесення комерсантів до тієї чи іншої категорії бізнесу, встановлює умови укладення угод і порядок визнання їх дійсності. Бюджетний кодекс регламентує роботу державних структур і нюанси співпраці з ними комерційних підприємств.

Відповідальність за порушення фінансової, податкової дисципліни або правопорушення іншого типу для підприємців передбачається в КпАП і КК України. Якщо у суб'єкта господарювання є наймані працівники, то необхідно ретельно вивчити положення Трудового кодексу. Порушення будь-якого з його пунктів загрожує позаплановою перевіркою ряду контролюючих органів і призначенням штрафних санкцій з можливим припиненням діяльності.

Суб'єкти підприємницької діяльності:

- громадяни України;
- громадяни іноземних держав;
- об'єднання громадян (колективні підприємці).

Статус підприємця набувається після державної реєстрації юридичної або фізичної особи. Без реєстрації підприємницька діяльність здійснюватися не може.

Банківське право – це підгалузь підприємницького права, що складається із сукупності норм, що регулюють відносини з організації та здійснення банківської діяльності, її державного регулювання, а також норм, що регулюють корпоративні відносини в кредитних організаціях, банківських групах і холдингах.

Найбільш тісно Банківське право пов'язане з підприємницьким. Цей зв'язок головним чином виражається в тому, що банківська діяльність є різновидом підприємницької діяльності з усіма притаманними їй ознаками: самостійність, систематичність, спрямованість на отримання прибутку, ризиковий характер, легальність, професіоналізм. Разом з тим банківська діяльність є відокремлена сфера підприємництва, специфіку якої детально вивчає Банківське право. Якщо предмет підприємницького права складають підприємницькі відносини, тісно з ними пов'язані інші, в тому числі некомерційні, відносини, а також відносини з державного регулювання господарювання з метою забезпечення інтересів держави і суспільства, то Банківське право цілком і повністю концентрує увагу на тій групі відносин, які складаються з приводу банківської діяльності, мають найближче зіткнення з банківською системою.

Банківське право являє собою усталений термін без стійкого змісту. Дійсно, на сьогоднішній день в науці не склалося єдиного розуміння банківського права, що, є, по суті, «хворобою зростання» формується нової галузі права. Такий акцент на процес формування банківського права як самостійної галузі права був зроблений ще в середині 90-х. При збереженні економічних підстав найближчим часом Банківське право поступово трансформується в самостійну галузь права і отримає право на існування, точно так само як екологічне право, Аграрне, житлове.

Тому сьогодні, на відміну від вчених радянського часу, багато з яких вважали, що банківське право є підгалузею фінансового права, все більше вчених вважають, що банківське право є самостійною галуззю права зі своїми предметом і методом правового регулювання.

На думку Д.Г. Алексєєвої, С. в. Пихтіна і є. Г. Хоменко, Банківське право являє собою впорядковану сукупність юридичних норм, що становлять нерозривну єдність і регулюють відносини, що складаються з приводу банківської діяльності.

А. Г. Братко вважає, що банківське право – це галузь права, яка складається з правових норм, що регулюють організацію банківської системи, грошовий обіг, правовий статус і банківські операції кредитних організацій.

Г.а. Тосунян, А. Ю. Вікулін та А. М. Екмалян зазначають, що банківське право є комплексною галуззю права і являє собою сукупність норм, що регулюють відносини, що виникають у процесі побудови, функціонування та розвитку банківської системи України, у тому числі в процесі регулювання банківської діяльності з боку Національного банку України та інших органів державної влади, а також спілок та асоціацій кредитних організацій.

При цьому як самостійна дана комплексна галузь виділяється ними в силу наявності не тільки великої суспільної значущості банківської системи, наявності специфічного предмета і методу регулювання, але і в силу інших істотних обставин. До їх числа дані вчені відносять:

- наявність або потреба в особливих (спеціальних) джерелах права;
- конституційне та (або) законодавче закріплення принципів даної галузі права;
- наявність специфічної системи понять і категорій.

На закінчення слід зазначити, що банківське право найбільш тісно пов'язане саме з підприємницьким правом. Виражається цей зв'язок в основному в тому, що є банківська діяльність різновидом діяльності підприємницької з усіма їй притаманними ознаками, а саме: самостійністю, систематичністю, спрямованістю на вилучення прибутку, ризиковим характером, легальністю, професіоналізмом.

У той же час банківська діяльність є відокремленою сферою підприємництва, специфіка якої детально вивчається банківським правом. Воно цілком і повністю увагу концентрує на тій групі відносин, що складаються безпосередньо з приводу банківської діяльності, тобто, мають максимальне зіткнення з діючою банківською системою України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

О.М. Перунова, Бензіді Юссеф
(Харків, Україна)

ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Під формою захисту права в цивільному судочинстві варто розуміти обумовлену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, що полягає у встановленні фактичних обставин цивільної справи, застосуванні відповідних норм права, визначенні способів захисту права та прийняття рішення.

Чинне законодавство передбачає громадську, адміністративну і судову форму захисту права, встановлюючи пріоритет судового захисту права.

При встановленні форм захисту права враховується характер прав та інтересів, їх спірність або безспірність, необхідність оперативного захисту та інші фактори.

До *громадської форми захисту* прав належать самозахист і врегулювання спору про право. Самозахистом є застосування особою заходів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК). Для самозахисту характерна та обставина, що правозахисні дії вчиняє сама зацікавлена особа без і поза будь-якого нормативно-правового регулювання.

Врегулювання спору про право – це спільні дії сторін, що сперечаються, щодо ліквідації існуючого конфлікту. Суть врегулювання спору зводиться до того, що особа, чиї права дійсно чи уявно порушені чи оспорується, у нормативно встановлений строк у письмовій формі доводить свої вимоги з дорученням відповідних документів до відома другої сторони.

Адміністративний порядок захисту права полягає в тому, що у випадках, передбачених законом, органи державного управління або місцевого самоврядування можуть без виклику заінтересованих осіб і поза діючою процедурою ухвалити рішення щодо відновлення порушеного права або про усунення юридичних невизначеностей.

Загальновизначено, що найбільш досконалою формою захисту права є *судова форма*. Характер судового захисту дозволяє вважати його універсальним, а тому найбільш ефективним способом захисту порушених прав і свобод особи.

Судова форма захисту характеризується такими перевагами:

1) Судовому захисту підлягають усі без винятку права і свободи, що належать індивідові, як у силу прямої вказівки Конституції України та інших законів, так і документів, що не мають нормативного закріплення, але не суперечать закону;

2) Судовий захист поширюється на необмежене коло осіб;

3) Захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право;

4) Суд вирішує заявлені вимоги на основі застосування норм цивільного, сімейного, трудового та іншого права в порядку цивільної юрисдикції;

5) Обставини справи досліджуються в режимі цивільної процесуальної форми, що гарантує законність і обґрунтованість вирішення спору;

6) Захист здійснюють неупереджені судді;

7) У розгляді справи беруть активну участь сторони спору та інші заінтересовані особи. Це підвищує ефективність судової процедури і, як результат, сприяє правовому вихованню громадян.

Таким чином, судова форма захисту представляє собою найбільш ефективну форму вирішення спірних і складних правових питань.

Судова влада – це реалізовані судом владні повноваження, якими він наділений для вирішення справ, віднесених до його компетенції в строгій відповідності з встановленими процесуальними формами шляхом застосування як процесуального, так і матеріального закону.

Ознаки судової влади: 1) народовладдя. Це виражається в створенні механізму реалізації прав громадського суспільства і кожної окремої особистості, захисту від зазіхань на встановлений у державі правопорядок, утвердження соціальної справедливості. Саме зазіхання на них служать підставою застосування судової влади; 2) організаційна ознака судової влади. За її допомогою забезпечується керування в особливому середовищі: по здійсненню правосуддя, а також по забезпеченню конституційного і судового контролю в державному керуванні; 3) судова влада має універсальний характер, оскільки функціонує скрізь, де є людські колективи, чия діяльність урегульована законом; 4) за своїм суб'єктивним складом судова влада характеризується високим професіоналізмом посадових осіб, які її здійснюють.

Принципи судової діяльності. Принципи визначають основні напрямки формування і реалізації судової влади. Значна частина принципів організації і функціонування судової влади закріплені в Конституції України (Розділ 8 «Правосуддя»). До них відносяться: 1) незалежність судів і підпорядкування їх тільки закону; 2) беззмінність суддів; 3) недоторканість суддів; 4) свобода доступу до суду; 5) принцип відповідальності держави за судову помилку; 6) законність; 7) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 8) забезпечення доведеності вини; 9) змагальність сторін; 10) забезпечення обвинуваченому права на захист; 11) гласність судового процесу та його фіксування технічними засобами; 12) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; 13) обов'язковість рішень суду.

До функцій судової влади відносяться правосуддя і контроль. Функція правосуддя – визначальна, оскільки органи судової влади переважно розглядають, власне кажучи, всі правові конфлікти.

Правосуддя – це форма реалізації судової влади. Судова влада, як влада держави, крім правосуддя, втілюватися не може і не повинна.

Функція контролю за своїм призначенням має здійснювати конституційний і судовий контроль за законністю й обґрунтованістю рішень і дій державних органів і посадових осіб.

Правосуддя – одна з форм державного управління, засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян шляхом вирішення спеціальним органом державної влади – судом – цивільних і кримінальних справ.

Ознаки правосуддя: 1) здійснення його тільки спеціально створеним органом – судом; 2) правосуддя здійснюється шляхом розгляду та вирішення в судових засіданнях цивільних і кримінальних справ; 3) передбачений законом порядок (процесуальна форма); 4) можливість застосування засобів державного примусу; 5) наявність спеціальних цілей.

Поняття правосуддя повинно інтерпретуватися в єдності із судовою волею. Виходячи з єдності судової влади і правосуддя, слід зазначити, що правосуддя – це форма реалізації судової влади. Сутність правосуддя полягає в тому, що в ньому втілюється *виключність* судової влади в державі. Крім виключності, у правосудді має втілюватися і *повнота* судової влади. Вона виражається в тому, що в правовій державі правосуддя повинне бути доступним, інакше кажучи, всі громадяни повинні мати рівні можливості використати судовий захист своїх прав і охоронюваних законом інтересів.

Характеристика правосуддя як форма реалізації судової влади з її виключністю і повнотою вимагає визначення не тільки функціональної, але й предметної ознаки судової влади. *Предметна ознака* правосуддя визначається потребами забезпечення реалізації прав усіх і кожного, а правосудна форма захисту прав громадян – шляхом розгляду і вирішення юридичної справи, а не шляхом адміністративних велінь, ставить громадянина в рівне становище не тільки з іншими громадянами, а й з державною владою, державою. Ось чому саме судова влада природно є фактором обмеження втручання будь-кого у правовий

статус громадянина і в системі розподілу влади є тією протигаю, яка забезпечує невід'ємні і недоторканні права особи.

Спеціальна функція здійснення правосуддя у цивільних справах повинна зводитися тільки до вирішення справ, інші функції на суди покладатися не повинні.

Цивільний процес – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок розгляду і вирішення юридичних справ судами загальної юрисдикції, що визначається системою взаємопов'язаних прав і обов'язків, а також цивільних процесуальних дій, які реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу.

Цивільний процес має універсальний характер і забезпечує захист прав та інтересів, що охороняються законом, незалежно від їх галузевої приналежності і характеру предмету судової діяльності.

Завдання цивільного судочинства визначені в ст. 1 ГПК України, згідно з якою завданнями цивільного судочинства є *справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ* з метою захисту порушених, невизначених або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Справедливий розгляд має два аспекти: 1) матеріальна справедливість, яка полягає в тому, що кожне судове рішення повинне бути справедливим по суті (тобто при вирішенні спірного питання повинні справедливо визначені права і обов'язки тих, хто звернувся до суду, або завдяки судовому рішення була відновлена порушена справедливість); 2) процедурна справедливість, яка передбачає розгляд справи відповідно до певних судових процедур.

Неупереджений розгляд і вирішення судом цивільних справ до певної міри перекликається з вимогою незалежності суду, зокрема, від сторін у справі. Суд при цьому застосовує двоякий підхід. По-перше, досліджується питання про суб'єктивну безсторонність суду в сенсі безсторонності самих його членів. По-друге, досліджується питання про те, чи створюється в достойній мірі видимість безсторонності з об'єктивної точки зору, або ж про те, чи дозволяють гарантії безсторонності в даній ситуації взагалі виключити будь-який законний сумнів з даного питання.

Під своєчасним розглядом і вирішенням судом цивільних справ розуміється розгляд їх у встановлені цивільним процесуальним законодавством строки.

У ЦПК встановлена система строків, що включає, перш за все, строки дій, що здійснюються самим судом або суддею, і строки реалізації учасниками процесу своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Перша група строків завжди встановлюється законом і розповсюджується на весь комплекс процесуальних дій, що здійснюються на різних стадіях судочинства. Друга група строків встановлюється не тільки законом, але і в деяких випадках судом.

Цивільний процес є поступовим рухом, що складається з ряду стадій. Під *стадією процесу* розуміють сукупність процесуальних дій суду і учасників процесу, спрямованих на здійснення однієї найближчої процесуальної мети.

Критерієм виділення стадії цивільного процесу є сукупність таких ознак: самостійне положення у системі цивільної процесуальної діяльності; наявність самостійного завдання; якісна своєрідність змісту; відособленість у часі; закріплення результатів у процесуальному документі.

Будь-яка справа: повинна бути порушеною (відкритою); підготовленою до розгляду; розглянутою, як правило, в судовому засіданні; у справі має бути винесена ухвала суду, якою справа вирішується або процес завершується.

Тому обов'язковим стадіями цивільного процесу є:

- Відкриття провадження у справі (ст. 122 ЦПК);
- Підготовка справи до судового розгляду (ст.ст. 127-156 ЦПК);
- Судовий розгляд і постановлення судового рішення (ст.ст. 157-196 ЦПК).

До факультативних стадій цивільного процесу відносяться:

- Перегляд судових рішень (Розділ 5 ЦПК). Такий перегляд можливий у чотирьох формах: *апеляційне провадження; касаційне провадження; перегляд судових рішень Верховним Судом України; провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами;*

- Звернення судового рішення до виконання (ст.ст. 367-382 ЦПК). Виконання, спрямоване на логічне завершення цивільного процесу у справі, незалежно від того, в якому виді провадження було постановлено рішенням суду.

Наявність вказаних стадій не означає, що будь-яка цивільна справа обов'язково має пройти їх усі. Процес може бути завершений на будь-якій стадії.

О.М. Перунова, Дарья Сичова
(Харків, Україна)

ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ. ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Відповідно до ст. 26 ЦПК України до складу осіб, які беруть участь у справі, відносяться:

- у справах позовного провадження – сторони, треті особи. Представники сторін та третіх осіб;
- у справах наказного та окремого провадження – заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники;
- у справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб;
- у справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду – учасники третейського розгляду, особи, які не брали участі у справі, у разі, якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, - треті особи, а також представники цих осіб.

Риси, характерні для всіх осіб, які беруть участь у справі:

- їхні дії спрямовані на виникнення. Зміну або припинення цивільних процесуальних правовідносин;
- на них поширюється законна сила судового рішення;
- вони діють від свого імені для захисту своїх або чужих інтересів;
- вони заінтересовані, хоч і різною мірою, у результатах розгляду справи.

Залежно від характеру юридичного інтересу до розгляду процесу всіх осіб, які беруть участь у справі, можна поділити на дві групи: 1) особи, які мають особистий інтерес, - як матеріально-правовий, так і процесуальний – сторони, треті особи, заявники і заінтересовані особи; 2) особи, які мають громадський, державний інтерес, тобто тільки процесуальний інтерес – прокурор, органи державного управління.

Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, закріплені в діючому процесуальному законодавстві. Згідно зі ст. 27 ЦПК України особи, які беруть участь у справі, *мають право*: знайомитися з матеріалами справи; робити з них витяги, знімати копії документів, долучених до справи; одержувати копії рішень, ухвал; брати участь у судових засіданнях; подавати докази, брати участь у дослідженні доказів; задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам; заявляти клопотання та відводи; давати усні та письмові пояснення суду; подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду. І заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб; користуватися правовою допомогою; знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти; прослуховувати запис фіксації судового засідання технічними засобами, роботи з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти; оскаржувати рішення і ухвали суду; користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом.

Особи, які беруть участь у справі позовного провадження, для підтвердження своїх вимог або заперечень *зобов'язані* подати усі наявні у них докази до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться – до початку розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 25 ЦПК).

Особи, які беруть участь у справі, *зобов'язані* добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 28 ЦПК). Це означає насамперед заборону на використання ними своїх прав з метою затягування процесу. Зловживання правами буде і порушення в суді свідомо безпідставної справи, і свідомо безпідставних заперечень проти явно правомірної вимоги тощо.

Сторонами в цивільному процесі є особи, які беруть участь у справі, спір яких є предметом судового розгляду.

Характерні риси сторін у позовному провадженні: 1) сторони є суб'єктами спірних матеріально-правових (цивільного, сімейного, трудового і т.п.) правовідносин; 2) інтереси сторін протилежні один одному; 3) процес у справі ведеться від імені і на користь сторін, навіть у тому разі, якщо позивач особисто не звертається до суду з позовною заявою або сторони особисто не беруть участь у процесі; 4) сторони – суб'єкти процесуальної діяльності, яка забезпечується шляхом наділення їх широким комплексом процесуальних прав та обов'язків, необхідних для виконання ними процесуальних функцій; 5) на сторони поширюються наслідки судового рішення. Тільки сторони можуть бути зобов'язані або уповноважені рішенням здійснення конкретних дій по передачі і відповідно отриманню матеріальних благ, а також інших дій матеріально-правового характеру; 6) судові витрати покладаються на сторони.

Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач (ч. 1 ст. 30 ЦПК).

Позивач – особа, для захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якої відкрито провадження у справі.

Відповідач – особа, що залучається судом до відповіді щодо вимоги, заявленої позивачем. За твердженням позивача. Відповідач – особа, яка порушила або оспорує його суб'єктивне право або охоронюваний законом інтерес.

Згідно ч. 2 ст. 30 ЦПК України сторонами (позивачем і відповідачем) можуть бути: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи; 3) держава.

Цивільне процесуальне законодавство наділяє сторони широким колом процесуальних прав і покладає на них процесуальні обов'язки.

Суб'єктивне цивільне процесуальне право сторін – встановлена і забезпечена нормами цивільного процесуального права міра можливої поведінки сторони в цивільному судочинстві і можливість певних дій від суду.

Процесуальний обов'язок сторони – необхідна і забезпечена процесуальним законом належна поведінка в цивільному судочинстві, відповідне суб'єктивному процесуальному праву суду.

Суб'єктивні процесуальні права і обов'язки є правовою основою процесуальної діяльності сторін. Сторони мають рівні процесуальні права і обов'язки (вони можуть знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги. Знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом).

Вказані права є загальними для сторін. Додаткові або спеціальні права сторін закріплені в ст. 31 ЦПК України (сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу, кожна із сторін має право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони).

За змістом можна виділити три групи суб'єктивних процесуальних прав сторін: 1) права, реалізація яких впливає на динаміку цивільного судочинства; 2) права на участь у судовому розгляді; 3) права, що забезпечують сторонам судовий захист у широкому значенні.

Сторони зобов'язані: 1) для підтвердження своїх вимог або заперечень подати усі у них докази до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться – до початку розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 27 ЦПК); 2) добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК).

Дані обов'язки мають загальний характер і конкретизуються в окремих нормах ЦПК. Наприклад, сторони зобов'язані повідомити суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) або місцезнаходження під час провадження справи (ч. 1 ст. 77 ЦПК).

Позов може бути пред'явлений спільно декількома позивачами або до декількох відповідачів. Кожний із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в цивільному процесі самостійно (ч. 1 ст. 32 ЦПК).

Процесуальна співучасть – участь в одній справі декількох позивачів або декількох відповідачів, інтереси і вимоги яких не виключають один одного.

Процесуальна співучасть допускається, якщо: 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів; 2) права і обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави; 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки (ч. 2 ст. 32 ЦПК).

Таким чином, співучасть як самостійний процесуальний інститут характеризується *такими ознаками*: 1) співучасники є передбаченими суб'єктами тих спірних матеріальних правовідносин, які входять у предмет судового розгляду; 2) співучасники - особи, які беруть участь в одному і тому ж судочинстві; 3) право вимоги або обов'язок одного з учасників не виключає права вимоги або обов'язку інших співучасників.

Мета процесуальної співучасті – найзручніше з погляду економії часу і зусиль суду, а також усіх осіб, які беруть участь у справі, здійснення в цивільному судочинстві завдань по захисту прав і законних інтересів громадян і різного роду органів, об'єднань і організацій.

Види цивільної процесуальної співучасті. По-перше, залежно від того, на чий стороні виступає співучасник, цивільна процесуальна співучасть поділяється на: 1) *активну* (на стороні позивача декілька співучасників). Наприклад, у разі пред'явлення позовів про відновлення на роботі декількома працівниками, звільненими на одній і тій же підставі, проти одного і того ж працедавця; 2) *пасивну* (на стороні відповідача декілька співучасників). Наприклад, у разі пред'явлення позову одним із співвласників про виділення своєї частки в загальному майні. Як співвідповідачі в цій справі виступають; 3) *змішану* (і на стороні позивача, і на стороні відповідача декілька осіб).

По-друге, *залежно від обов'язковості залучення осіб* цивільна процесуальна співучасть може бути необхідною (обов'язковою) і факультативною (необов'язковою).

Права і обов'язки співучасників. На співучасників розповсюджуються загальні (ст. 27 ЦПК) і спеціальні права сторін (ст. 31 ЦПК). Водночас співучасники в цивільному процесі володіють додатковими правами і несуть додаткові обов'язки (ст. 32 ЦПК). Так, до додаткових прав належать такі: 1) співучасники можуть доручити ведення справи одному із співучасників; 2) кожний співучасник діє в процесі самостійно і незалежно від іншого співучасника; 3) співучасник може приєднатися до апеляційної скарги, якщо він діяв у процесі на тій же стороні, що і особа, яка звернулася із скаргою.

Реалізація кожним із співучасників процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків створює процесуальні наслідки тільки для даного співучасника. Наприклад, якщо один із співпозивачів у процесі судового розгляду справи заявляє відмову від позову то це тягне за собою припинення провадження у справі тільки відносно даного співпозивача. Що ж до решти співпозивачів, то суд зобов'язаний продовжити розгляд справи по суті, щоб ухвалити відповідне рішення.

Особливістю ухвалення рішення при процесуальній співучасті є те, що суд постановляє не окремі рішення по кожному співучаснику (кожній розглянутій вимозі), а одне рішення, в якому дається відповідь на кожний позов (позовна вимога). Згідно зі ст. 216 ЦПК суд. Ухвалюючи рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Необхідна та факультативна співучасть. Залежно від обов'язковості залучення осіб цивільна процесуальна співучасть може бути необхідною (обов'язковою) і факультативною (необов'язковою).

Необхідна співучасть – обов'язкова участь у справі всіх суб'єктів спірних правовідносин в якості позивачів або відповідачів. Необхідна співучасть є обов'язковою у таких справах: 1) про спільну (сумісну і часткову) власність; 2) про спадщину; 3) про авторські і суміжні права, якщо це результат праці декількох осіб; 4) про захист честі, гідності і ділової репутації; 5) про право користування житловими приміщеннями та ін.

Суть необхідної співучасті полягає в тому. Що участь у судочинстві кожного співучасника необхідна. При необхідній співучасті суд має право залучити в процес співпозивачів лише з їх згоди.

Співучасть факультативна – якщо вимоги декількох позивачів або одного позивача до декількох відповідачів можуть бути розглянуті і здійсненні незалежно один від одного.

Для використання факультативної співучасті необхідно встановити: 1) однорідність справ, що знаходяться у провадженні суду, яка визначається схожим предметом вимог (відновлення на роботі), підставою позову (єдина підстава звільнення декількох осіб – скорочення штатів); 2) схожість суб'єктивного складу або наявність у провадженні суду декількох справ за позовами одного позивача до різних відповідачів або різних позивачів до одного і того ж відповідача; 3) чи сприятиме об'єднання справ більш швидкому і правильному розгляду спору.

Наприклад, позови батьків до дітей про стягнення аліментів можуть бути пред'явлені як спільно (в одній справі), так і роздільно до кожного з дітей або до всіх одночасно.

О.М. Перунова, Таха Мохаммед
(Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Принципи цивільного процесуального права – це закріплені в нормах цивільного процесуального права основні керівні положення (засади), що відображають специфіку, сутність і зміст даної галузі права.

Зміст цих принципів виражено і закріплено в Конституції України, Законі України «про судочину» та відповідних нормах ЦПК України.

Значення принципів цивільного процесуального права: 1) принципи служать відправними положеннями при тлумаченні процесуальних норм із недостатньо визначеним змістом, при подоланні прогалин у праві, дозволяють знайти правильне вирішення того або іншого процесуального питання, якщо в чинному законодавстві немає відповідної норми; 2) принципи є орієнтиром у нормотворчій діяльності. Вони визначають основні напрямки, перспективи розвитку цивільного процесу, служать головним критерієм оцінки обґрунтованості пропозицій про зміни і доповнення цивільного процесуального законодавства.

До критеріїв встановлення принципів цивільного процесуального процесу варто залучити такі ознаки, які повинні проявлятися сукупно: принцип виражається у нормах діючого права; принцип має основне значення для цивільного процесу, визначає його першорядні риси; принцип повинен мати пряме відношення до цивільно-процесуальної діяльності; принцип повинен мати загальнопроцесуальний характер, тобто містити директиви поведінки в усіх стадіях і формах цивільного процесу; принцип завжди містить у собі певний політичний зміст, виражаючи ідеї держави у сфері здійснення правосуддя у цивільних справах; принцип завжди визначає типові та переважні риси цивільного судочинства, допускаючи деякі винятки, які вже не можуть бути названі принципом; принципи повинні визначити такі риси цивільного судочинства які не мають очевидного, банального характеру, але являють собою альтернативу можливим і відомим з історії рішенням; зміст принципів становить ступінь спільності, характер логічного зв'язку з одиничними нормами цивільного процесу.

В силу особливого значення принципи цивільного процесу підлягають обов'язковому точному дотриманню при розгляді конкретної справи. Всякий відступ від принципів розглядається як істотне порушення закону.

Класифікація принципів цивільного процесуального права можлива по різних підставах. Так, за характером нормативного джерела, у якому закріплений конкретний принцип, можна виділити

конституційні принципи цивільного процесуального права і принципи цивільного судочинства, закріплені галузевим законодавством.

У залежності від дії відповідних принципів в одній чи декількох галузях права, вони поділяються на: 1) загально правові – діють в усіх без винятку галузях права (наприклад законність); 2) міжгалузеві – закріплені в нормах декількох галузей права, як правило, близьких за характером. Сюди відносять практично всі принципи судоустрою, закріплені в ЦПК і ГПК України (наприклад гласність судового розгляду); 3) галузеві – закріплені в нормах тільки однієї конкретної галузі права; 4) принципи окремих інститутів цивільного процесуального права, наприклад принципи інституту доказів (допустимості засобів доведення, відношення залежності від доказів).

За об'єктом регулювання принципи цивільного процесу можна поділити на такі дві групи: 1) принципи організації правосуддя (принципи судоустрою); 2) принципи, що визначають процесуальну діяльність суду (функціональні принципи).

Усі принципи цивільного процесуального права у своїй сукупності становлять взаємозалежну і взаємообумовлену систему, що являє собою певне цілісне утворення кожний із принципів послідовно розкриває зміст галузі права в цілому.

Верховенство права саме по собі є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства, а саме верховенства права вимагає, щоб усі офіційні особи відносилися до будь-якої людини з повагою її гідності, дотримуючись принципу рівності, раціонально і на основі права, щоб у кожного була можливість оскаржити будь-які рішення у незалежних і неупереджених судах, якщо ці рішення є незаконними. Таким чином, верховенство права орієнтоване на здійснення влади між окремою особою і державою.

Верховенство права – це універсальний принцип, концепція якого увібрала в собі вимоги правосуддя і справедливості. Даний принцип багатогранний і містить ряд елементів: 1) *законність*. Закони мають виконуватися, Ця вимога стосується не лише окремих осіб, але й органів влади, як публічних, так і приватних. Оскільки законність відноситься до дій публічних посадових осіб, то вони повинні одержати дозвіл на певні дії у межах наданих їм повноважень.

Законність як принцип цивільного процесуального права полягає в обов'язку суду та всіх учасників процесу неухильно керуватися у своїй діяльності нормами матеріального та процесуального права з метою досягнення завдань цивільного судочинства, сформульованих у ст. 1 ЦПК України.

За своїм змістом принцип законності включає: по-перше вимогу до судів правильно застосовувати норми матеріального (регулятивного) права та чинити процесуальні дії, керуючись законодавством; по-друге, вимогу до інших учасників процесу дотримуватися процесуального й матеріального законодавства при розгляді цивільної справи в суді.

Істотні риси законності: 1) загальність вимоги дотримання і виконання державних законів; 2) здійснення всіх державних владних функцій винятково на основі законів при строгому дотриманні посадовими особами прав громадян і гарантій від необґрунтованого протягування їх до відповідальності або незаконного позбавлення тих або інших благ; 3) рішуче припинення всіх порушень закону, від кого б вони не виходили, забезпечення невідворотності відповідальності за ці порушення.

З урахуванням цих положень принцип законності стосовно до судів, що розглядають цивільну справу, передбачений ст. 2 ЦПК України.

Таким чином, принцип законності охоплює всілякі правові й організаційні заходи, які забезпечують правове застосування норм матеріального і процесуального права в конфліктних ситуаціях. До них насамперед входять система процесуальних заходів з підтримки процесуальної дисципліни в судочинстві та санкції за неправильне застосування юридичних норм.

Реалізація принципу законності забезпечується відповідними процесуальними гарантіями: 1) самі організаційні і функціональні принципи цивільного процесуального права прямо або побічно служать реалізації принципу законності; 2) процесуальні засоби виправлення судових помилок: апеляційне і касаційне провадження. Перегляд рішень. Що вступили в законну силу, при виняткових і ново виявлених обставинах; 3) процесуальні засоби, що забезпечують доступ до правосуддя, формування складу суду та форми процесуальних дій: обов'язок повідомлення заінтересованих осіб про час і місце судового засідання, можливість відводу суду, чіткий регламент форми і змісту позовної заяви та ін.; 4) процесуальні засоби встановлення фактичних обставин справи. Мета цивільного процесу полягає в тому, щоб у результаті розгляду справи були встановлені існуючі фактичні обставини справи та до них була правильно заснована норма матеріального права.

Відповідно до даного принципу розгляд справи у всіх судах і на всіх стадіях процесу має проводитися у відкритих засіданнях з наданням присутнім реальної та рівної можливості стежити за всім ходом процесу.

Згідно зі ст. 6 ЦПК України ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про час і місце розгляду своєї справи.

Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд призвести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їх честь і гідність.

Учасники цивільного процесу та інші особи, які присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіотехнічні пристрої.

Рішення суду проголошується прилюдно, крім випадків, коли розгляд проводиться у закритому судовому засіданні. Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду відповідної справи. Особи, які не беруть участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень і ухвал.

Хід судового засідання фіксується технічними засобами. Порядок відтворення судового засідання технічними засобами встановлюється ЦПК України. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, зроблений судом.

Таким чином гласність правосуддя забезпечує його виховні та профілактичні функції; сприяє зниженню суб'єктивізму суддів і дозволяє всім бажаючим переконатися в дотриманні встановлених цивільним процесуальним законом правових процедур розгляду цивільної справи.

Принцип усності. Розгляд цивільних справ відбувається усно. Дослідження обставин справи починається з усної доповіді судді. Усна форма сприйняття фактичного та доказового матеріалу, а також здійснення процесуальних дій панує у цивільному судочинстві. В усній формі у судовому засіданні дають пояснення сторони та третя особа, а свідки – показання. В усній формі оголошують документи, різні письмові докази та переписку.

Усна форма сприйняття судом обставин справи відображає не тільки простоту і доступність процесу, але і його демократичність. Саме принцип усності створює необхідні умови для реалізації принципів гласності, національної мови судочинства. Безпосередності, сприяє виховному впливу правосуддя на громадян, а також рішенню інших завдань цивільного судочинства.

Принцип безпосередності в цивільному процесуальному праві являє собою правило, відповідно до якого суд зобов'язаний безпосередньо дослідити й сприйняти всі докази в справі, тобто забезпечується особисте сприйняття суддями доказового матеріалу.

Принцип безпосередності за своїм змістом має дві сторони: суб'єктивну і об'єктивну. Із суб'єктивної сторони безпосередність полягає в тому. Що суд при розгляді справи зобов'язаний особисто (тобто безпосередньо) досліджувати докази в справі: заслухати пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, висновки експертів, ознайомитися з письмовими доказами. З об'єктивної сторони безпосередність полягає в тому, що самі докази повинні бути. Як правило, взяті з першоджерел, безпосередньо відображаючи засвідчувані ними факти.

Точне дотримання вимог принципу безпосередності підвищує ефективність процесуального змагання, дозволяє уникнути чисто формального підходу при оцінці вірогідності відомостей, викладених у досліджуваних судом документах, вчасно усунувши наявні в них протиріччя і розбіжності.

Принцип диспозитивності визначає механізм проходження цивільного процесу. Відповідно до цього принципу цивільні справи, за загальним правилом, виникають, розвиваються, змінюються, переходять з однієї стадії процесу в іншу і припиняються під впливом головним чином ініціативи осіб, які беруть участь у справі. Отже, особи, які беруть участь у справі, і в першу чергу сторони, мають право на будь-якій стадії цивільного процесу розпоряджатися своїми матеріальними правами, з приводу яких іде спір в суді, а також засобами їх захисту. Позивач може відмовитися від позовних вимог, відповідач має право визнати позов. Сторони можуть закінчити справу мировою угодою, порядок волевиявлення сторін регламентований законом, що дозволяє суду здійснювати належний контроль.

Особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи (за винятком тих осіб, які не мають цивільної процесуальної дієздатності), в інтересах яких заявлено вимоги. Суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

До змісту принципу диспозитивності входять такі основні елементи:

1) порушення цивільної справи в суді; 2) визначення характеру і обсягу позовних вимог та заперечень, можливість їхньої зміни; 3) розпорядження матеріальними правами і процесуальними засобами їх захисту, зокрема відмова від позову, визнання позову, укладення мирової угоди; 4) порушення апеляційного. Касаційного провадження. Порушення питання про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами; 5) вимога примусового виконання судового акта по цивільній справі.

Таким чином, у принципі диспозитивності відображаються найважливіші особливості суб'єктивних прав і насамперед такі його риси як рівність учасників правовідносин, автономія в розпорядженні своїм правом, втручання держави у сферу регулюючих правовідносин з метою забезпечення їх здійснення відповідно до вимог закону.

Принцип змагальності в цивільному процесі. Згідно зі ст. 10 ЦПК цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, користуються рівними правами щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених ЦПК України.

Принцип змагальності проявляється в наданні чинним законодавством сторонам-учасникам та іншим учасникам процесу, які володіють правами та обов'язками сторін, можливості змагання як в усній формі, так і у формі письмового діалогу. Він регулює дії сторін і суду по збиранню та дослідженню доказів, дозволяє з'ясувати фактичну сторону справи, найбільш повно забезпечити процес доказовими матеріалами.

Змагальність полягає переважно в тому: дії суду залежать від вимог позивача та заперечень відповідача, суд вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог; можливість вільного використання засобів доказування; кожна сторона доводить факти, які обґрунтовують її вимоги і заперечення; суд може запропонувати сторонам надати додаткові докази.

Принцип рівноправності сторін полягає в тому, що сторони мають рівні процесуальні права і обов'язки (ст. 31 ЦПК України).

Згідно зі ст. 27 ЦПК України особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них виписки, знімати копії документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення суду, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксації судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом.

Суть даного принципу виражається у встановлених законом рівних можливостях сторін на захист своїх прав і інтересів. Надаючи одній стороні конкретні процесуальні права, закон наділяє аналогічними правами й іншу сторону. Аналогічність прав не означає їхньої повної тотожності. Сторони користуються неоднаковими процесуальними правами, які однак, забезпечують їхнє рівне становище в процесі. Жодна із сторін не користується жодною перевагою перед іншою.

О.М. Перунова, Максим Трохимченко
(Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цивільні процесуальні правовідносини – це врегульовані цивільним процесуальним правом відносини, що складаються між судом та іншими суб'єктами з приводу розгляду і вирішення цивільної справи.

Риси цивільних процесуальних правовідносин: 1) ці правовідносини виникають на основі норм цивільного процесуального права і носять правовий характер; 2) це вольові відносини, оскільки для їхнього виникнення потрібна ініціатива певних суб'єктів (подача позову, виклик свідка тощо); 3) суд є обов'язковим учасником цивільних процесуальних правовідносин; 4) цивільні процесуальні правовідносини характеризуються як владні; 5) взаємність і множинність прав і обов'язків у суб'єктів правовідносин. Кожна процесуальна дія тягне наслідки і впливає на процесуальне положення інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; 6) процесуальні правовідносини виникають тільки у зв'язку з розглядом і вирішенням цивільної справи та носять правозастосовний характер; 7) процесуальні правовідносини забезпечені цивільно-процесуальними, цивільно-правовими, адміністративно-правовими і кримінально-правовими санкціями; 8) процесуальні правовідносини мають системний характер (наявність стадій цивільного судочинства); 9) строк дії процесуальних правовідносин обмежений часом здійснення правосудної діяльності.

Цивільні процесуальні правовідносини мають три елементи: суб'єкт, об'єкт і зміст.

Суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин можна визнати всіх осіб, які беруть участь у процесі. За своїм процесуальним статусом вони поділяються на такі групи: 1) судові органи та їх посадові особи; 2) особи, які беруть участь у справі: сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб; 3) особи, які сприяють здійсненню правосуддя: свідки, експерти. Спеціалісти, перекладачі. Особи, які надають правову допомогу.

Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин є те, що спрямовано на ці правовідносини. Розглядаючи питання про об'єкт цивільних процесуальних правовідносин, варто розрізняти загальний об'єкт усієї системи процесуальних відносин по конкретній цивільній справі і спеціальні об'єкти кожних елементарних правовідносин окремо.

Загальним об'єктом усієї системи процесуальних правовідносин по тій чи іншій конкретній справі є матеріально-правовий спір чи охоронюваний законом інтерес, який суд повинен вирішити або захистити.

Спеціальний об'єкт правовідносин – це результат, який досягається в процесі конкретних правовідносин. Наприклад, процесуальні правовідносини між судом і позивачем спрямовані на одержання пояснення в справі щодо позовної вимоги і її обґрунтування.

Зміст цивільних процесуальних правовідносин складається із прав і обов'язків суб'єктів, процесуальних дій з реалізації цих прав і обов'язків.

У правовідносинах треба виділяти матеріальний та юридичний зміст. Юридичний зміст – це суб'єктивні права та обов'язки, а матеріальний – реальна поведінка, яку правомочний може, а правозобов'язаний повинен здійснити. Зміст правовідносин єдиний, не можна виключати із змісту процесуальних правовідносин суб'єктивні права та обов'язки, оскільки вони визначають взаємовідносини між суб'єктами. Не можна також виключати із змісту правовідносин і дії, в результаті яких відбувається реалізація суб'єктивних прав та обов'язків.

Види цивільних процесуальних правовідносин:

1) *за обов'язковим суб'єктом:* а) відносини між судом першої інстанції і всіма особами, які беруть участь у розгляді справи; б) відносини між судом апеляційної інстанції і заінтересованими особами; в) відносини між судом касаційної інстанції і заінтересованими особами.;

2) *в залежності від заінтересованості і мети участі суб'єктів процесуальних правовідносин:* а) головні (основні) процесуальні правовідносини складаються між судом і стороною, судом і заявником; б) додаткові процесуальні правовідносини складаються між судом і третьою особою, прокурором, органами державного управління; в) службово-допоміжні процесуальні правовідносини складаються між судом і свідком, експертом, перекладачем.

Підстави виникнення процесуальних правовідносин:

1) *Наявність норми, на основі якої виникають цивільні процесуальні правовідносини.* Норми цивільного процесуального права – це закріплені в законі загальнообов'язкові правила поведінки, які регулюють відносини, що складаються у зв'язку із судовою діяльністю з розгляду та вирішення цивільних справ.

Цивільні процесуальні правовідносини не можуть виникнути та існувати за відсутності норм процесуального права, тобто не може бути цивільних процесуальних правовідносин, не врегульованих процесуальними нормами. Одні процесуальні норми регулюють відносини між судом і позивачем, інші – між судом і відповідачем, треті – між судом і свідком тощо.

Норми цивільного процесуального права передбачають межі дозволеного подовження для суду і всіх учасників цивільного судочинства.

2) *Наявність юридичних фактів, тобто фактів, за наявності або відсутності яких відповідна правова норма пов'язує виникнення, зміну або припинення процесуальних прав і обов'язків.*

Юридичні факти. Що породжують цивільні процесуальні правовідносини, існують в основному у вигляді процесуальної дії (пред'явлення позову, відмова від позову, мирова угода сторін тощо).

Юридичні факти у вигляді події (наприклад, смерть або важка хвороба позивача або відповідача, ліквідація юридичної особи, закінчення строку) тягнуть або припинення провадження в справі, а також можуть породжувати інші правові наслідки.

Цивільні процесуальні правовідносини виникають, як правило, тільки при наявності певної сукупності юридичних фактів, серед яких повинна бути дія суду. Так, для порушення цивільної справи в суді необхідна не тільки дія позивача (подача заяви до суду), але і дія судді (прийняття заяви). Суд є обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин, тому без відповідної дії суду не можуть виникнути жодні цивільні процесуальні правовідносини.

У передбачених законом випадках процесуальні дії, які вчиняються по цивільній справі, повинні бути оформлені у вигляді процесуального акта-документа. Поза встановленої форми в законодавстві цивільного процесу такі процесуальні дії існувати не можуть;

3) *Наявність цивільної процесуальної правосуб'єктності, що закріплює коло осіб, які можуть бути суб'єктами прав і обов'язків.* Конкретизує тим самим коло правовідносин, що виникають на основі правосуб'єктності.

Процесуальна правосуб'єктність має свій зміст, що складається з двох елементів: а) можливість мати права і нести обов'язки (правоздатність), б) можливість самостійного здійснення прав і обов'язків (дієздатність).

Система судів цивільної юрисдикції.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди, Апеляційний суд України;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується: єдиними засадами організації та діяльності судів; єдиним статусом судів; обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом; забезпеченням Верховним Судом України однакового за застосуванням законів судами загальної юрисдикції, обов'язковістю виконання на території України судових рішень; єдиним порядком

організаційного забезпечення діяльності судів; фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування.

Суд – орган влади, наділений компетенцією (повноваженнями) по здійсненню правосуддя шляхом вирішення цивільних і кримінальних справ. Тому суд – не тільки обов'язковий, але і вирішальний суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин.

Особливе становище суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин визначається конституційними принципами правосуддя і статусом суддів.

З огляду на особливу роль суду в цивільному процесі закон пред'являє до нього ряд вимог як *якісного, так і кількісного характеру*. Так, згідно зі ст. 20 ЦПК України суддя не може брати участь у розгляді справи і підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) під час попереднього вирішення цієї справи він брав участь у процесі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, секретар судового засідання; 2) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи; 3) він є членом родини або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, усиновлювачі або усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших осіб, які беруть участь у справі; 4) якщо є інші обставини, які викликають сумніви в об'єктивності та неупередженості суддів; 5) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи, встановлений ч. 3 ст. 11-1 ЦПК України (автоматизована система документообігу суду).

До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї або близькими родичами між собою.

Кількісні вимоги визначають число суддів, що входять до складу суду. Згідно зі ст. 18 ЦПК України цивільні справи в судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду. У випадках, передбачених ЦПК, цивільні справи в судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

Цивільні справи у судах апеляційної та касаційної інстанцій, а також у Верховному Суді України розглядається тільки колегіально. Отже, кожне окремо взяте цивільне процесуальне відношення, на якій би стадії судової діяльності воно не виникало, є відношенням між судом як органом державної влади, що здійснює правосуддя у цивільних справах, і особою, яка бере участь у процесі судової діяльності.

Суд – обов'язковий суб'єкт будь-яких процесуальних правовідносин, починаючи з пред'явлення позову і закінчуючи виконанням судових постанов.

Норми цивільного процесуального права регулюють відносини між кожною з осіб, які беруть участь у процесі, і судом. Правові відносини осіб, які беруть участь у процесі, між собою, минаючи суд, регулюються нормами матеріального права.

Риси суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин:

- необхідний обов'язковий учасник цивільних процесуальних правовідносин, без якого неможливий розгляд справи;

- суд не має матеріально-правової заінтересованості, оскільки є суб'єктом спірних правовідносин;

- суд має процесуальну заінтересованість у результатах справи, тобто процесуальний інтерес суду не лежить на чиємусь боці.

Склад суду. Підстави для відводу суддів.

Цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду.

У випадках, встановлених ЦПК України, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

Цивільні справи у судах апеляційної інстанції розглядаються колегією у складі трьох суддів, головуючий з числа яких визначається в установленому законом порядку.

Цивільні справи у суді касаційної інстанції розглядаються колегією у складі не менше трьох суддів.

Цивільні справи у Верховному Суді України розглядаються колегіально.

Під час перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами суд діє у тому ж складі, в якому вони були ухвалені (одноособово або колегіально) (ст. 18 ЦПК).

Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який ураховує кількість справ що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, встановлених законом (ч. 3 ст. 11-1 ЦПК).

Порядок вирішення питань колегією суддів. Питання, що виникають під час розгляду справи колегією суддів, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім.

При прийнятті рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання рішення чи ухвали.

Суддя, не згодний рішенням. Може письмово викласти свою окрему думку. Цей документ не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до справи і є відкритим для ознайомлення.

Підстави для відводу судді. Суддя не може брати участь в розгляді справи і підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) під час попереднього вирішення цієї справи він брав участь у процесі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, секретар судового засідання; 2) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи; 3) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловіком, дружиною, батьком, мати, вітчим, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювачі чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших осіб, які беруть участь у справі; 4) якщо є інші обставини, які виникають сумнівів в об'єктивності та неупередженості суддів; 5) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи, встановленої ЦПК України (ч. 3 ст. 11-1 ЦПК «Автоматизована система документообігу суду»).

До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї або близькими родичами між собою.

Недопустимість повторної участі судді в розгляді справи. Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участь в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому розгляді її судом першої інстанції після скасування попереднього рішення або ухвали про закриття провадження в справі.

Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участь у розгляді цієї самої справи в судах касаційної і першої інстанцій, у перегляді Верховним Судом України, а також у новому розгляді справи після скасування ухвали чи нового рішення апеляційного суду.

Суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участь в розгляді цієї самої справи в суді першої чи апеляційної інстанції, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді після скасування рішення або ухвали суду касаційної інстанції.

Суддя, який брав участь у перегляді справи Верховним Судом України, не може брати участь у розгляді цієї самої справи в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції (ст. 21 ЦПК України).

Заяви про самовідводи та відводи. За наявності підстав, зазначених у ЦПК, відвід (самовідвід) повинен бути вмотивованим і заявленим до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами. Заявляти відвід (самовідвід) після цього дозволяється лише у випадках, коли про підставу відводу (самовідводу) стало відомо після початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами (ст. 23 ЦПК України).

О.М. Перунова, Анна Шангіна
(Харків, Україна)

ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ

Право постійного користування земельною ділянкою (ст. 92 Земельного кодексу України) – це право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку.

Права постійного користування земельною ділянкою із земель державної та комунальної власності набувають: 1) підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності; 2) громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації; 3) релігійні організації України, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, виключно для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності; 4) публічне акціонерне товариство залізничного транспорту загального користування, утворене відповідно до Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування».

Право постійного користування земельними ділянками може вноситися державою до статутного капіталу публічного акціонерного товариства залізничного транспорту, утвореного відповідно до Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування».

Право оренди земельної ділянки (ст. 93 Земельного кодексу України) – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності.

Земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України, іноземцям і особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним об'єднанням і організаціям, а також іноземним державам.

Не підлягають передачі в оренду земельні ділянки, штучно створені у межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісгосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів.

Оренда земельної ділянки може бути **короткостроковою – не більше 5 років та довгостроковою – не більше 50 років.**

Право оренди земельної ділянки може відчужуватися, у тому числі продаватися на земельних торгах, а також передаватися у заставу, спадщину, вноситися до статутного капіталу власником земельної ділянки – на строк до 50 років, крім випадків, визначених законом.

Орендована земельна ділянка або її частина може за згодою орендодавця передаватися орендарем у володіння та користування іншій особі (суборенда).

Орендодавцями земельних ділянок є їх власники або уповноважені особи.

Відносини, пов'язані з орендою землі, регулюються законом.

У разі створення індустріального парку на землях державної чи комунальної власності земельна ділянка надається в оренду на строк не менше 30 років.

Згідно зі ст. 1 **Закону України «Про оренду землі»**, **оренда землі** – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.

Об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності (ст. 3 Закону): 1) орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи; 2) орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, є сільські, селищні, міські ради в межах повноважень, визначених законом; 3) орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у спільній власності територіальних громад, є районні, обласні ради; 4) орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у державній власності, є органи виконавчої влади, які відповідно до закону передають земельні ділянки у власність або користування.

Орендарі землі (ст. 5 Закону): 1) орендарями земельних ділянок є юридичні або фізичні особи, яким на підставі договору оренди належить право володіння і користування земельною ділянкою; 2) орендарями земельних ділянок можуть бути: районні, обласні, Київські, міські державні адміністрації, Кабінет Міністрів України в межах повноважень, визначених законом, сільські, селищні, міські, районні та обласні ради у межах повноважень, визначених законом, громадяни і юридичні особи України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави.

Орендарі набувають права оренди земельної ділянки на підставах і в порядку, передбачених Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, цим та іншими законами України і договором оренди землі.

У разі набуття права оренди земельної ділянки на конкурентних засадах підставою для укладення договору оренди є **результати аукціону**.

У разі дострокового припинення договору оренди землі за ініціативою орендодавця земельної ділянки (крім дострокового припинення договору оренди у зв'язку з невиконанням орендарем своїх обов'язків), право оренди якої набуто за результатами аукціону, орендодавець відшкодовує орендарю витрати на його набуття у строки, визначені умовами договору та законом, і збитки, які понесе орендар внаслідок дострокового припинення договору оренди, якщо інше не передбачено договором оренди.

Земельна ділянка, обтяжена заставою, може бути передана в оренду в разі згоди заставодержателя.

Право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації відповідно до закону.

Право на оренду земельної ділянки переходить після смерті фізичної особи – орендаря, якщо інше не передбачено договором оренди, до спадкоємців, а в разі їх відмови чи відсутності таких спадкоємців – до осіб, які використовували цю земельну ділянку разом з орендарем і виявили бажання стати орендарями в разі, якщо це не суперечить вимогам Земельного кодексу України та цього Закону.

У разі засудження фізичної особи – орендаря до позбавлення волі або обмеження його дієздатності та рішенням суду право на оренду земельної ділянки переходить до одного з членів його сім'ї, який виявив бажання і може відповідно до закону стати орендарем, а в разі його відмови або відсутності таких – до осіб, які використовували цю земельну ділянку разом з орендарем, за їх згодою. Якщо це не суперечить вимогам Земельного кодексу України та цього Закону.

До особи, якій перейшло право власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій земельній ділянці, також переходить право оренди на цю земельну ділянку. Договором, який передбачає набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруди, припиняється договір оренди земельної ділянки в частині оренди попереднім орендарем земельної ділянки, на якій розташований такий житловий будинок, будівля або споруда.

Право концесіонера на земельну ділянку (ст. 94 Земельного кодексу України).

Для здійснення концесійної діяльності концесіонеру надаються в оренду земельні ділянки у порядку, встановленому цим Кодексом. Види господарської діяльності, для яких можуть надаватися земельні ділянки у концесію, визначаються законом.

Закон України «Про концесію» визначає поняття та правові засади регулювання відносин концесії державного та комунального майна, а також умови і порядок її здійснення з метою підвищення ефективності використання державного і комунального майна і забезпечення потреб громадян України у товарах (роботах, послугах). **Концесія** – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженими органами виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління об'єкта концесії

(строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику (ст. 1 Закону).

Об'єкти, які можуть надаватися у концесію (ст. 3 Закону), визначаються відповідно до цього Закону. У концесію можуть надаватися об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності (крім видів підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства можуть здійснюватися виключно державними підприємствами і об'єднаннями): 1) водопостачання, відведення та очищення стічних вод у порядку, визначеному Законом України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності», забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; 2) надання послуг міським господарським транспортом; 3) збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; 4) пошук, розвідка родовищ корисних копалин і їх видобування, вибудоування кам'яного вугілля, лігніту (бурого вугілля), його переробка у порядку, визначеному Законом України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності»; 5) будівництво (комплекс дорожньо – будівельних робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом) та / або експлуатація доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд; 6) будівництво та / або експлуатація залізниць, аеропортів, злітно-посадових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів, інших шляхів сполучення, метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; 7) машинобудування; 8) охорона здоров'я; 9) надання телекомунікаційних послуг, у тому числі з використанням телемереж; 10) надання поштових послуг; 11) виробництво. Транспортування і постачання тепла у порядку, визначеному Законом України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності», та розподіл і постачання природного газу; 12) виробництво та (або) транспортування електроенергії; 13) громадське харчування; 14) будівництво жилих будинків; 15) надання послуг у житлово – експлуатаційній сфері; 16) використання об'єктів соціально-культурного призначення (за винятком тих, що розташовані у рекреаційній зоні); 17) створення комунальних служб паркування автомобілів; 18) надання ритуальних послуг; 19) будівництво та експлуатація готелів, туристичних комплексів, кемпінгів та інших відповідних об'єктів туристичної індустрії; 20) будівництво. Реконструкція та експлуатація внутрішньо – господарських меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури.

Виключно на пленарних засіданнях місцеві ради можуть прийняти рішення щодо додаткового переліку сфер господарської діяльності, для здійснення діяльності у яких об'єкти права комунальної власності можуть надаватися у концесію.

Об'єктами права державної чи комунальної власності, які надаються у концесію, є:

1) майно підприємств, які є цілісними майновими комплексами або системою цілісних майнових комплексів, що забезпечують комплексне надання послуг у сферах діяльності, що визначені частиною другою та третьою цієї статті; 2) об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, які можуть бути добудовані з метою їх використання для надання послуг по задоволенню громадських потреб у сферах діяльності, що визначені частиною другою та третьою цієї статті; 3) спеціальні забудовані об'єкти відповідно до умов концесійного договору для задоволення громадських потреб у сферах діяльності, що визначені частиною другою та третьою цієї статті.

Права землекористувачів (ст. 95 Земельного кодексу України): самостійно господарювати на землі; власності на посіви та насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію; використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, ліси, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Порушені права землекористувачів підлягають відновленню в порядку, встановленому законом.

Обов'язки землекористувачів (ст. 96 Земельного кодексу України): забезпечувати використання землі за цільовим призначенням та за свій рахунок приводити її у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком випадків незаконної зміни рельєфу не власником такої земельної ділянки; додержання вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Законом можуть бути встановлені інші обов'язки землекористувачів.

Пєшкічева А.Ю.
(Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Судове провадження у справах щодо неповнолітніх має ряд процесуальних особливостей. Нормативне закріплення процедури судового процесу набуло не тільки в Кримінальному та Кримінально процесуальному кодексах України, а й в ряді законів, постанов та інших нормативно-правових актів.

Досудове слідство у справах щодо неповнолітніх провадиться за загальними положеннями кримінально-процесуального права. Крім цього, глава 38 КПК передбачає деякі додаткові норми, які створюють підвищені гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх. Так ст.484 КПК України визначається, що під час кримінального провадження у справах щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані:

- здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям

- роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення

- вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень

- вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього. [1]

Відповідно до роз'яснень постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004, на виконання вимог ст.442 КПК, з метою забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх, досягнення попереджувальних результатів судового процесу, суди мають викликати в засідання представників служби у справах неповнолітніх та кримінальної міліції, а також підприємства, установи, організації, закладу, де навчається та/або працює неповнолітній, оскільки такі особи наділені широкими повноваженнями та мають право заявляти клопотання, ставити запитання учасникам судового розгляду, висловлювати свої думки щодо форм та методів перевиховання неповнолітніх.

Кримінальне провадження у справах щодо неповнолітніх здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Характерним також є особливий предмет доказування. Окрім загальних підстав, що підлягають доказуванню під час судового слідства, ст. 485 КПК України встановлюються окремі критерії відомостей, що підлягають обов'язковому зазначенню про особу неповнолітнього, а саме:

- його вік, стан здоров'я та рівень розвитку тощо. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

Вік неповнолітнього повинен бути встановлений за документами про народження. Таким документом є свідоцтво про народження. Встановлення віку неповнолітнього є досить важливим у кримінальному провадженні, особливо тоді, коли неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення у день свого народження, наприклад, в 14 чи 16 років, а кримінальна відповідальність за цей злочин настає з 14 або з 16 років. У день народження неповнолітній не вважається таким, що досяг відповідно 14 або 16 років, тому і кримінальній відповідальності він не підлягає.

Документи про вік неповнолітнього повинні бути долучені до провадження в оригіналі або копії. Якщо надається копія документа, то слідчий повинен перевірити її відповідність оригіналу. При неможливості встановити точний вік неповнолітнього повинна бути призначена і проведена судово-медична експертиза для встановлення віку. Порядок призначення експертизи передбачено ст. 243 КПК.

Стан здоров'я та загальний розвиток неповнолітнього необхідно з'ясовувати за розумової відсталості неповнолітнього. Відомості про можливу розумову відсталість обвинуваченого або підозрюваного, про стан його здоров'я можуть бути одержані слідчим від батьків або осіб, які їх замінюють, вчителів, вихователів, ровесників та інших осіб, а також шляхом витребування необхідних документів, характеристик тощо. [3]

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння

В ході допиту неповнолітнього потрібно з'ясувати, чи усвідомлює він, що порушив закон. Якщо неповнолітній заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, отримати відомості про його ставлення до вчиненого ним діяння можна шляхом допиту родичів, друзів щодо поведінки потерпілого після того, як він здійснив кримінальне правопорушення.

- умови життя та виховання неповнолітнього;

Згідно зі ст. 487 КПК при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати: склад сім'ї неповнолітнього, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи тощо. [1]

Також необхідно встановити обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, а саме: невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків з виховання неповнолітнього;

побутове середовище та інтереси неповнолітнього, його поведінку вдома, у школі; наявність раніше вчинених правопорушень і характер заходів, що застосовувалися до нього. [3]

- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Встановлення дорослих співучасників кримінального правопорушення часто ускладнюється тим, що неповнолітні не завжди дають щирі показання з цього питання, а організатори і підмовники з числа дорослих намагаються приховати свою справжню роль.

Частина 2 ст. 484 КПК передбачає, що кримінальне провадження у справах щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. [1]

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за участю захисника, батьків або інших законних представників. Під час допиту мають бути присутніми педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар. У судовому розгляді участь представника служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей є обов'язковою.

До неповнолітнього можуть застосовуватися запобіжні заходи, такі як: 1) особисте зобов'язання, 2) особиста порука, 3) застава, 4) домашній арешт, 5) тримання під вартою. Окрім того, ст.493 КПК України передбачена можливість застосування до неповнолітнього такого спеціального запобіжного заходу як передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників. Якщо неповнолітній, виховується в дитячій установі, то його можуть передати під нагляд адміністрації цієї установи.

КПК України, а саме, ч. 4 ст. 499, передбачає, що до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років, може застосовуватися спеціальний вид заходів забезпечення кримінального провадження – поміщення у приймальник-розподільник для дітей на строк до 30 днів. [1]

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. [4]

Досудове розслідування щодо неповнолітнього обвинуваченого може закінчуватися направленням до суду клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Як зазначено в ст. 497 КПК України: якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду. [1]

Згідно зі ст.105 КК суд може застосовувати до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру як:

1. застереження;
2. обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
3. передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
4. покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
5. направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. [5]

Відповідно до ч. 5 ст. 499 КПК України за відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду. [1]

Розгляд кримінального провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється суддею, уповноваженою згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження у справах щодо неповнолітніх. [6]

Відповідно до ч.4 ст.18 вищезазначеного закону суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана. Він обирається на строк не більше 3 років і може переобиратися повторно. Критерії для судді, який проводить провадження у справах щодо неповнолітніх:

- стаж роботи суддею не менше 10 років досвідом здійснення кримінального провадження в суді
- має високі морально-ділові та професійні якості.

Отже, проведення судового провадження у справах щодо неповнолітніх передбачає ряд процесуальних особливостей. Зокрема, порядку проведення досудового розслідування, встановлення предмету доказування, застосування особливих запобіжних заходів та інше, що не може не свідчити про існування чіткого механізму проведення справедливого судового провадження для неповнолітніх.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 17.03.2021. Верховна Рада України; Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004. Верховна Рада України; Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va005700-04>
3. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ. НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС». URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection17_5.html
4. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 09.02.2017. Верховна Рада України; Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/20/95-%D0%B2%D1%80>
5. Кримінальний кодекс від 23.08.2021. Верховна Рада України; Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
6. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 10.12.2020. Верховна Рада України; Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

Науковий керівник:

Кандидат юридичних наук, доцент Кобрусєва Є.А.

**Вероніка Радіонова
(Харків, Україна)****ПОНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ**

Серед учених немає єдності у розумінні сутності підприємницького права. Можна виділити дві основні позиції з цього питання, що існують в науці. Одна з них може бути визначена стисло таким чином: підприємницьке право — самостійна галузь права. Основні положення цієї точки зору. Підприємницьке право — це господарське право ринкової економіки, що визначає порядок ведення підприємницької діяльності, та регулює відносини, пов'язані з її здійсненням. Трактують підприємницького (торговельного, комерційного) права в якості самостійної сфери правового регулювання здійснюється на підставі двох аргументів:

1) можливість створити правові умови для розвитку підприємництва, чітко і усебічно визначити в законодавстві правові принципи, норми та інститути підприємницької діяльності;

2) необхідність забезпечити поєднання приватних і публічних інтересів;

- підприємницьке право як галузь права характеризується своїми принципами, предметом, суб'єктами і методами регулювання;

- підприємницьке право розуміється в чотирьох значеннях: галузь права, галузь законодавства, наукова дисципліна, предмет викладання (навчальна дисципліна);

- підприємницьке право регулює відносини як по горизонталі, так і по вертикалі.

Інша основна позиція з питання про природу підприємницького права — це заперечення його самостійності як галузі права. Її представниками є, наприклад, В.М. Селіванов, В.Ф. Попондопуло, Е.Г. Плєв та інші вчені. Основні положення цієї позиції такі:

- підприємницьке право — не самостійна галузь права, а складова (спеціальна) частина цивільного права, що включає сукупність загальних і спеціальних норм приватного (цивільного) права;

- підприємницьке право не має своїх принципів, а ґрунтується на загальних цивільно-правових принципах;

- підприємницьке право регулює тільки відносини по горизонталі, тобто відносини між суб'єктами підприємницької діяльності.

Підприємницьке право набуває рис комплексної підгалузі права із збереженням наведених нижче ознак. Воно є підгалуззю господарського права, як і, власне, підприємницька діяльність є видом господарської діяльності, співвідносячись з останньою як часткове з цілим. При цьому, у складі підприємницького права переважають норми адміністративного (норми, що регулюють порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, порядок отримання ними ліцензій, патентів та інших дозволів тощо) і цивільного права (норми цивільного права регулюють майнові та пов'язані з ними немайнові відносини, що складаються в процесі зайняття підприємницькою діяльністю — порядок укладання договорів, визначення їх сторін, моменту виникнення праводієздатності та інші питання).

Держава сприяє розвитку відносин у сфері підприємництва шляхом державного регулювання підприємницької діяльності. Тому в регулюванні відносин у сфері підприємництва певне місце посідають норми публічного права (у тому числі норми адміністративного, фінансового права), що встановлюють адміністративно-правові методи. Підприємницьке право відрізняється від основних галузей права тим, що

це комплексна галузь, в якій узгоджуються норми різних галузей права з метою їх спільного застосування у сфері підприємництва.

Самостійність і єдність підприємницького права як галузі права зумовлені його єдиною цілеспрямованістю на забезпечення реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність. Таку функціональну єдність підприємницького права можна вважати його системотворною ознакою.

Головний зміст підприємництва як фундаментальної основи конституційного ладу складає конституційне право громадян на підприємницьку діяльність. Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Ст. 42 Господарського кодексу України встановлює, що підприємницькою діяльністю є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку.

Основний Закон України окрім того, що закріплює за кожним право на підприємницьку діяльність, ще і встановлює відповідні умови, так звані обов'язки, з дотриманням яких можна без перешкод на практиці реалізувати зазначене право. Одним із провідних принципів конституційного статусу людини і громадянина є єдність прав і обов'язків. Конституція України разом із найбільш важливими правами і свободами людини і громадянина встановлює й конституційні обов'язки як громадян, так і кожного, хто постійно проживає або знаходиться на території України. Це повністю відповідає існуючим міжнародним стандартам, адже ст. 29. Загальної декларації прав людини проголошує, що «кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки і можливий вільний і повний розвиток її особистості». Саме держава встановлює умови, за яких реалізується те чи інше право, закріплене в Конституції.

Умови, що висуває держава до особи, яка має намір займатися підприємницькою діяльністю, включають наступні основні елементи:

1. Дотримання конституційних обов'язків – вимог, які висуваються до кожної людини (можливість займатися підприємницькою діяльністю в Україні не залежить від приналежності до громадянства України – цим правом наділені як громадяни України, так і громадяни інших держав, особи без громадянства), діяти визначеним, чітко регламентованим конституційною нормою способом (або утриматися від здійснення відповідних дій) для забезпечення інтересів суспільства, держави, інших людей і громадян.

2. Виконання вимог господарського та цивільного законодавства України, а саме:

– наявність повної дієздатності особи, яка настає з 18 років, а у виняткових випадках (складення шлюбу, робота за трудовим договором або заняття підприємницькою діяльністю з відома батьків, усиновлювачів або опікуна) – з 16 років;

– дотримання встановлених державою обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності в Україні (за колом осіб, за дієздатністю і правоздатністю, за вироком суду, за видом діяльності тощо);

– проходження легалізації підприємницької діяльності;

– здійснення підприємницької діяльності у будь-яких організаційних формах, що передбачені законом, за вибором підприємця;

– встановлення чіткого напрямку діяльності із зазначенням цього виду діяльності у реєстраційних документах. На деякі види господарської діяльності законом встановлена заборона;

– наявність відповідного «стартового» (початкового) капіталу для здійснення підприємницької діяльності;

– вибір місця здійснення підприємницької діяльності. Для фізичної особи вихідним при реєстрації є місце проживання – житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою – підприємцем; для юридичної особи є її місцезнаходження – адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені;

– законом закріплене право підприємців укладати з громадянами договори щодо використання їх праці, але при укладенні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні та безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України;

– самостійна і ініціативна підприємницька діяльність, а саме самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріальнотехнічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

– здійснення підприємницької діяльності на постійній основі;

– головна мета – отримання прибутку;

– представництво своїх інтересів від свого імені;

– несення ризику від підприємницької діяльності за рахунок свого майна;

– самовідповідальність за результати своєї праці. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

Важливим питанням при дослідженні умов реалізації конституційного права людини і громадянина на підприємництво є з'ясування кола суб'єктів даного права. Треба розрізняти такі правові категорії як «суб'єкт підприємницької діяльності», «суб'єкт господарювання» та «суб'єкт права на підприємницьку діяльність», оскільки вони не є тотожними як за обсягом та змістом, так і за формою. Адже, якщо суб'єктом підприємницької діяльності особа стає лише з моменту її реєстрації у такій іпостасі у встановленому законом порядку, то правом на підприємницьку діяльність кожний суб'єкт потенційно наділяється з моменту народження, а інститут «реєстрації» є стадією реалізації даного права, яка і відбувається за наявності певних встановлених законом умов. Отже, основною та обов'язковою умовою реалізації права на підприємницьку діяльність треба вважати легалізацію підприємницької діяльності суб'єкта. Легалізацію діяльності підприємців відносять до адміністративних заходів, оскільки вона полягає у державній реєстрації, видачі ліцензій, отриманні патентів, сертифікації, стандартизації тощо, тобто у процедурах, які встановлені нормативно, є обов'язковими для підприємця та реалізуються через діяльність державних органів. У правовому аспекті «легалізацію суб'єктів підприємництва» слід розглядати як підтвердження державою законності участі суб'єктів у відносинах у сфері підприємництва. Виділимо інститут державної реєстрації. Тривалий час він не був врегульований єдиним законодавчим актом, а основним нормативно-правовим документом у цій сфері було. Положення про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, затверджене постановою Кабінету Міністрів України.

Так, за суттю право на підприємницьку діяльність – це визнані Конституцією та законами України можливості певної поведінки людини і громадянина в сфері виробництва з метою одержання прибутку. За змістом – це певні матеріальні блага в сфері виробництва та права на ці блага, а саме: право на їхній обмін, розподіл, володіння, користування, розпорядження, одержання прибутку. За формою – це міра або образ, спосіб, форма поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей людини і громадянина у сфері виробництва.

Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку.

Таким чином, під умовами реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність слід розуміти сукупність вимог, що закріплені на законодавчому рівні і висуваються державою до осіб, які мають намір займатися підприємницькою діяльністю. Держава приділяє значну увагу регулюванню підприємницької діяльності та умов її здійснення. Це цілком логічно, оскільки підприємництво є рушійною силою економіки, без розвитку якої неможливий розвиток держави в цілому.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

Данило Семенов
(Харків, Україна)

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ В УКРАЇНІ

Сучасні політичні процеси в Україні призвели до критичної ситуації на ринку праці в нашій країні. Як відомо, трудова міграція як явище не нове. Згідно офіційних даних вона почалася ще 1877 році коли жителі сучасного Закарпаття переїхала по Сполучених штатів Америки ставши там шахтарями. Більш значно масштабу на Закарпатті вона досягла у 80-х рр. XIX ст., а найбільших розмірів досягла на початку XX ст. При детальному розгляді необхідно враховувати, що міграція – як пересування особи з метою тимчасового працевлаштування, поділяється в свою чергу на два типи: зовнішня і внутрішня трудова міграція.

За даними Всесвітньої організації об'єднаних націй (ООН) в Україні, кожен п'ятий українець є потенційним мігрантом і хотів би виїхати з населеного пункту, в якому живе. При цьому з тих, хто вирішив їхати, близько 15 % зробили свій вибір на користь іншої місцевості в Україні і лише 5 % мають намір виїхати за межі держави. В період з 2014 по 2019 рік з України на заробітки за кордон виїхали від 5 до 7 млн. чоловік. Все ці процеси призвели до того, що на даний час в Україні має місце «трудоий голод».

Метою даної статті є розглянути процеси, що впливають на трудову міграцію в Україні, в тому числі політичні, а також показати зв'язок між політикою і працею на сучасному етапі розвитку України.

Відповідно до визначеної мети у статті поставлено такі завдання: з'ясувати особливості причини процесів міграції в Україні; проаналізувати вплив політичних процесів в нашій країні на трудову міграцію; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення.

Як відомо трудова міграція поділяється на внутрішню і зовнішню. Тому так і розділимо їх.

В Україні постійні внутрішні трудові міграції загалом відбувалися на початку 1990-х років між містами:

– біля 40 % – переважно з малих міст у великі,

- 30 % припадало на переселення з села в місто,
- 15 % – на переселення з міста в сільську місцевість
- приблизно 10 % – між селами.

Вважається, що 70 % всіх цих потоків зосереджено в межах своїх областей.

Але в середині 1990-х років ця загальна тенденція дещо порушилася через невизначеність з умовами проживання у містах у період економічної кризи. Проте пізніше вона знову набрала попереднього вигляду.

Загальними причинами внутрішньої міграції можна виділити: обмеження можливості працевлаштування, особливо в сільській місцевості, низька заробітна плата вдома, престижність роботи на підприємствах та установах великих міст, престижність саме інтелектуального виду праці, а не фізичної.

Дещо інші причини зовнішньої трудової міграції в Україні. Відкриття кордонів створило можливості для досягнення громадянами основної мети еміграції – підвищення рівня життя шляхом тимчасових поїздок за кордон з метою заробітку. Що спричинило зростання тимчасової трудової міграції, яка в 2010-х роках сягнула 2–3 млн. осіб (Росія – 1 млн заробітчан, Польща – 300 тис. заробітчан, Італія – 200 тис., Чехія – 200 тис., Португалія – 150 тис., Іспанія – 100 тисяч заробітчан).

Необхідно сказати, що трудова міграція забезпечує добробут багатьох сімей, є джерелом валютних надходжень (у 2010-х роках 4–6 млрд доларів США щорічно) і за даними Національного банку України (НБУ) ці цифри постійно зростають. Максимум валютних надходжень надісланих трудовими мігрантами припав на 2018 рік і склав 11,1 млрд. грн. – згідно даних НБУ. Але чи настільки це гарно – це питання?!

Чинники, що спричиняють виїзду наших громадян поділяють на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх відносять: постійне зростання попиту розвинутих країн на працю іноземців, емний ринок праці західних країн, приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності за кордоном.

На мою думку більш цікаві внутрішні причини. Різні автори виділяють такі внутрішні причини: значна різниця в оплаті в Україні й за кордоном, недостатність робочих місць, соціально-економічна криза, спад виробництва, загострення економічних протиріч, дискомфорт від загальної нестабільності в Україні, широко поширена корупція, незахищеність від зловживань з боку владних структур.

Дуже цікаво те, що найбільше всього валютних переказів було з нашого сусіда – Польщі.

В період з 2014 по 2019 рік з України на заробітки за кордон виїхали від 5 до 7 млн. чоловік. Самі після подій на Майдані темпи трудової міграції побили все можливі рекорди, а безвізовий режим з країнами ЄС тільки підсилив цю тенденцію. Станом на 2019 рік, за даними Мінсоцполітики на постійній основі за кордоном працює 3,2 млн українців, а в окремий період – від 7 до 9 млн. осіб.

У січні 2021 року в інфляційному звіті НБУ підкреслив критичний стан з дефіцитом трудової сили в Україні. «Згідно з результатами опитувань підприємств, треті підприємств відзначають брак робочої сили серед факторів, що обмежують їх здатність збільшувати виробництво», - про що сказав НБУ.

Згідно з даних, один з факторів нестачі робочої сили – це значна кількість тих, хто виїхав працювати за кордон українців. Головною причиною виїзду – поза Україною зарплата вища.

Якщо середня зарплата в Україні приблизно 12 тис. рівень, або близько 420 доларів, то в сусідній Польщі цей показник становить близько 1400 доларів США. Крім Києва і деяких великих міст, подібні зарплати – велика рідкість в Україні.

Більшість валюти, що надійшла від заробітчан йде на споживання імпортованих товарів, що ніяк не позначається на розвитку внутрішнього ринку і національного виробника. Брак робочих рук хоч і створює передумови для зростання оплати праці, але дефіцит кадрів знищує виробництво в нашій країні.

Необхідно зазначити, що частина трудових мігрантів, яка гарно закріплюється за кордоном поступово перевозить свою сім'ю за кордон на постійне місце проживання.

Тенденція від'їзду "заробітчан" на постійне місце проживання інші країни тільки набирає обертів. За даними огляду "Global Economy Watch", в 2019 році втрати трудових ресурсів України оцінювалися в 1,5%, що є абсолютним лідерством за цим показником.

Ситуація з міграцією також дуже сильно впливає на соціальне забезпечення в нашій країні. Так за офіційними даними на даний момент в Україні 11,3 млн. пенсіонерів і близько 13,4 млн. платників єдиного соціального внеску (ЄСВ). За нинішньої демографічної динаміки і трудової міграції, вже через 5 років в країні буде більше пенсіонерів, ніж працюючих. Це буде означати повний крах пенсійної системи і всієї конструкції соціальних гарантій держави Україна.

Нажаль ні існуюча пенсійна система, ні її реформа, яка зараз проводиться, поки що не призводять до змін в пенсійному забезпеченні. Те що наші громадяни спостерігають в цій галузі підштовхує їх як до трудової міграції так і до еміграції в цілому. Ця реформа і жебрацькі пенсійні виплати - найкраща ілюстрація того, чому потрібно їхати з України або не платити податки. Пенсійне забезпечення - це якийсь погляд у майбутнє для нині працездатних громадян, які спостерігають перспективи власної старості в цій державі.

В той же самий час прем'єр-міністр України висловлювався про можливий ріст економіки України на 40 % за 5 років. Виходячи з вище зазначеного це виглядає неможливим, оскільки ріст економіки неможливий без росту промисловості. А ріст промисловості в свою чергу неможливий в умовах нестачі трудової сили.

Кажуть, що для 5% зростання економіки в рік потрібно створення 5 млн. робочих місць і ще 2-3 млн. малих підприємств. Темпи зростання оплати праці в Україні і Польщі, говорять про те, що ці 5 млн. робочих

місць буде створено, але не в Україні. Серед інших причин, які несподівано з'явилися – пандемія COVID-19. Виходячи з таких даних, того обурення що поступає з засобів масової інформації, то моїх особистих даних отриманих від тих хто хворів я можу сказати, що наша країна неготова до цього випробування!

Зазначене вказує на те, що буду продовжуватись трудова міграція і падіння реального виробництва. Економіка призводить до неминучого виштовхування українців за межі країни в пошуках прийнятних умов життя.

Можна виділити такі заходи щодо подолання кризової ситуації, яка створилася в промисловості та в Україні в цілому: політична стабільність в країні; економічна стабільність; підвищення заробітної плати; підвищення рівня життя; підвищення соціальних стандартів.

Таким чином, роблячи висновки можна сказати, що для припинення трудової міграції необхідна дуже виважена політика в країні. Для цього необхідно повне розуміння між різними гілками влади та їх співпраця, стабільний політичний курс, про що нажаль не можна сказати, якщо проаналізувати події що відбувались з часу утворення України як держави до теперішнього часу.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

**Денис Шевченко, Ліна Леонтьєва
(Харків, Україна)**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

В сучасних економічних умовах України цінність господарсько-договірних відносин договору набула нового значення, що обумовлено підвищенням ролі господарського договору в регулюванні господарських відносин, поєднанням в ньому приватних та публічних інтересів, юридичних та економічних аспектів, здатністю господарського договору сприяти вирішенню соціальних завдань та усувати протиріччя між суб'єктами господарювання у процесі здійснення господарської діяльності, особливим ставленням держави при регулюванні господарсько-договірних відносин.

Держава встановлює особливі вимоги щодо здатності суб'єктів господарювання укладати господарські договори, щодо змісту та форми господарських договорів, повноважень сторін укладати господарські договори, визначення волі сторін та волевиявлення. В сукупності такі вимоги з боку держави становлять умови дійсності господарських договорів та дозволяють визначити дійсність господарських договорів, створюючи тим самим оптимальні правові засади нормального функціонування всієї системи господарсько-договірних відносин.

Основу господарського-договірного регулювання утворює саморегулювання (ґрунтується на принципі свободи договору), яке поєднується із законодавчим нормуванням відносин, що набувають договірної форми. Інакше кажучи, господарсько-договірне регулювання акумулює в собі елементи як саморегулювання, так і законодавчого нормування договірних відносин у сфері господарювання.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові розробки, які викладені в працях А.А. Алексєєва, О.А. Белянєвич, А.Г. Бикова, М.І. Брагінського, О.М. Вінник, О.В. Дзери, О.С. Іоффе, Г.Л. Знаменського, Н.С. Кузнецової, Н.І. Клейн, М.І. Кулагіна, В.В. Лаптева, В.В. Луця, В.К. Мамутова, В.С. Мартем'янова, В.П. Мозоліна, І.Б. Новицького, І.Г. Побірченка, Г.В. Пронської, Б.І. Пугінського, Н.В. Рабінович, Н.О. Саніахметової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Халфіної, В.П. Шахматова, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершенєвича, В.С. Щербини та інших науковців.

Метою дослідження є аналіз регулювання господарсько-договірних відносин, наукових досліджень з проблематики господарських договорів; з'ясувати цінність господарських договорів, що є визначальною при формуванні умов дійсності господарсько-договірних відносин; дати теоретичне визначення дійсності господарських договорів; обґрунтувати види господарських договорів на суб'єктивні та об'єктивні умови дійсності; дослідити здатність суб'єктів господарювання до укладення господарських договорів як суб'єктивну умову дійсності господарських договорів.

Основу правового регулювання господарсько-договірних відносин становлять Господарський кодекс (надалі – ГК) України та Цивільний кодекс (надалі – ЦК) України, в яких предмет регулювання в частині дійсності/недійсності правочинів (договорів) певною мірою співпадає. Водночас, в цих кодексах не вироблено єдиного підходу щодо регулювання зазначених питань, більш того, між кодексами наявні суперечності та неузгодженості. Негативно відображається на правозастосовчій діяльності також те, що залишились не узгодженими з ГК України та ЦК України й спеціальні нормативні акти, які регулюють господарсько-договірні відносини. Цим обумовлюється необхідність подальшого удосконалення діючого законодавства в частині регулювання договірних правовідносин та приведення у відповідність до цих кодексів інших спеціальних нормативних актів.

Необхідними умовами системної організації права є внутрішня єдність та відособленість (диференційованість) юридичних норм, яка зумовлюється єдністю генетичних зв'язків норм права і на яку вказують дослідники. Вищезазначені обставини зумовили вибір теми роботи і визначають актуальність і науково-практичне значення дослідження для розвитку науки діловодства.

Господарські договори в Україні (за відсутності Господарського кодексу) регулюються: загальними статтями Цивільного кодексу про зобов'язання, договір, зобов'язання, що випливають з договорів та спеціальними статтями Цивільного кодексу про майнові відносини між суб'єктами (підприємствами, установами, організаціями). Це, зокрема, відносини: стосовно поставок продукції (товарів); закупівлі сільськогосподарської продукції у товаровиробників; капітального будівництва; перевезення вантажів та ін.

Як спеціальна законодавчо-правова категорія господарський договір має особливі ознаки.

По-перше, господарське законодавство регулює цей договір як таку угоду, яка має визначену економічну і правову мету. Господарський договір завжди укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів. Це виробництво і реалізація за плату продукції, виконання робіт і оплата їх результатів, надання платних послуг. Звідси господарські договори - це майнові договори, що обслуговують безпосередньо виробництво та господарський (комерційний) обіг. За критерієм мети господарські договори відмежовуються від інших договорів підприємств, установ та організацій, які не обслуговують виробництво й обіг, і є допоміжними.

По - друге, стосовно господарських договорів діють окремі правила щодо підстав їх укладання і змісту господарських договірних зобов'язань. Законодавством про господарські договори встановлено, що ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень. Юридичною особливістю в такому разі є те, що зміст господарського договору, який укладається на підставі державного замовлення (державний контракт), обов'язково має відповідати цьому замовленню (ст. 152 Цивільного кодексу). В теорії такі договори визначаються як плановані.

Зміст господарських договорів, які укладаються без державного замовлення, має відповідати господарським намірам і юридичне вираженій згоді сторін. У теорії такі договори називають регульованими, тобто такими, що регулюються самими сторонами.

По-третє, закон обмежує коло суб'єктів, які можуть бути суб'єктами господарських договорів. Згідно зі ст. 3 Цивільного кодексу та ст. 1 Арбітражного процесуального кодексу суб'єктами господарських договорів є організації - юридичні особи (підприємства, установи, організації), у тому числі колективні сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, індивідуальні, приватні, спільні підприємства тощо, а також громадяни-підприємці.

Отже, відповідно до Господарського кодексу *господарський договір* - це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб), що ґрунтуються на оптимальному врахуванні інтересів сторін і загальногосподарського інтересу.

Господарський договір згідно із законом співвідноситься з юридичною категорією господарського зобов'язання. Господарське зобов'язання - це врегульоване правом господарське відношення, внаслідок якого одна сторона управнена (уповноважена) вимагати від іншої здійснення господарських функцій - передачі майна, виконання роботи, надання послуг тощо, а інша сторона зобов'язана виконати вимоги щодо предмета зобов'язання і має право вимагати за це зустрічну винагороду (сплату грошей, зустрічні послуги тощо).

Категорія господарського зобов'язання водночас є і загальною (широкою), і частковою (вужчою) стосовно господарського договору. Загальною вона є тому, що господарські зобов'язання виникають з ряду підстав, а саме: з державного замовлення; з іншого акта органу управління; з господарського договору, укладеного на підставі держзамовлення чи іншого управлінського правового акта; з господарського договору, укладеного за простою згодою сторін; з інших підстав, що не суперечать закону (з конкурсу, тендеру, іншого публічного торгу).

Таким чином, з одного боку, господарський договір є лише частковою підставою виникнення господарських зобов'язань. У цьому розумінні категорія господарського зобов'язання узагальнює договірні господарські зобов'язання, основані на договорі. З іншого боку, зміст господарського договору - це сукупність господарських зобов'язань сторін, тобто їх взаємних прав та обов'язків, що виникають саме з такого договору. Тобто категорія господарського договору є узагальненою щодо договірних господарських зобов'язань. Господарський договір - це юридичне джерело договірних господарських зобов'язань.

Якщо досліджувати найбільш поширені класифікації договорів, запропонованих як ученими-цивілістами, так і представниками науки господарського права, виявляється, що в деяких випадках однакові за назвою класифікаційні ознаки тлумачаться по-різному або, навпаки, за різними критеріями виокремлено однакові класифікаційні групи, що неприпустимо в межах єдиної системної класифікації.

Найпоширенішим класифікаційним критерієм, яким оперує як наука цивільного, так і господарського права, є спрямованість договору. Більшість науковців саме за цим критерієм визнає значення ключового системного чинника. Проте сама ознака (критерій) спрямованості на доктринальному рівні тлумачиться по-різному, а саме:

- 1) як правова мета договору;
- 2) як правове значення договору (основні і попередні договори);
- 3) як комплексна ознака, що поєднує мету з оплатністю (безоплатністю) договору;
- 4) як кінцеві економічні та юридичні результати, на досягнення яких спрямовані основні дії учасників договору.

За тією ж ознакою спрямованості поділяють господарські договори на дві групи: договори з просування товарно-матеріальних цінностей (купівля-продаж, міна, постачання, комісія і т. ін.) та договори з обслуговування підприємства (договори схову, перевезення, надання рекламних послуг тощо).

Проведений огляд системних ознак (класифікаційних критеріїв) різних договірних угруповань дає підстави стверджувати, що більшість з них є міжгалузевими, та вони можуть використовуватися одночасно під час проведення класифікації договорів у межах різних галузей права, до правового інструментарію яких залучено договір. Інакше кажучи, використання у межах різних галузей права спільних класифікаційних критеріїв договорів зумовлюється загальноправовою природою договору як універсального правового засобу впорядкування суспільних відносин. Однак окрім них, слід виокремлювати галузеві класифікаційні критерії, які відбивають специфіку конкретної сфери відносин (у межах якої укладаються договори), що є предметом правового впливу певної галузі права. Адже незаперечним є той факт, що критеріями формування системи договорів є значущі для права ознаки суспільних відносин. Кожен із класифікаційних критеріїв виконує подвійну функцію: з одного боку, дозволяє розподілити договори за різними групами, які вимагають диференційованої правової регламентації, з іншого – об'єднати в одній групі договори, до яких має застосовуватися уніфіковане регулювання. Саме тому на доктринальному рівні має бути розроблене уніфіковане розуміння кожної з таких ознак.

При безпосередньому здійсненні господарської діяльності між суб'єктами господарювання виникають майнові та інші відносини, які у свою чергу приводять до виникнення майнових та інших прав та зобов'язань.

Згідно зі статтями 175 ГК та 509 ЦК майново-господарські зобов'язання — це правовідносини, внаслідок яких одна сторона повинна вчинити певну господарську дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а інша сторона має право вимагати її виконання.

Слід зауважити, що в процесі управління господарською діяльністю можуть виникати також:

- організаційно-господарські відносини між юридичними (фізичними) особами та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, наприклад, засновником, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта, тощо. Внаслідок таких відносин одна сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а друга сторона має право вимагати виконання обов'язку (ст. 175 ГК);

- соціально-комунальні відносини — зобов'язання щодо подання господарської допомоги у вирішенні питань соціального розвитку населених пунктів, у будівництві й утриманні соціально-культурних об'єктів та об'єктів комунального господарства і побутового обслуговування, подання іншої господарської допомоги з метою розв'язання місцевих проблем.

Оскільки основу господарської діяльності насамперед становлять саме майнові відносини, розглянемо докладніше, як слід оформлювати такі відносини.

Як правило, майнові відносини, що приводять до виникнення прав і обов'язків сторін, мають бути зафіксовані в договорі. Звертаємо увагу, що згідно зі статтею 179 ГК при складанні договорів, за якими виникають майнові зобов'язання, необхідно керуватися правилами, встановленими ЦК, з урахуванням особливостей, передбачених ГК, іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до статті 626 ЦК договір — це домовленість двох або більше сторін, яка є обов'язковою до виконання, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Цивільні права та обов'язки виникають із дій, що передбачені актами цивільного законодавства, основу якого становить Конституція України. Актами цивільного законодавства є також закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК.

Відповідно до статті 6 ЦК сторони договору є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства. Відповідно до статті 7 ЦК цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичай — це правило поведінки, яке не встановлено актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин, не суперечить договору або актам цивільного законодавства. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. На підприємстві можуть бути зафіксовані певні звичаї у таких документах, як Інструкція з діловодства, Правила внутрішнього трудового розпорядку тощо. Наприклад, може бути записано, що перш ніж подавати документ на підпис керівникові, його має завізувати головний бухгалтер.

Майнові договори піддаються класифікації за різними ознаками. Приміром, за кількістю учасників та виникненням зобов'язань договори можуть бути односторонніми, двосторонніми та багатосторонніми. При цьому договори можуть бути платними та безплатними. Крім того, за юридичною спрямованістю договори поділяють на основні, після укладення яких виникають права та обов'язки, а також попередні, публічні та договори приєднання.

Крім цього, слід зауважити, що договори можна розподілити на «поіменовані», тобто прямо зазначені в нормах цивільного і господарського права та «непоіменовані» — договори, які прямо не вказуються в ГК та ЦК. Відповідно до статті 628 сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у

відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору.

У тому разі коли підприємство планує укласти договір, який прямо регулюється нормами цивільного або господарського права («поіменований»), радимо звернутися до певної статті ЦК або ГК і врахувати у тексті майбутнього договору особливості, передбачені чинним законодавством.

Засоби державного регулювання «упроваджуються» в саму систему ринкових відносин та безпосередньо впливають на господарсько-договірні зв'язки, унаслідок чого формується нова договірна конструкція, яка у сфері господарювання підпорядковується як приватним, так і публічним цілям. Закріплені у нормативно-правових актах засоби державного регулювання галузевих ринків формують публічно-правовий порядок ринкового обміну об'єктів господарських договорів шляхом встановлення передумов законної участі суб'єктів в договорах (державна реєстрація; ліцензування; додаткові імперативні вимоги до учасників виробничого ринку тощо) та/або їх обов'язків щодо укладання окремих договорів (страхування відповідальності, проведення екологічного аудиту, відкриття спеціальних рахунків в фінансових установах, договорів на реалізацію інвестиційного проекту).

За умов економічних перетворень і реформування господарського законодавства одним із ключових завдань вітчизняної правової науки є переосмислення значення договору для обслуговування господарського обороту, оскільки це важливо для організації процесу суспільного виробництва та управління ним, для забезпечення оптимального узгодження різноманітних економічних інтересів. Усвідомлення таких функцій договору вимагає формування нового підходу до нього у сфері господарювання з урахуванням динаміки розвитку відносин, які цей договір упорядковує.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Леонтєва Ліна Віталіївна

Ярослав Яровий
(Харків, Україна)

РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

У наш час проблема правового регулювання цивільного обороту культурних цінностей є досить актуальною. По-перше, це пов'язано з тим, що існує необхідність їх охорони. По-друге, нормам українського законодавства, якими встановлюється особливість обороту таких цінностей, бракує системного характеру, до того ж вони мають значну кількість недоліків. По-третє, немає однастайності у використанні термінології („культурні цінності“, „культурна спадщина“, „культурне надбання“). Разом із тим категорія „культурні цінності“ уміщує у собі й інші не зазначені терміни, оскільки нею охоплюється як коло об'єктів, які вже мають спеціальний статус і підпадають під охорону державою, так і тих, які такого статусу ще не набули.

Правове регулювання обороту культурних цінностей закріплено в Законах України від 11 січня 2006р. „Про ратифікацію Угоди про вивезення та ввезення культурних цінностей“, від 21 вересня 1999 р. „Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей“, від 8 червня 2006 р. „Про охорону культурної спадщини“ та інших нормативно-правових актах. Вони визначають культурні цінності як об'єкти, що становлять собою предмети матеріальної й духовної культури, мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України. Законодавством урегульовується також порядок вивезення, ввезення й повернення цих цінностей на Україну. Однак жоден із законів не регламентує обороту культурних цінностей на території України.

За своєю сутністю культурні цінності слід віднести до таких об'єктів цивільних прав як речі, що є предметами матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права й обов'язки (ст. 177 Цивільного кодексу України). У цілому це поняття, слід характеризувати різнобічно, як-то: (а) речі, що можуть бути вільними, обмеженими або взагалі виключеними з обороту, (б) індивідуально визначені речі, (в) речі неподільні, (г) в деяких випадках вони можуть розглядатись як складні речі (наприклад, колекція культурних цінностей, яка в Законі ч. 3 ст. 1 Закону України „Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей“ визначається – як однорідні або підібрані за певними ознаками різноманітні предмети, що незалежно від культурної цінності кожного з них зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність. Вони також бувають рухомими та нерухомими.

Утім, культурні цінності є особливим об'єктом правової регламентації, до якого неможливо автоматично застосувати загальні положення про речі і який потребує окремого підходу внаслідок не просто своєї індивідуальності, а унікальності, у зв'язку з чим існує необхідність забезпечити їх правовим захистом для розвитку і зберігання національної культури. Унікальними є речі, єдині у своєму роді на даний момент, а також ті, кількість яких замала порівняно з тією цінністю, яку вони собою становлять.

Крім того, слід враховувати, що правове регулювання в цій сфері суспільних відносин відбувається не тільки за допомогою диспозитивного механізму, властивого цивільному праву, а й із застосуванням імперативних норм (наприклад, установлюється особливий порядок їх вивезення за межі України).

Фактично про це йдеться в. ч. 5 ст. 54 Конституції України, де зазначається, що держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність.

Що стосується культурних цінностей сьогодення, то із цього приводу перш за все вкажемо, що вони трапляються надто рідко. Так уже сталося, що визнання подібні творіння набувають після смерті автора і лише незначна частина результатів творчої праці набуває цього рангу одразу після їх створення або через незначний проміжок часу. На жаль, у законодавстві не існує чіткого критерію віднесення творів мистецтва створених нині, до культурних цінностей. А вже до існуючих, то наприклад у Європейському Союзі існують 2 критерії – часовий і вартісний. Згідно з першим вирізняють 4 групи речей: понад 50, понад 75, понад 100, понад 200 років існування. За другим речі також поділяються на 4 групи: культурні цінності незалежно від вартості, вартістю понад 15 тис. євро, понад 50 тис. євро, понад 150 тис. євро.

Такий вартісний критерій має певні недоліки, бо він звичайно, є відносним і тому повинен застосовуватися в сукупності з іншими. Вважаємо за доцільне запропонувати наступні критерії віднесення творів мистецтва сьогодення до культурних цінностей: 1) розташування таких творів по музеях України та інших держав, наявність їх у приватних колекціях, представлення їх на міжнародних виставках; 2) визначення оцінної вартості творів, тобто тієї, яку вони отримують у музеях і в експертних лабораторіях; 3) наявність у автора твору мистецтва спеціального статусу (наприклад, звання народний художник України); 4) наявність паспорта або сертифіката відповідності (відомі фабрики виготовляють колекційні серії певних товарів, приміром, фарфорових статуєток ручної роботи, які вже з моменту випуску є унікальними, оскільки випускаються, як правило, в одиничному екземплярі або в незначній кількості і, по суті, є колекційними з моменту їх створення.

Усі вищезазначені критерії стосуються тільки рухомих культурних цінностей, до нерухомих же речей вони не можуть бути застосовані. Отже, вартісний критерій щодо нерухомості використати неможливо.

Сьогодні існує багато прикладів, коли у створення нового об'єкта нерухомості вкладається багато коштів, але назвати його культурним надбанням досить складно, точніше, неможливо, а його вартість не доводить його культурну цінність. Часто вони не вписуються і в архітектурний ансамбль міста. Не можна такі об'єкти тримати по музеях країни або в приватних колекціях. При їх створенні ніяких сертифікатів і паспортів відповідності не надається.

Таким чином, з наведених вище 4-х критеріїв, застосовуваних до віднесення рухомих речей до культурних цінностей, до нерухомих можливо віднести тільки 3-й критерій – наявність у автора проекту цього об'єкта нерухомості спеціального статусу (наприклад, народного архітектора України).

Для віднесення нерухомості до нерухомих культурних цінностей можливо вирізнити такі критерії: а) наявність у автора проекту такого об'єкта нерухомості спеціального статусу; б) всенародне визнання такого об'єкта, яке буде мати свій прояв у наявності інтересу до нього широкого загалу, про що свідчать людська шана до нього, пишання ним і громадська повага до такого інтересу, публікації, розповсюдження його фотографій по країні як об'єкта що має певні унікальні властивості, організація екскурсій до нього та ін. Культурні цінності минулого. Вони теж є рухомими, і нерухомими. До останніх відповідно до Закону України „Про охорону культурної спадщини” належать як нерухомі об'єкти культурної спадщини, так і рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами такого надбання.

До рухомих культурних цінностей минулого згідно з п. 1.2 „Правил торгівлі антикварними речами”, затверджених наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв від 29 грудня 2001р., належать антикварні речі, якими є культурні цінності як об'єкти матеріальної й духовної культури, створені понад 50 років тому, що мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню та охороні.

Щодо класифікації культурних цінностей залежно від ступеня участі їх в цивільному обороті на вільні, обмежені й виключені з такого обороту, треба навести наступне. До вільних в цивільному обороті культурних цінностей треба віднести такі з них, оборот яких жодним чином не контролюється державою, а регулюється самими його учасниками. Іншими словами, останні самостійно визначають, чи становлять собою такі культурні цінності інтерес для них, адже, вкладаючи кошти в них учасник прораховує можливий заробіток на таких культурних цінностях у разі їх реалізації. Цей інтерес же має своє вираження у вартісному задоволенні учасників від правочинів із цими речами.

Також необхідно зазначати, що особи самостійно вводять в оборот культурні цінності та створюють навколо них певний „антураж” шляхом випуску відповідних журналів, оціночних каталогів тощо. Наприклад, у 2006р. вийшов каталог „Радянський фарфор. Прайс каталог. 1930-1980рр.”, який одразу підвищив інтерес до цих товарів. Такі заходи покликані підвищити заінтересованість в обороті цих речей і накреслити орієнтири для цього, насамперед стосовно їх вартості.

Отже, створюючи штучний осередок, учасники обороту самі визначають цінність таких культурних творів та їх вартість для покупців. До обмежених в цивільному обороті відносять цінності, що внесені до Державного реєстру національного культурного надбання, оборот яких чітко відслідковується й регулюється державою.

Виключеними із цивільного обороту вважаються культурні цінності, що перебувають у запасниках і не виставляються для загального огляду у музеях. Прикладом може служити такий випадок. До фарфорового музею Києво-Печерської лаври звернулись із запитом про можливість фотографування їх експонатів для створення буклету „Український фарфор”. Директор музею повідомив, що всі експонати їх музею можна поділити на 3 групи. Це експонати, а) що перебувають на постійних виставках музею (їх

фотографування коштує близько 50 грн. за одиницю); б) що перебувають у запасниках, але періодично провадяться їх експозиції у музеї (вартість їх фотографування близько 70 грн. за одиницю); в) що визнанні унікальними, які перебувають лише в запасниках і не експонуються (вартість їх фотографування становить близько 250 грн. за одиницю).

Відтак, перші 2 групи можна вважати обмеженими в цивільному обороті, оскільки вони можуть бути об'єктами обміну поміж музеями України або інших держав. Що ж стосується 3-ї групи, то культурні цінності, які належать до неї, є виключеними із цивільного обороту, перебувають під охороною держави й розцінюються як культурне надбання, що має переходити від одного покоління до іншого в цілісності.

У юридичній літературі пропонується й дещо спрощений поділ культурних цінностей за критерієм належності їх до комерційного обороту, це ті, що використовуються в комерційному обороті й ті, що виключені з комерційного обороту. Такий поділ відомий ще з римського права, коли під *res extra commercium* (*res extra nostrum patrimonium*) розумілися священні цінності, предмети релігійного значення, аналогічний же існував у Древньому Єгипті та в інших державах античного періоду. Цивільний оборот культурних цінностей необхідно розглядати як оборот нерухомих і рухомих культурних цінностей.

Більш-менш урегульовано правочини щодо здійснення купівлі-продажу нерухомих культурних цінностей, які укладаються із застосуванням загальних і спеціальних правил. За загальним правилом (гл. 54 ЦК України) договір купівлі-продажу нерухомості має бути укладено в письмовій формі з нотаріальним посвідченням і подальшою державною реєстрацією акта (ст. 657 ЦК України).

Спеціальні правила вимагають: а) повідомити в письмовій формі відповідний орган культурної спадщини про намір продати нерухомий об'єкт культурної спадщини, із зазначенням ціни та інших умов продажу (оскільки, такі органи мають право привілеєвої покупки) (ст. 20 ЗУ «Про охорону культурної спадщини»); б) наявність від органу охорони культурної спадщини згоди на відчуження (ст. 18); в) після укладення договору купівлі-продажу покупець зобов'язаний укласти з органом охорони культурної спадщини відповідний охоронний договір (ст. 23).

Стосовно обороту рухомих культурних цінностей у законодавстві України не існує жодних указівок. Адже законодавець не надає їм спеціального статусу і тому не встановлює якихось особливих механізмів регулювання їх обороту. Ураховуючи те, що стосовно рухомих культурних цінностей існує спеціальний митний режим і це передбачено як міжнародними договорами, так і внутрішнім законодавством України, їм приділяється особлива увага з приводу охорони їх цілісності. Вважаємо за необхідне надати їм спеціального статусу й у цивільному обороті. Це пов'язано насамперед з існуванням певних труднощів обліку культурних цінностей, а також з браком спеціальних облікових каталогів для реєстрації майнових прав на рухомі культурні цінності та правочинів з ними. Відтак існує необхідність ввести окремий порядок укладення договорів щодо культурних цінностей.

Система обліку культурних цінностей як і правочинів з ними має бути універсальною та поширюватися на них без винятку незалежно від їх статусу, форм власності на них або знаходження їх у будь-яких фондах. Вона надасть можливості навести лад у вирішенні проблем, пов'язаних з незаконним оборотом таких цінностей. До речі, боротьбі з незаконним оборотом культурних цінностей приділяється увага й на міжнародному рівні.

Можна виділити такі акти міжнародного права, що регулюють указане питання, як-то: Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини від 06.05.1969 р., Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю від 23.07.1985 р., Конвенція про заходи спрямовані на заборону й попередження незаконного ввезення, вивезення й передачі права власності на культурні цінності від 17.11.1970 р., Конвенція УНІДРУА про вкрадені або незаконно вивезені культурні цінності від 24.06.1995 р. та ін.

Облік культурних цінностей унеможливить оборот незаконно отриманих культурних цінностей, оскільки не можлива реєстрація права власності на них, а як наслідок – правочини з ними будуть недійсними, бо в набувача не виникне права власності на таку річ. Система обліку рухомих культурних цінностей також надасть можливості визначити їх законного власника й допоможе вирішити їх повернення останньому. Поряд з такою пропозицією слід зазначити, що така система повинна мати суворо конфіденційний характер.

У випадках, коли річ продається з аукціону, власник може забажати оголошення свого прізвища або, навпаки, зберегти інкогніто. Однак в законодавстві треба закріпити й можливість оприлюднення своїх колекцій власниками в телевізійних програмах або шляхом публікування їх переліку в спеціальних журналах. Бажання багатьох заможних людей оприлюднити свої колекції знаходить свій прояв у відкритті власних музеїв. Наприклад, на території України такий музей уже відкрито В. Пінчуком під назвою «ПінчукАртЦентр», (2006 р., м. Київ) та деякими іноземними колекціонерами.

Таким чином, указані зміни нададуть можливості захистити правовідносини, що складаються з приводу обороту таких об'єктів цивільних прав, як культурні цінності.

Отже, можемо зробити висновки, щодо регулювання цивільного обороту такі, як:

У законодавстві України, крім поняття «культурні цінності», використовуються такі терміни, як «культурна спадщина», «пам'ятка культурної спадщини», «національне культурне надбання», «нематеріальна культурна спадщина», «об'єкти культурного призначення». Усі визначення зазначених понять з юридичної точки зору є практично недиференційованими, взаємопоглинаючими та взаємозамінними.

Ознаками культурних цінностей є: а) унікальність (єдиний і неповторний, в своєму роді, предмет, виключний за своїми художніми та іншими якостями чи такий, що став великою рідкістю, виготовлений ручним способом в індивідуальному порядку); б) значимість для суспільства; в) особливий правовий режим.

Поняття «культурні цінності» можна визначити як унікальні рухомі чи нерухомі речі, створені людиною та значимі для широкого кола суб'єктів цивільного права. У зв'язку з цим пропонується доповнити ЦК України новою статтею 193-1 «Культурні цінності» та закріпити в ній зазначене поняття.

У Законі України «Про охорону культурної спадщини» слід передбачити цивільно-правову відповідальність власника культурної цінності, яка перебуває на державному обліку, за її незаконне умисне знищення у вигляді відшкодування у дохід держави її повної вартості на момент знищення.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Леонтьєва Ліна Віталіївна.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

А.А. Ахметова
(Жезказган, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ САМООЦЕНКИ НА РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ЭТАПАХ

Проблемы самосознания и самооценки рассматриваются в психологии с разных подходов: личностный, структурно-динамический, деятельностный, функциональный, психотерапевтический и гуманистический. То, что в работах наших психологов определяется как самооценка и самоотношение, в зарубежной психологии называется «Я-концепция».

У ребенка, стремление к самопознанию и самооценке возникает впервые в общении с близкими взрослыми, которые относятся к младенцу, как к будущей личности и существу, уже одаренному сознанием.

На протяжении первых семи лет жизни развитие потребности в общении с взрослыми, а с трех лет - и со сверстниками обуславливает формирование отношения ребенка к себе. В фундаменте коммуникативной потребности лежит стремление ребенка к доброжелательному вниманию других людей, а над ним надстраивается в последовательном порядке стремление к сотрудничеству, уважению и к общности мнений и оценок с окружающими людьми. Удовлетворив эти стремления, ребенок получает возможность оценить свои успехи и недостатки с помощью сверстников и взрослых в разных сферах активности.

В контактах с взрослыми, ребенок оценивает себя путем сравнения с идеалом; в контактах со сверстниками - путем сравнения с равными себе существами. Оба способа одинаково необходимы ему для развития самопознания, хотя и обеспечивают последнее по-разному [1, с. 24].

Представление же младшего школьника о себе и его самооценка строятся преимущественно на оценках, которые он получает от взрослых, прежде всего от родителей и учителя, хотя ему и приходится иногда делать выводы из некоторых своих поступков. Однако думать о себе ребенку неинтересно, он не испытывает в этом особой необходимости. [1, с. 29].

Однако, интерес к себе и другим людям возникает только в подростковом возрасте. Думая об окружающих людях, подросток сравнивает себя с ними. Установка на сравнение себя с другими людьми выражена у подростка очень ярко. Особое внимание привлекают поступки - себя и других людей. Подросток оценивает собственные поступки, пытается понять, к чему они привели или приведут в будущем. Он желает осознать свои особенности («Почему я такой»), выявить свои недостатки - эта потребность возникает из необходимости «правильно вести себя в обществе», верно построить свои отношения со сверстниками и взрослыми, быть в состоянии отвечать требованиям других людей и на свои собственные. Знать себя - неперемennое условие для того, чтобы достичь целей, которые ценны и важны. Именно поэтому подросток сначала особенно озабочен своими недостатками и хочет избавиться от них. Он нацелен на положительное в другом человеке, готов брать с него пример. Такое внимание к своим недостаткам и потребность преодолеть их сохраняются на протяжении всего подросткового возраста.

Младшие подростки особенно не размышляют о своих достоинствах. Но со временем возникает стремление разобраться в особенностях своей личности в целом - и в своих минусах, и в своих плюсах. Возникновение потребности в знании собственных особенностей, интереса к себе и размышления о себе - характерная особенность подростка.

Преобладающие образцы для подростков - реальные люди, а не литературные герои. Среди многих качеств, привлекающих ребят в тех людях, на которых они хотят быть похожи, на первом месте стоят нравственные качества, затем качества мужественности. Сверстника подростков привлекают в общем те же качества, что и в образцах-взрослых. Однако очень важно, что именно со сверстником подросток сравнивает себя, именно его избирает образцом, на который стоит равняться, потому что подростку легче сравнивать себя со сверстником, чем со взрослым. Привлекательные качества взрослый обнаруживает во взрослых делах и во взрослых отношениях, и поставить себя на его место подростку еще трудно. И вообще взрослый - это образец, практически трудно достигаемый для подростка, а сверстник, особенно одноклассник, близок ему во многих отношениях. Сверстник - это своего рода мерка, которая позволяет подростку оценить себя с учетом вполне реальных возможностей: ведь у другого, его сверстника, возможности такие же, только он лучше использует их, значит, на него можно прямо равняться. Это очень важно, так как равняться прямо на взрослого подросток часто не в состоянии.

Таким образом, самооценка подростка складывается под влиянием сравнения себя со сверстниками, собственно суждений сверстников и оценок взрослых.

С возрастом представление о себе расширяется и углубляется, возрастает самостоятельность в суждениях о себе. Младшие подростки видят разные свои недостатки, но у многих самооценка возможностей завышена: они считают себя способными сделать то, что в действительности сделать не могут. Многие пятиклассники еще не умеют правильно оценить уровень своих знаний и умений, а также увидеть, насколько трудна стоящая перед ними задача: первое оценивается выше, второе - ниже того, что есть на самом деле. Это особенность ярко видна при решении разного рода математических задач.

Сообразительность - важный показатель в глазах подростков, важный показатель способности, поэтому в оценках и самооценках это существенный критерий. Было обнаружено, что примерно у половины подростков самооценка не совпадает с действительными результатами, причем в подавляющем большинстве случаев она является завышенной. Наряду с этим было обнаружено, что взрослые - учителя и родители - склонны, напротив, занижать оценку возможностей подростков [2, с. 35].

Для самооценки десятиклассников характерны типично юношеские особенности - она относительно устойчива, высока, сравнительно бесконфликтна. Дети именно в это время отличаются оптимистичным взглядом на себя, свои возможности и не слишком тревожны.

В одиннадцатом, выпускном классе ситуация становится более напряженной. Жизненный выбор, который в прошлом году был достаточно абстрактным, становится реальностью. Часть старшеклассников и в этой ситуации сохраняет «оптимистичную» самооценку. Она не слишком высока, в ней гармонично соотносятся желания, притязания и оценка собственных возможностей. У других старшеклассников самооценка высока и глобальна - охватывает все стороны жизни; смешивается желаемое и реально достижимое.

Другая группа отличается, напротив, неуверенностью в себе, переживанием того разрыва между притязаниями и возможностями, который ими ясно осознается. Их самооценка низка, конфликтна. В этой группе много девочек. В связи с изменениями в самооценке в XI классе повышается тревожность.

Несмотря на некоторые колебания в уровнях самооценки и тревожности и разнообразие вариантов личностного развития, можно говорить об общей стабилизации личности в этот период, начавшейся с формирования образа своего «Я» на границе подросткового и старшего школьного возрастов.

Старшеклассники в большей степени принимают себя, чем подростки, их самоуважение в целом выше. Интенсивно развивается саморегуляция, повышается контроль за своим поведением, проявлением эмоций. Настроение в ранней юности становится более устойчивым и осознанным. Дети в 16-17 лет, независимо от темперамента, выглядят более сдержанными, уравновешенными, чем в 11-15 лет [2].

Таким образом, выявив возрастной этап ярко выраженной самооценки мы рассмотрели также причины обращения к самооценке.

Как показывает изучение литературы и наблюдения, существуют три мотива для обращения к самооценке: понимание себя (поиск точных знаний о себе, равно как положительных, так и отрицательных), повышение собственной значимости (поиск благоприятных знаний о себе) и самопроверка (поиск истинных знаний о себе).

Если мы хотим получать только положительную информацию о себе, следовательно, наше самооценка легко повышается с помощью внешних обстоятельств. Например, любое событие, которое создает хорошее настроение, обычно повышает общий уровень самооценки. Мы чувствуем себя хорошо, и поэтому у нас возникают положительные чувства по отношению к себе. Даже одежда, которая нам нравится, может увеличивать уровень самооценки, таким образом, самооценку достаточно легко повысить экспериментальным образом, например, когда участникам исследования намеренно сообщается, что они хорошо справились с заданием, их уважение к себе повышается.

Люди с низким уровнем самооценки более других склонны к самозащите. Они также хотят получать положительную информацию и повышать самооценку, но лишь тогда, когда поиск этой информации не связан с риском. Т.е. они проводят социальное сравнение, только будучи уверенными в успехе. Люди с высоким уровнем самооценки стремятся к социальному сравнению даже с риском для себя.

Другой подход к объяснению причин интереса к самооценке связан с теорией управлением страхом, согласно которой высокий уровень самооценки успокаивает открытый страх смерти. Теория предполагает, что основной мотив нашей жизни - избежать смерти и всего, что с ней связано; сохранение высокого уровня самооценки является основным средством, к которому мы обращаемся, чтобы выполнить эту задачу [1].

Мы рассмотрели формирование самооценки личности в течение дошкольного возраста, младшего школьного, подросткового и юношеского возраста. Поскольку изучение особенностей развития самооценки в эти возрастные периоды позволяет определить на каком возрастном этапе установка на сравнения себя с другими людьми очень ярко выражена.

Таким образом, на протяжении первых семи лет жизни ребенок оценивает себя путем сравнения с идеалом или с равными себе; у младшего же школьника самооценка строится преимущественно на оценках, которые он получает от взрослых (родителей, учителей), но это не имеет особой значимости. Уже в подростковом возрасте возникает интерес к себе и другим людям особенно ярко. С возрастом представление о себе расширяется и углубляется, возрастает самостоятельность в суждениях о себе. У детей в старшем школьном возрасте самооценка относительно устойчива, высока, сравнительно бесконфликтна.

Литература:

1. Захарова А.В. Психология формирования самооценки. - Минск, 1993.
2. Фельдштейн Д.И. Психология современного подростка М.: Педагогика, 2002. – 114 с.
3. Рабочая книга школьного психолога /под ред. Дубровиной И.В.- М: Просвещение, 1991. - 352 с.

Научный руководитель:

к.п.н, доцент Ахметкаримова К.С.

А.А. Жетписбаева, Н.М. Федченко
(Жезказган, Казахстан)

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ

Актуальной проблемой функционирования вуза является создание условий для успешной адаптации первокурсников к обучению, что способствует сохранению контингента студентов и обеспечивает качество их профессиональной идентификации.

Теоретической основой понятия «адаптация» является представление о ней как о постоянном процессе активного приспособления индивида к условиям окружающей среды, затрагивающей все уровни функционирования человека [1]. В зависимости от уровня взаимодействия человека со средой тот или иной автор рассматривает различные *виды* адаптации. Физиологическая адаптация (перестройка соответствующих систем организма – Н.Е. Введенский, И.П. Павлов, М.И. Сеченов, А.А. Ухтомский и др.); психологическая адаптация (приспособление к условиям и задачам на уровне психических процессов – П.К. Анохин, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, А.М. Прихожан); социальная адаптация (система овладения новыми общественными связями – Т.К. Дичев, В.А. Сластенин, Б.Г. Турусбеков).

Следует отметить, что в психологии и педагогике проблема адаптации рассматривается с помощью категории предметной деятельности и понятия «присвоение», под которым понимается овладение личностью общественно выработанными способами ориентации в предметном мире и средствами его преобразования. Категория адаптации как «приспособление» предполагает активность человеческой деятельности, направленной на то, чтобы удовлетворить требования внешней и внутренней среды индивида.

Понятие «активность» раскрывается в связи с применением принципа детерминизма (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.). С.Л. Рубинштейн, в частности, разрабатывая данный принцип, развивает тезис о единстве сознания и деятельности.

Разработка указанных положений применительно к различным уровням психического нашла отражение в категориях «переживание» (Л.С. Выготский), «личностный смысл» (А.Н. Леонтьев), «отношение человека» (В.Н. Мясищев), «установка» (Д.Н. Узнадзе).

Названные категории и связанные с ними концепции указывают на ту интегративную работу, которую выполняет психическое в процессе избирательного превращения всеобщих форм и условий жизнедеятельности в формы субъективного значения и последовательной регуляции на их основе деятельности личности.

Наше исследование затрагивает процессы социально-психологической адаптации студентов, поэтому важным для нас является мнение ученых о разграничении понятий социализации и адаптации. Так, определение научного смысла адаптации личности возможно только на основе понятия онтогенетической социализации, если оно, в свою очередь, правильно отражает тот реальный и сложный процесс, благодаря которому индивид превращается в личность, обладающую некоторыми основными чертами личностной зрелости.

Социализация понимается, с одной стороны, как усвоение индивидом социального опыта путём вхождения в социальную среду, систему социальных связей, а с другой стороны – процесс воспроизводства системы социальных связей индивидом за счёт его активной деятельности, активного включения в социальную среду.

Адаптация является одной из сторон процесса социализации, который непременно переживает каждый индивид в ходе своего взросления. Собственно, социализация определяется как процесс влияния социальных условий на жизнедеятельность индивида с целью включения его в качестве дееспособного субъекта в систему общественных отношений.

Нам близка позиция В.А. Петровского, который отмечает, что «в самом общем виде развитие личности человека можно представить, как процесс её вхождения в новую социальную среду и интеграции в ней» [6, с. 62] и, ориентируясь на концепцию персонализации для построения модели развития личности, представляет адаптацию как первую фазу личностного становления индивида, вступающего в относительно стабильную социальную общность. В.А. Петровский указывает на то, что каждому из моментов акта персонализации соответствует особый процесс: *адаптация* – присвоение индивидом социальных норм и ценностей, становление социально-типического; индивидуализация – открытие или утверждение «Я», выявление своих склонностей и возможностей, особенностей характера, становление индивидуальности; интеграция – изменение жизнедеятельности окружающих людей, становление всеобщего. Переход на следующую возрастную стадию не является спонтанным, он обусловлен объективными общественными историческими условиями, общей социальной ситуацией развития детства, а не истощением возможностей, которыми обладает деятельность на предыдущем этапе, и не фактом «перерастания её ребёнком».

Рассмотрев различные точки зрения психологов и педагогов, считаем, что наиболее точное определение адаптации приводит В.А. Петровский. Под *адаптацией* он понимает первую фазу личностного становления индивида, вступающего в относительно стабильную общность. Эта фаза предполагает усвоение действующих в общности норм и овладение соответствующими формами и средствами деятельности [2, с. 62].

Анализ трудов психологов и педагогов показывает, что к настоящему времени сложились два основных понимания сущности адаптации: а) как *приспособления*, привыкания организма, личности к константным внешним условиям (М.И. Дьяченко, С. Кабеле, Л.Ф. Железняк и др.); б) как *активного взаимодействия* человека и среды, когда личность не только «подлаживается» под требования окружения, но и воздействует на него, вызывая тем самым изменения самой среды (С.С. Муцинов, Л.Г. Егоров, Н.Ф. Феденко и др.).

Второй подход, по нашему мнению, позволяет наиболее адекватно представить всю сложность адаптационного периода студентов – будущих специалистов к новым для них условиям обучения в вузе, выявить его трудности и правильно построить процесс их подготовки к профессиональной педагогической деятельности.

В контексте исследуемой нами проблемы мы разделяем точку зрения Д.Н. Дубровина, который определяет адаптацию как *взаимодействие* личности и социальной среды, приводящей к правильным соотношениям целей и ценностей личности и группы, отмечая, что адаптация происходит тогда, когда социальная среда способствует реализации потребностей и стремлений личности, служит раскрытию и развитию её индивидуальности. Результатом успешного приспособления студентов к новым условиям, по мнению Д.Н. Дубровина, является *адаптированность*, складывающаяся из следующих компонентов:

1. «*Адаптация*». Индивид не только принимает нормы и ценности социальной среды, но и строит на их основе свою деятельность и отношения с людьми, главной целью становится полная самореализация, круг общения и интересов значительно расширяется. «*Самопрятие*». Отражает степень дружественности-враждебности по отношению к собственному «Я», которая выражается в способности личности оценивать сильные и слабые стороны. В содержательном плане шкала на позитивном полюсе объединяет одобрение себя в целом и в существенных моментах, доверие к себе и позитивную самооценку. Низкий показатель притяия себя – видение в себе преимущественно недостаточной самооценки, готовность к самообвинению.

2. «*Притяие других*». Отражает уровень дружественности-враждебности к другим людям, на позитивном полюсе – это принятие людей, одобрение их жизни и отношения к себе в целом, ожидание позитивного отношения к себе окружающих. Низкий показатель притяия других – критическое отношение к людям, раздражение, ожидания негативного отношения к себе.

3. «*Эмоциональная комфортность*». Отражает характер преобладающих эмоций в жизни испытуемого. Высокий показатель комфортности – это преобладание положительных эмоций, ощущение благополучия своей жизни; низкий показатель комфорта – наличие выраженных отрицательных эмоциональных состояний.

4. «*Интернальность*». Отражает, в какой степени человек ощущает себя активным субъектом собственной деятельности, и в какой – пассивным объектом действия других людей и внешних обстоятельств. Высокие показатели интернальности говорят о том, что человек воспринимает происходящие с ним события как результат собственной деятельности (вхождение в режим учёбы, способность везде успевать, активность). Низкие показатели интернальности свидетельствуют о восприятии происходящих с человеком событий как результата действия внешних сил (случая, судьбы и др.). Предрасположенность личности к приписыванию ответственности за результаты своей деятельности внешним силам, может проявляться в трудностях самоорганизации.

5. «*Стремление к доминированию*». Отражает степень стремления человека доминировать в межличностных отношениях. Высокие показатели говорят о склонности подавлять другого человека, чувствовать превосходство над другими. Низкие показатели свидетельствуют о склонности к подчинению, мягкости, покорности [3, с. 11].

Проведённое нами исследование особенностей адаптации по методике К. Роджерса, Р. Даймонда, в котором приняли участие 157 первокурсников ГПИ, позволило выявить все структурные компоненты адаптированности студентов, рассматриваемые нами как итог приспособления студентов-первокурсников к обучению в вузе.

В результате исследования было выявлено, что 72% студентов после двух месяцев обучения являются успешно адаптированными. Это позволяет говорить о том, что студенты-первокурсники принимают нормы и ценности вуза и строят на их основе свою деятельность и отношения с людьми, их главной целью становится полная самореализация, а круг общения и интересов значительно расширяется. Однако констатируется наличие и дезадаптированных студентов (28%), для которых характерно преимущественное принятие норм и ценностей вуза по принципу «быть как все» или неприятие норм и ценностей новой для них социальной среды.

Адаптированные первокурсники чаще проявляют интернальность, т. е. воспринимают происходящие с ними события как результат собственной деятельности (вхождение в режим учёбы, способность везде успевать, активность). Лишь 22% обследованных студентов воспринимают происходящие события как результат действия внешних сил (случая, судьбы и др.), что проявляется в трудностях их самоорганизации.

У большинства студентов преобладают положительные эмоции, ощущение благополучия своей новой жизни. И лишь немногие студенты переживает преимущественно эмоциональный дискомфорт в процессе вузовского обучения.

Значительная часть первокурсников (83%) демонстрирует дружелюбность к другим людям, что свидетельствует о принятии окружения, одобрении их жизни и отношении к себе в целом, ожидание позитивного отношения к себе окружающих. Однако 17% первокурсников испытывают критическое отношение к людям, раздражение, ожидание негативного отношения к себе.

Большинство студентов-первокурсников (90%) обнаруживают позитивный полюс самопрятия, что отражает степень дружелюбности по отношению к собственному «Я», выражающуюся в их способности оценивать свои сильные и слабые стороны. Лишь 10% студентов свойственна недостаточная самооценка, что говорит об их готовности к самообвинению.

Незначительная часть студентов-первокурсников (31%) отличается низкими показателями стремления к доминированию в межличностных отношениях, что свидетельствует об их склонности к подчинению, мягкости и покорности.

Таким образом, общая картина складывающегося адаптационного периода студентов-первокурсников в целом является благоприятной. Однако анализ экспериментальных данных позволяет констатировать, что 28% студентов не используют свои адаптационные возможности в полной мере и являются группой риска. В связи с этим, усилия преподавателей вуза, кураторов студенческих групп, директората должны быть объединены и направлены на определение трудностей адаптационного процесса, их причин и возможных путей преодоления.

Литература:

1. Айзенк Х.Ю. Невроз, конституция и личность. – М., 1984. – 362 с.
2. Ротенберг В.С., Аршавский В.В. Поисковая активность и адаптация. - М., 1984. - 192 с.
3. Шибутани Т. Социальная психология. / Т. Шибутани. – Ростов н/Д., 2008. – 544 с.

Научный руководитель:
к.п.н., доцент Абибаева Р.Ш.

Надія Ільницька
(Дрогобич, Україна)

ПСИХОЛОГІЯ ТЕРОРИЗМУ

В сучасному цивілізованому світі людина, перебуваючи в комфортних умовах проживання, мусить сплатувати за це страхом перед різноманітними небезпеками, серед яких не тільки небезпеки захворювання такими хворобами як рак, СНІД, COVID-19, а й загроза тероризму. Для України проблема тероризму існує на окупованих Росією українських територіях. При існуванні зброї, за допомогою якої можна знищити велику кількість людей, і враховуючи стан розвитку науки та техніки, мусимо визнавати наявність цієї проблеми у всьому світі. Адже, події, що сталися 11 вересня 2001 р. у США, ще раз привернули увагу всіх країн світу до тієї величезної небезпеки, якою є для існування людства міжнародний тероризм. В умовах великомасштабних трансформацій, зумовлених глобалізацією у суспільно-політичній та економічній сферах, він перетворюється на реальну планетарну загрозу.

Тому актуальність обраної теми полягає в тому, що постійно зростає загроза життю «простої людини». Ця проблема є відносно новою для фундаментальних наук, тому мало досліджена з психологічної точки зору. Дана стаття має два завдання, а саме:

1) аналіз тероризму через застосування принципів маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю;

2) висвітлення основних методів психологічного впливу терористів.

Насамперед, терор – це політика залякування [3]. Існує три основні види тероризму: політичний, релігійний та кримінальний. Можна говорити і про можливість біологічного, ядерного, інформаційного терору. У всіх цих випадках використовується для досягнення певних цілей страх, як потужний момент маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю. Ці моменти вивчаються такими дослідниками, як С. Г. Кара-Мурза, Е. І. Головаха, Н. В. та ін. [1–2]. Саме тому, що тероризм прагне створити атмосферу тотального страху серед населення, він є психологічним явищем. А одним із шляхів здійснення психічного впливу є маніпулювання людською свідомістю.

Потрібно наголосити, що психічний вплив шляхом маніпулювання здійснюється приховано, так, щоб не бути поміченим [5, с. 10–15]. При терористичному акті люди здогадуються про таку маніпуляцію, перебуваючи під впливом страху від її наявності, але не усвідомлюють, звідки саме очікувати цього впливу. А з другого боку саме через знання про факт маніпуляції настає чинник терористичного маніпулювання.

З огляду на те, що в попередніх абзацах йшла мова про страх, розглянемо страх, як чинник маніпуляції. Це почуття є дуже давнім в історії людства. Так само, як США і СРСР довгі роки використовували для маніпулювання думкою своїх громадян страх ядерного вибуху, так і терористи різних мастей використовують це людське почуття для маніпулювання свідомістю людини і досягають своєї мети завдяки тому, що цей страх в багатьох випадках призводить до паніки. Адже доведено, що не водневі і

атомні бомби СРСР становили найбільшу небезпеку для США, а саме паніка, яка б виникла у разі війни, нанесла б величезної шкоди.

Існують різноманітні шляхи та принципи маніпулювання свідомістю людини. Маніпуляція здійснюється через інформацію, яку надають людям за допомогою слів, жестів, засобів масової інформації (друкованих текстів, радіо, телебачення, інтернету), образів (картин, фотографій, кіно, театру). Існує ефект 25 кадру (або "кадру-невидимки"), який використовується не тільки у відео-, але й аудіоряді. Принцип звукових зрізів, або принцип квантування звуку за часом використовують у сфері цифрової технології опрацювання звуку. Особливо гостро ця проблема стосується дітей-телеглядачів [3]. Тут можна говорити і про такі маніпуляційні прийоми, як подвійний вплив. Здійснюється це так: маніпулятор спрямовує процес уявлення у потрібне для нього русло, повідомляючи інформацію відкрито з одночасним посиланням «закодованого сигналу», щоб ним вплинути на людину і викликати такі емоції, як образ. А цього можна досягти також, руйнуючи певні образи і уявлення, а також замінюючи їх іншими. Крім того, не змінюючи переконань і оцінок людини, можна змінити об'єкт оцінки, об'єкт судження. Прикладом цього є «коментована преса». Цей прийом застосовується так: коментатор повідомляє про події і пропонує декілька варіантів «правильних» пояснень. Тоді свідомість людини оцінює об'єкт по-іншому і людина знаходить того винуватця, який потрібен маніпуляторам.

Звідси видно, що особливістю маніпуляції як механізму впливу на психіку людини, є не тільки потреба зруйнувати сталі уявлення й ідеї, але й сформувати нові ідеї, цілі, бажання, дестабілізуючи здоровий глузд людини, знову ж таки, викликавши паніку у думках і сумніви у правдивості життєвих позицій.

Прикладом цього може бути терор більшовиків, який став здійснюватися перш за все проти винуватців економічного, а не політичного хаосу: «розстріл на місці». Відома також вказівка про проведення безжалісного масового терору проти куркулів, священників і білогвардійців. Саме тоді революційний терор вперше в історії був названий масовим. 2 вересня 1918 року була прийнята резолюція: «На білий терор ворогів робітничо-селянської влади робітники і селяни відповідатимуть червоним терором проти буржуазії та її агентів». [6, с. 89].

Ще одна особливість маніпуляції стосується природної мови суспільства. Ми є свідками того, як штучно конструюється мова, як розривається зв'язок із священністю древніх змістів та сенсів. Древня людина через мову, яка складалася із слів, що характеризували явища і предмети, які вона могла відчутти, понюхати, відчувала опору у тодішньому світі. Сучасна людина цієї опори позбавляється знову ж таки через мову, через слова, які вона чує в багатьох випадках з мікрофону і які не надають їй чуттєвої опори. Такої думки дотримується М. Хайдеггер. Певною мірою тому при маніпуляції використовуються прийоми, які повертають людину до її прадавніх коренів. І добиваються цього, використовуючи істерію, страх, невпевненість і терор. Наприклад, гітлерівський фашизм використовував давнє мистецтво з'єднувати людей в екстазі через величезне шаманське дійство, ускладнене міццю сучасного техногенного суспільства. При з'єднанні слів із зоровими образами виникла мова, за допомогою якої великий і розважливий народ перетворився на величезну юрбу візіонерів, як це мало місце в ранньому Середньовіччі. Сподвижник Гітлера А. Шпеер згадував, як він використовував зорові образи під час декорації з'їзду нацистської партії в 1934 році: "За високими валами, що відмежовують поле, передбачалося виставити тисячі стягів усіх місцевих організацій Німеччини, які б за командою десятками колонами ринули десятками проходами між рядами низових секретарів. При цьому і стяги, і блискаючі орли на древках мали так підсвітити потужними прожекторами, що вже завдяки цьому відбувався дуже сильний вплив. Але й цього, на мій погляд, було недостатньо. Якось випадково мені довелося бачити наші нові зенітні прожектори, промінь яких піднімався на висоту декількох кілометрів, і я випросив у Гітлера 130 таких прожекторів. Ефект перевершив політ моєї фантазії. 130 різко окреслених світлових стовпів, на відстані лише 12 метрів один від одного, навколо всього поля піднялися на висоту від шести до восьми кілометрів і злилися там, нагорі, у сяюче небесне склепіння, через що виникло враження гігантського залу, в якому окремі промені виглядали немов величезні колони уздовж нескінченно високих зовнішніх стін. Інколи через цей світловий вінок пропливала хмара, надаючи і без того фантастичному видовищу елемент сюрреалістично відображеного міражу" [4, с. 58].

Таким чином, основним чинником психологічного тероризму можна вважати вплив на емоційну сферу людини, а механізм психологічного тероризму виявляється у площині інформаційної теорії емоцій. Психологічний тероризм можна вважати одним із аспектів маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю.

Перераховані види маніпуляцій використовують терористи всіх мастей. Крім того «і політичні, і релігійні, і кримінальні терористи прагнуть створити паніку в суспільстві, дезорієнтувати і дезорганізувати роботу державних органів» [7, с. 4] за допомогою таких методів впливу на заручників:

1) елементи залякування через демонстрацію своєї сили та великої кількості озброєння (постійна погроза вибухом, постійні погрози зброєю, застосування зброї, застосування зброї на ураження, розміщення серед заручників осіб, обвішаних вибухівкою («шахідів»); катування заручників);

2) психологічні методи посилення занепокоєння з метою доведення окремих осіб до істеричного стану (сорткування заручників; депривація сну та дезорієнтація в часі; використання дітей для досягнення своєї мети; обіцянки відпустити частину заручників або відпускання частини заручників; розповсюдження специфічних запахів у приміщення (газу і ін.); мовчазно-агресивна та відверто-ворожа поведінка

злочинців; демонстрація своєї переваги над заручниками; відсутність їжі та питної води у заручників; обмеження можливості справляти свої природні потреби. дотримуватись правил особистої гігієни, задовольняти деякі звички; перебування тривалий час на одному місці);

3) повна інформаційна ізоляція та дезінформація заручників (відбирання мобільних телефонів, заборона дивитися телевізор, слухати радіо; голосові повідомлення з фальшивою інформацією або залякуваннями, трансляція національних мотивів; вимушені дзвінки, які доводилось робити заручникам своїм близьким по телефону).

Отже, як бачимо з вищенаведеного, тероризм є психологічним явищем. І так, як метод маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю є впливом на психологічний стан людей, так і перераховані методи застосовуються терористами для впливу на психіку людей.

Література:

1. Головаха Е. И., Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. – К.: Абрис, 1994. – 168 с.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – К.: Оріяни, 2000. – 488 с.
3. Ольшанский Д.В. Психология терроризма / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. 2001. – 288 с.
4. Дарчиева Г. С. Террористы в ФРГ (группа Баадера — Майнхофа) / Г. С. Дарчиева, Я. Немеш. — М., 1980.
5. Чалдини Р. Психология влияния. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 272 с.
6. Bell J. B. A time of terror: How democratic societies respond to revolutionary violence. — N.Y., 1978.
7. Ильясов Ф.Н. Терроризм — от социальных оснований до поведения жертв/ Ф.Н. Ильясов// Социологические исследования. – 2007. - №6. – с. 78-86.
8. Дробижева Л.М. Политический экстремизм и терроризм: социальные корни проблемы/ Л.М. Дробижева, э.а. Паин/ Век толерантности. – 2003. - №5. – с. 24

Тетяна Кириченко
(Переяслав, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРЯМОВАНІСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ЗВО

У сучасній вітчизняній і західній гуманітарній науці накопичений значний як емпіричний, так і теоретико-методологічний матеріал в області дослідження туризму. Тривалий час проблема розвитку туризму перебувала переважно у центрі уваги представників західної наукової традиції. Проте, в останнє десятиліття у зв'язку з глобальними соціокультурними трансформаціями туризм стає об'єктом вивчення українських дослідників. Вивчення психологічних основ туристичної діяльності пов'язане, насамперед, із становленням мотиваційної складової.

Проблема досліджень мотивації відноситься до числа найбільш складних проблем психології. Крім того, виявляються деякі істотні протиріччя між поглядами вчених-психологів на мотивацію поведінки людини, як соціально-орієнтованої особистості. Пошуки мотивів і бажань – справа делікатна людина часто маскує свої справжні, щирі мотиви поведінки. Знання мотиваційної сфери суб'єкта туристичної діяльності допомагає зрозуміти та усвідомити мету та кінцевий результат дій, вчинків і поведінки людини в цілому.

Якщо розглядати професійну діяльність на рівні реального носія – конкретної людини, суб'єкта то в процесі підготовки туриста до неї не знайти ніяких інших механізмів і засобів, крім механізмів психологічних. Їх закономірності й моделі загальні та спеціально-професійні, соціально-економічні, є засоби, способи, прийоми – адміністративні, фізичні, педагогічні, але всі вони значною мірою, а інколи і вирішальним чином, опосередковані психологічними механізмами та феноменами мотивації.

Слід зазначити, що єдності в позиціях вчених у тому, що складає мотиваційну сферу людини і що повинна пояснювати мотивація, немає. Але не дивлячись на суттєві відмінності в концепціях вчених, мотивація виступає рушійною силою людських вчинків і є фундаментальним методологічним аспектом психологічного аналізу поведінки і діяльності людини.

Саме в динаміці потреби мотивів безпосередньо виявляється тенденція до досягнення індивідом поставленої мети, що зумовлює активність людини як особистості. Проблемою дослідження мотивації займалися такі вчені, як Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, Є.П. Ільїн, В.І. Ковальов, Х. Хекхаузен.

Традиційно в психологічній літературі під поняттям „мотиви” розуміються внутрішні фактори, що спонукають реальну діяльність. Утворення, що розглядаються як мотиваційні, часто використовують як цінності, інтереси, ідеали, переконання тощо. У сучасній психологічній літературі мотивація як психічне явище трактується по-різному. Так, зокрема, вона визначається як сукупність мотивів, факторів, механізмів, процесів, що забезпечують виникнення спонукань, які спрямовують поведінку, як динамічний процес формування мотиву, що є основою вчинку.

Російський психолог Р.С. Немов характеризує поняття „мотивація” двояко: як систему факторів, що детермінують (поведінку/потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, прагнення) і як процес, що підтримує активність поведінки на певному рівні [4].

У західній психології розповсюдженою є думка про те, що мотивація відповідає за спрямування поведінки на мету. Так, Дж. Нюттон характеризує її як особливий процес особистісного інтелектуального перетворення потреб через усвідомлення, пам'ять, уяву та втілення їх у плани, цілі, способи дій з урахуванням можливостей середовища й особистості. При цьому вчений вважає, що поведінка людини спрямовується і визначається наміченим планом та прагненням реалізувати його, досягаючи певної мети, а мотивація виступає як специфічний механізм поведінки людини [5].

Сучасний український психолог Є.П. Ільїн розглядає мотивацію як певну потребу і як поштовх до реальної мети. Він вважає, що між потребою і метою розташовані різні психологічні утворення, які забезпечують свідомий вибір людиною предмета та способу задоволення потреби [3].

Різноманітні підходи до розуміння мотивації пов'язані з проблемою наукового аналізу і тлумачення поняття «мотив». Саме в роботах класиків психології Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва визначається сутність мотиву. Згідно з їх трактуванням, мотиви пов'язані з задоволенням певних потреб, що спонукають до діяльності. Мотиви відрізняються видом потреби, яка в них виявляється, формами, котрих вони набувають, широтою чи вузькістю, конкретним змістом діяльності, в якій реалізуються.

Одним із важливих завдань психологічного аналізу нашої проблеми є пошук і виділення аспектів становлення потенційної мотивації до туристичної діяльності. На наш погляд провідне місце в мотиваційній сфері туриста належить мотивації досягнення. Адже мотивація досягнення є одним із внутрішніх факторів, що підтримує прагнення особистості до досягнення успіху в діяльності. Вона спрямована на вибір важливих завдань, поліпшення результатів скрізь, де є можливість проявити свої здібності та майстерність.

У психологічній літературі мотивація досягнення визначається як змагання особистості з самим собою в здобутті більш високих результатів як загальне прагнення до успіху у всіх сферах діяльності, до переживання успіху в будь-якій значущій для особистості діяльності або не уникнення невдачі. Вона виявляється в постановці перспективних цілей, у тенденції залучатись у довгочасну діяльність, а також в прагненні досягти оригінальних, унікальних результатів і засобів їх виконання. Її ядром є потреба в досягненні. Д. Маклелланд визначив її як змагання в досягненні більш високого рівня з самим собою, а не з іншими [6].

Потреба у досягненні успіхів не є вродженою. Вона складається і формується протягом антогенезу. Дослідження Х. Хекхаузена виявило, що послідовність і наполегливість у досягненні цілей зростає з віком, чітко виявляючись уже у віці 4-5 років. На цей факт звернула увагу у своїх дослідженнях і І.Р. Алтуніна. Школярі, які прагнуть до успіху ставлять перед собою складні завдання, вирізняються ініціативною поведінкою, діють у межах усвідомленого розумного ризику. Потреба в успіху задовольняється тільки при успішному завершенні роботи [3, 9].

Ступінь розвитку потреби в успіху у людей різна. Для людей із сильною мотивацією досягнення мети характерне прагнення до успіху, а для людей із слабкою мотивацією досягнень основний зміст діяльності полягає у прагненні уникнути невдачі. На думку Д. Аткинсона, кожна особистість володіє одночасно обома мотивами: прагненням до успіху та уникненням невдачі. При виборі мети ці мотиви в поєднанні з ситуативними чинниками (імовірність і значущість позитивного й негативного результатів) створюють дві тенденції: прагнення до успіху й уникнення невдачі. Перша розуміється як сила, яка викликає в індивіда дії, що ведуть, згідно з його очікуваннями, до досягнення. Вона виявляється в напрямі, інтенсивності й наполегливості дій. Друга розглядається як сила, яка гальмує в індивіда виконання дій, здатних у його уявленні призвести до невдачі. Прагнення до уникнення невдачі викликає бажання вийти із ситуації, що містить для людини потенційну загрозу негативного завершення подій [3].

Як свідчать дані досліджень М. Юкнат, зміщення рівня домагань вгору чи вниз залежить від інтенсивності пережитого успіху чи невдачі. Виявилось також, що частина досліджуваних у випадку виникнення ризику стурбовані не тим, щоб досягти успіху, а тим, щоб уникнути невдачі. Якщо їм необхідно зробити вибір між завданнями різного ступеня складності, вони обирають або найлегші завдання, або найважчі. Перші – тому, що переконані в успіху (елемент ризику мінімальний), другі – тому, що невдача у цьому випадку буде виправдана неймовірною складністю завдання (при цьому самолюбство не особливо постраждає) [7].

Однак, пристосування до діяльності полягає не тільки в успішності виконання завдання, а й задоволенні своєю діяльністю. Тому не менше значення має третя сторона мотивації досягнення – це рівень таких досягнень, яким особистість може задовольнятися [8].

Численні дослідження підтверджують, що мотивація досягнення при повторному успіху зростає, а при повторних невдачах знижується, причому, вирішальним фактором є не об'єктивний успіх чи неуспіх сам по собі, а оцінювання людиною своїх досягнень як успішних чи неуспішних. Якщо завдяки позитивному ставленню до діяльності й позитивним мотивам, студент ставить перед собою завдання, які не відповідають його можливостям, то за певних умов, в результаті повторних невдач, він знижує рівень вимог до себе, поки не досягає успіху й задоволення. І навпаки, якщо завдяки недостатньо позитивному ставленню до діяльності поставленні завдання нижчі від можливостей індивіда, то в результаті повторних досягнень, за певних психологічних умов, підтверджується рівень вимог до себе, виявлені зусилля для

виконання завдання викликають задоволення. Таким чином посилюється позитивне ставлення до діяльності [2, 3, 10].

Отже, лише об'єктивний результат діяльності ще не визначає переживаних успіху й невдач. Важливе значення має суб'єктивний чинник, що стосується позитивної мотивації та відношення до діяльності, співставлення досягнутих результатів та соціальних норм досягнень (причому, результатів найбільший вплив має не словесне формування цих соціальних норм для даних завдань, а реальні результати, досягнуті соціальною групою при виконанні цих завдань), самооцінка студентом своїх можливостей. Якщо досягнення значно нижчі від того, що особистість вважає важливим для себе, то вони не переживаються як успіх, а якщо невдало виконуються завдання, які особистість вважає вищими від своїх можливостей, то це не переживається як невдача. У зв'язку з цим, можна констатувати, що вплив успіху та невдач на діяльність залежить від самооцінки студента, її адекватності чи неадекватності. Але слід пам'ятати, що в деяких випадках, вплив успіху та невдач на людину такий великий, що вона взагалі не може адекватно реагувати, відмовляється від виконання завдання.

Зауважимо, що в психолого-педагогічному розумінні успіх – це, передусім, результат продуманої, підготовленої стратегії педагога, що втілюється у відповідну тактику навчально-виховного процесу.

У парадигмі особистісно зорієнтованого навчання (І.Д. Бех) зміст діяльності педагога полягає в тому, щоб створювати кожному учневі ситуацію успіху. Однак, не викликає сумнівів той факт, що успіх студенту може створити тільки той педагог, який сам відчуває радість успіху. Досягти співпадання успіху студента й педагога можна лише за умови їхньої співпраці при реалізації особистісного підходу в навчально-виховному процесі.

Спираючись на погляди Л.С. Виготського і його послідовників, зазначимо, що активність особистості проявляється в різноманітних формах діяльності: навчально-пізнавальній, трудовій, естетичній, у спілкуванні. В структурі цих форм активності успіх може виступати у різному вигляді: успіх-мотив, успіх-прагнення, успіх-потреба, успіх-цінність. Успіх завжди позитивно емоційно забарвлює навчально-виховний процес і є однією з умов активації розвитку мотивації студентської молоді до туристичної діяльності.

Прагнення до успіху отримує статус мотиву діяльності у процесі взаємодії студента з об'єктами навколишнього світу. Стан констатуючого успіху з'являється в емоційно-вольовій сфері особистості тільки в тому випадку, коли очікування студента, його самооцінка співпадають з оцінкою оточуючих (педагога, колективу), тобто, коли рівень домагань особистості студента відповідає реальним досягненням у ході педагогічного процесу. Успіх, як результат реалізації студентом своїх можливостей в ході реалізації туристичної діяльності, визначає активізацію особистісного розвитку.

Таким чином, ставлення мотиваційної сфери особистості студента залежить від різноманітних чинників (соціальних, економічних, педагогічних, політичних), які можна класифікувати за різними ознаками. Загальновизнано, що туристична діяльність не тільки вдало вирішує оздоровчі, пізнавальні завдання, а й сприяє розвитку особистості студентської молоді. В структурі особистості мотиваційна сфера займає провідне місце і є рушійною силою людських вчинків. Саме в динаміці потреб і мотивів безпосередньо виявляється тенденція до мотивації досягнення, що зумовлює активність людини як особистості. Переживання студентом успіху у туристичній діяльності, радості, задоволення від того, що результат якого особистість прагнула досягти у своїй діяльності виконано, або співпав з її очікуваннями, або ж перевершив їх, сприяє формуванню у студентів стійких позитивних почуттів, а також нові, сильніші мотиви діяльності, змінюється рівень самооцінки, самоповаги. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що оптимально організована туристична діяльність сприяє розвитку високого рівня мотивації досягнення успіху, відкриває величезні можливості особистості і несе невичерпний заряд людської духовної енергії.

Подальші напрями нашого дослідження полягатимуть у вивченні мотивів успіху та невдач, ступеня готовності особистості студента до ризику в умовах туристичної діяльності та їх впливу на розвиток рівня домагань студентської молоді.

Література:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения личности. Москва: Мысль, 1978. 158 с.
2. Вилюнас В.П. Психологические механизмы мотивации человека. Москва: Из-во Моск. ун-та, 1990. 225 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 512 с.
4. Немов Р.С. Психология. Учебник для студентов высш. учеб. зав. В 3 книгах. 2-е изд. Москва: Просвещение, 1995. – Т.1. – С. 390-418.
5. Ньюттен Ж. Мотивация: экспериментальная психология / Под ред. П.Фресс, Ж. Пиаже. Москва: Прогресс, 1975. Вып. 5. 315 с.
6. Олесьюк Н.В. Формирование мотива и мотивации достижения успехов у детей 4-5 летнего возраста. автореф. дисс...канд. психол. наук. Москва, 2007. 25 с.
7. Орлов Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза. Москва: Просвещение, 1984. 204 с.
8. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия. Москва: Эксмо. 2005. С. 619-620.
9. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2 т.: Пер. с нем. Москва: Педагогика, 1986. Т. 2. С. 278-710.
10. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения. Санкт-Петербург, 2001. С. 105-132.

Інна Мазоха
(Ізмаїл, Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ

Актуальність представленого дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на активне обговорення проблеми розвитку soft skills у студентів у вітчизняній і зарубіжній літературі, рівень їх розвитку є недостатнім. У перекладі з англійської мови soft skills позначають «м'які» навички, або «гнучкі» навички. Це комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною областю. Дослідженням проблем «м'яких» і «твердих» навичок в різний час займалися Абашкіна О., Барінова О.В., Гайдученко Е., Марушев А., Давидова В., Жадько Н.В., Чуркіна М.А., Іванов Д., Канардов І., Ключовська І., Мірошніченко А.М., Новіков А.М., Чошанов М.А., Чуланова О.Л., Павлова Є., Сосницька О., Шипілов В., Т. А. Яркова. Серед вітчизняних дослідників питанням розвитку «soft skills» у студентів українських навчальних закладів приділяли увагу К. Коваль, Н. Длугунович, Ю. Лавриш та ін.

Наголошуючи на важливості розвитку в студентській молоді «soft skills», дослідники зазначають, що в більшості професійних закладів освіти України помилково вважають, що лише навчальні дисципліни професійного спрямування забезпечують ефективну роботу фахівця та сприяють його кар'єрному зростанню. Всі дослідники, так чи інакше, розподіляють навички на дві групи: hard skills («тверді» навички) і soft skills («м'які» навички). До цих пір більшість людей вважає, що успіх у професійній діяльності залежить від рівня професіоналізму людини, наділеного низкою ключових якостей, таких як розуміння себе в професії, знання посадових обов'язків, посидючість і ін. Проте сучасні тенденції вказують на те, що сьогодні хороший фахівець той, що вміє мобільно і інтегративно вибирати продуктивний спосіб взаємодії з навколишнім середовищем. На думку Т. А. Яркової, сьогодні «потрібні творчі люди, котрі долають кордони середніх можливостей, активні і заповзятливі» [5].

Сучасні випускники вузів швидко стають непотрібними, оскільки придбаний за роки навчання у вузі набір навичок (hard skills) швидко застаріває, мобільність студента характеризується показником низького рівня, а soft skills не розвинені на належному рівні, і, отже, випускники стають некомпетентними і неконкурентоспроможними на ринку праці. Термін "soft skills" є одним з нових треків динамічно мінливого світу. Мета дослідження - розглянути основні особливості розвитку soft skills у бакалаврів - психологів.

Практично завжди високої оплати і успішного кар'єрного росту домагаються не завжди самі кращі в своїй області фахівці, а навпаки, люди, які володіють «м'якими» навичками, тому розглянемо детальніше soft skills компетенції.

Сьогодні в світі «кліпових можливостей» і інтеграції в системі психолого-педагогічних оцінок особистості та її можливостей «м'які» навички діляться на чотири групи: базові комунікативні навички, або комунікативна грамотність, навички self-менеджменту, навички ефективного мислення, або інтелектуального мислення, управлінські навички, або Форсайт-управління. Базові комунікативні навички, або комунікативна грамотність (вміння слухати, переконувати та аргументувати, вести переговори, проводити презентації, публічні виступи, самопрезентація, командна робота, націленість на результат, діловий лист), які сприяють розвитку відносин з людьми, допомагають підтримувати розмову, ефективно вести себе в критичних ситуаціях при спілкуванні з оточуючими. Навички self-менеджменту (управління емоціями, стресом, власним розвитком, планування, тайм-менеджмент, енергія, ентузіазм, ініціативність, наполегливість, рефлексія, використання зворотного зв'язку), які допомагають ефективно контролювати свій стан, час, процеси. Навички ефективного мислення, або інтелектуального мислення (системне, креативне, структурне, логічне, проектне, тактичне і стратегічне мислення, пошук і аналіз інформації, вироблення і прийняття рішень), які відповідають за управління процесами в голові, допомагають зробити власне життя і роботу більш системними. Управлінські навички, або Форсайт-управління (управління виконанням, планування, постановка задач, мотивування, контроль реалізації завдань, управління проектами, змінами), які відповідають за планування, мотивування, управління власними змінами.

До провідних умінь особистості ХХІ століття Т. Я. Яркова відносить «критичний характер мислення і активність; відкритість всьому новому і вміння в ньому орієнтуватися; комунікативні навички; вміння знаходити і обробляти інформацію; бажання і прагнення постійно самовдосконалюватися та ін. ». Іншими словами, "soft skills" - це навички ефективних комунікаторів і лідерів, необхідні як в повсякденному житті, так і в професійній діяльності.

Н. В. Жадько, М. А. Чуркіна розглядають розвиток soft skills в площині професійних міжособистісних відносин, які передбачають включення в робочий і організаційний контексти підприємства, розуміння і уявлення корпоративних інтересів, постановку і рішення професійних задач. І. Канардов досліджує психологічну складову soft skills і відносить «до числа соціальних навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, роботу в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність та ін.» [1]. Для О. Сосницької soft skills - це комунікативні та управлінські таланти, які, на думку автора, включають «вміння переконувати, лідирувати, управляти, робити презентації, знаходити потрібний підхід до людей, здатність вирішувати конфліктні ситуації, ораторське мистецтво» [2]. Д. Татаурцікова під "soft skills" розуміє уніфіковані навички та особисті якості, що сприяють підвищенню ефективності роботи і взаємодії з

оточуючими людьми, відносячи до цих навичок «управління особистим розвитком, вміння надати першу допомогу, грамотно управляти своїм часом, переконувати, навик ведення переговорів, лідерство і т. д.». В. Шипілов розглядає "soft skills" як «соціально-психологічні навички: комунікативні, лідерські, командні, публічні та інші» [4]. І. Мілевський для опису soft skills використовує концепцію емоційного інтелекту, який визначається «здатністю людини правильно зчитувати обстановку, вловлювати те, чого потребують інші люди, знати їх сильні і слабкі сторони, не піддаватися негативу і бути привабливим для інших».

О.Л. Чуланова визначає м'які компетенції (soft skills) як соціально-трудова характеристику сукупності знань, умінь, навичок і мотиваційних характеристик працівника в сфері взаємодії між людьми, вміння грамотно управляти своїм часом, вміння переконувати, ведення переговорів, лідерства, емоційний інтелект, відповідність вимогам посади і стратегічним цілям організації, це характеристика потенційної якості, що дозволяє описати практично всі елементи готовності персоналу до ефективної праці в заданій ситуації на робочому місці в трудовому колективі [3].

Більшість видів діяльності вимагають певного рівня адаптивності і здатності змінюватися. Важливо вміти поглянути на проблему з різною перспективи і при зміні ситуації коригувати свій робочий процес. Є певні риси і навички, які демонструють здатність до адаптивного підходу. Наприклад, вміння аналізувати ситуацію, сприйнятливість, здатність змінити свою думку, терпіння, навик управління гнівом і орієнтування на рішення проблем.

Практика організації Форсайт-управління з урахуванням комунікативного поля ґрунтується на складанні власного плану розвитку бакалавра. Алгоритм планування визначається наступними важливими предметами: а) в чому розвиватися - цілі (для цього необхідно проаналізувати всі бар'єри на шляху до життєвих або професійних цілям, запросити зворотний зв'язок у авторитетних і референтних людей); б) що розвивати - компетенції / навички (вибір необхідних для досягнення цілей навичок soft skills); в) як розвивати - інструменти розвитку (підбір відповідних інструментів розвитку); г) з ким розвивати - пошук референтної людини, яка зможе дати конструктивну зворотний зв'язок, зможе підтвердити розвиток soft skills і допомогти з вибором розвиваючих дій. Наступним кроком є своєчасне планування різних розвиваючих дій: тренінги та майстер-класи, розвиток на робочому місці (або на проектах), саморозвиток і читання літератури. Розвиваючи soft skills, розвивається адаптивність студентів і їх готовність до взаємодії в майбутній професійній середовищі.

Найбільш актуальними бачаться наступні скіли: Уміння вчитися і переучуватися. Саме ця навичка дозволяє людині адаптуватися до нових умов, освоювати нові навички, нові професії. Уміння працювати в різних командах - великих і маленьких, онлайн і онсайт, багатомовних і мультикультурних. Комунікативні навички - як навички спілкування в різних середовищах (технічних і людських). Перехід на віддалену роботу різко виділив необхідність навички самоорганізації або навіть назовемо його навиком самозайнятості в широкому сенсі: вміння організовувати самостійно весь свій робочий процес, своє дозвілля, режим дня і відпочинку, робочий простір, особисті та професійні комунікації. Найлегше придбаваються (і найлегше губляться) знання, як якийсь обсяг інформації. Трохи складніше здобуваються конкретні інструментальні навички. Необхідна практика і умови для розвитку і закріплення навички; середовище, яке буде підтримувати потрібний прояв навички. Найважче - розвивати навички, які спираються на наші внутрішні переконання і установки. У цьому випадку наші цінності і переконання або підтримують необхідний навик, або блокують.

Адаптивність - вміння знаходити «золоту середину», вибирати способи дії в залежності від ситуації, без прив'язки до шаблонів, але при цьому зберігати рівновагу.

Таким чином, в процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців варто звертати увагу на формування soft skills незалежно від напрямку підготовки. Сьогодні професія психолога дуже актуальна і затребувана, від фахівців даного профілю потребується великий набір професійних знань і умінь, але, крім цього, вони повинні володіти системою soft skills. В процесі підготовки фахівців у ВНЗ розвинути «м'які навички» можуть спеціалізовані дисципліни, але для успішного формування вміння грамотно використовувати ці навички в робочих ситуаціях студенти протягом усього періоду навчання в вузі повинні їх практикувати, беручи участь в різних проектах, тренінгах, виконуючи командну роботу та ін. В сучасних умовах soft skills не тільки доповнюють hard skills, але і створюють нові можливості, які сприятимуть розвитку і формуванню професіоналізму.

Не менш потужним ресурсом для розвитку соціальних навичок, які також розвиває ЗВО, є позаурочна соціальна діяльність студентів, пов'язана з практикою волонтерства і самоврядування. Великий потенціал для розвитку «soft skills» має проектна діяльність. Підприємницькі бізнес-проекти вирішують не лише освітні, але і соціальні управлінські завдання, акумулюючи в собі величезні можливості для розвитку «soft skills». Подібні ініціативи для студентів є однією з кращих форм інвестицій у своє майбутнє. Отже, розвиток і напрацювання «soft skills» для студентів – об'єктивна вимога сучасного ринку праці. Керівництво ЗВО має реагувати на ці запити, а в світлі ширшої автономії університетів у частині формування навчальних програм необхідно проявляти ініціативу та запроваджувати відповідні нові навчальні програми підготовки з метою охоплення всього спектру розвитку «м'яких» навичок у студентів під час навчання.

Література:

1. Жадько Н.В., Чуркина М.А. Управленческая эффективность руководителя / Н.В. Жадько, М.А. Чуркина, - М.: Альпина Бизнес букс. - 2009, - 265 С.
2. Сосницкая О. SOFT SKILLS: мягкие навыки твердого характера: [Електронний ресурс]. / О. Сосницкая // Режим доступу: <http://best.ru/ru/blog/13.>
3. Чуланова О.Л. Компетентный подход в работе с персоналом: теория, методология, практика: монография / Чуланова О.Л. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 292 с.: 60х90 1/16. - (Научная мысль)].
4. Шипилов В. Перечень навыков soft skills и способы их развития. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (дата 15.08.2018). – Название с экрана.
5. Яркова Т.А., Черкасова И.И. Формирование гибких навыков у студентов в условиях реализации профессионального стандарта педагога. Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates. 2016; Т. 2, № 4: 222 – 234.

Людмила Прокоф'єва
(Ізмаїл, Україна)

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

У сучасному суспільстві, в якому відбуваються динамічні зміни, актуалізується потреба в цілеспрямованому вивченні умов збереження стабільності самої людини. Проблема збереження психологічного здоров'я наших громадян, особливо тих, хто безпосередньо перебуває в травмуючих ситуаціях і ситуаціях хронічного стресу за останні п'ять років, є найбільш актуальною. Саме тому перед фахівцями в галузі психологічних, медичних і соціальних наук актуалізується потреба в глибокому, цілеспрямованому вивченні умов збереження психологічної стабільності та резильєнтності людини. Дослідження резильєнтності та створення її відповідної моделі є актуальним і суспільно значущим для психологічної науки і практики. Це потребує інноваційних підходів і сформованої теоретико-методологічної бази, яка дасть змогу суттєво розширити розуміння цього феномену і розробити алгоритм формальних заходів з розвитку резильєнтності.

Останнім часом інтерес до концепції резильєнтності (resilience) помітно підвищився. У сучасних дослідженнях життєздатність (resilience) систем займає все більш помітне місце. Дослідження питань резильєнтності в основному є міждисциплінарними.

Аналіз вітчизняних досліджень [1; 2 та ін.] дозволив помітити, що в українських психологічних дослідженнях феномен резильєнтності недостатньо вивчений. В вітчизняних роботах можна знайти теоретичні підходи до визначення даного поняття, характеристику резильєнтності як освітньої або професійної компетенції, структурні компоненти та можливі напрямки подальшого вивчення феномена.

В зарубіжних дослідженнях [3; 5; 6 та ін.] феномен «резильєнтність» розглядається в трьох основних підходах: когнітивного біхевіоризму, конструктивізму, екологічного реалізму.

Відповідно до когнітивного біхевіоризму, вчені [3; 4] роблять акцент на вивченні процесів емоційної регуляції поведінкових реакцій дітей в стресових ситуаціях. Проте довгий час поза увагою залишалися конкретні поведінкові стратегії подолання труднощів. Цей недолік був усунутий вченими В. Хайнцем, І. Ламонтейном, Р. Стівенсоном, що розробили практичні прийоми копінг-поведінки (внутрішній діалог, розвиток почуття гумору, фізична активність).

Провідна роль активної життєвої позиції людини в підтримці життєздатності розглядається в рамках конструктивного підходу. На думку Д. Геллерштейна, резильєнтність має дві складові: фізичну і психологічну.

Представники екологічного підходу головну роль в подоланні труднощів буття надавали соціальним чинникам.

Подальші дослідження привели до появи нового, крос-культурного підходу, який відображає зв'язок життєздатності і способів реагування в ситуаціях ризику з расовою приналежністю, віком, статтю, місцем проживання. Даний підхід є дуже перспективним в рамках спільних міжнародних проєктів вчених різних країн.

Вивчення сучасних вітчизняних та зарубіжних досліджень дозволяє нам провести аналіз змісту розуміння феномену «резильєнтність» (табл.1).

Таблиця 1

Аналіз змісту розуміння феномену «резильєнтність»

Автор	Визначення «резильєнтності»
Е. Werner	Баланс між факторами ризику та захисними факторами
Дж. Ричардсон	Процес совладання зі стресами, змінами і несприятливими факторами
N. Henderson	Внутрішні захисні фактори, що сприяють підвищенню стійкості
M. Rutter	Феномен взаємодії захисних факторів і факторів ризику, індивідуальних, сімейних і соціокультурних впливів
D. Hellerstein	Розвиток та підтримка соціальних контактів, використання соціальної

	підтримки, віднайдення смислів у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку та подоланню негативних наслідків після стресу
Ф. Лозель	Здатність людини або соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах
Тарасова Т.В.	Здатність особистості успішно долати складні обставини економічного, екологічного, технологічного, соціального характеру і негативні наслідки стресу, порушення прав дитини (людини), несформованості навичок асертивності
К.М. Ушаков	Здатність досягати успіху в важких умовах, всупереч обставинам

Таким чином, теоретичний аналіз категорії «резильєнтність» дозволяє помітити, що і вітчизняні, і зарубіжні вчені розглядають її як життєздатність та життєстійкість одночасно.

У сучасній вітчизняній психології в даний час немає єдиного підходу до опису даного феномена. Можна навіть зустріти різні написання даного феномена, наприклад, резильєнтність, резілієнтність, резелєнтність.

Ющенко І.М. [2] феномен резильєнтності характеризує як набуту в процесі розвитку рису в контексті динамічної взаємодії особистості з соціальним оточенням.

Резильєнтність - не стабільний імунітет чи невразливість стосовно негативних впливів і психічних вад, а відносна здібність, що може з часом змінюватися залежно від ситуації в процесі розвитку особистості [1, с. 99].

З метою узагальнення наявної теоретичної інформації щодо резильєнтності важливо, на нашу думку, проілюструвати теоретичну модель резильєнтності, яку було створено на основі теоретичних та експериментальних досліджень G. Richardson, K. Bolton, A. Masten. Модель складається з чотирьох окремих фаз [3; 5; 6]: конфронтація з факторами ризику (травмуючими подіями); активація захисних факторів та факторів вразливості; взаємодія між захисними факторами та факторами вразливості; можливі результати: резильєнтність, дезадаптація.

Резильєнтність передбачає не просто подолання труднощів і повернення до попереднього стану, але й прогрес, рух через труднощі до нового етапу життя.

Тому «резильєнтність» є більш широким поняттям, ніж «стратегія подолання» складних життєвих ситуацій. На думку С. Ваніштендала, резілієнтність виникає внаслідок дії п'яти чинників: 1) неформальне оточення дитини, де є хоча б один дорослий, якому дитина довіряє і який безумовно приймає дитину такою, якою вона є; 2) знаходження сенсу, логіки та гармонії в довколишньому світі; 3) наявність певних соціальних навичок та усвідомлення керованості власного життя; 4) самоповага, позитивне самоставлення; 5) почуття гумору.

Glenn Shiralidi [7] представляє резильєнтність як процес, котрий має початок в момент зустрічі зі стресовими подіями. Вчений визначає, що запускає цей процес та які вміння, звички, ресурси – внутрішні і зовнішні – будують резильєнтність. Він групує ці звички в п'ять категорій: регуляція реакції тіла на стрес, регуляція сильних, негативних емоцій, збільшення почуття щастя, розцвітання: функціонування на найвищому рівні і адаптаційні стратегії подолання проблем, емоційна підготовка на важчі часи.

Сучасні дослідження вказують на те, що резильєнтність має форму континуум, що означає, що кожна людина є якоюсь мірою резілієнтна, а також резильєнтність кожної окремої людини може змінюватись протягом життя і залежати від різних факторів.

Glenn Shiralidi [7], опираючись на численні дослідження, визначив складові резілієнтності.

Першим елементом, на якому базується резілієнтність, є здоровий, оптимально функціонуючий мозок і фізичне здоров'я. Мозок, котрий ефективно працює може вчитися, запам'ятовувати, вирішувати проблеми, планувати і регулювати працю цілого організму. Осягнути такий оптимальний рівень допомагає декілька звичок, зокрема таких як: регулярні фізичні вправи; дієта; здоровий сон (тут є важливими регулярність, відповідна кількість годин, якість сну); мінімальне вживання таких субстанцій, як тютюн, алкоголь, кофеїн; періодичні перевірки стану здоров'я, особливо некорисний для функціонування мозку є високий рівень холестерину, гормону щитовидної залози, цукровий діабет та високий артеріальний тиск; обмежене вживання антихолінергічних препаратів; мінімальний контакт з пестицидами і забрудненим повітрям.

➤ Знаючи елементи, котрі є фундаментом для оптимального функціонування мозку, можемо розглянути наступні складові резильєнтності. Регуляція реакції тіла на стрес. Резильєнтність пов'язана з оптимальним рівнем збудження, тому досить важливою її складовою є навичка регулювання рівня збудження в стресових ситуаціях (через дихальні вправи, аутогенне тренування чи м'язову прогресивну релаксацію).

➤ Відчуття власної цінності. Третя складова резильєнтності, як зазначає N. Branden [4], – це відчуття власної цінності, це усвідомлення своїх сильних сторін і недоліків, це доброзичливий погляд на самого себе. Дослідження показують, що реалістична самооцінка пов'язана з вищою резильєнтністю, допомагає вибрати оптимальну стратегію вирішення проблем, впоратись з труднощами, збільшує мотивацію для досягнення цілей, а також захищає перед розвитком психічних розладів у важких моментах життя [7].

➤ Регуляція сильних, негативних емоцій. Другою навичкою, чи швидше, групою навичок, пов'язаних з резильєнтністю є вміння впоратись з негативними емоціями. Отже, ще однією зі складових резильєнтності є вміння бути на зв'язку зі своєю емоційною часткою і сприймати всі емоції з відкритістю.

➤ Вдячність. Вдячність - це вміння зауважити, оцінити та захопитись, всіма добрими подіями, які трапляються у житті. Вдячність збільшує загальне почуття щастя, а її практикування є важливою складовою резильєнтності.

➤ Реалістичний оптимізм. Реалістичний оптимізм зміцнює резильєнтність, допомагає бути позитивно налаштованим на майбутнє та йти на зустріч новому.

➤ Добрі відносини з іншими людьми. Стосунки, побудовані на довірі, є джерелом емоційної підтримки та інших ресурсів, які допомагають бути більш резильєнтним у важкі моменти життя.

➤ Вчинки доброти. Вчинки доброти, турбота про інших людей, доброзичливість, яка уникає зосередження на власній вигоді – це одна із складових резильєнтності.

➤ Почуття гумору. Почуття гумору – це спосіб дивитись на життя з оптимізмом, радістю, зауважувати позитивні моменти в житті, це вміння бути веселим і розвеселити інших.

➤ Цінності. Життя згідно з цінностями допомагає почуватися комфортно з собою і збільшує відчуття щастя.

➤ Прощення. Метою прощення є замінити негативні емоції на внутрішній спокій.

➤ Сенс і мета життя. Мета життя - це те, чого людина хоче досягнути, що має намір зробити. Сенс життя означає, що цілі, дії, переживання є важливі, змістовні, згодні з цінностями.

➤ Майндфулнес. Вміння бути тут і тепер, сприйняття дійсності уважно і без осуджень, такою, якою вона є в даний момент – ця складова також впливає на зміцнення резильєнтності.

➤ Активні стратегії долаття проблем. При зустрічі з проблемами люди можуть використати одну з двох стратегій – пасивну або активну. Пасивна стратегія полягає в уникненні. Люди, котрі вибирають цю стратегію намагаються не думати про негативні події, заперечувати їх, звинувачувати інших, бути цинічними, уникаючи негативних емоцій або відмежовуватись від таких емоцій (через медикаменти, залежності, ризиковану поведінку). В результаті перелічених дій проблеми не вирішуються, а такі люди не стають сильнішими і не будують резильєнтності, якій, натомість, сприяє друга стратегія – активна. Її суть полягає у визнанні реальності конкретних проблем чи важких ситуацій, того, що вони можуть бути викликом, а також спланувати відповідні кроки, пов'язані з цілями і цінностями, щоб зробити все, що можливо в конкретній ситуації.

Кожна з вище згаданих складових резильєнтності – це конкретна навичка, яку можна практикувати, щоб ставати більш резильєнтним. Кожна людина в більшій чи меншій мірі має розвинуті ці навички – це означає, що кожен посідає в собі задаток резильєнтності.

Отже, теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить, що на сьогоднішній день феномен «резильєнтність» має досить великий міждисциплінарний понятійний формат, який прагнуть по-своєму осмислити як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, що ще раз вказує на вивчення феномена резильєнтності як складної, багатогранної, актуальної проблеми сучасного суспільства, рішення якої дозволить уникнути серйозних втрат і важких наслідків як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому.

Перспективою подальших досліджень ми вважаємо вивчення сучасних психотехнологій щодо надання психологічної/психотерапевтичної допомоги психологам, що працюють з різними групами постраждалих.

Література:

1. Литвин Л.В. Засоби соціальної адаптації дитини у сучасному світі: досвід Німеччини / Л. В. Литвин / Педагогіка. - №.- 2013. – С. 96-105.
2. Ющенко І. М. Резилієнтність дитини в парадигмі ресурсного підходу / І. М. Ющенко // Вісник № 128. Серія: Психологічні науки. – 2015. – С. 302-306
3. Bolton, K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis / Kristin Whitehall Bolton. – University of Texas at Arlington, 2013. – 118 p.
4. Branden, N. (2008). 6 filarów poczucia własnej wartości. Wydawnictwo Feeria
5. Masten, A. Ordinary magic: resilience in development / Ann Masten. – New York: The Guilford press, 2014. – P. 308.
6. Richardson, G. The metatheory of resilience and resiliency / Glenn E. Richardson // Journal of clinical Psychology. – 2002. – Vol. 58 (3). – P. 307–321. – DOI 10.1002 / jclp. 20020
7. Shiraldi, G. R. (2019). Siła rezylencji. Jak poradzić sobie ze stresem, traumą i przeciwnościami losu? Sopot: GWP.

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА**Оксана Одаренко
(Київ, Україна)****АКТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ГЕНЕРАЦІЇ МЕДІА КОНТЕНТУ**

Постановка проблеми. Повсюдне проникнення інтернету, розвиток інфокомунікаційних технологій, зокрема, технологій віртуальної та доповненої реальності, трансформація ролі соціальних мереж, активізація медіа користувачів з числа міленіалів, покоління Z, покоління Альфа та Альфа штрих обумовлює трансформацію споживчого попиту на медіа ринку та появу нових моделей генерації та споживання медіа контенту. Під впливом технологій змінюється поведінка користувачів, що, у свою чергу, впливає на специфіку контенту й на особливості його генерації та просування. «Смартфон стає основним – а іноді єдиним – цифровим пристроєм інтернет-користувачів по всьому світу. Пристрої з великими екранами потроху стають другорядними» [1].

Нині медіа, з огляду на стрімкий розвиток інфокомунікаційних технологій, потребують «проривних» бізнес-інновацій. Звернення до інновацій багато в чому пов'язано з тим, що реклама вже не приносить високого доходу, як це мало місце у випадку друкованих ЗМІ та телебачення. Фінансування медіа через крауфандинг не є гарантією стабільного доходу та прибуткової роботи. Під «новими медіа» будемо розуміти наступне: «New media – це новий формат існування засобів масової інформації, постійно доступних на цифрових пристроях та таких, що передбачають активну участь користувачів у створенні й поширенні контенту» [2]. Дане визначення, що належить Расселу Нойману, професору Мічиганського університету, якомога більше підходить до формату нашого дослідження, з огляду на засадничу ідею «нових медіа» – інтерактивність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання інфокомунікаційних технологій у сучасній журналістиці достатньо повно висвітлюється у працях О.Л. Вартакової, Я.М. Засурського, В.В. Кіхтан, А.А. Калмикова і Л.А. Коханової, А.Д. Іванова та інших дослідників. Особливо слід відзначити праці, присвячені електронним медіа, що демонструють пріоритет у запровадженні нових підходів щодо розвитку медіа сфери. Проте в українському науковому контексті практично відсутні публікації, присвячені сучасним моделям генерації і споживання медіа контенту. Дане питання досліджено недостатньо, як з економічної точки зору, так і з точки зору соціальних наук. На наш погляд, вітчизняні медіа експерти приділяють недостатньо уваги питанню впливу новітніх технологій на формування і просування контенту, а також на актуальні клієнтські уподобання в медіа сфері. Серед журналістів-практиків також спостерігається певна настороженість щодо нових технологічних можливостей в журналістиці, а також щодо дискусій з інформаційної безпеки журналістів, специфіки медіа аудиторії та нових форматах медіа контенту.

Однією з причин такого явища, на наш погляд, є недостатня поінформованість про сутність і можливості новітніх інфокомунікаційних технологій, технологій штучного інтелекту, в також фрагментарні знання щодо досвіду застосування таких технологій в провідних світових ЗМІ. На нашу думку, вивчення використання сучасних технологій в журналістиці має стати предметом широких міждисциплінарних досліджень, що дасть змогу, зокрема, подолати стереотипний погляд на журналістику як «чисту», принципово, «атехнологічну» творчість.

Також в українському науковому контексті недостатньо використовуються терміни, що відображають рівень використання новітніх технологій в журналістиці. Наприклад, такий термін, як **computational journalism**, запропонований Джеймсом Гамільтоном (James T. Hamilton) і Фредом Тернером (Fred Turner) із Стенфордського університету, США (Hamilton, J. T. and Turner, F. (2009) Accountability through algorithm: Developing the field of computational journalism, in: Report from the Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences, Summer Workshop, pp. 27– 41). «В їх інтерпретації «computational journalism» означає комбінацію алгоритмів, у, даних («data») і знань у сфері суспільних наук, доповнюючи т. з. журналістику відповідальності («accountability journalism», категорія ділової журналістики)» [3]. Багато вітчизняних авторів не використовує навіть термін «інфокомунікаційні технології», віддаючи перевагу таким термінам, як «інтернет-технології», «медіа технології», або ж «інформаційні технології», що видається нам застарілим, з огляду на процеси конвергенції в телекомунікаційній та медіа сферах. Нівелювання технологічної складової сучасної журналістики не дає змогу достатньо повно проаналізувати нові моделі генерації і споживання медіа контенту, які саме і засновані на новітніх інфокомунікаційних технологіях, принципах кібернетики, математичного аналізу та «економіки неувagi».

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є розгляд нових моделей генерації медіа контенту, зумовлених особливостями клієнтського попиту на сучасному медіа ринку, зокрема, активною роллю представників поколінь міленіалів, Z, Альфа та Альфа штрих. У даному дослідженні ми не розглядаємо питання нових форматів просування (монетизації) медіа контенту, адже це вимагає додаткових досліджень медіа ринку. Хоча просування (монетизація), безумовно, є невід'ємною складовою тріади «генерація / просування / споживання» контенту.

У дослідженні були поставлені такі завдання: охарактеризувати нові моделі генерації медіа контенту; охарактеризувати особливості конфетних запитів нових поколінь споживачів – міленіалів, Z, Альфа та

Альфа штрих; сформулювати пропозиції для вітчизняного медіа ринку щодо впровадження нових моделей генерації медіа контенту.

Об'єктом дослідження є сучасний медіа контент. *Предметом* – нові моделі генерації медіа контенту.

Дослідження в цій сфері вимагають вивчення зарубіжного досвіду залучення та утримання клієнтської аудиторії медіа за умов інформаційного перенасичення, зниження рівня уваги та «контентної сліпоти». Виходячи з цього, можливе формулювання рекомендацій для українських медіа щодо реалізації технологічної природи контенту і новітніх споживчих настроїв на медіа ринку. *Методи дослідження*. На підставі описового, індуктивного, дедуктивного методів та методів систематизації й узагальнення були визначені нові моделі генерації медіа контенту, зумовлені істотною трансформацією медіа ринку під впливом новітніх інфокомунікаційних технологій та появою нових груп споживачів.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження було встановлено, що у науковому контексті виділяють такі нові форми генерації медіа контенту, як «роботизовано виробництво контенту і його локалізація, іммерсивна віртуальна реальність як новий тип розваг» [4]. Такі форми генерації контенту істотно розширюють можливості користувачів. «Роботизовані компоненти, вбудовані в мобільні пристрої, дають можливість звичайним користувачам автоматично вести листування в соціальних мережах, додавати пости до блогів і т.п.» [4].

Генерація (виробництво) контенту корелює з його монетизацією. Нині існує, як мінімум, п'ять моделей монетизації медіа контенту, але вони не є універсальними, враховуючи складності з постійним залученням коштів для онлайн видань і відмова багатьох з них від інтернет-реклами. Генерація та споживання медіа контенту в сучасних умовах також пов'язані з журналістикою співучасті і передбачають активну комунікацію з аудиторією. Бренди тяжіють до омніканальності, використовуючи нові контентні платформи, насамперед, соціальні мережі та месенджери, що фактично перетворюються на окремі бренди.

Висновки з проведеного дослідження. У ході дослідження було встановлено, що основним і найбільш популярним форматом контенту, що цікавить користувачів, перш за все «нових користувачів» з числа мілленіалів, Z, Альфа і Альфа штрих є контент у мобільному форматі. Глобальна статистика інтернету свідчить, що у 2020 р. понад 4,5 мільярда людей користувалося інтернетом, з них – 3,8 мільярда становить аудиторія соціальних мереж. А понад 5,2 мільярда користуються мобільними телефонами. На мобільні телефони припадає половина інтернет-трафіку. 92% користувачів можуть виходити в інтернет з мобільних телефонів [1]. Для українського медіа ринку це, без сумніву, значний виклик, так як сучасний якісний мобільний контент можливий на платформах 4 G і 5 G. Очевидно, що 3 G вже не задовольняє гіпермобільних «нових користувачів».

З огляду на запити представників «нових» поколінь споживачів, контент повинен бути смисловим і надавати можливість користувачу висловлювати свою варіабельну сутність в просторі віртуальної реальності. Вочевидь, іммерсивне середовище має стати генеральним середовищем, де користувачі зможуть реалізовувати мрію про «мікс» тематичних фрагментів, постійно вдосконалюючи і розширюючи медіа реальність як мозаїчну і ієрархічну реальність. Для українського медіа простору це означає формування нових конкурентних кластерів, ініційованих «новими користувачами» і руйнування домінанти бізнес-орієнтованих, «неігрових» соціальних мереж аля- Facebook в особистісній та суспільній картинах світу.

Таким чином, ігровий контент, який втілює фундаментальну інтенцію людини в інтернеті щодо реалізації «нереалізованих сценаріїв життя», дає змогу виражати особистісні орієнтири, що є дуже важливим в епоху «тематичної сліпоти». Персоніфікація контенту, пов'язана з різноманітністю медіа запитів різних поколінь користувачів дозволить зруйнувати фейкову тотальність медіа середовища, що претендує на статус «нової ідеології». Саме персоніфікована модель генерації контенту дає змогу інтегрувати як робототехніку і технології штучного інтелекту, так і технології віртуальної реальності для створення цілісного універсалу особистісного контенту.

Функціонал нових технологій дає змогу долати схематизацію та ідеологізацію контенту і створювати контент як сукупність «картин світу» «нових користувачів», як цілісність різних інтелектуальних «екосистем». Саме контент як «картина світу» дозволить інтегрувати різноманітність інфокомунікаційних технологій і реалізувати різні ціннісні орієнтири та переваги «нових користувачів». Одним із продуктивних варіантів є гейміфікація, зокрема, створення «віртуальних всесвітів» як «населеної Ойкумени» кожного окремого користувача. Генерація контенту як «картини світу» дасть змогу більш впевнено себе почувати на медіа ринку як користувачам поколінь X і Y, так і Z, Альфа і Альфа штрих.

Література:

1. Як змінилося медіаспоживання у 2020 році: звіт eMarketer // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adsider.com/ua/yak-zminylosia-mediaspozhyvannia-u-2020-rotsi-zvit-emarketer/http://journals.uran.ua/bdi/article/view/150424>, <https://detector.media/rinok/article/137698/2018-05-21-mediaspozhyvannya-v-ukraini-ta-sviti-abo-shcho-robyty-suchasnym-zmi-aby-zalyshatysya-aktualnymy/http://www.mediascope.ru/2233http://www.it-weekly.ru/it-news/security/133410.html> вільний. – Назв. з екрану (дата звернення: 27.04.2021).

2. Дурадина А. Что такое новые медиа? О новых медиа, медиаискусстве и интерактивности / А. Дурадина [Текст] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://les.media/articles/436125-что-такое-novye-media-for-landing>,
<http://journals.uran.ua/bdi/article/view/150424><https://detector.media/rinok/article/137698/2018-05-21-mediaspozhyvannya-v-ukraini-ta-sviti-abo-shcho-robyty-suchasnym-zmi-aby-zalyshatysya-aktualnymy/http://www.mediascope.ru/2233http://www.it-weekly.ru/it-news/security/133410.html>Вільний. – Назв. з екрану (дата звернення: 27.04.2021).
3. Иванов А.Д. Роботизированная журналистика и первые алгоритмы на службе редакций международных СМИ / А.Д. Иванов [Текст] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/robotizirovannaya-zhurnalistika-ipervye-algoritmy-na-sluzhbe-redaktsiy-mezhdunarodnyh-smi><http://journals.uran.ua/bdi/article/view/150424>,
<https://detector.media/rinok/article/137698/2018-05-21-mediaspozhyvannya-v-ukraini-ta-sviti-abo-shcho-robyty-suchasnym-zmi-aby-zalyshatysya-aktualnymy/http://www.mediascope.ru/2233http://www.it-weekly.ru/it-news/security/133410.html>Вільний. – Назв. з екрану (дата звернення: 27.04.2021).
4. Мониторинг глобальных технологических трендов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://issek.hse.ru/trendletter/news/201890481.html>,
<http://journals.uran.ua/bdi/article/view/150424><https://detector.media/rinok/article/137698/2018-05-21-mediaspozhyvannya-v-ukraini-ta-sviti-abo-shcho-robyty-suchasnym-zmi-aby-zalyshatysya-aktualnymy/http://www.mediascope.ru/2233http://www.it-weekly.ru/it-news/security/133410.html>Вільний. – Назв. з екрану (дата звернення: 27.04.2021).

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Альмира Абдукаримова, Рашид Закиязнов
(Тараз, Казахстан)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНЫҢ УӘЖДЕМЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Денсаулық сақтаудың негізгі факторы дене белсенділігі болып табылады, ол қызметке, қоғамның әл-ауқатына, мінез-құлықтың құндылықтық бағдарына әсер етеді. «Дене шынықтыру» оқу пәнінің міндеті - студенттерді адамның тіршілік әрекеті туралы, оның денсаулығы мен салауатты өмір салты туралы білімнің барлық аспектілерімен қамтамасыз ету, денсаулықты сақтау мен нығайтуды, тұлғаның психофизикалық қабілеті мен сапасын дамыту мен жетілдіруді қамтамасыз ететін практикалық дағдылар мен біліктердің аспектілерін меңгеруге үйрету.

Кез келген қызметті, соның ішінде дене шынықтыру-спорттық қызметті табысты орындау үшін басты компонент болып мотивация табылады.

Уәждеме (мотивация) - бұл бірдеңе жасау немесе жасамау ниетін қалыптастыру және негіздеу процесі. Дене белсенділігін ынталандыру-дене дайындығы мен жұмысқа қабілеттіліктің оңтайлы деңгейіне жетуге бағытталған жеке тұлғаның ерекше жағдайы. Дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға деген қызығушылықты қалыптастыру процесі-бұл бір мезеттік емес, көп сатылы процесс: алғашқы қарапайым гигиеналық білім мен дағдылардан (балалар жасындағы) дене тәрбиесі мен спортпен қарқынды айналысудың теориясы мен әдістемесі терең психофизиологиялық білімге дейін [1, с. 15].

Жоғары оқу орындары студенттерінің дене шынықтырумен айналысуға деген уәждемесінің төмен деңгейі және дене шынықтырумен айналысуға деген қажеттіліктің қалыптаспауы, әрине, дене шынықтыру-сауықтыру және спорт жұмысының нашар ұйымдастырылуынан туындайды. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында тиісті бағытты неғұрлым тиімді іске асыруға мүмкіндік беретін жаңа ұйымдастыру нысандарын, құралдар мен әдістерді іздестіру маңызды мәнге ие болады.

Студенттер аз қозғалмалы өмір салтын жүргізеді, оқу жүктемесінің ұлғаюымен, студенттік өмірдің салыстырмалы еркіндігімен, әлеуметтік және тұлғааралық қарым-қатынас мәселелерімен байланысты бірқатар қиындықтарға тап болады. Студенттерде өз бетімен дене жаттығуларымен айналысу қажеттілігі қалыптаспаған.

Осының барлығы студенттердің дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға ынталандырудың төмендеуіне әкеледі, жеке денсаулық деңгейінің төмендеуіне, ақыл-ой және дене жұмысқа қабілеттілігінің, дене бітімінің дамуы мен дене дайындығының төмендеуіне әкеледі.

ЖОО жағдайындағы дене тәрбиесі жүйесі студенттің жеке дене тәрбиесінің қалыптасуына, оның интегралды сапасымен, тиімді оқу-кәсіби қызметінің шарты мен алғышарты ретінде, болашақ маманның кәсіби мәдениетінің жалпыланған көрсеткіші ретінде және өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдірудің мақсаты ретінде ықпал етуі керек.

Егер студенттерді қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда дене шынықтырумен және спортпен тұрақты шұғылдануға тарту алгоритмі әзірленсе, дене тәрбиесінің тиімділігі айтарлықтай артады. Адамның қалыптасуының әр түрлі кезеңдерінде дене жаттығуларымен және спортпен өмір бойы айналысу қажеттілігін қалыптастыру үшін не істеу керектігін анықтау маңызды.

Студент жастар арасында аурушандықтың өсіп келе жатқан пайызы мен денсаулық деңгейінің төмен болуына байланысты денсаулық сақтау технологияларын білім беру үдерісіне енгізу қажеттілігі туындайды.

Студенттердің көп бөлігі сабаққа қызығушылық танытпайды немесе мүлдем айналысқысы келмейді. Олардың арасында денсаулық, аурудың алдын алу туралы сауаттылықтың төмен деңгейі басым. Оқу орындарында өткізілетін дене шынықтыру сабақтарының басты мақсаты – жеке тұлғаның дене тәрбиесін қалыптастыру, әлеуметтік-кәсіптік қызметке дайындық, денсаулықты сақтау және нығайту.

Ол үшін денсаулықты сақтау мен нығайту, психологиялық әл-ауқатын, жеке тұлғаның қабілетін, физикалық қасиеттері мен қасиеттерін дамытуды қамтамасыз ететін белгілі бір дағдылар мен дағдылар жүйесін меңгеруге ұмтылу қажет.

Дене сапаларының қажетті деңгейіне қол жеткізу, яғни жаттығудың белгілі бір жарамдылық деңгейін алуы, дене шынықтыру және спортпен тұрақты айналысу қамтамасыз етуі тиіс.

Бұған тек дене шынықтыру мұғалімі өз қызметін студенттерде денсаулық сақтау компоненттерін қалыптастыруға бағыттаған кезде ғана қол жеткізуге болады, олардың ішінде ең бастысы-дене шынықтыру және спортпен айналысуға ынталандыру.

Ол үшін студенттердің мүдделерін ескеру қажет. Дене тәрбиесінің құралдары мен әдістерінің көмегімен қимыл-қозғалыс белсенділігінің неғұрлым қалайтын түрлерін анықтау [2, 133 б.].

Дене тәрбиесін ынталандыру мақсатына қол жеткізу жоғары оқу орындарында мынадай тәрбиелік, білім беру, дамыту және сауықтыру міндеттерін шешуге негізделген:

1. Тұлғаның дамуына және оның кәсіби қызметке дайындауына дене тәрбиесінің рөлін түсіну.
2. Дене шынықтыру және салауатты өмір салтының ғылыми-практикалық негіздерін меңгеру.

3. Студенттердің дене тәрбиесіне деген мотивациялық-құндылықты көзқарасын қалыптастыру, салауатты өмір салтын қалыптастыру, дене тәрбиесі мен өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тәрбиелеу, дене шынықтыру жаттығуларымен және спортпен тұрақты шұғылдануға деген қажеттілікті қалыптастыру.

4. Денсаулықты сақтау мен нығайтуды, психикалық әл-ауқатты, тұлғаның психофизикалық қабілеті мен қасиеттерін дамыту мен жетілдіруді, дене тәрбиесінде өзін-өзі анықтауды қамтамасыз ететін практикалық шеберлік пен дағды жүйесін меңгеру.

5. Студенттердің болашақ мамандығына психофизикалық дайындығын анықтайтын жалпы және кәсіби-қолданбалы дене дайындығын қамтамасыз ету.

6. Өмірлік кәсіби мақсаттарға жету үшін дене шынықтыру-спорт қызметінің шығармашылық пайдалану тәжірибесін алу [3, 6 б.].

Бірінші курстың көптеген студенттерінде дене дайындығы қанағаттанғысыз, дене шынықтыру сабақтарына теріс қатысы бар, оларда спортпен айналысуға қажеттілік жоқ, дене мәртебесін жақсартуға ұмтылу мен икемділік жоқ, дене шынықтыру сауаттылығы жоқ. Оқушылар дене тәрбиесінің, спорттың, қозғалу реабилитациясының мақсаттары мен міндеттерін жеткіліксіз біледі. Сондықтан студенттерді өз денсаулығына үнемі қамқорлық жасауға, оларды күнделікті өмірде дене тәрбиесінің түрлері мен әдістерін үнемі қолдануға қалай үйрету туралы мәселе өзекті болып табылады. Бір жағынан, студенттің дене тәрбиесінің негізгі ұғымдарын кең түсінікте қалыптастыру, салауатты өмір салты дағдыларын және дене шынықтыру мен спортпен шұғылдануға деген қажеттілікті дарыту, екінші жағынан – студенттердің дене дайындығы мен қозғалыс сапасын арттыру қажет. Дене тәрбиесі оқу пәні ретінде ЖОО-ның барлық факультеттерінде соңғы орын алмауы тиіс.

Қазіргі уақытта оқу-педагогикалық процесс жоғары оқу орындарының студенттерінен физикалық және ақыл-ой жүктемелерін жеңуге күш жұмсауды талап етеді. Бұл тұрғыда салауатты өмір салтының құрамдас бөлігі болып табылатын дене жаттығуларымен дербес жаттығуларға маңызды орын беріледі.

Дене жаттығуларымен өзіндік сабақтар студенттердің қозғалыс белсенділігінің жетіспеушілігін толықтырады, ағзаны тиімді қалпына келтіруге және дене мен ақыл-ой қабілетін арттыруға ықпал етеді.

Студенттердің өзіндік сабақтарды жоспарлауы және дене жаттығуларын таңдау бірыңғай мақсатқа жетуі олардың денсаулығын сақтауға, дене және ақыл-ой жұмыс істеу деңгейін қолдауға бағытталған.

Қозғалыс қажеттілігі-физиологиялық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени құндылықтардың негізі. Бұл қажеттіліктерді жүзеге асыру студент ағзасының қалыпты өсуі мен өмір сүруін қамтамасыз етеді және оны оқу үрдісі шеңберінде де, одан да тыс дене шынықтырумен жүйелі түрде шұғылдану тәжірибесіне тартуға ықпал етеді.

Дене шынықтыру кең мағынада бұл жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі, оның тыныс-тіршілігі жан-жақты нығайтуға бағытталған: гигиеналық іс-шаралар, табиғаттың табиғи факторлары, дене жаттығулары мен спорттың әр түрлі түрлері. Өзінің өмірлік ұстанымында ол адамды сауықтыруға, оның физикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған әлеуметтік қызмет түрі болып табылады. Дене тәрбиесі әлеуметтік практика түрі болып табылады, қоғам мұндай қызметті баршаға пайдалы және қажетті деп таниды және оның дамуы үшін қолайлы жағдай жасайтынын білдіреді.

Ғалымдардың және педагогтардың пікірі бойынша ЖОО жағдайында әлеуметтік белсенді тұлғаны дене шынықтыру және спорт құралдарымен тәрбиелеу мақсатында келесі міндеттерді шешуорынды:

- студенттердің болашақ мамандығына танымдық қызығушылығын арттыру;
- студенттерді оқу сабақтарында белсендендіру;
- студенттердің ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыту;
- студенттердің белсенді бос уақытын мақсатты ұйымдастыру.

Осы міндеттерді практикада тиімді жүзеге асыру үшін дене тәрбиесі және спорт кафедрасының бар тәжірибесін пайдаланған жөн, сондықтан барлығын жасау қажет:

- салауатты өмір салты мен спорттық өмір салты студент жастар үшін норма болуы керек;
- дене шынықтыру және спорт бойынша сауықтыру технологиялары саласында студенттердің білім деңгейін және ақпараттылығын арттыру;
- жоғары оқу орындарында дене тәрбиесі мен білім беру процесінің сапасын айтарлықтай жақсарту;
- студенттерге дене шынықтыру және спортпен айналысу үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;
- білікті, кәсіби даярланған оқытушылар кадрларын іріктеуді жүзеге асыру;
- студенттерді дене шынықтырумен, спортпен жүйелі түрде шұғылдануға, салауатты өмір салтын қалыптастыруға, зиянды әдеттермен күресу өткізу.

Сауықтыру мәдениетін дамыту және жетілдіру мақсатында студенттер денсаулықтың тұрақты уәждемесін, салауатты өмір салтын және спорттық өмір салтын қалыптастыру үшін білім, білік және дағды алуы қажет. Дегенмен, бұл проблема студенттердің психофизикалық дамуы мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оларды сауықтырудың жеке және ұжымдық бағдарламаларын іске асыруды, сондай-ақ ұйымдастыру-педагогикалық ұсыныстарды әзірлеуді қажет етеді.

Студенттердің ортасында дене шынықтыру сабақтарына ынталандырудың жоғарыда көрсетілген міндеттер мен проблемаларды шешу мақсатында, М.Х. Дулати атындағы Тараз өмірлік университетінің педагогикалық ұжымы өзінің дене шынықтыру-сауықтыру қызметінде келесі бағыттарды пайдаланады:

1. ЖОО-да оқу үрдісінің алғашқы күнінен бастап-жалпы білім беретін мектеп қабырғасында спорттық-дене шынықтыру іс-әрекетінде тәжірибесі бар болған студенттерді анықтау.

2. Алдыңғы дене шынықтыру-қозғалыс қызметінің ақпараты негізінде – спорт түрлері бойынша (футбол, волейбол, баскетбол және т. б.) студенттер құрама командаларын қалыптастыру.

3. Факультеттер мен мамандықтар және қаланың жоғары оқу орындарының студенттері арасында спорт түрлерінен жүйелі түрде жарыстар ұйымдастыру және өткізу.

4. Оқудан бос уақытта – өзінің физикалық кондицияларын жақсартқысы келетін студенттер үшін бұқаралық спорт түрлері құралдарымен қосымша сабақтар ұйымдастыру (үстел теннисі, интеллектуалдық үстел ойындары, гимнастика, жаттығу залы үйірмелері және т. б.).

5. Бұқаралық спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу (атаулы күндерге арналған жеңіл атлетикалық және велосипед жүгірістері; мереке күндеріндегі жаппай серуендеу кездерінде спорттық іс-шаралар және т. б.).

Қолданылатын іс-шаралар түрлері студенттерге өздерінің мүмкіндіктеріне сенуге және күнделікті өмірде дене шынықтыру құралдарын пайдалану тұрғысынан неғұрлым белсенді позицияға ие болуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Мотивация и мотивы: учебное пособие / Е.П. Ильин. - Санкт-Петербург: Питер, 2006. - 512 с.
2. Ильин, Е. П. Психология физического воспитания. - Санкт-П.: 2002, - 486 с.
3. Андреева Ю.В. Педагогическая поддержка мотивации студентов на профессиональное саморазвитие. Образование и саморазвитие. – 2008. - № 4.

К.Г. Басараб
(Дніпро, Україна)

ВПЛИВ СПОРТУ НА ЖИТТЯ СТУДЕНТА

Анотація. Проаналізовано особливості фізичної культури як основного чинника становлення студента, її вплив на формування професійних якостей, серед яких вмотивованість, витривалість, терпіння та дисциплінованість майбутніх фахівців. Було встановлено послідовну залежність між заняттями спортом та успішністю студента. Розглянуто вплив шкідливого способу життя на навчальну діяльність.

Ключові слова: фізичне здоров'я, формування, професійні якості, студент, розвиток особистості.

Summary. The peculiarities of physical culture as the main factor of student formation, its influence on the formation of professional qualities, including motivation, endurance, patience and discipline of future professionals are analyzed. There was a consistent relationship between sports and student performance. The influence of harmful way of life on educational activity is considered.

Key words: physical health, formation, professional qualities, student, personality development.

Мета: ознайомитися з факторами впливу фізичної діяльності на формування студентів.

Завдання: проаналізувати зв'язок між успішністю студентів та їх фізичною діяльністю; встановити, яким чином фізична діяльність впливає на розвиток студента як особистості.

Кожна людина коли-небудь була пов'язана зі спортом. Як не крути, ранкові зарядки, шкільні уроки фізкультури та звичайно секції або гуртки. Багато наукових досліджень стверджують, що сучасні соціальні негаразди, економічна криза негативно позначилися на здоров'ї української нації взагалі, а найбільше занепокоєння викликає стан соціального, фізичного й емоційного самопочуття дітей та студентів – майбутнього покоління України. Молоді люди впевнені, що поки їх не турбують проблеми зі здоров'ям, про нього не слід звертати увагу. Тому важливим завданням соціального виховання є формування у студентів активного ставлення до особистого здоров'я та усвідомлення того, що здоров'я є найбільшою цінністю, дарованою людині природою [1]. Як відомо, наше здоров'я повністю пов'язано з тим, якою мовою ми спілкуємось зі спортом. Доведено, що люди які виконують фізичні вправи є щасливішими та здоровішими і звичайно, живуть довше.

Говорячи про популяризацію та пропаганду здорового способу життя слід сказати, що в Україні вони набувають великого попиту. Раніше молодь вважала, що піклуватись про себе – це справа людей похилого віку та людей, що мають проблеми зі здоров'ям. Важливо акцентувати увагу на тому, що особистісна роль молоді відносно підтримки і зміцнення свого здоров'я практично зведена до мінімуму. Поступово формується зовсім необґрунтована впевненість у тому, що здоров'я гарантовано саме собою молодим віком, що будь-яке навантаження, значні порушення харчування, режиму, відпочинку, небезпечна поведінка й зловживання токсичними речовинами, стреси, гіподинамія, інші фактори ризику молодий організм здатен побороти самостійно [2].

Фізичне здоров'я передбачає хороше самопочуття, бадьорість, наявність енергії, працездатність та відсутність симптомів захворювань. Соціальне здоров'я залежить від особистісного та професійного

самовизначення, задоволення сімейним та соціальним статусом, гнучкості життєвих стратегій та їх відповідності соціокультурній ситуації (економічним, соціальним очікуванням).

На особисте здоров'я в першу чергу впливають адаптивні, комунікативні та прогностичні характеристики людини. Йдеться про відкритість новому досвіду, здатність пристосовуватися до умов, що швидко змінюються, про ставлення до інших людей, вміння встановлювати конструктивні стосунки, запобігати конфліктам, а також ставити адекватні життєві цілі та знаходити шляхи їх реалізації.

Говорячи про студента як соціальну одиницю, треба сказати, що спорт відіграє велику роль. По-перше, студентство – це все ще період становлення людини як особистості. Студентський вік (у середньому – 18-23 роки) – це період завершення формування морально-етичної сфери, становлення і стабілізації характеру й, що конче важливо, прийняття статусу та відповідальності дорослої людини відповідно до своєї статі [1]. Багато хто може подумати, що розвиток зупиняється за підліткових років, але це не так. Змагання, участь у спортивних заходах, підтримка стрункого та підтягнутого тіла допомагають не тільки підтримувати гарний настрій на навчання студентів, а ще й розвивати свої професійні якості. Завдяки спорту, студент може легко привчити себе до мотивування. Змагання – це можливість навчатись ставити цілі та добиватись їх. Досягаючи успіху, студент не зупиняється у своєму розвитку, а все більше і більше розвивається. Фізична культура і спорт не тільки є засобом зміцнення здоров'я студента, його фізичного вдосконалення, однією з форм проведення дозвілля, засобом підвищення соціальної активності, але і істотно впливають на інші сторони людського життя: на трудову діяльність, моральні та інтелектуальні якості; на процес самопізнання і самовдосконалення, на формування волі.

Сам процес регулярних цілеспрямованих занять фізичною культурою або спортивним тренуванням передбачає виховання не тільки певних умінь і навичок, фізичних якостей, але і психічних якостей, рис і властивостей особистості студента [3]. По-перше, якщо дивитися з точки зору медицини, спорт зміцнює здоров'я, так якщо вживати одну жирну їжу і не спалювати шкідливі жири (холестерин), то людина звикає до такої їжі, починає виникати різні хвороби починаючи від гастриту і закінчуючи інфарктом.

Зараз мені б хотілося поділитися власним досвідом стосовно занять спортом. Так як за станом здоров'я мені заборонені фізичні навантаження, я знайшла для себе альтернативний вихід який полягає в піших прогулянках. Піші прогулянки – це найпростіший і найдоступніший вид фізичної активності. Ходьба приносить величезну користь організму й дуже сприятливо впливає на психо-емоційний стан людини.

При ходьбі в роботі беруть участь майже всі м'язи тіла, при цьому особливо розвиваються і зміцнюються м'язи ніг, тазу, живота, рук і спини. Зміцнюються кістки і зв'язки. Поліпшується постава і хода, в результаті чого створюються оптимальні умови для правильної роботи внутрішніх органів. Дія ходьби на організм людини дуже різноманітна і залежить від темпу (число кроків на хвилину), відстані і загального фізичного навантаження. Головне, щоб вона не викликала втоми, а навпаки, відчуття бадьорості, прилив сил, емоційний підйом [5]. Одяг для походів який я собі обираю не повинен обмежувати рух. Влітку – це шорти або спортивний костюм, взимку – утеплений спортивний костюм або повсякденний одяг і завжди – спортивне взуття.

Для нас, студентів, дуже корисні щоденні прогулянки тим, що вони є прекрасним стимулятором роботи мозку, тим паче звертаючи увагу на те, що зараз в зв'язку з пандемією коронавірусу заняття проводяться онлайн, необхідність в піших прогулянках небачено зросла і потрібна для кожного з нас.

Мої найулюбленіші піші прогулянки – перед сном. Вони знижують накопичене за день психоемоційне напруження і стомлення кори головного мозку, сприяють швидкому засипанню і глибокому сну. Також мені відомий той факт, що фінські вчені довели те, що піша ходьба благотворно впливає на серцево-судинну систему людини.

Здоровий спосіб життя студента включає основні еволюційно сформовані фактори, такі як: оптимальна рухова активність, раціональне харчування, відповідність біоритмам режиму занять і відпочинку, культивування позитивних емоцій, оптимальна сексуальна активність, відмова від шкідливих пристрастей до наркотичних речовин (алкоголь, наркотики, тютюн) і азартних ігор. Організація здорового способу життя в значній мірі залежить від рівня соціалізації студента і його занять в цій галузі. Опинившись в перше фактично самостійним, повністю звільненим від опіки батьків, студент не може, а частіше за все не хоче обмежувати себе від багатьох бажань і спокус, реалізація яких довгий час перебувала під забороною. В результаті спосіб життя студента, стає далеким від того, який називається здоровим. До того ж, організація занять, вимога до їхнього рівня і контроль в університетах відрізняються від шкільних. В університетах крім академічних годин занять, передбачаються години самостійної роботи, які студенти часом не використовують за призначенням. Це неминуче призводить до дефіциту знань, який студент намагається відшкодувати інтенсивною, нерегламентованою розумовою роботою в кінці семестру при підготовці до заліку, і під час сесії, при підготовці до іспиту. В сукупності обидві вищезазначені причини призводять до розвитку хронічної втоми, сильного стресу і невротичних станів.

У студента найчастіше розвивається астенічний невроз або неврастенія, яка характеризується наступними симптомами: загальна слабкість, фізична і розумова стомлюваність, зниження працездатності (так званий синдром хронічної втоми), дратівливість. Всі ці явища супроводжуються, частими головними болями, порушеннями засипання і нічного сну в поєднанні з підвищеною сонливістю вдень, почуттям внутрішнього неспокою, напруженої тривоги. Стан постійної напруженості, перебуваючи на межі нервового зриву не дозволяє сконцентруватися, неминуче погіршується увага і пам'ять, нарастають недовірливість, пригнічений стан, депресія. При лікуванні астенічних розладів традиційно використовуються

загальнозміцнюючі речовини, транквілізатори і антидепресанти, а так само лікарські засоби, що позитивно впливають на різні прояви астеничного синдрому.

Однак для студентів, кращим є не стільки лікування, а скільки попередження перевтоми, хронічної втоми і невротичних станів шляхом організації здорового способу життя з акцентом на створення та виконання раціонального режиму навчальної діяльності.

Умови попередження перевтоми, хронічної втоми, сильного стресу:

Перша умова – дотримання оптимального чергування занять і відпочинку, на основі чіткої системи розподілу навантаження в динаміці навчального дня, тижня, навчального року з урахуванням добових, тижневих і річних біоритмів.

Друга умова – розумові тренування, тобто тренування своєї професійної діяльності. Мозок, як і м'язи потребують тренування. Не натренований мозок не в змозі сприймати і засвоювати збільшуваний в міру навчання у вузі обсяг складної інформації. Для того, щоб оволодіти відповідними знаннями та вміннями у своїй майбутній професії, тобто добре вчиться, студент повинен систематично працювати над собою, розумово тренувати себе. Не випадково добревстигаючий студент відрізняється високою працездатністю і стресостійкістю.

Третя умова – фізичне тренування. Систематичне фізичне тренування сприяє не тільки зміцненню скелетної мускулатури, але і підвищує загальний обмін речовин організму і всіх функцій, включаючи розумову. Фізично натренований студент володіє більш високою працездатністю і стресостійкістю.

Четверта умова – загартовування. Загартовування тренує організм до впливу несприятливих факторів, розвиваючи здатність справлятися з великими навантаженнями. Студенту доступні всі види загартовування: холодом (обливання, обтирання, повітряні ванни), жаром (використання бань), сонячної інсоляцією (сонячні ванни).

П'ята умова – раціональне харчування. Воно передбачає збалансованість харчування і дотримання режиму прийому їжі, які створюють основу здоров'я і високої працездатності.

Шоста умова – повноцінний сон. Один з найважливіших факторів, що забезпечують відпочинок організму в цілому. Під час сну особливо інтенсивно і повноцінно протікають відновні процеси в головному мозку, а так само систематизація інформації, отриманої в перебігу неспання, і переведення її з механізмів короткочасної пам'яті в довготривалу.

Сьома умова – оптимізація сексуальної поведінки [4].

Таким чином, в процесі занять спортом загартовується воля, характер, вдосконалюється вміння управляти собою, швидко і правильно орієнтуватися в різноманітних складних ситуаціях, вдосконалюючись в спорті, людина вдосконалюється всебічно. Фізична культура і спорт є не тільки ефективним засобом фізичного розвитку студента, зміцнення і охорони його здоров'я, сферою спілкування і проявами соціальної активності, але, без сумніву, впливають на авторитет, трудову діяльність, на структуру ціннісних орієнтацій і допомагають виховати хорошого фахівця, товариську і цілеспрямовану людину.

Література

1. Формування здорового способу життя. Навчально-методичні рекомендації / Авт. колект. Т. Андріученко, О. Вакуленко, В. Волков, Н. Дзюба, В. Коляда, Н. Комарова, І. Пеша, Н. Тілікіна (кер. авт. колект. О. Вакуленко). – К.: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2018. – С. 100.
2. Формування навичок здорового способу життя в дітей і підлітків / Н.Ю. Максимова, А.Й. Капська, О.Г. Карпенко [та ін.]. – К.: Ніка – Центр, 2001. – С. 264.
3. ВПЛИВ СПОРТУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
4. Егоров, А. С., Психофизиология умственного труда [Текст]: научное пособие / А. С. Егоров, В. П. Загрядский. – М.: Олма – Пресс. – 2005. – С. 372.
5. <http://www.slavutich.net.ua/walk.php>

Науковий керівник:

Ніколенко В. А., старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Юрій Бочков
(Дніпро, Україна)

М'ЯЗОВА СИЛА ТА ЇЇ РОЗВИТОК

Розвиваючи силову витривалість, слід пам'ятати, що вона тісно пов'язана з розвитком як максимальної сили, так і витривалості.

Науково обґрунтованим методом розвитку силової витривалості в першу чергу є інтервальний метод. Він характеризується систематичною зміною навантаження і відпочинку. Періоди відпочинку повинні бути дуже незначні, щоб за відведений час не можна було повністю відновити працездатність. Це означає, що одне навантаження повинно слідувати за іншим, в результаті чого постійно зменшуються

енергетичні запаси і накопичується втома. Втома м'язів, досягнута за допомогою інтервального навантаження, може бути набагато сильнішою і повнішою, ніж при одноразовому тривалій інтенсивній навантаженні. Розрізняють екстенсивний та інтенсивний інтервальні методи.

Отримані результати дослідження.

Екстенсивний інтервальний метод

Використовуючи екстенсивний інтервальний метод з відносно тривалими навантаженнями незначної та середньої силою роздратування, можна підвищити опірність організму стомлюваності, а також поліпшити його відновлювальні здатності. Це означає, що спортсмен повинен мати максимальні показники силової витривалості, що досягаються за певну одиницю часу головним чином за рахунок аеробних і, в невеликому ступені, за допомогою анаеробних обмінних процесів.

Можливість отримання енергії для таких навантажень переважно аеробним шляхом пояснюється, з одного боку, тим, що при напрузі менше 50% від максимуму артеріальні кровоносні судини перекриваються в повному обсязі, внаслідок чого працюють м'язи під час скорочення, хоч і в невеликому обсязі, але все ж забезпечуються киснем і живильними речовинами. З іншого боку, цьому сприяють помірний темп виконання рухів і досить тривалі періоди відпочинку. Використовуючи цей метод, необхідно брати до уваги такі рекомендації:

Подолання опору. Оптимальним вважається опір, що складає 30-40% від максимальної сили.

Число повторень або тривалість навантаження в серії. Критерієм навантаження може служити число повторень в серії або тривалість серії. Зазвичай вправи виконуються 20-30 разів; серія триває близько 60 с.

Швидкість виконання вправи. Вправи виконуються в середньому темпі, плавно, з безперервними зусиллями.

- Число серій. Кожна серія виконується 3-6 разів.

- Інтервали відпочинку між серіями. Тривалість відпочинку залежить від тренуваності займаючихся, від ваги обтяження, числа повторень, тривалості навантаження і форми тренування. Якщо вибираємо тренування по станціях, потрібні відносно довгі перерви (120-240 с); якщо перевага віддається більш ефективним організаційним формам - тренуванню по комплексам або круговому тренуванню, - для відпочинку досить 60-120 с.

- Інтервали відпочинку між комплексами або колами. Перерви між комплексами або колами можуть продовжуватися до 5 хв.

- Управління за допомогою частоти серцевих скорочень. Інтенсивність навантаження можна регулювати, контролюючи частоту серцевих скорочень. Необхідні адаптаційні явища можуть наступати у тому випадку, якщо середня частота скорочень при виконанні вправ буде складати 150-180 уд. за вирахуванням віку займаючихся. Наприклад, у 20-річного спортсмена частота серцевих скорочень повинна становити 130-160 уд / хв, а у 50-річного -100-130 ударів. Зрозуміло, що таких показників можна досягти, виконуючи вправи, що включають в роботу великі м'язові групи.

Орієнтовна програма.

Вправи: згинання та розгинання рук, жим ногами, жим лежачи, згинання ніг в колінах, підтягування обтяження догори, а також підймання і опускання тулуба з положення лежачи на спині, виконуються в вище описаній послідовності.

Висновки та перспективи подальших розробок. Типовим показником адаптації м'язів до навантажень, спрямованим на розвиток силової витривалості, є помітне збільшення щільності капілярів, а також кількості та розміру мітохондрій. Більш щільна капіляризація сприяє кращому постачанню м'язи енергетичними субстанціями і киснем, а також прискорює виведення обмінних продуктів. Збільшення мітохондрій дозволяє більш ефективно використовувати додатково отриманий кисень. Енергетичним джерелом для тривалих навантажень з невеликої та середньої силою роздратування служить, зокрема, і глюкоза, що доставляється до м'яза по кровоносних судинах з печінки.

Багаторазове тренування з використанням екстенсивного інтервального методу помітно підвищує запаси глікогену в м'язах і печінці, адаптаційні процеси допомагають підняти на більш високий рівень не тільки регуляцію серцево-судинної системи, але і аеробний обмін речовин.

Література:

1. Баевский Р.М. Прогнозирование состояния на грани нормы и патологии./Р.М. Баевский. – М.: Медицина, 1979. – 275 с.
2. Гужаловский А.А. Чорбэ К.И. Новые подходы в системе организации образовательного процесс в физкультурном вузе // Спортивная наука на рубеже столетий: Международный сб. научн. тр. - Минск, 2000.-вып.1.- С. 86-91.
3. Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. - М.: Медицина. 1991.- 157-158 с.
4. Працездатність студентів: оцінка, корекція, управління / [Магльований А.В., Сафронова Г.Б., Галайтатий Г.Д., Белова Л.А.] – Львів, 1998, - 59 с.
5. Пангелов С. Б. Формування передумов виникнення фізичної рекреації як форми дозвілля людини у первинному суспільстві / С.Б. Пангелов // Молода спорт.наука України. – 2009. – Т. 4. – С. 138 – 142.

Әл-Қуат Әшімханов
(Тараз, Қазақстан)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУДЕ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Денетәрбиесі - бұл Дүние жүзілік қауымдастық мәдениетінің ажырамас бөлшегіжәнеадамның жан-жақты дамуының міндетті элементі болып табылатын сала. Дене тәрбиесіадамның тек дене шынықтырумен ғанаемесоның жеке қасиеттеріне, сонымен қатар әлеуметтену процесіне жәнеоның қоғаммен қарым-қатынасына датікелей қатысады.

Дене шынықтыру дене жаттығуларын орындауды ғанаемес, дене тәрбиесін де, яғни, ағзаның физиологиялық қасиеттерін дамытуға, дұрыс тамақтануға, жеке бас гигиенасы әдеттерін қалыптастыруға қатысады.Сондай-ақ кәсіби спортты, емдік іс-шараларды, физиологиялық белсенділікті, дене жүктемесін, белсендіойындарды, спорттық іс-шараларды қамтиды.

Физиологиялық дене белсенділігі - барлықоқу орнында өткізілетін дене шынықтыру бағдарламасының маңызды бөлігі. Дене тәрбиесісабақтарын өткізудің басты міндеттеріне білім алушыларды белсенді жәнесалауатты өмір салтына, спортпен жүйелі шұғылдануға дағдыландыру, өртүрлісипаттағы бұқаралық спорттық іс-шараларға қызығушылықтарын арттыруға және қатысуға тарту болып табылады [1, 18 б].

2020 жылдың басында Дүние жүзін жаулаған індеттің пайда болуына байланысты білім беруде қашықтықтан оқыту технологияларын жүйелі түрдеенгізіле бастады. Міндетті түрде заман талабынасай қашықтықтан оқыту технологияларын ақпараттық техника және әдістерінің көмегісіз елестетеалмаймыз. Сол себепті де, қазіргі уақытта қоғам жаңа технологияларды ойлап табуда. Бұл технологиялар мен инновациялар білім беру реформаларына да әсер етпей қоймайды. Әсіресе, жоғары оқу орындарындаоқытушылар мен білім алушылар ақпараттық әдістерсіз білім беру жүйесін ұсынбайды. Оқытушы білім беру бағдарламасыналдын-ала жоспарлайды, ұйымдастырады, ал білім алушылар оларды қандай тапсырмалар күтіп тұрғанын, ақпарат алу көздерін алдын-ала біліп отырады.

Сапаны бақылау сыртқы процестерді белгілеу жәнеоқыту сапасын бағалауды анықтау үшін қажет. Бұл процестер қажеттісапа деңгейіне жету үшін, сонымен қатар білім алушылардыоқыту процесінде нәтижеге қол жеткізу үшін қажет.

Оқытуды бақылау жоғары оқу орнындабілім алушылардың бүкіл оқу кезеңінде өтеді және білім құрылымының тұтастығын қамтамасыз етеді, оқуға деген ынтаны қалыптастыруға ықпал етеді, сондай-ақ әрбір білім алушының жетістіктерін бақылауға көмектесуі тиіс. Педагогикалық бақылау жоспарланған тапсырмаларды тексеруді қамтамасыз ететін іс-шаралар жүйесі болып табылады. Оқытушылар қолданылатын әдістер мен жүктемелерді бағалау үшін дене шынықтыру сабақтарында жоспарланған көрсеткіштердіесептеу мен тексеруді қамтамасыз ету жолдарын алдын-ала жоспарлайды.

Дене тәрбиесісапасының деңгейін арттыру қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды қолдану негізіндеоқытудың жаңа құралдарын құруды талап етеді. Соңғы уақыттардаоқу үрдісінде жаңаақпараттық технологияларды әзірлеуге және қолдануға үлкен қызығушылық бар және қазіргі кезде үлкен мәселе болып табылады. Яғни, бұл ақпараттық жәнекоммуникациялық технологиялардың даму жағдайына, сонымен қатар, білім беру жүйесін, оның ішінде дене шынықтыру саласындағы жүйеніғылыми-техникалық прогрестің қажеттіліктерінесәйкес келтіруге байланысты. Алайда, дене шынықтыру жәнеспорт саласындағы ақпараттық технологиялар бірқатар мамандардың қызығушылығын тудыруда. Бұл дегеніміз білім мен дағдыларды жинақтауға бағытталған дәстүрліоқытудаақпаратты жинауды, өңдеуді жәнеарналар арқылы беруді тезірек жүзегеасыруға мүмкіндік беретін заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға көшу қажеттілігіне байланысты. Яғни, дене тәрбиесі мен спорт туралы жекеайтатын болсақ, заманауиақпараттық технологияларды оқу үрдісінеенгізудің негізгі бағыттары енді ғанаанықталуда деп айтааламыз [2, 144 б].

Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі бойыншаоқытушылардың кәсіби қызметінде заманауи ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі әдістерін анықталуда. Дене тәрбиесісаласындағы оқу процесінеақпараттық технологияларды енгізу процесі жақында басталды және қазіргі уақыттааяқталмаған. Негізгісебепоқу орындарының нашар дамыған материалдық-техникалық базасы мен бағдарламалық-техникалық қамтамасыз етудің жиі жаңартылуына байланысты. Дене тәрбиесі бойыншаоқытушылардың өздерін ақпараттық даярлау жәнеіскеасыру жүйесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға дайындығы көп нәрсені талап етеді. Қазіргіақпараттық ағынды кез-келген саладағы маман ақпараттық технологияларды қолданаотырып, қажеттіақпаратты алып, өңдеп және қолдана білуі керек. Оқу үрдісіндеоқу мақсатынаарналған бағдарламалық инновацияларды қолданудан үлкен нәтижеге өртүрліақпараттық технологиялар құралдарын қолданудың күрделілігін қамтамасыз ету арқылы қол жеткізуге болады. Мұны бір бағдарламалық жасақтамадағы комбинация арқасындаалуға болады. Мұндай бағдарламалық құрал оқу ақпаратын, сондай-ақ білім алушылартің білімін, іскерлігін және дағдыларын бағалауғаарналған қандай да бір тестілік бағдарламаларды ұсынуы тиіс. Мысалы, қазіргі кезеңде барлық жоғары оқу орындарында қолданылатын рейтингтік-баллдық жүйе туралы айтуға болады. Бұл жүйенің мәні-белгілі бір көрсеткіштер арқылы пәнді игерудің сәттілігі мен сапасын анықтау. Рейтинг-бұл көп балдық

жүйеде көрсетілген сандық мән. Университеттің веб-сайтындағы білім алушылартердің әр тобының өз парағы бар, онда әр білім алушы үлгерім рейтингінде өзін табаалады.

Жоғарыда аталған талаптарғасәйкес келетін оқу мақсатындағы бағдарламалық қамтамасыз етуді көп функциялы оқу-ақпараттық құралдар деп атауға болады. Мұндай құралдарды әр түрлі бағыттағы сабақтар кезінде әртүрлі оқу жәнеспорттық іс-шараларда қолдануға болады.

Қазіргі кезде заманауи ақпараттық технологияларды қолдана отырып, жоғары оқу орындарының білім алушыларын оқыту үрдісінде жоғары нәтижеалуға мүмкіндік беретін ақпараттық жүйелер дене тәрбиесіндегі оқу үрдісінде қолданылады. Қазіргі кезде білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға жоғары оқу орындарында қажетті пәндер бойынша электронды оқу материалдарын жасап, білім алушыларға арналған ақпараттық өзін-өзі бақылау бағдарламалары жасалып, оқу үрдісінде қолданылуда. Бұл дене шынықтыру сабақтарында тәуелсіз оқу іс-әрекетін бақылауға мүмкіндік береді [3, 21 б].

Сонымен қатар, білім алушының физикалық белсенділігі мен ақыл-ой қабілетінің өзара байланысына назар аударуға мүмкіндік береді. Мысалы, білім алушылар емтихан кезінде ұйқы тәртібі бұзылады, тамақтану тәртібі ескерілмейді. Дәл осы кезеңде физикалық белсенділік пен ақыл-ойдың шаршауын өтейтін белсенді демалыс құралдарын қолдану ерекше өзектілікке ие болады, емтихан кезінде дене шынықтыру сабақтары білім алушылардың денсаулығына оң әсер етеді [4, 73 б].

Дене шынықтырудың тағы бір маңызы - бұл физикалық, психо-эмоционалды жағдайды қалыпқа келтіру, стресске қарсы күрес. Бұл деректер әлемде және психикада бар нәрсенің тығыз байланысы туралы, сондай-ақ тұрақты физикалық белсенділіктің қажеттілігі мен маңыздылығы, оқу бағытына, жасына және жұмыс орнына байланысты барлық тәуелділіктер туралы айтады.

Жоғары оқу орындарының базасында білім алушыларды дене шынықтырумен таныстыру жүйесі бар, бұқаралық дене шынықтыру-спорттық іс-шаралар осы база ретінде әрекет етеді, олар басқалармен қатар білім алушылардың дене шынықтыруын арттырады, дене шынықтыру мен спортпен одан әрі шұғылдануға деген қызығушылықты арттырады. Бұл іс-шаралардың мақсаттары әртүрлі: дене шынықтыруды насихаттау; әртүрлі спорт түрлерімен және дене жаттығуларымен айналысқысы келетіндерді анықтау; спорт командаларын жасақтаумен айналысатындардың ішінен ең мықтыларын анықтау; патриоттық тәрбие; дене шынықтыру ұжымдарының жұмысын қорытындылау [4, 75 б].

Жоғары оқу орнындағы дайындық бағытына байланысты дене шынықтырудың рөлі біршама өзгеруі мүмкін, бірақ тұтастай алғанда дене шынықтыру негізгі пәндер үшін көмекші рөл атқарады және білім алушылардың физикалық, соматикалық және психологиялық денсаулығын дамытуға және нығайтуға ықпал етеді [5].

Сонымен, қорытындылай келетін болсам, дене шынықтыру-барлық бағыттар мен бейіндегі білім алушыларды оқытуда міндетті пән болып табылады, ол басқа пәндермен бірге білім алушылардың жеке басын үйлестіруге бағытталған. Дене шынықтыру-бұл әлеуметтік маңызы бар іс-әрекет, оған мемлекет ұлтты сауықтыруға баса назар аударады. Жоғары оқу орнының білім беру үрдісінде дене шынықтыру үлкен рөл атқарады. ЖОО-да дене шынықтырудың оқыту функциясы пәннің теориялық және практикалық аспектілерін оқыту мен зерделеуден және оларды тәжірибеде қолданудан, сондай-ақ рефлексия, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі бақылау, жеке тұлғаның ерік-жігерлік қасиеттерін дамытудан тұрады. Білім беру функциясы қоғамда дене шынықтыру мен спортты кеңінен насихаттауда көрінеді: білім алушыларды қызықтыру және оларды университетте өтетін спорттық іс-шараларға қатысуға ынталандыру. Сонымен қатар, алынған білім мен дағдыларды күнделікті өмірде, денсаулықты сақтау және жақсарту үшін қолдануға болады. Дене шынықтырудың компенсаторлық функциясы, білім алушылардың оқу үрдісіне дұрыс бейімделуіне ықпал етеді және күйзеліс кезінде және маңызды кезеңдерде жүйке жүйесін қалпына келтіріп, сергуге көмектеседі. Жоғары оқу орнында «дене шынықтыру» пәніне ерекше көңіл бөлінеді. Бұл бағыттағы білім алушыларға дене шынықтыру және физикалық дағдылар туралы білімге жоғары талаптар қойылады. Сол себепті де, дене шынықтыру ең маңызды пән десек қателеспейміз және кез-келген жағдайларға қарамастан дене шынықтыруды да заманауи ақпараттық технологиялар, мультимедиялық дыбыс, бейне түрінде де өткізуге мол мүмкіндіктер бар.

Әдебиеттер тізімі:

1. Курицына Г.В. Университет студенттерін қашықтықтан оқыту сапасын бақылаудың формалары мен әдістері. // Эксперименттік білім берудің халықаралық журналы. – 2014. – № 8. – 17-21 б.
2. В.А., Журавлев. Дене шынықтыру мен спорттағы заманауи ақпараттық технологиялар / Журавлев В.А. және т. б. – Ижевск: Удмурт университеті. - 2001. – 144 б.
3. Астратова Г.В., Кочерьян М.А. жоғары білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру мен спорттың рөлі мен орны туралы. Институционалдық маркетинг тұрғысынан талдау // Бизнес. Білім. Құқық. 2018. № 4 (45). - 18-31 б.
4. Кудинов С.С. // Жоғары білім жүйесіндегі дене шынықтыру, Ростов мемлекеттік қатынас жолдары университеті: Ростов-на-Дону, 2018. - 72-75 б.
5. [Электрондық ресурс] URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2784 Дене шынықтыру жәнеспорт саласындағы ақпараттық технологиялар мазмұнының ерекшеліктері. (өтініш берген күні 20.04.2020).

Марина Карнаух, Віктор Пічурін
(Дніпро, Україна)

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ ПІЛАТЕС ЯК ОЗДОРОВЧОЇ МЕТОДИКИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

У 1920-у році американський тренер Джозеф Пілатес розробив ефективний комплекс вправ спеціально для травмованих спортсменів і танцюристів, щоб вони могли відновити роботу і повернути колишній фізичний стан. З того часу і з'явився напрям пілатеса, який став дуже популярним за останні 15 років [1].

Пілатес – це безпечна оздоровча програма вправ без ударного навантаження, яка дозволяє розтягнути і зміцнити основні м'язові групи в логічній послідовності, не забуваючи при цьому і про дрібніші слабкі м'язи. Її структурними елементами є загальнорозвиваючі і дихальні вправи, йога, китайська акробатика, різні спортивні напрями і стилі.

Спочатку вона застосовувалася як реабілітаційна програма. Відсутність махів і стрибків чинить щадну дію на суглоби, опорно-руховий апарат, що дозволяє займатися такими вправами людям різного віку і фізичної підготовленості, але головна її відмінність від усіх інших видів фізичного навантаження – зведена практично до нуля можливість травм і негативних реакцій [2, 3].

В основу пілатеса закладені декілька основних принципів:

1. Релаксація. Перший принцип ґрунтований на тому, що, перш ніж зміцнювати ослаблені м'язи, необхідно їх розслабити і подовжити.

2. Концентрація. Другий принцип ґрунтований на тому, що тіло створюється розумом. Під концентрацією уваги Пілатес розумів уміння організувати і направити свою увагу, здійснювати постійний контроль мозку над управлінням тілом в русі.

3. Вирівнювання (централізація). Під цим мається на увазі зміцнення центру тіла, так званого "каркаса міцності", який розташовується від грудної клітини до тазу.

4. Дихання.

5. Плавність виконання.

6. Витривалість.

7. Координація [4].

Методика виконання вправ системи пілатес диференціюється відповідно до віку, рівня фізичної підготовленості людей, будується відповідно до мети і завдань окремого заняття. Комплекс складається з точних вправ і спеціального глибокого дихання.

Одне з найголовніших правил в техніці пілатес - зберегти витягнення м'язів під час їх напруги. З цією метою усі вправи виконуються таким чином, що хребет знаходиться в природному положенні. Природний прогин хребта дозволяє зберегти його розслабленим. Так само велике значення під час заняття приділяється відділу хребта від плечових суглобів до тазових кісток.

Важливим елементом при статичних і динамічних рухах є "каркас міцності". Він забезпечує контроль тазових кісток, які у більшості вправ повинні знаходитися в статичному положенні, дозволяє постійно підтягувати верхню частину тулуба, неначе затягувати в корсет.

Наступною ланкою тренувань є дихання. Вдих - з початком руху, видих - в процесі виконання вправи. Дихання має бути грудним, рівномірним, але рух грудної клітки не вперед, а в сторони. Вправи, що становлять систему пілатес, виконуються, як правило, в повільному темпі, плавно, без різких рухів.

Багато класичних тренувань провокують появу дисбалансу в м'язовій тканині, тобто сильні м'язи ще більше зміцнюються, а слабкі - стають слабкіше. Через це виникають травми і хронічні болі в попереку. В деяких вищих навчальних закладах і досі студентів розподіляють на групи для занять фізичною культурою без урахування їх бажань, що ніяк не мотивує їх оздоровлюватись. В процесі заняття пілатесом м'язи працюють рівномірно і збалансовано, при цьому забезпечується висока продуктивність тренувань і знижується ризик виникнення травм [1, 2, 3].

Актуальність і результативність застосування даної системи підтверджується низкою досліджень, у ході яких аналізувались результати студентів, що займалися за традиційними методиками і за програмою Пілатеса.

Перший експеримент був проведений Ситник Н.О. серед двох груп студентів: першої – експериментальної, що використовувала систему вправ Д. Пілатеса; другої – контрольної, що займалася загальноприйнятими методиками аеробіки силової направленості. Всі заняття включали розминку, основну частину і заключний стретчинг (вправи на розтягування). У процесі експерименту було проведено 75 занять з кожною групою підопічних. Перше і заключне тренування включали в себе контрольне тестування фізичних якостей та вимірювання антропометричних показників. За результатами експерименту приріст середніх значень контрольної групи склав в середньому 29,3%, а експериментальної 67,1% що, поза сумнівом, показує перевагу у вихованні гнучкості і силової витривалості при заняттях з Пілатесу в порівнянні із заняттями базової аеробіки [5].

У другому дослідженні, що проводив Маріонда І.І., у контрольній групі було 2 уроки на тиждень фізичною культурою по 2 години, а в експериментальній – проводилися ще додаткові заняття за системою пілатес 2 рази на тиждень. Результати другого дослідження, у якому застосовувалась бальна система

оцінювання, виявили, що показники експериментальної групи у 2-3 рази перевищують показники контрольної [6].

Зіставлення результатів тестування експериментальної і контрольної груп в обох дослідженнях показує, що програма Пілатеса, спрямована на розвиток силової витривалості і гнучкості, дає більш суттєві позитивні результати, ніж заняття з базової аеробіки та фізичною культурою і призводить до суттєвого збільшення показників в експериментальних групах.

Суть системи пілатес полягає в отриманні задоволення від зайняття, а не в тренуванні, що виснажує, приносить біль. Тренування безпечне, практично не існує протипоказань, пілатесом можна займатися у будь-якому віці, знаходячись у будь-якій фізичній формі. Також передбачена велика кількість вправ для реабілітації при больових синдромах в різних відділах хребта.

Виходячи з цього, оздоровче значення системи пілатес полягає в:

- формуванні правильної постави, вирівнювання і стабілізація хребта;
- покращенні функцій дихальної, серцево-судинної системи;
- покращенні функціонування внутрішніх органів;
- посиленні роботи імунної системи і підвищенні обмінних процесів;
- поліпшенні діяльності центральної нервової системи: розвиваються концентрація уваги і образне мислення;
- знятті м'язової напруженості;
- підвищенні гнучкості і рухливості суглобів і хребта;
- відновленні організму після вагітності [1, 2, 4].

Таким чином, система пілатес має величезне оздоровче значення для усього організму. А безпечна техніка дозволяє використати цю систему у фізичній терапії з метою реабілітації після травмування. Також заняття пілатесом дозволяють удосконалити і ефективно доповнити традиційні програми фізичного виховання зі студентами основної та спеціальної медичної групи, що відображається в значному покращенні їх результатів.

Література:

1. Пілатес: польза, эффективность при похудении, особенности занятий. – Режим доступа: https://woman.rambler.ru/health/40149606/?utm_content=woman_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink
2. Демидович Н.Г. Пілатес как средство физического воспитания студентов. – Минск: Белорусский национальный технический университет., 2014. – 97 с.
3. Голубев С.А. Упражнения пилатес/ Физкультура и спорт. 2008. - № 8. – С. 22-23.
4. ВейдерС.Пилатес от А до Я. –Ростов н/Д: Феникс, 2007. - 320 с.
5. Ситник, Н.О. Пілатес як ефективний засіб зміцнення здоров'я студентської молоді/ Н.О. Ситник// Сумський державний університет. – 2011. – С. 16-20.
6. Маріонда, І.І. Застосування основних принципів пілатесу у проведенні занять зі студентами спеціальних медичних груп/ І.І. Маріонда, М.Л. Джуган// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. - № 31. – С. 94-96.

Олександр Карначов
(Дніпро, Україна)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛУЧНИЦТВА

Стрільба з лука (лучництво) — мистецтво та спорт, що полягає у вмінні стріляти з лука у ціль стрілами.

Мистецтво стріляти з лука виникло в епоху пізнього палеоліту або раннього мезоліту. Найстарші знахідки, пов'язані зі стрільбою з лука, датуються восьмим-дев'ятим століттям до нашої ери. Історично стрільба з лука використовувалася для полювання і бойових дій. Лук використовувався з такою метою практично всюди. Єдиним регіоном, де мистецтво стріляти з лука не було відомо аж до XIX століття, є Австралія і Океанія. У великих бойових діях лук останній раз використовувався на початку XIX століття.

Стрільба з лука є олімпійським видом спорту. Стрільба з лука включена до програми Літніх Олімпійських ігор з 1900 року.

Змагання зі стрільби з лука на літніх Олімпійських іграх вперше з'явилися на Олімпійських іграх 1900 в Парижі та проходили до Олімпійських ігор 1920 в Антверпені (за винятком Олімпійських ігор 1912 в Стокгольмі), після чого були скасовані, потім відновлені з Олімпійських ігор 1972 в Мюнхені та з того часу включалися в програму кожних наступних Ігор. Змагання завжди проходили і серед чоловіків, і серед жінок (крім Ігор 1900 і 1920, де змагалися лише чоловіки). У цьому виді спорту розігруються 4 комплекти нагород.

Міжнародна федерація стрільби з лука (ФІТА) була створена 4 вересня 1931 року на першому конгресі цієї організації, що відбувся у Львові за ініціативою Польського Союзу Лучників. Конгрес відбувався в конференц-залі львівської Ратуші. На конгресі були присутні представники Естонії, Італії, Польщі, США, Угорщини, Франції, Чехословаччини, Швеції, Швейцарії. Першим президентом ФІТА обрано

представника Польщі — львів'янина Мечислава Мулярського. У ці ж дні (з 26 серпня до 6 вересня 1931 року) у Львові відбувся перший чемпіонат світу зі стрільби з лука. У змаганнях взяли участь лучники Польщі, Франції, Чехословаччини та Швеції.[1]

Одним із перших чемпіонів світу зі стрільби з лука був Мирон Труш (Париж, 1937 рік), старший син українського художника Івана Труша.[2]

Найпоширеніші міжнародні дисципліни, з яких проводяться Олімпійські ігри, Чемпіонати світу та Європи — це стрільба по мішенях FITA зі стандартних дистанцій. Менш поширені такі види як польова стрільба скиарк (лучний біатлон), стрільба по фігурних мішенях, вертикальна стрільба по мішенях, що також знаходяться під егідою FITA.

Чемпіонати світу зі стрільби з лука (на відкритому повітрі) проводяться що два роки у непарні роки. Кубок світу зі стрільби з лука (на відкритому повітрі) проводиться щороку.

Жага людини до суперництва і саморозвитку з давніх часів народжує на світло різні змагальні дисципліни. Можна сказати, що історія спортивної стрільби починається з моменту винаходу далекобійної зброї (арбалет, лук). З винаходом пороху даний вид спорту став більш схожий на сучасний. В середині XIV століття з'явилися перші змагання зі стрільби та новий збір правил для спортсменів. У 1896 році ця дисципліна з'явилася на літніх Олімпійських іграх в Афінах і з тих пір є постійним компонентом програми. Спочатку змагання проходили серед чоловіків. Жінки вперше були допущені до участі в 1968 році в Мехіко. Спортсмени змагалися один з одним нарівні. Стрілянина стала роздільної з 1996 року. Зараз в цій дисципліні розігруються 15 комплектів медалей. Існують різні види спортивної стрільби і вправи.

Висновки. Виникнення спортивного лучництва в Україні відноситься до середини XIX ст., коли мистецтво володіння холодною зброєю втрачає своє військово прикладне значення і використовується переважно як засіб фізичного виховання. Стрільба вводиться в навчальні програми з фізичного виховання середніх шкіл, кадетських корпусів, закладах вищої освіти. Лучництво розвивається як вид спорту в спортивних товариствах, клубах, гімнастичних осередках. Проголошення незалежності України та перехід до нових соціально-економічних умов супроводжувався кризовими явищами. Незважаючи на це, українські стрільці все ж змогли здолати численні фінансові труднощі і добитися високих результатів на міжнародній спортивній арені. На сьогоднішній день українські спортсмени займають провідні позиції у стрільбі з лука.

Література:

1. Анучин Д.Н. О древнем луке и стрелах / Д.Н. Анучин // Труды V Археологического съезда в Тифлисе. — М., 1887.
2. Винклер П.П. Оружие. Руководство к истории, описанию и изображению ручного оружия с древнейших времен до начала XIX века / П.П. Винклер. — М., 1992.

Науковий керівник:
викладач Ю.В. Бочков.

Тарас Кириченко
(Переяслав, Україна)

ВИМОГИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНАЖЕРНОГО ОБЛАДНАННЯ В ПРОЦЕСІ СИЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ

У сучасних умовах, у зв'язку з недосвідченістю багатьох студентів, тренування в тренажерному залі часто закінчуються малорезультативно. Через недостатню кількість джерельної бази та методичних матеріалів молодь не може детально ознайомитися з особливостями тренувань на тренажерах. Виникає проблема правильного виконання вправ і усвідомлення цілей їх виконання.

За твердженням Г.П. Виноградова, В.Є. Водлозьорова, Б.І. Шейко [1, 2, 8], тренажери можуть ефективно використовуватися як із спортивно-тренувальною, так із оздоровчою метою, забезпечуючи ряд переваг перед традиційними засобами, оскільки їм властиве чітке дозування навантаження, спрямованість тренування на окремі групи м'язів, а також широке застосування у період відновлення після отриманих травм і перенесених хвороб. У процесі силового тренування студентської молоді тренажери і тренажерні пристрої дозволяють у більш короткі терміни вирішити завдання розвитку рухових якостей: сили, витривалості, швидкості, гнучкості та спритності. Особливо ефективним є використання тренажерів серед студентів з надмірною масою тіла. Такі студенти охоче і з задоволенням займаються на тренажерах, в той час як на стандартному фізкультурному обладнанні вони працюють менш активно [4, 7].

Тренажерне обладнання дозволяє ефективно розвивати різні рухові якості і здібності, поєднувати вдосконалення технічних умінь, навичок і фізичних якостей у процесі силового тренування [5, 10].

Як зазначають А.І. Стеценко і П.М. Гунько [7], тренажери сприяють формуванню позитивної психоемоційної мотивації у студентів і залученню їх до фізичної культури і масового спорту. Можна виділити основні цілі тренувань на тренажерах: збереження і зміцнення здоров'я, підтримка загального фізичного стану та відновлювальне лікування, тренування з акцентом на спортивний результат.

За даними досліджень [3, 5, 9] для тренажерного залу потрібно використовувати пристосоване приміщення, яке відповідає санітарно-гігієнічним вимогам і нормам для спортивних залів. Особливе

гігієнічне значення має створення в приміщенні оптимальних мікрокліматичних умов: температури повітря в діапазоні 16-18 ° С, відносної вологості 35-60%, швидкості руху повітря 0,5 м / с.

Для підвищення комфортності занять дуже важливо організувати рівномірне освітлення і забезпечити необхідний рівень горизонтальної і вертикальної освітленості залу [1].

Критерії підбору обладнання: відповідність концепції створення тренажерного залу; відповідність площі тренажерного залу з урахуванням розстановки тренажерів; варіативність тренувань, тобто набір представлених тренажерів повинен дозволяти повноцінно тренувати різні м'язи та м'язові групи; кількість тренажерів – за кількістю учасників групи [6, 10].

Технічні особливості тренажерів залежать від конструкторських рішень, які визначаються необхідністю переважного розвитку однієї або одночасно декількох рухових якостей.

Тренажери можна розділити на три типи: кардіотренажери (бігові доріжки, степпери, велотренажери, еліптичні, гребні, райдери), які найчастіше використовуються для підвищення тону основних адаптаційних систем; силові тренажери (тренажери для роботи з навантаженнями) – для корекції фігури та розвитку силових якостей; багатофункціональні тренажери, які поєднують у собі ознаки обох груп [4].

За ефективністю дії всі представники кардіотренажерів приблизно рівні, але мають деякі особливості використання. Оскільки при заняттях на велотренажері поперек піддається підвищеному навантаженню, велотренажери не рекомендується застосовувати при болях у хребті, в області попереку, степпер забезпечує підвищене навантаження на тазостегновий суглоб, при заняттях на бігівій доріжці сильно навантажуються гомілковостоп і лише райдери в цьому сенсі нейтральні [3].

Степпер, імітуючи ходьбу по сходах, впливає на розвиток м'язів ніг і забезпечує таке ж навантаження, що і велотренажер.

Бігові доріжки ефективно навантажують не тільки м'язи ніг, але і м'язи спини та плечового поясу. Однак при цьому мають досить великі габарити. Велотренажери переважно навантажують м'язи ніг і червоного пресу.

Еліптичні тренажери – гібрид велотренажера, степпера і бігової доріжки. На таких тренажерах займаються за принципом крос-тренінгу: така траєкторія, що імітує природну ходьбу або біг, виключає навантаження гомілковостопного і колінного суглобу (чого не вдається уникнути при тренуванні на бігівій доріжці або на велотренажері) і забезпечує навантаження на м'язи спини і рук, а на додаток навантажує ще й м'язи ніг. Ходьба по еліптичній траєкторії дозволяє тренувати серцево-судинну і дихальну системи, як на всіх кардіотренажерах, але перерозподіляє силове навантаження на нижні групи м'язів (стегна, сідниці і гомілки), а завдяки стаціонарним рукояткам-тримачам задіяним є і плечовий пояс [1, 9].

Найбільш універсальний із кардіотренажерів – гребний тренажер. При виконанні однієї вправи він тренує більшість м'язів: плечового поясу, рук, ніг, а також серцево-судинну систему.

Райдер забезпечує комплексне тренування основних груп м'язів, сприяє збільшенню гнучкості суглобів.

Силові спортивні тренажери призначені для збільшення м'язової маси, поліпшення рельєфу м'язів, збільшення максимальної сили.

Силові тренажери класифікують наступним чином:

1. З використанням власної ваги – це новий тип силових тренажерів, що використовують вагу спортсмена як основне навантаження. З їх допомогою добре розвивається сила, витривалість і гнучкість. Рівень навантаження можна змінити, відрегулювавши кут нахилу лави.

2. З вільними вагами: обтяженнями, грифами, гантелями, і ін. Так можна не тільки швидше наростити м'язову масу, але і поліпшити координацію рухів, так як весь час потрібно стежити за збереженням рівноваги і за положенням снаряду.

3. З вбудованими вагами. Тренажери з вбудованими вагами підійдуть тим, хто тільки почав займатися: вони безпечні і дозволяють працювати над конкретною групою м'язів. Як обтяження тут використовують плоскі вантажі з фіксаторами, що пересуваються по спеціальному стрижню [4].

Методика проведення занять із студентською молоддю наближається до методики занять із досвідченими атлетами. Динаміка навантажень досягає рівня, характерного для спортивного тренування. Зміст занять, дозування навантажень і оцінка фізичної підготовленості обов'язково диференціюється в залежності від статі. На тренуваннях створюються умови для розвитку загальної і швидкісної витривалості, що сприяє підвищенню працездатності, розвитку вольових зусиль. Обов'язково студентів навчають методам самоконтролю на заняттях. Рекомендується застосовувати різні види вправ, які виконуються під музичний супровід [10].

Перш ніж почати заняття тренер-викладач повинен провести тестування по визначенню рівня фізичної підготовленості студентів. Воно проводиться за трьома основними напрямками:

- Фізичний розвиток і соматичні показники (зріст, маса тіла, артеріальний тиск, життєва ємкість легень, проба Штанге - затримка дихання на вдиху, пульс у спокої).

- Функціональні можливості кардіореспіраторної системи і основні параметри її працездатності (тест Руф'є; PWC-120, 150).

- Показники рухових якостей (координація, зорово-моторна реакція, гнучкість).

Найбільш оптимальні для тренувань на тренажерах групи по 8-12 чоловік. При такій кількості учасників групи вдається ефективно контролювати тренувальний процес.

Для кращого тренувального ефекту заняття зі студентами повинні проводитися 2-3 рази на тиждень,

регулярно, акцент робиться на самостійних заняттях. Мінімальною кратністю занять, що забезпечують підвищення рівня фізичного стану, є заняття, які проводяться 3 рази на тиждень; для збереження рівня фізичного стану – 2 рази на тиждень. Тренувальні заняття рекомендується проводити не раніше, ніж через 1,5-2 години після прийому їжі та не пізніше ніж за 2-3 години до сну [6].

Необхідно складати комплекс вправ так, щоб по можливості охопити всі основні групи м'язів, але не за одне тренування, а за 2-х тижневий цикл. Всі нові вправи починають робити тільки з 2-х підходів. А потім, коли м'язи адаптуються до навантаження, додають 3-й підхід. Як правило, здійснюється 2-3 підходи по 8-12 повторень [1].

Тренування на тренажерах відбувається за правильним алгоритмом. Розминка здійснюється на кардіотренажерах. Вони дозволяють зміцнити серцево-судинну і дихальну системи. Для подальшого тренування використовуються силові тренажери. В ході заняття не можна забувати про розминку не тільки перед тренуванням, а й безпосередньо перед вправою. В кінці тренування проводяться вправи на відновлення і розтягування. Основну увагу приділяють розтягуванню м'язів, які працювали на цьому тренуванні.

При проведенні тренувань у тренажерному залі за методикою колового тренування можна ділити групу на підгрупи по 2-3 людини, групи змінюють місця занять через кожні 3-4 хвилини по команді тренера-викладача. Кожен студент за тренування встигає виконати завдання на 10-12 місцях занять. Біля кожного місця занять знаходиться картка з завданнями: рекомендована вага для юнаків і дівчат; кількість підходів і повторень кожної вправи, що потрібно виконати на тренажері; перелік можливих вправ з штангами, гирями, гантелями тощо [1, 7].

Після закінчення кожного місяця тренер-викладач формує на кожного студента висновок за підсумками проведених у тренажерному залі занять. Бажано на підставі результатів тестування видати студентам індивідуальні рекомендації для самостійних занять. Це особливо необхідно для фізично слабких студентів із метою їх додаткової самопідготовки, зокрема, в канікулярний час, коли відсутня організована рухова активність.

Як відмічає А.І. Стеценко [6], систематичне ведення щоденника самоконтролю, перевірка його тренером-викладачем привчає студентів серйозно ставитися до самостійних занять, дозволяє оцінювати свою реакцію на тренувальне навантаження, виховує свідоме ставлення до власного здоров'я.

Основною рекомендацією силового тренування слід вважати відповідність параметрів тренувальних навантажень поточному стану студентів і їх відповідність природним ритмам розвитку фізичних якостей. Керуючись цим, слід вибирати тренувальні навантаження такого змісту, характеру і спрямованості, щоб враховували єдність генетичних передумов розвитку рухової активності студента і функціональних властивостей його організму.

Заняття на тренажерах – ефективна форма впливу на організм студента, спрямована на позитивну зміну його фізичного потенціалу. В результаті систематичних тренувань на тренажерах в організмі відбуваються морфологічні і фізіологічні зміни, що дозволяють розширити функціональні можливості практично всіх органів і систем, удосконалити регуляторні механізми. В результаті підвищується опірність до впливу несприятливих факторів навколишнього середовища, пристосовуваність до фізичних навантажень, поліпшуються показники фізичного розвитку.

Вправи на тренажерах набувають все більшої популярності і все частіше використовуються в тренувальному процесі різних категорій населення. Застосування тренажерів дозволяє точно дозувати навантаження і розвивати різні фізичні якості: витривалість, силу м'язів, швидкість та ін. Використання тренажерних пристроїв у процесі силового тренування студентів дає можливість створити недосяжні за природних умов режими м'язової діяльності під час виконання вправ. Конструктивні особливості тренажерів передбачають мінімальні відхилення від раціональної техніки виконання запланованої дії, усунення помилок і створення умов для якісного тренування запланованої групи м'язів.

Література:

1. Виноградов Г.П. Атлетизм: теория и методика тренировки / Г.П. Виноградов [учебник для вузов]. – Советский спорт, 2009. – 328 с.
2. Волдозёров В.Е. Тренажеры локально направленного действия / В.Е. Волдозёров. – Киев: Издательский центр КГМУ, 2003. – 102 с.
3. Губа В.П. Теория и практика спортивного отбора и ранней ориентации в виды спорта: [монография] / В.П. Губа. – М.: Сов. Спорт, 2008. – 304 с.
4. Капко І.О. Атлетизм: навч. посіб. / І.О. Капко, О.І. Пуцов, В.Г. Олешко – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – 232 с.
5. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В.Н. Платонов – К.: Олимп, л-ра, 2004. – 808 с.
6. Стеценко А.І. Пауерліфтинг. Теорія та методика викладання: навч. посіб. для студентів ВНЗ /Анатолій Іванович Стеценко – Черкаси: вид-во Черкаського національного університету, 2008. – 460 с.
7. Стеценко А.І. Теорія і методика атлетизму: Навчальний посібник /А.І. Стеценко, П.М. Гунько. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2011. – 216 с.

8. Шейко Б.И. Пауэрлифтинг: настольная книга тренера /Б.И. Шейко. – М.: Спорт сервис, 2003. – 532 с.
9. Kettles M. Women health and fitness guide /M. Kettles, C. Cole, B. Wright. – Champaign Human Kinetics, 2007. – 204 p.
10. Kraemer W.J. Optimizing strength training: designing nonlinear periodization workouts. /W.J. Kraemer, S.J. Fleck. – Champaign Human Kinetics, 2007. – 246 p.

Ю.А. Коваленко
(Богуслав, Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Життя доводить, що освіта і здоров'я нерозривно взаємозв'язані. Сьогодні завданням сучасного фахового коледжу є виховання компетентної особистості, яка володіє не лише знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання й беручи на себе відповідальність за свою діяльність. Визначено десять ключових компетентностей, де особливе місце займає компетентність здоров'язбереження. Це пояснюється, насамперед, тим, що стан здоров'я є показником духовного, соціально-економічного й людинобіологічного добробуту населення, рівня цивілізованості країни [2; С. 4]. Тому гуманізація освіти вимагає якісно нового підходу до потреб людини, формування стійких мотивацій до здорового способу життя, позитивної соціальної поведінки. Одним із пріоритетних напрямів діяльності КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С. Нечуя-Левицького», де 2013 року відкрита спеціальність Середня освіта (Фізична культура), є збереження і зміцнення здоров'я здобувачів освіти. Більше ста молодих спеціалістів впроваджують здоров'язбережувальні технології по всій Україні. Наша система підготовки викладача до створення здоров'язбережувального коледжного середовища утворена трьома взаємопов'язаними компонентами: цільовим, процесуально-змістовим та діагностичним.

Цільовий компонент містить державні вимоги до професійної підготовки здобувачів освіти у системі фахової освіти, соціальне замовлення на вчителя, який володіє здоров'язбережувальними технологіями навчання, здатний організовувати здоров'язбережувальний освітній процес, розвивати здоров'язбережувальну компетентність.

Процесуально-змістовий представлений блоком організаційно-педагогічних умов: дидактичних, що визначають зміст освіти і реалізуються через освітні програми з формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів; технологічних, що включають комплекс дидактичних форм, методів, засобів і технологій навчання, що дозволяють отримати відповідний результат освіти; методичних, що представлені методичними рекомендаціями та навчальними посібниками.

Діагностичний містить критерії сформованості здоров'язбережувальної компетентності педагогів: вмотивованість до здоров'язбережувальної діяльності, готовність і здатність до оволодіння теоретичними знаннями здоров'язбереження, активність реалізації отриманих знань зі здоров'язбереження на практиці, здатність проектування [1; С. 13].

Позитивне сприйняття життя здобувачів освіти розглядається як ресурс для забезпечення здоров'я і благополуччя, тоді як негативне її сприйняття може бути фактором ризику, що впливає на їх фізичне і психічне здоров'я. Студенти охоплені програмами з мотивації до здорового способу життя, профілактики вживання психоактивних речовин, збереження репродуктивного здоров'я. Ці програми забезпечують становленню ціннісних орієнтирів здобувачів освіти, готуватися до дорослого життя, формувати вміння і навички самостійно ухвалювати поінформовані рішення, ефективно спілкуватися, адекватно висловлювати свої почуття і емоції, критично мислити, чинити опір негативному впливові й тиску з боку однолітків і дорослих, обирати моделі поведінки, що сприяють збереженню здоров'я. Саме фаховий коледж стає тим середовищем, що сприяє усвідомленню кожним цінності життя й здоров'я, у якому створюються умови здорової життєдіяльності, гармонійного розвитку особистості.

Сьогодні, в умовах пандемії, надзвичайною потребою стало навчити кожну людину науки здоров'я, сформувати в неї вміння та навички здорового способу життя. Фаховий коледж – це не лише установа, куди впродовж багатьох років студент приходить навчатися, але ще й здобуває майбутню професію. Тут закладається фундамент особистості, інтенсивно формуються базові соціальні установки, основи світогляду, звички, розвиваються пізнавальні здібності, емоційно-вольова сфера. Тому перед сучасним закладом освіти постає проблема у створенні таких умов, які б з одного боку, через впровадження інноваційних технологій навчання та виховання сприяли розвитку життєвих компетентностей, природних нахилів, а з іншого боку – дозволили б вийти їй зі стін коледжу здоровою людиною зі свідомим ціннісним ставленням до власного здоров'я.

Процес створення здоров'язбережувального середовища ми визначаємо як комплекс змін традиційної системи, спрямованих на підвищення ефективності діяльності щодо збереження і зміцнення життєздатності всіх учасників освітнього процесу у взаємозв'язку з корекцією їхньої внутрішньої картини здоров'я.

До основних напрямів формування здоров'язбережувального освітнього середовища належать:

- забезпечення організаційно-гігієнічних умов здійснення освітнього процесу;
- реалізація принципів здоров'язбережувальної педагогіки на практиці;
- навчання здоров'я та виховання культури здоров'я здобувачів освіти;
- моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я здобувачів освіти, вплив здоров'язбережувальних факторів та результативності діяльності коледжу щодо охорони здоров'я;
- оптимізація діяльності медичної та психологічної служб коледжу;
- попередження «хвороб», «стресів»;
- залучення батьків студентів до участі у виховних годинах про здоров'язбережувальні технології.

До умов формування здоров'язбережувального освітнього середовища належать:

1. Спрямованість змісту навчання та навчально-методичного забезпечення про формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти.
2. Зміцнення здоров'я студентів засобами дидактично адаптованої матеріально-технічної бази коледжу.
3. Застосування в освітньому процесі сучасних здоров'язбережувальних технологій, моделей, методик, методів та прийомів.
4. Проведення моніторингу впливу здоров'язбережувального освітнього середовища на рівень володіння здоров'язбережувальною компетентністю, стан фізичного, психічного, соціального, духовного та морального здоров'я студентів.

Отже, у сучасному освітньому закладі пріоритетом має стати здоров'я здобувачів освіти. Тому кожен викладач повинен безперервно дбати про формування в молоді валеологічного світогляду і ціннісного ставлення до здоров'я людини як головної умови самореалізації особистості. Рівень професійної підготовки педагога до створення здоров'язбережувального середовища є пріоритетною складовою успішності освітнього закладу, результативності застосування нових засобів навчання, які сприяють покращенню здоров'я студентів і відповідають вимогам часу [3; С. 2].

Наш заклад є «Коледжем здоров'я», адже тут створені належні умови для зміцнення здоров'я студентів, мета якого – виховання особистості студента з високою культурою здоров'я, здатною до самореалізації у суспільстві, яка формує свій життєвий досвід на основі духовноморальних та загальнолюдських цінностей. Матеріально-технічна база фахового коледжу є достатньою для організації роботи з формування культури здоров'я студентів. Вона включає спортивний, тренажерний, борцівський, тенісний, шахово-шашковий зали, зал загально-фізичної підготовки та фітнесу. У закладі обладнані спортивні площадки із волейбольним, баскетбольним полями, спортивний майданчик для футболу зі штучним покриттям. Важливе значення надається фізкультурно-оздоровчій роботі і після занять. 64 % студентів займаються в спортивних секціях: із баскетболу, волейболу, ММА, футболу, гімнастики, хортингу, легкої атлетики, фітнесу, атлетизму, настільного тенісу. В коледжі активно працює студентська рада, одним із завдань якої є піклування про фізичний розвиток і здоров'я студентів, утвердження принципу: «В здоровому тілі – здоровий дух». Члени студентської ради проводять агітаційну роботу за здоровий спосіб життя, зокрема різноманітні бесіди, конкурси, флешмоби «Ми змінюємо світ, зітрем стереотипи...», «Україна в нашій серці» та членджі «Тримай пас», «Зимові види спорту», «Займаюсь спортом дома»... Дуже важливо, що студентське самоврядування спільно з викладачами циклової комісії фізичного виховання виступає ініціатором, організатором ранкових зарядок. Студенти спеціальності Середня освіта (Фізична культура) є найактивнішими учасниками змагань з різних видів спорту, участі у районних, обласних, Всеукраїнських, Європейських, світових чемпіонатах, які сприяють розвитку особистості, зорієнтованої на здоровий спосіб життя. Прикладом є Владислав Єременко – чемпіон світу з тайського боксу IFMA серед юніорів у ваговій категорії до 71 кг (2018, м. Бангкок (Таїланд); Гав'яда Ярослав – чемпіон світу серед юнаків з паєрліфтингу, що проводила Федерація VPA у своїй віковій категорії та встановив світовий рекорд у ваговій категорії до 100 кг (2018 р., м. Луцьк); Гуляєв Олександр – чемпіон світу з греплінгу GI у ваговій категорії до 59 кг серед юнаків на Кубку України з ММА (2003-2004 н.р., м. Києві); Лебідь Микола – III місце у Всеукраїнському турнірі з греко-римської боротьби (2019 р., м. Запоріжжя), III місце у чемпіонаті України з греко-римської боротьби (2019 р., м. Кривий Ріг); Покропивний Роман – I місце у чемпіонаті України з хортингу серед юнаків, кадетів, юніорів (2019 р., м. Київ), золота медаль у кубку України з хортингу у ваговій категорії до 55 кг у розділі "Двобій" (2019 р., м. Бровари); Гуляєв Олександр – I місце у чемпіонаті України з греплінгу (2019 р., м. Черкаси), I місце у чемпіонаті України з панкратіону (2019 р., м. Біла Церква), срібна медаль у чемпіонаті Європи з бойового самбо (2019 р., м. Жешув, Польща); Гав'яда Ярослав – I місце в становій тязі, подолавши штангу вагою 245 кг у чемпіонаті України серед тінейджерів (16-17 років) під егідою Федерації UPC з паєрліфтингу, I місце з жиму лежачи, подолавши штангу вагою 125 кг, I місце в триборстві (2019 р., м. Київ) і т.д.

Адже здоровим бути модно, стильно і красиво. Тому важливою складовою освітнього процесу в БГФК є формування мотивації до збереження і зміцнення здоров'я студентів. Формування мотивації студентів до здорового способу життя буде успішним за умов: активізації позитивного ставлення до здорового способу життя, розширення їх знань та набуття ними вмінь та навичок здорового способу життя, застосування сучасних педагогічних та соціально-оздоровчих технологій у процесі формування в здобувачів освіти компетентнісного та особистісно зорієнтованого ставлення до власного здоров'я.

Література

1. Бех Ю. Космополітизм як світоглядно-ідеологічна платформа розбудови освіти XXI століття [Текст] / Ю. Бех // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 11–16.
2. Вітюк В.В. Професійний розвиток педагогів в умовах інноваційного освітнього середовища післядипломної освіти регіону [Текст] / В. В. Вітюк // Пед. пошук. – 2016. – № 1 (89). – С. 3–6.
3. Іванов О. Школа сприяння здоров'ю / О. Р. Іванов // Управління школою. – 2010. – № 2. – С. 2.

Віталій Кудак
(Богуслав, Україна)

ПОЧАТКОВЕ НАВЧАННЯ ПЛАВАННЮ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОДОБОЯЗНІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімких змін українського суспільства актуалізується проблема удосконалення змісту занять з фізичного виховання здобувачів освіти. Необхідність дослідження проблеми початкового навчання плаванню в умовах водобоязні зумовлене поступовим зниженням у студентської молоді інтересу до фізичного виховання, що веде до неповноцінного фізичного розвитку й формування студентів як особистостей. Вивчення літератури з теорії та методики фізичного виховання [1 с. 22; 2 с. 695; 5 с. 98; 6 с. 20] засвідчує, що сучасна система фізичного виховання студентів має бути оздоровчою за сутністю та змістом. Також, на основі вивчення досвіду роботи сучасних закладах освіти помітно, що навчання у здобувачів освіти пов'язане з високим рівнем емоційного та інтелектуального навантаження, що також супроводжується недостатнім фізичним навантаженням тощо.

Слід наголосити, що провідне місце у освітньому процесі мають відігравати освітні, виховні та оздоровчі підходи. Тому, підвищення ефективності фізичного виховання засобами оздоровчого плавання студентської молоді нині визнано актуальною проблемою. На підставі вивчення наукових робіт встановлено, що у фізичному вихованні студентів велике значення має плавання. Однак, страх води відлякує багатьох студентів, які не вміють плавати, що призводить до поступового зниження в них інтересу до занять плаванням та до фізичного виховання цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та вивчення педагогічної літератури [2 с. 694; 3 с. 50; 4 с. 96; 5 с. 125; 6 с. 20] свідчить, що останніми роками здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні. Це, насамперед, дослідження основ фізичного виховання студентської молоді (В. Ареф'єв, Ж. Дьоміна, О. Тимошенко, М. Тимчик та інші), впровадження початкового навчання плаванню студентів (Ю. Вихляєв, А. Подгаєцький), організація й проведення занять щодо початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні (З. Філатова), дослідження змісту форм і методів початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні (Н. Касіч) та ін.

Мета дослідження – розкрити теоретичні аспекти та особливості початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні.

У процесі дослідження вирішували такі **завдання**:

1. Вивчити й проаналізувати стан дослідженості проблеми початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні.

2. Розкрити зміст початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні

1. **Виклад основного матеріалу дослідження.** Аналіз наукових досліджень й публікацій [1 с. 44; 3 с. 50; 5 с. 99] з проблеми фізичного виховання здобувачів освіти оздоровчого плавання засвідчує, що слід структуровано будувати освітній процес, який має передбачати фізичний та особистісний розвиток студентської молоді із використанням сприятливих педагогічних умов для перебігу даного процесу. Адже, за свідченнями сучасних фахівців в галузі фізичного виховання та спорту [6 с. 124], для студентів головною метою фізичного виховання є формування стійкого інтересу та мотивації до систематичних занять плаванням, покращення рівня фізичної культури, фізичної вихованості, поглиблення знань щодо здорового способу життя тощо. Тому, на початкових заняттях з плавання слід використовувати дієві методики навчання, які дають можливість викладачам застосовувати різні комунікативні засоби спілкування, за допомогою яких закладаються основи для створення сучасних технологій навчання плаванню студентської молоді в умовах водобоязні.

Вивчення стану роботи щодо особливостей початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні у процесі фізкультурно-масової роботи проводилося у нас в коледжі. Воно здійснювалося шляхом педагогічних спостережень на заняттях з фізичного виховання та плавання. Також проводилося анкетування й опитування викладачів з плавання та здобувачів освіти. Значна увага приділялася вивченню програм за якими проводяться заняття з плавання, методики навчання, з метою встановлення їх ефективності тощо.

Під час проведення аналізу та вивчення результатів спостережень з'ясувалося, що у більшості закладах освіти у процесі початкового навчання плаванню студентської молоді приділяється недостатня увага у вирішенні проблеми подолання водобоязні. Це пов'язано з тим, що в обстежених закладах освіти слабе методичне забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи засобами плавання, відсутня спільна, згуртована діяльність викладачів та студентів у подоланні страху води під час початкового навчання

плаванню; відсутні переконання в студентській молоді в необхідності регулярно займатися оздоровчим плаванням.

Тому, важливими для нашого наукового дослідження є наукові праці В. Корягіна, О. Блавта, Л. Цювха [4 с. 48]. Педагогами акцентовано, що на початковому етапі навчання плаванню, слід використовувати такі методичні прийоми, які спрямовані на подолання водобоязні студентів-початківців, а саме:

- здобувачі освіти, які відчувають страх до води, необхідно об'єднати для навчання у групи по 6-8 осіб;

- необхідно до початку занять у воді проводити підготовчі методичні заняття, які спрямовані на роз'яснення самої проблеми страху. За допомогою педагогічних методів подолати негативні настрої й намагатися досягти в студентській молоді свідомого ставлення до процесу навчання тощо;

- перше заняття у водному середовищі слід побудувати таким чином, щоб в студентів було переконання у їх безпеці, тобто викликати довіру до викладача, тренера, що сприятиме впевненості у власних силах й успішному навчанню. Тому, для цього педагоги пропонують проводити лекції з наочним показом окремих вправ, які допоможуть студентам ознайомитися із закономірностями взаємодії тіла з водою тощо.

- кожне заняття необхідно розпочинати на суші з роз'ясненням правил техніки безпеки та поведінки у басейні, а також проводити демонстрацію вправ, які будуть вивчатись у воді;

- на початку заняття з плавання потрібно повідомити студентів щодо завдань й плану усього заняття, що сприятиме переборюванню страху. З наближенням до кінця заняття настрої у них буде покращуватись від усвідомлення виконаних завдань;

- на першому етапі навчання плаванню необхідно використовувати комплекс підготовчих вправ для адаптації до води, за допомогою яких відбувається ознайомлення студентів-початківців з властивостями води, навчання видихів у воду, виконання простих плавальних рухів тощо [4 с. 50].

В руслі нашого дослідження слід наголосити на важливості застосування ігрового методу у процесі початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні, оскільки під час гри формується інтерес до занять, відбувається адаптація до води тощо. Так ігровий метод доцільно використовувати з перших занять, оскільки основа формування мотивації до занять з плавання закладається із самого початку відвідування водойм. Такий підхід на думку багатьох вчених та практиків є ефективним, оскільки він сприяє вивченню основних плавальних рухів, умінню дотримуватися правил техніки безпеки у воді, формує волюв'язкість, що робить процес навчання цікавим, захоплюючим. Також під час гри студентська молодь самотверджується, розкуто виконує плавальні вправи, які методично пропонує викладач, тренер, що сприяє позбавленню страху води у студентів.

Тому, у даному контексті З. Філатова пропонує у процесі початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні використовувати такі ігри як: «Море хвилюється» - зміст якої спрямований на прийняття водного середовища, ознайомлення з щільністю і опором води. Так, студенти стають в шеренгу по одному біля бортика басейну і беруться за нього руками. За командою «На морі тихо!» гравці розходяться в будь-якому напрямку, виконуючи довільні гребкові рухи руками, що допомагає їм пересуватись по дну басейну. За командою ведучого «Море хвилюється!» гравці намагаються швидко зайняти вихідне положення біля «причалу». Той, хто «причалив» останнім отримує штрафний бал. При цьому педагог пропонує дотримуватися таких методичних рекомендацій: слід давати вправина відновлення дихання; контролювати ЧСС. Слідкувати, щоб ритм дихання був вільний, без затримки. Простір, на який «розпливаються човни», має бути обмеженим. Між першим і другим наданням команди ведучому необхідно витримати невеличку паузу, щоб граючі могли зупинитися, змінити напрямок руху і «причалити» тощо; **«Хто вище?» - зміст якої полягає** прийняття водного середовища, ознайомлення з виштовхувальною силою води, оволодіння навичкою приймати найбільш зручне положення тіла у воді. Так, студенти стають обличчям до ведучого. За його командою «Хто вище!» роблять глибокий вдих та присідають, а потім вистрибують якомога вище, відштовхнувшись ногами від дна. Після кожного виконання вправи оголошується переможець і два призери. Педагог, пропонує дотримуватися таких методичних рекомендацій: слід давати вправи на відновлення дихання; контролювати ЧСС. надати пояснення щодо успіху переможців (концентрація уваги на відштовхуванні) тощо [6 с. 20].

Також, за даними наукових досліджень [3 с. 51; 5 с. 98;] й за власними спостереженнями з'ясовано, що сучасна студентська молодь намагається уникати занять з плавання та з фізичного виховання в цілому, надаючи перевагу комп'ютерним іграм тощо. При цьому, студенти у ході спілкування зізнаються, що відвідують заняття з фізичного виховання лише заради отримання заліку. Тобто, у сучасній студентській молоді, практично відсутня мотивація до фізкультурно-оздоровчої, фізкультурно-масової діяльності. Тому, ми погоджуємося з думкою М. Тимчика та В. Пилипенка, що для досягнення масового залучення студентів до занять з фізичного виховання, слід дотримуватися таких педагогічних підходів, а саме: 1) формувати у здобувачів освіти необхідні знання щодо цінності фізичного виховання та плавання; 2) основним мотивом займатися здоровим способом життя має бути особистий приклад викладачів закладу освіти; 3) викликати мотивацію, інтерес та бажання відвідувати заняття з фізичного виховання як засобу задоволення потреб студентської молоді; 4) створити престижність, імідж фізичному вихованню у закладі освіти; 5) систематично здійснювати індивідуальний і диференційований підхід з урахуванням

психологічних, статевих і вікових особливостей студентів; 6) усвідомити, що зміцнення здоров'я – це основна мета життя людини, шлях до якого лежить через фізичне виховання тощо [5 с. 124].

Висновки. Отже, аналіз стану дає можливість стверджувати, що у більшості закладів освіти у процесі початкового навчання плаванню студентської молоді приділяється недостатня увага у вирішенні проблеми подолання водобоязні. При цьому, вивчення теорії і практики з фізичного виховання студентської молоді у процесі початкового навчання плаванню в умовах водобоязні свідчить, що уміле застосування у закладах освіти методики навчання плавання з використанням дієвих педагогічних умов та підходів, сприяє подоланню страху води, здоровому способу життя й формуванню в студентів необхідних фізичних та особистісних якостей. Встановлено, що застосування ігрового методу у процесі початкового навчання плаванню студентів в умовах водобоязні є ефективним, оскільки під час гри формується інтерес до занять, відбувається адаптація до води.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження. Перспективним може бути вивчення: особливостей початкового навчання плаванню студентської молоді в умовах водобоязні з урахуванням гендерного підходу; сучасних педагогічних умов фізичного виховання студентів засобами плавання тощо.

Література:

1. Булгакова Н.Ж. Теория и методика плавания: программа для факультетов базовой подготовки ИФК / Н. Ж. Булгакова / Под ред. Н.Ж. Булгаковой. – М., 1990. – 44 с.
2. Ганчар И.Л. Методика преподавания плавания: технологии обучения и совершенствования. – Ч. 2. – Учебник для студентов вузов Украины, Белоруссии, Молдовы и РФ. по специальности «Физическое воспитание и спорт» / И.Л. Ганчар. – Одесса: Друк, 2006. – 696 с.
3. Касіч Н.П. Педагогічні умови виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності / Н.П. Касіч // Науковий журнал «Молодий вчений» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Актуальні питання фізичної культури, спорту, ерготерапії»/ За ред. В.В. Базалія та ін. – Чернівці., Молодий вчений, 2018. – Випуск 3.3 (55.3). – С. 48-52.
4. Корягін В.М. Водобоязнь студентів-початківців, які навчаються плавати, та методи її подолання / В.М. Корягін, О.З. Блават, Л.М. Цьовх // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання. – 2009. – № 12. – С. 95–99.
5. Пилипенко В. М. Теоретичні аспекти фізичного виховання курсантсько-студентської молоді засобами футболу / В. М. Пилипенко, М. В. Тимчик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. “Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт” зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – Випуск 4 (98)18. – С. 124–126.
6. Філатова З. І. Диференціювання навчання плавання студентів спеціальних медичних груп: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.02 / З.І. Філатова; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – 20 с.

Вікторія Лагода
(Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Постанова проблеми. Перебуваючи на карантині, студенти та й дорослі змінюють звичний спосіб життя. У тому числі, зменшують рухову активність. Це, у свою чергу, впливає на настрій та загальний стан організму, може призвести до зниження імунітету та загострення хронічних або ін. захворювань. В аспекті суттєвого погіршення психофізичної готовності студентської молоді питання збереження її здоров'я неможливо розглядати поза контекстом фізичного виховання. В умовах упровадження карантинних заходів, коли весь час студенти вимушені витратити лише на розумову активність, це набуває надзвичайної актуальності.

Єдиним варіантом в ситуації з пандемією COVID-19, є використання технологій дистанційного навчання. При цьому однією з ключових проблем стає належна організація фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів для збереження їхнього здоров'я в умовах укр. обмеженої рухової активності.

Мета дослідження. Розглянути найбільш оптимальні комплекси фізичних вправ, які можна виконувати в домашніх умовах в період карантину.

Виклад основного матеріалу. В умовах карантину навчальний процес перемістився в онлайн-режим. На студентів лягла подвійна відповідальність: вони в домашніх умовах повинні дотримуватися основ здорового способу життя, режиму праці та відпочинку, харчування та занять фізичними навантаженнями. Більшість студентської молоді позитивно ставиться до фізичної культури й розуміє її значення. Однак заняття фізичними вправами, на жаль, ще не стали невід'ємною частиною їхнього способу життя. Однією з причин ситуації, яка склалася є недостатня освіченість у сфері фізичної культури, що істотно впливає на формування потреб в проведенні самостійних занять. Тому викладачеві важливо

донести до студента, що здоров'я є основою життя, запорукою успіху в будь-якій діяльності, джерелом успішного соціального функціонування [4, с. 33].

Щоденна ранкова гімнастика — це обов'язковий мінімум фізичного навантаження. Вона повинна стати для всіх такою ж звичкою, як вмивання вранці. Ефективність впливу гімнастики на стан здоров'я студентів залежить від того, наскільки вони правильно виконують вправи, дотримуються послідовності у їх виконанні й кількості повторень кожної окремої вправи. Основні завдання ранкової гімнастики:

- Сприяти швидкому переходу від сну до пробудження;
- Підвищити розумову працездатність, створити готовність до наступної, в тому числі інтелектуальної праці;
- Стимулювати розвиток м'язів, що забезпечують правильну поставу, розвивають органи дихання, кровообігу, поліпшують обмін речовин;
- Сприяти загартуванню організму студентів. [1]

Для людей, що ведуть «сидячий» спосіб життя, а студенти на дистанційному навчанні є саме такими людьми, особливо важливі фізичні вправи на повітрі (ходьба, прогулянка). Систематична ходьба сприятливо впливає на людину, покращує самопочуття, підвищує працездатність.

Ми розглянемо декілька простих та ефективних вправ, які можна виконувати в домашніх умовах в перервах між онлайн-заняттями:

1. **Глибокі присідання.** Розставте ноги ширше від плечей і не відриваючи ступень від підлоги зробіть глибокий присід, подаючи корпус тіла трохи вперед. Робіть 10-20 присідань по три-чотири підходи.

2. **Нахили вперед з розтягуванням.** Поставте ноги на ширині плечей і трохи зігніть коліна. Нахилийтеся від стегон, тримаючи спину рівно. В цей момент ви повинні відчувати розтягнення в задній частині стегон.

Ця вправа допоможе позбавитися від болю в спині, як наслідок довготривалого сидіння.

3. **Повороти тулуба.** Встаньте рівно. Поставте ноги по ширині ваших плечей. Руки заведіть за голову. Зробіть тулубом поворот вправо. Поверніться в початкове положення. Тепер поверніться тулубом вліво. Знову станьте прямо. Не поспішайте. Повторіть всі дії близько восьми разів.

4. **Планка.** Ступні ставте разом: тримати рівновагу стане складніше, що збільшить навантаження на м'язи живота. Ноги повинні бути прямими й напруженими, в іншому випадку навантаження на прямий м'яз живота, яка утримує поперековий відділ від прогинів, також зменшиться. Сідниці напружені. І не відпускайте напругу до закінчення підходу. Поперек при правильному виконанні планки поперековий відділ хребта повинен бути плоским. Тобто поперек не можна ні округляти, ні прогинати. Живіт втягніть, а потім (вже втягнутим) постарайтеся підтягнути до ребер. Протягом усього підходу тримайте живіт в цьому положенні, але дихання при цьому не затримуйте. Щоб не створювати зайвого навантаження на плечі, ставте лікті строго під плечовими суглобами.

5. **Кругові рухи головою.** Необхідно головою ніби описувати круги. По 8 обертів вправо і вліво. При цьому голову потрібно максимально опустити до плеча. Потім, провівши головою по колу, опустіть її якомога нижче. Далі по колу перемістіть голову до іншого плеча. А ось назад голову не рекомендується сильно відхиляти, тому проводячи голову по колу від одного плеча до іншого, намагайтеся не сильно нахилити її назад.

6. **Вправа на дихання.** Сидяче положення сприяє розвитку дисфункціональних форм дихання, серед яких – дихання через рот і дихання верхньою частиною грудей замість дихання діафрагмою або животом.

Щоб навчитися правильно дихати, краще лягти на спину, зігнувши коліна, і покласти одну руку на живіт, а іншу на груди. Заплющте очі та уявіть кульку у себе в животі. Вдихайте через ніс та уявляйте, як живіт наповнюється повітрям і піднімається. Рух у грудях має бути мінімальним. На видиху живіт опускається. Вдихайте на 4-5 рахунків і на 4-5 рахунків видихайте. [5]

Актуальною проблемою дистанційного навчання крім «сидячого» способу життя є ще й зорова втома. Органи зору піддаються колосальним навантаженням, що викликає почервоніння і сухість очей, а це не найкращим чином позначається на зоровій функції. З кожним днем втома очей наростає і вимагає негайного вирішення цієї проблеми.

Зняти з очей втому дозволяють короткі перерви в роботі кожні 1-2 години: дивіться удалину 5-10 хвилин; закрийте очі для відпочинку на 1-2 хвилини; проробіть 4-5 простих вправ, які залучають в роботу великі групи м'язів.

Вправи для очей:

1. Дивіться вдалину прямо перед собою 2-3 секунди. Поставте палець на відстань 25-30 см. від очей, дивіться на нього 3-5 секунд. Опустіть руку, знову подивіться вдалину. Повторити 10-12 разів.

2. Переміщайте олівець від відстані витягнутої руки до кінчика носа і назад, стежачи за його рухом. Повторити 10-12 разів.

3. Прикріпіть на віконному склі на рівні очей круглу мітку діаметром 3-5 мм. Переводите погляд з віддалених предметів за вікном на мітку і назад. Повторити 10-12 разів.

4. Відкривайте очима повільно, в такт диханню, плавно малюйте очима "вісімку" в просторі: по горизонталі, по вертикалі, по діагоналі. Повторити 5-7 разів у кожному напрямку.

5. Поставте великий палець руки на відстані 20-30 см. від очей, дивіться двома очима на кінець пальця 3-5 секунд, закрийте одне око на 3-5 секунд, потім знову дивіться двома очима, закрийте інше око. Повторити 10-12 разів.

6. Дивіться 5-6 секунд на великий палець витягнутої на рівні очей правої руки. Повільно відводьте руку вправо, стежте поглядом за пальцем, не повертаючи голови. Те ж виконайте лівою рукою. Повторити 5-7 разів у кожному напрямку.

7. Не повертаючи голови, переведіть погляд у лівий нижній кут, потім - у правий верхній. Потім в правий нижній, а потім - у лівий верхній. Повторити 5-7 разів, потім - у зворотному порядку. Гімнастика очей підвищує тонус очних м'язів і усуває втому. Вам доведеться витратити всього 5 - 10 хвилин щодня протягом 15 - 30 днів. Потім можна буде зробити перерву на 2 - 3 місяці.

8. Виконується стоячи. Витягнути руку вперед. Дивитися на кінець пальця витягнутої руки, розташованої по середній лінії обличчя. Повільно наближати палець, не зводячи з нього очей до появи подвійності. Повторити 6-8 разів. [2, с. 7-8]

На закінчення виконайте кілька вправ, які дозволять зняти втому з шийних м'язів:

- Проведіть кілька повільних рухів головою вгору, а потім вниз. Поверніть голову вправо і вліво. Здійсніть кілька кругових рухів головою. Якщо при обертанні головою ваші очі будуть залишатися нерухомими, то це буде служити ще однією чудовою вправою, що дозволяє зняти втому з очей.

Висновок. Отже, розглянувши головні проблеми, які виникають у студентів під час дистанційного навчання, через зниження фізичної активності, можемо сказати, що в перервах між розумовою активністю обов'язково потрібно приділяти декілька хвилин фізичним навантаженням. Адже як ми знаємо постійне перебування на одному місці, особливо сидіння за комп'ютером негативно впливає на наше самопочуття і здоров'я. За «сидячого» способу життя погіршується кровопостачання до м'язів і внутрішніх органів, а це у свою чергу призводить до оніміння кінцівок рук та ніг, спини та шиї, частих головних боїв [3, с. 27]. Але приділяючи на день хоча б годину часу для занять фізичними навантаженнями, можна уникнути всіх цих проблем.

Література:

1. Огниста К.М. Гімнастика як один із засобів формування фізичної культури школярів // Сучасні проблеми теорії та методики гімнастики. – Львів, 1999. – с. 37-39.
2. Стасюк О.М. Лікувальна фізична культура в офтальмології // Лекція з навчальної дисципліни «ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ В ПЕДІАТРІЇ», 2018. – 10 с.
3. Фізкультурні паузи та ранкова гігієнічна гімнастика в режимі дня: методичні рекомендації / упорядник Петренко Н.В., Гладир О.Є. – Миколаїв: миколаївський аграрний університет, 2015. – 36 с.
4. Мейсон Г.Б., Шаулин Е.Б. Самостоятельные занятия учащихся по физической культуре. – М., 1986. – 268 с.
5. <https://deztop.net/2019/02/13/10-efektyvnykh-vprav-dlia-liudei-z-sydiachoiu-robotoiu/>

Науковий керівник:

старший викладач Ніколенко Валерій Алімович.

**Серикхан Науатов, Аскарбек Мазболдиев, Мадихан Абдикулов
(Тараз, Казахстан)**

МОРАЛЬДЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ

Тәрбие жұмысы спортшылардың барлығымен бірдей жүргізілуі тиіс. Спортқа жаңадан келген спортшыдан бастап спорт шеберіне дейін және де әлем рекордшысы болса да. Спортта әсіресе жоғары жетістіктер деңгейінде бірқатар күрделі тәрбие мәселелерін қояды. Спорттағы жетістіктерге дарындылық, жақсы дайындық арқылы жоғары нәтижелерге әкелуі мүмкін емес. Сондай ақ әлемдік спорт шебері дене бітімі жағынан ғана емес, рухани жағынан да дамыған адамдарға қол жетімді. Моральдық қасиеттерді тәрбиелеу-жастармен жұмыс жүргізетін барлық ұйымдардың маңызды міндеті.

Әрбір жаттықтырушы спортшылардың адамгершілік тәрбиесіне ерекше назар аударуы тиіс. Ол спортшыларға дене тәрбиесі жүйесінің жоғары идеялық бағытын, оның үлкен мемлекеттік маңыздылығын үнемі түсіндіруі, спорттық жеңістердің тарихымен таныстыруы, спортшыларының Олимпиада ойындарына қатысу қорытындылары туралы баяндауы, спортшыларымыздың жоғары моральдық және ерік қасиеттерін мысалдар келтіріп көрсету керек.

Моральдық қасиеттер мен психологиялық дайындыққа тәрбиелеуде жаттықтырушылардың өздерінің педагогикалық қызметі үлкен рөл атқарады. Спортшылардың жетістікке жету үшін моральдық – психологиялық тәрбиенің күшті болуы тиіс. Ол үшін ең алдымен жаттықтырушы спортшыларға талап қоя білу керек және оның нәтижелерін қадағалап, кемшіліктерін қарастырып ортаға салып, талқылап отыру керек. Кемшілігін мойындай біліп, қатесімен жұмыс жүргізе алған спортшы психологиялық жағынан мықты өз-өзін ұстай алатын, өзіне сенімді тұлға қалыптасады.

Ұжымның жақсы болуы жаттықтырушыға тікелей байланысты. Жаттықтырушының спорттық техникасымен қатар, өзін-өзі тәрбиелеуі мен күш – жігері, рухани байлығы, патриоттық сезімі болуы керек. Осы бойындағы қасиеттерін жас спортшылар сезінгенде ғана, қойылған талаптарды дұрыс орындай алады. Сонымен қатар достық сезімімен, серіктестікпен тығыз дәнекерленген ұжым жарыстарда үлкен жетістіктерге жетеді.

Жаттықтырушы ұжымда сенім мен достық қарым-қатынасын қалыптастыру керек. Ол үшін жаттығу уақытында психологиялық жаттығулар жүргізіп отыру қажет. Бұндай жаттығулар бойларындағы кемшіліктерді, қызғаныш көріністерін, ұжымға қарсы келуге жол бермейді. Сонымен қатар мұндай жаттығулар топпен жұмыс жүргізде, спортшылардың психологиялық жағынан жүйке жүйесіне жақсы әсер етеді.

"Адамға қойылатын талаптар қаншалықты көп, сонымен қатар оған деген құрметке көбірек" - бұл тамаша педагог А. С. Макаренконьң формуласы әр педагог-жаттықтырушының қызметінің негізі болуы тиіс. Әрине, талапшылдық пен бақылау тұрақты қамқорлыққа өтпеуі керек. Спортшыларды адамдардың жүріс-тұрысын өз бетінше білуге үйрету өте маңызды. [1]

Спортшыларды тәрбиелеуде талапшыл және принципті болу маңызды. Қажет болған жағдайда тәртіптік ықпал ету әдістерін қолданады: ескертулер, қоғамдық айыптаулар, жаттығу сабақтары мен жарыстардан шеттету. Жоғары талап қоя отырып, қажет болған жағдайда, әсіресе дайын емес оқушыларды көтермелеу туралы да ұмытпау керек.

Спортшылардың идеялық-адамгершілік тәрбиесін күшейту үшін жаттықтырушы үлкен қаражатқа ие. Бұл әр түрлі мәселелер бойынша мамандарды тарта отырып, спорт теориясы мен тәжірибесінен бастап және халықаралық жағдайдың маңызды саяси мәселелерімен ұштастыра отырып, әңгімелер мен дәрістер; оқылған кітаптарды, телебағдарламаларды, көркем және деректі фильмдерді талқылау; біздің заманымыздың көрнекті адамдарымен, ғылым мен мәдениет өкілдерімен кездесулер ұйымдастыру; спортшыларды қоғамдық жұмысқа тарту, жаттығулардың, жекелеген спортшылардың мінез-құлқының мәселелерін ұжымдық талқылау және т. б. Спортшыларды өзін-өзі тәрбиелеу тәсілдеріне (өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау және т.б.) жүйелі түрде үйрету қажет.

Қазір, әлемнің үздік спортшыларының техникалық-тактикалық және дене шынықтыру дайындығы шамамен бірдей деңгейде болғанда, спортшының техникалық, тактикалық және функционалдық мүмкіндіктерін тиімді іске асыруды қамтамасыз ететін психологиялық дайындық маңызды рөлге ие болады. Өзін, өз сезімдерін тікелей сөйлеудің алдында қолдана білу, орындалатын жаттығуларға толық көңіл бөлу, бөгде тітіркендіргіштерден алаңдату, теріс әсер етпеу, кез-келген жағдайда координация мен қозғалыс динамикасын бұзбай барынша күш-жігерді жүзеге асыру, күшті қарсыластармен күресуге дайын болу жақсы психологиялық дайындық туралы куәландырады. Бұл әр түрлі жарыстарға жүйелі түрде қатысуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, "ұрыс алаңы"жағдайында жаттығуларға қол жеткізіледі. Спортшыға өз күшіне сену керек, психологиялық кедергілерді жеңуге үйрету керек. [2]

Әрбір адам әлеуетті күштердің зор қорына ие екені белгілі. Алайда, бұл жасырын энергия әдеттегі жағдайларда көрінбейді. Бұл үшін бір тілек жеткіліксіз. Орталық жүйке жүйесінің жұмыс қабілетін күшейтетін қуатты эмоционалды көтеру қажет. Жарысқа қатысу спортшылардың эмоционалдық көтерілуін туғызады, бірақ барлық әлеуетті күштерді ашу үшін соншалықты күшті емес. Демек, спортшы жарыста пайда болатын эмоциялардың "механикалық" әрекетіне ғана сене алмайды. Спортшының жұмыс қабілетін едәуір жоғарылатудың басты резервтері - бұл орталық жүйке жүйесі, психикалық сала, оның қызметі жоғары талаптардың ықпалымен күшейтілуі мүмкін. Сонымен қатар, жасырын күш көрінуіне кедергі келтіретін себептерді жою керек. Олардың біріншісі-психологиялық кедергі. Бір спортшы белгілі чемпионды жеңе алмайтынына сенімді, екіншісі азғындықпен зардап шегеді, ол рекордтар үшін құрылмағанына сенімді, бұл ерекше дарынды болып табылады, және, әрине, әрқашан ұтылады. Басқа да психологиялық кедергілер бар.

Бірақ көбінесе спортшылар рекорд алдында өзіне бас тарту кедергісін жасайды. "Рекорд" сөзі спортшыны күш-жігерден айырып, сиқырлы әсер етеді. Кейде психологиялық кедергіні еңсеріп, рекордты арттырады. 1952 жылы алғаш рет 60 м межеге және балғаның лақтыруына қол жеткізілді, бұл фантастикалық болып көрінді. Бірақ әрең бір балға өлшегіш осы шептен өтті, оны бірден көп адам жүрді. Енді әлем рекорды 86 м асады және ондаған метаторларда оған жақын нәтижелер бар.

Қазіргі заманғы жеңіл атлетика жақында қол жетімді емес болып көрінген нәтижелердің айтарлықтай артуының мысалдарын үнемі береді. Әрине, жаттығудың әдістемесі мен қазіргі уақытта жарыстар үшін жағдайлар өте жақсы. Дегенмен, психологиялық кедергілерді жеңуде ең бастысы-спортшының батылдығы, оның мақсатқа қол жеткізудегі сөзсіз сенімділігі. Спортшыда аса жоғары күш-жігерді танытуға тамаша қабілетті тәрбиелеу одан ең алдымен дерзания талап етеді, ал жасырын мүмкіндіктерді білу шеберліктің одан әрі өсуі үшін перспективаны ашады. Әрине, жоғары рекордты нәтижелерге тек үздік дайындалған спортшы ғана сене алады. Егер дене дайындығы жеткіліксіз болса немесе техника жетілмеген болса, рекордқа деген ең күшті ұмтылыс Жеңіс әкелмейді. [3]

Психологиялық дайындық еркектік қасиеттерді тәрбиелеу процесінде жүзеге асырылады. Бұл тәрбиеде жаттығу сабақтары мен жарыстардағы қиындықтарды жеңу негізгі рөл атқарады. Жарыс әдісі ерік-жігерлік қасиеттерді тәрбиелеудің және әлеуетті мүмкіндіктерді ашудың ең жақсы жолдарының бірі болып табылады.

Жақсы спортшы, команда, үлкен ұжым саналы тәртіпсіз ойламайды. Бірінші сабақтан бастап спортшылардың белгіленген ережелерді қатаң сақтауын, командаларды және оқытушының нұсқауларын дәл орындауын және спорт сабақтарында ғана емес, сонымен қатар жұмыста, оқу орнында, үйде тәртіпті болуын қадағалау маңызды. Талап тұрақты болуы керек. Мінез-құлық нормаларының бірде-бір бұзылуын байқамай қалдыруға болмайды.

Мақсатқа жетудегі табандылықты, табандылықты тәрбиелеу-жеңіл атлеттерді даярлаудағы маңызды міндеттердің бірі. Спорттық нәтижелердің деңгейі спортшының спорттық еңбексүйгіштігіне байланысты.

Қиындықтарды көтере білуге тәрбиелеу үшін спортшыға уақыт өте келе ауыр жағдайларда, қолайсыз жағдайда жаттықтыру қажет. И. П. Павловтың айтқан сөзін еске түсіру пайдалы: "тәрбиелеу кезіндегі жылыжайлық жағдай күшті жүйке жүйесі бар адамның өмір бойы ащы трус болып қалатынына әкелуі мүмкін". Айтылмыш спортшылар арасында аз болса да, олар үшін кейде жылыжай жағдайлары жасалады.

Өз күшіне сенімділік-батылдық пен батылдық негізі. Сенімсіздік-спорттық жетістіктердің жауы. Спортшы осы түрдегі техниканы жақсы меңгерсе де, егер оның сенімсіздік, сәтсіздік сезімі пайда болса, онда оның жетістіктерін үйлестіру бұзылады. [4]

Сенімділікке тәрбиелеу және психологиялық тұрақтылықты құру үшін спортшыларды жарыстарға жақын болған жағдайда әрекет етуге үйрету керек. Спорттық нәтижеге психологиялық тұрғыдан үйрену үшін, мысалы, биіктікке секіруде осы биіктікті жиі қойып, оны көру, оған үйрену, ал егер дайындық деңгейі мүмкіндік берсе, оны алуға тырысу керек.

Спортшыларды әр жаттығуды аяғына дейін жеткізуге үйрету қажет. Егер спринтер жүгіруге дайындалса, ешқандай кедергілерге қарамастан жүгіру керек. Егер секіру кезінде ол белгіге дәл түссе немесе қарама-қарсы желді сезсе, жүгіруді аяғына дейін жеткізіп, секіру керек. Жаттығуды үзуге үйреніп, оның орындалуына көңіл мен ерік-жігерді шоғырландыруды үйренуге болмайды, батыл және өзіне деген сенімділікті тәрбиелеуге болмайды.

Жеңіске деген жігерді тәрбиелеу-маңызды міндет. Спортшы жеңіске ұмтылуға, соңына дейін жауынгер болуға міндетті. Ол қатысатын көптеген жарыстар - жеңіске деген жігерді тәрбиелеудің үздік мектебі. Спортшылардың командалық жарыстарға жиі қатысуы өте маңызды. Өз еркіндігі ортақ іске салуға ұмтылу-үлкен қозғаушы күш. [5]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дубровский В.И. Медициналық дене шынықтыру. М., Владос, 1999.
2. В.А. Пономарчук, О.А. Аяшев М., Физкультура и спорт 1991. Физическая культура и становление личности.
3. Тазиев Р.В. Арнайы медициналық топтарды жұмысқа орналастыруда терапевтикалық дене шынықтыруды қолдану бойынша нұсқаулық - Казан, 1998.
4. М. Гриненко, Г. Саноян. Труд, здоровье, физическое культура – М. 1982.
5. Г. Икіманова Саулық пен сымбат - Алматы 1991.

А.Ю. Пешкічева
(Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМА БОРОТЬБИ З ВЖИВАННЯМ ДОПІНГУ В СПОРТІ

Наразі в світі є велика проблема протидії вживання допінгу спортсменами. Допінгом є речовини, зокрема фармакологічні, що при введенні в організм сприяють активізації його роботи і росту, стимуляції фізичної і нервової діяльності тощо. Спортсмен, який виживає допінг, порушує принципи спортивної доброчесності та справедливої гри.

Перші спроби боротьби з допінгом були зроблені ще в 1928 році, коли була утворена Міжнародна федерація легкої атлетики, яка стала першою міжнародною організацією, яка заборонила використання стимулюючих речовин. Багато інших міжнародних спортивних федерацій наслідували її приклад, проте через відсутність допінг-аналізів ці обмеження були неефективними. Вперше допінг-проби спортсменів були зроблені в 1966 Міжнародною федерацією велоспорту та ФІФА. А в 1968 році вперше допінг-тести спортсмени пройшли на Зимових Олімпійських іграх в Греноблі та на Олімпійських іграх в Мехіко. [1]

Переломним моментом став скандал 1980-их років, пов'язаний із Беном Джонсоном, олімпійським чемпіоном з легкої атлетики 1988 року, його аналіз на стероїд станозололу виявся позитивним. Цей скандал зосередив увагу світу на проблемі допінгу на новому рівні. В результаті активних перевірок спортсменів 1990-х років був зафіксований зв'язок між запровадженням нових допінг-випробовувань та стрімким падінням рівня основних показників в деяких видах спорту.

Результатом гучних допінг-скандалів на Олімпійських іграх в 1988 році стало прийняття в м. Страсбург країнами-членами Ради Європи Антидопінгової конвенції. Конвенція мала на меті координацію боротьби із допінгом, обмеження обігу та використання допінгових препаратів. [1]

Міжнародний олімпійський комітет (МОК) виступив з ініціативою та скликав першу Всесвітню конференцію з допінгу в спорті в Лозанні в лютому 1999 року. Результатом даної конференції стало

створення 10 листопада 1999 року Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА). А в 2002 році в році в Варшаві був прийнятий Додатковий протокол до Антидопінгової конвенції 1989 року. Протокол вводив поняття взаємного визнання результатів тестування та закріплення за ВАДА повноваження проводити допінг-контроль на території держав, які підписали вищезазначену Конвенцію. Більш того, ВАДА прийняла Всесвітній антидопінговий Кодекс. В 2005 році в Парижі була прийнята Міжнародна конвенція про боротьбу із допінгом у спорті ЮНЕСКО. [1]

Україна також проводить боротьбу із вживанням допінгу спортсменами. Так, в 2006 році Україна однією з перших країн ратифікувала Міжнародну конвенцію про боротьбу із допінгом у спорті ЮНЕСКО.

На національному рівні правові організаційні засади здійснення антидопінгового контролю регулюються Законом України «Про антидопінговий контроль у спорті». Даним законом визначається, що в Україні організація та здійснення допінг-контролю у спорті покладаються на Національну антидопінгову організацію України, яка має назву Національний антидопінговий центр, що є спеціалізованою державною установою. Дана установа забезпечує проведення досліджень, пов'язаних з визначенням заборонених речовин, видає дозволи на терапевтичне використання заборонених речовин, забезпечує моніторинг результатів тестувань та розслідування порушень антидопінгових правил. [2]

НАДЦ постійно перекладає та розповсюджує величезну кількість антидопінгової літератури, пропагандистських брошур та буклетів, спрямованих на відображення використання допінгу як небезпечного явища. Також НАДЦ проводить семінари, навчальні конференції, співробітники Центру беруть участь в нарадах федерацій з олімпійських та не олімпійських видів спорту, проводять роз'яснювальну роботу серед членів національних збірних команд, лікарів ДЗ «Український медичний центр спортивної медицини», представників національних спортивних федерацій, студентів вищих навчальних закладів міст України. [1]

Вищезазначений закон визначає, що тестуванню підлягають спортсмени, які беруть участь у спортивних змаганнях чи проходять підготовку до них, незалежно від віку, рівня майстерності та місця перебування. В структурі НАДЦ знаходиться лабораторія антидопінгового контролю, основною метою роботи якої є отримання акредитації ВАДА. На даний момент лабораторія зробила один з найважчих кроків до цієї мети – отримала міжнародну акредитацію на відповідність ISO 17025. [2]

Кожний рік Всесвітнє антидопінгове Агентство (ВАДА) готує новий список заборонених речовин, які поділяються на такі категорії:

Стимулянти сприяють більшій концентрації та зменшують втому, проте, шкодять серцю. Спочатку в якості стимуляторів використовувалися стрихнін, кокаїн, фенамін і його похідні. Коли МОК ввів заборону на застосування цих стимуляторів, в практику були упроваджені такі могутні стимулятори як ефедрин, псевдоефедрин, кофеїн. До найефективніших стимуляторів належать похідні фенілетіламінів – фенамін (амфетамін), меріділ, сиднокарб. Вони швидко змінюють функціональні показники діяльності головного мозку (активізують біоелектричну активність мозку, змінюють умовні рефлексії), підвищують витривалість. [3]

Підвищення функціональних можливостей спортсменів під впливом стимуляторів відбувається за рахунок блокування фізіологічних регуляторів, меж мобілізації функціональних резервів, що може привести до перенапруження роботи серця, печінки, нирок, порушення терморегуляції організму.

Стероїди допомагають збільшити м'язи та силу, але є небезпечними для печінки, репродуктивної системи, серця, а також можуть спричинити раптову смерть. Андрогенні анаболічні стероїди (похідні чоловічого статевого гормону тестостерону – найбільш поширений в спортивній практиці клас препаратів) активно використовуються лише протягом останніх трьох десятиліть. Тестостерон існує у вигляді фармакологічного препарату. Синтетичні препарати, які близькі за хімічною структурою до тестостерону – станозолол, метілтестостерон. [3]

Застосування анаболічних стероїдів у поєднанні з інтенсивним білковим раціоном і напруженою роботою швидко-силового характеру призводить до збільшення м'язової маси при одночасному зменшенні відсотка жиру. Надмірне застосування анаболічних стероїдів здатне призвести до змін метаболізму у сполучній тканині і зниженню міцності сухожиль і зв'язок, збільшення ризику їх розривів. Під впливом анаболічних стероїдів порушується психічний стан, зокрема знижується контроль за поведінковими реакціями, з'являється агресивність.

Гормони небезпечні для здоров'я при неконтрольованому вживанні. До них належать гормони росту (соматотропін), гормони, що виділяються під час вагітності (гонадотропін хоріонічний), адренкортикотропний гормон (кортікотропін) і еритропоетин, регулюючий кількість еритроцитів. Головним побічним ефектом застосування препаратів є розвиток акромегалії, тобто захворювання, яке проявляється в надмірному рості кісток, м'яких тканин та внутрішніх органів.

Діуретики – це лікарські засоби різної хімічної будови, які сприяють більшому виведенню сечі і зменшенню змісту рідини в організмі, але викликають втому. Протягом багатьох років їх використовували для зменшення ваги боксери, борці, гімнасти. Заборона на застосування діуретиків в спорті була обумовлена тим, що їх почали використовувати для маскуванню застосування допінгових речовин. Основною в механізмі дії діуретиків є їх дія на нирки, на їх структурнофункціональну одиницю – нефрон, на процеси, які в ній відбуваються, – клубочкова фільтрація, канальцева реабсорбція, секреція. Застосування діуретиків призводить до значної втрати води організмом, зниженню маси тіла. Тому застосування діуретиків є неприпустимим у видах спорту, пов'язаних з проявом аеробної витривалості. Прийом

діуретинів призводить до значного зниження об'єму плазми крові і серцевого викиду, що знижує працездатність. [3]

Наркотики допомагають зняти біль, але можуть призвести до травми. Наркотичні анальгетики – це лікарські засоби природного, напівсинтетичного і синтетичного походження. Вони мають виражений болезаспокійливий ефект з переважним впливом на ЦНС. Але в той же час вони можуть викликати психічну і фізичну залежність (наркоманію). За хімічною будовою наркотичні анальгетики класифікуються як похідні фенантрена (морфін, кодеїн, омнопон), фенілпіперидина (промедол, фентаніл) і бензоморфана (пентазоцин). Застосовують наркотичні анальгетики при стійких болях, пов'язаних з травмами, перенесеними операціями, при набряку легенів, тобто в тих випадках, коли ненаркотичні анальгетики неефективні.

Забороненими для застосування в спорті є всі сильні наркотичні препарати: бупренорфін, декстроморамід, героїн, метадон, морфін, пентазоцин, петідін

Окрім того, кров'яний допінг також знаходиться під забороною. Особливо висока результативність кров'яного допінгу в лижних гонках, бігу на довгі дистанції. Фахівці вважають, що використання донорської крові пов'язане з певним ризиком, оскільки, незважаючи на ретельний підбір крові за групами, певний відсоток осіб (3-4 %) негативно реагують на переливання крові у зв'язку з руйнуванням трансфузованих еритроцитів. Не виключаються також випадки виникнення інфекційних захворювань. [3]

Заборонені й канабіоїди (окрім канабідіола), які зменшують тонус м'язів, але призводять до втрати координації та концентрації. У природі зустрічаються в рослинах родини конопляних, вони є діючими речовинами гашишу й марихуани. Генний, клітинний допінги та інші фасильфікації також включені до списку заборонених речовин.

Отже, Україна, як і увесь світ веде активну боротьбу з вживанням спортсменами різних видів допінгу для досягнення кращих результатів. З цією метою створюються міжнародні організації, проводяться допінг-тести, прописуються переліки заборонених речовин.

Література:

1. НАЦІОНАЛЬНИЙ АНТИДОПІНГОВИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ. БОРОТБА З ДОПІНГОМ. URL: <https://nadc.org.ua/antydopingova-diyalnist/borotba-z-dopingom/>
2. Закон України «Про антидопінговий контроль у спорті» від 03.07.2020. Верховна Рада України; Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1835-19>
3. Линець М. М. ДОПІНГИ ТА БОРОТБА З ЇХ ЗАСТОСУВАННЯМ В СПОРТІ – ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ – с.5 – 12.

Науковий керівник:

старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту ФМТДР Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Лопуга Г.В.

Віталій Поліщук, Марія Поліщук, Редько Андрій
(Переяслав, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З часу оголошення незалежності України йдеться про національний дитячий садок, про створення системи дошкільної освіти й виховання, яка не тільки відповідала б нашому сьогоденню, ознайомлювала б із надбаннями минулого, а й відкривала двері у майбутнє.

Одним з пріоритетів сучасної освіти і виховання є соціальний розвиток дитини, розширення ступенів самостійної активності дошкільника. Важливе не лише те, що і як знає дитина, а й те, чи здатна вона діяти відповідно до здобутих знань і різних життєвих ситуаціях. Отже, йдеться про вироблення певної життєвої позиції дошкільника, розвиток його елементарної життєвої компетентності [1]. Вирішення цих завдань в системі навчання і виховання дітей дошкільного віку є першочерговими. Одним з найефективніших способів їх вирішення є більше впровадження в практику дошкільного фізичного виховання елементів туризму і туристсько-краєзнавчої діяльності.

Дитячий туризм – це насамперед здоров'я дітей, їх фізичний гарт, рухова активність, а також захоплюючий вид активного відпочинку. Краєзнавство ж – це живе пізнання навколишнього світу, поглиблене ознайомлення з найближчим природним і соціальним середовищем, метою якого є пробудження у дітей ціннісного ставлення до природи, людей, минулого і сьогодення [3]. На нашу думку, саме ця діяльність і є особливим типом розвивального середовища, що забезпечує свободу і активність маленької дитини, максимально задовольняє її потреби та інтереси, має інтенсивно розвивальний характер.

Дидактика й теорія виховання містять різноманітні положення краєзнавства. Принципи навчання й виховання на основі краєзнавства і провадили всі педагоги — мислителі та практики, цим принципам не менше 400 років. Піонером раціональних ідей у навчанні й вихованні, попередником славетного

Я. Коменського треба вважати ще Т. Мора з його «Утопією», Вівеса, Рабле, Монтеня, Бекона. Після Я. Коменського (батька сучасної педагогіки) та Локка ті самі принципи навчання й виховання на основі оточення пропонували Фіранко, Руссо, Базедов, Песталоцці, Герберт як представник теорії «всебічного інтересу». Своїми теоріями вони підтримували ці принципи і вважали, що ними, власне, найкраще забезпечити і розвиток індивідуальності.

Ще на початку XX століття видатний діяч у галузі дошкілля А. Симонович — організатор першого дитячого садка в Росії, надавала великого значення саме краєзнавству. У своїй книзі «Детский сад» вона зазначала: «Власне краєзнавство починається в дитячому садку. Це низка систематичних бесід, прогулянок, спостережень, попередньо добре обдуманих вихователем, які ведуть до свідомого ознайомлення з батьківщиною і готують дитину до дальшого розуміння географії, космографії, астрономії... Краєзнавство не слід розуміти так, ніби воно просто ознайомлює дитину з довкіллям. Краєзнавство вибирає тільки ті предмети з життя людей, які можуть дати дитині певні моральні розумові сили» [3].

В. Сухомлинський зазначав: «Краса природи рідного краю виховує витонченість почуттів, допомагає відчувати красу людини». Він вважав за необхідне вводити малюка в навколишній світ природи так, щоб кожного дня він відкривав у ньому для себе щось нове, щоб ріс дослідником, щоб кожний його крок був мандрівкою до витоків чудес у природі, ошляхетнював його серце та загартовував волю. Василь Олександрович майже 30 років тому написав пророчі рядки: «Більше, ніж будь-коли, зараз ми повинні думати про те, що вкладаємо в душу людини» [6].

Видатний педагог К. Ушинський також приділяв виключне значення впливу природи рідного краю на формування світогляду дитини [7].

Мета роботи. На основі вивчення та аналізу науково-методичної літератури і передового практичного досвіду визначити основні положення туристсько-краєзнавчої діяльності в дошкільному закладі.

Обговорення. Краєзнавчо-туристська діяльність (КТД) охоплює одночасно три компоненти: оздоровчий, виховний, пізнавальний, тобто передбачає гармонійний розвиток особистості. Саме в пізнавальній діяльності відбувається формування початкової стадії інтегрованого сприйняття навколишньої дійсності, осмислення причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей явищ природи і суспільства [5].

КТД організовується в усіх групах дошкільного закладу. Освоєння довкілля відбувається поступово від споглядально-ознайомлювальних форм сприйняття навколишнього до глибокого його пізнання дітьми старшого віку. Це комплексний вплив на дитину, який дозволяє розвивати її шляхом максимального використання дарованих природою можливостей, задовольняючи потреби:

- у пізнанні довкілля («чомуки»);
- у самореалізації («я сам»);
- у самовираженні (відкриваючи світ, діти фантазують, формуючи свій «внутрішній світ», що є для них джерелом повноцінного життя);
- у русі (в процесі практичного пізнання довкілля) [4].

Під час краєзнавчо-туристської діяльності відбувається зміна типу взаємодії вихователя з дітьми від позиції наставника до позиції співдружності, коли між дорослим і малюками встановлюються партнерські стосунки [5].

Саме ця діяльність, на нашу думку, є найкращою формою пізнання кожного вихованця, тому що тут ми спостерігаємо дитину в діяльності, в природних умовах, коли вона розкута, коли між нею і педагогом немає бар'єра.

Привабливість дитячого туризму не тільки в тому, що це надійний засіб фізичного розвитку, йому притаманно багато функцій [2]:

- турпохід — це засіб для закріплення корисних гігієнічних навичок, прищеплення дітям правил особистої гігієни. У поході наочно виявляється користь чистоти і охайності;
- не останню роль також відіграє самообслуговування — вміння правильно користуватися одягом, взуттям, спорядженням. Тут — невичерпні можливості виховання у дітей охайності, організованості. А саме від цих якостей і залежить самопочуття та благоустрій туриста під час мандрівки;
- трудове виховання в туризмі не обмежується тільки формуванням відповідних туристських вмінь, навичок самообслуговування та культурно-гігієнічних навичок. Тут діти ознайомлюються з суспільно корисною працею. Під час походів не тільки засвоюють елементарні прийоми побутової праці, а й вчаться узгоджувати спільні дії в роботі;
- туризм має на меті виховання колективістів, тобто людей, які вважають спільні інтереси вищими від особистих, які вміють, долаючи труднощі та перешкоди, поділяти радість та біль оточуючих;
- туристу невідомий дефіцит спілкування, у нього завжди багато друзів;
- загальна мета в поході об'єднує дітей. Кожний пройдений кілометр укріплює впевненість у своїх силах, приносить велике моральне задоволення.

Найважливіша суть КТД — це нерозривний зв'язок вивчення основ наук із практикою, життям, довкіллям. У процесі роботи над темами й блоками у дітей розвивається інтерес до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу, відбувається усвідомлення ними сутності процесів у природі та між людьми, принципів співіснування, історичних зв'язків. Саме ця діяльність стане основою виховання любові до батьківського роду, рідної природи, материнської мови і пісні, допоможе уникнути історичного безпам'ятства й бездуховності. Отже, КТД в дошкільному закладі

визначається наступними положеннями:

1. КТД — це системно організоване життя дітей, у якому однаково всі сфери життєдіяльності дитини: природа, культура, люди, я сам.

2. КТД — це особливий вид розвивального середовища, спрямований на всебічний і гармонійний розвиток дітей.

3. КТД — це комплексний вплив на дитину, що дає змогу розвивати дитину шляхом максимального використання дарованих природою можливостей.

4. КТД—це інтегрований спосіб навчання і виховання дітей, за якого відбувається взаємопроникнення та інтеграція всіх видів діяльності дітей: гра, спілкування, предметно-практична, духовна, трудова, самостійна художня, освітня, образотворча, експериментально-дослідницька, мовленнєва, пізнавальна тощо.

5. КТД — це діяльність, до якої відбувається зміна типу взаємодії вихователя і дитини від позиції наставника до позиції співдружності, коли встановлюються між дорослими і дітьми партнерські стосунки. Не диктат, не авторитаризм, не пріоритет старшого, а глибоке визнання за молодшим його переваг, його творчого потенціалу, його резервів та можливостей для творчої співпраці.

6. КТД — це особистісно орієнтована модель побудови педпроцесу, в центрі уваги якої—дитина, повноцінне проживання нею сьогодення, врахування об'єктивних закономірностей індивідуального психічного розвитку кожного вихованця. Саме ця діяльність є найкращою формою пізнання дитини, тому що тут ми спостерігаємо дитину в діяльності, у природних умовах, коли вона розкута, коли між нею та педагогом немає бар'єра, коли дитина не припускає і абсолютно не помічає, що її вивчають.

7. КТД спрямована на гуманізацію педпроцесу, основний принцип якого – рівність педагога і дитини, ціннісно-змістова рівність дорослого і дитини. Мандрівка — процес творчий. Тут виникає зовсім інша педагогічна ситуація, у якій і дорослі, і діти разом помиляються, разом виправляють помилки, роблять хороші й погані вчинки, спільно діють. Беручи участь разом з дітьми в різних видах діяльності, дорослі ненав'язливо передають їм свій досвід, своє бачення світу. Тобто здійснюється процес виховання, але він не викликає в дітей протесту та опору, тому вихователі й вихованці разом живуть, розмірковують, творять, сумують і радіють успіху справи [3].

Висновки.

1. Регулярні прогулянки-походи, цільові прогулянки, переходи, екскурсії різної тривалості та інтенсивності з подоланням перешкод розвивають у дітей витривалість, перебування протягом тривалого часу на свіжому повітрі в русі загартовує організм, проведення на місці привалу ігор-естафет, рухливих ігор, змагань, подолання смуги перешкод та інших рухових завдань на маршруті удосконалює рухові вміння дітей, розвиває їхні фізичні якості. Діяльність у цьому напрямі сприяє створенню активного рухового режиму в дитячому садку.

2. КТД збагачує, урізноманітнює педагогічний процес, її елементи органічно переплітаються з іншими видами діяльності дітей. Спираючись на базові знання малюків з різних розділів програми, краєзнавчо-туристська діяльність поглиблює весь процес розвитку дитини (інтелектуальна, моральна, психічна, фізична, розумова, вольова, емоційна, чуттєва сфери), формує глибокі та системні знання про навколишній світ у взаємозв'язках і залежностях. Різноманітність тем, методів, засобів та форм роботи сприяє виявленню особистісних якостей дітей, їхніх задатків, нахилів та здібностей.

3. Романтика походів зацікавлює не тільки дітей, а й батьків, постійно утримуючи інтерес до цієї діяльності. Згуртованість колективу батьків, дітей та вихователів сприяє посиленню педагогічного впливу на малюків.

4. КТД дає можливість сформувати у дітей первинний досвід. Кожна подорож – це нові враження, знаходження нового у знайомому, знайомого в новому, проникнення в світ значного і прекрасного.

5. КТД сприяє великій дружбі дитячого садка й школи – постійні взаємовідвідування свят, концертів, конкурсів, турзлетів, виставок; спільні прогулянки в ліс і змагання на стадіоні, вітання малят на першому й останньому дзвоні, участь в шкільній газеті тощо виховують у дітей бажання бути школярами.

Література:

1. Державна національна програма "Освіта": Україна XXI століття". – К., 1994
2. Вавилов Е.Н. Укрепляйте здоровье детей. – М.: Просвещение, 1986.
3. Грицишина Т. Маленькі туристи. Краєзнавство, туризм у дошкільному закладі. – К.:Ред.загальнопед.газ., 2004. – 128 с.
4. Дмитренко Т.І. Теорія і методика фізвиховання в дитячому садку. – К.,1979.
5. Демченко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. – Х.: Світ дитинства, 1999.
6. Сухомлинський В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1990. – 288 с.
7. Ушинський К.Д. Собранные сочинения – К.: Вища школа, 1974. – 119 с.

Неля Семенчук
(Дніпро, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Інноваційні технології – це так зване, відносно нове поняття для сфери освіти, включаючи фізичне виховання. В останні 10-12 років у зв'язку із зміною соціально-економічних умов, в країні інтелектуалізацією багатьох видів діяльності людини, розвитком наукових досліджень в області освіти, різко зросла актуальність пошуку нових, ефективніших форм, засобів, методів і технологій вчення і виховання. Вживання сучасних інноваційних технологій, зміна змістовної суті фізичного вдосконалення учнів засновані на використанні комплексної інформації, що дозволяє враховувати вікові відмінності школярів і їх індивідуальні особливості [1, с. 22].

Навчальні заклади не стоять осторонь нових технологій, а упроваджують їх та намагаються реалізувати всі інновації в організації навчально-виховного процесу [2, с. 33]. Інноваційні технології мають чимало різноманітних видів, які можуть підпорядковуватися тій чи іншій класифікації, але за різних критеріїв.

Науковці пропонують такі варіанти впровадження інноваційних технологій на заняттях фізичної культури:

- кооперативного навчання (групового), до яких відносяться «робота в парах, трійках», «робота в малих групах»;

- колективно-групового навчання – «обговорення проблеми в загальному колі», «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм», метод «навчаючи – навчаюсь», «дерево рішень»; – технологія ситуативного моделювання, до якої відносяться імітаційні та рольові ігри; – технології опрацювання дискусійних питань – методи «Займи позицію» та «Зміни позицію», «Дискусія» [3, с. 305].

Також науковці вважають, що ефективним є застосування таких інноваційних технологій в процесі фізичного виховання:

- кооперативно-групове навчання, що дає можливість самостійно набувати знання, формувати фізичні якості, удосконалювати окремі вміння та навички;

- інтерактивний методично-організаційний комплекс можна віднести до інформаційних технологій навчання, що надають доступ до нетрадиційних джерел інформації (електронна бібліотека, сайти Інтернету, соціальні мережі), створюючи можливість для творчої діяльності, формування професійних навичок, можливість реалізувати нові форми та методи навчання;

- застосування мультимедіа, що є новою технологією, тобто сукупністю прийомів, методів, способів продуктування, обробки, зберігання й передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні компакт-дисків або Інтернет-джерел, електронних бібліотек [4, с. 60].

Основними цілями вчителя при використанні інноваційних технологій має бути добір форм та напрямів роботи, які будуть спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, стану фізичної підготовленості, насамперед уроку фізичної культури, фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня, позакласних спортивно-масових заходах, змаганнях з різних видів спорту у режимі дня школяра, використанні самостійних завдань тощо [5, с. 12].

Щодо упровадження новітніх інформаційних технологій і можливостей сучасних комп'ютерних систем відкривають необмежений простір для педагогічної творчості, дозволяючи модернізувати існуючі й упроваджувати новітні технології і форми навчання [6, с. 154].

Аналіз наукових джерел і педагогічної практики дозволяє виділити наступні типи програмних продуктів для супроводження процесу навчання:

- комп'ютерні підручники;
- навчальні програми;
- імітаційні й моделюючі тренажери;
- електронні підручники, словники, енциклопедії;
- система самопідготовки та самоконтролю;
- система контролю знань і тестування.

Технічні характеристики мають відповідати сучасному рівню розвитку техніки, що сприятиме забезпеченню ефективності навчального процесу. Сучасні технічні засоби навчання поєднують такі форми навчального матеріалу:

- статистична проекція (схеми, фотографії, графіки, діаграми тощо);
- динамічна проекція (анімаційні зображення, відеофрагменти, динамічні керовані моделі);
- відтворення звуку (звуковий супровід, відео- й анімаційне зображення, динамічних керованих моделей) [7, с. 65].

Інформаційні технології дозволяють організувати учбовий процес на новому, вищому рівні, забезпечувати повніше засвоєння учбового матеріалу. Інформаційно-комунікативні технології дозволяють вирішити проблему пошуку і зберігання інформації, управління заняттями фізичною культурою, діагностику стану здоров'я і рівня фізичної підготовленості тих, що займаються.

Використання презентацій на заняттях дозволяє детальніше і наочно надавати теоретичний матеріал, що робить процес освіти найбільш ефективним. Цей вигляд роботи може бути використаний при

вивченні техніки виконання розучуваних рухів, оскільки за допомогою наочної картини даний рух можна розбивати не лише на етапи виконання, але і коротші фрагменти і створити правильне представлення рухових дій, що виучуються про техніку. За допомогою презентації також можна доступно пояснити правила спортивних ігор, тактичні дії гравців, барвисто піднести історичні події, біографії спортсменів. Наявність візуального ряду інформації дозволяє закріпити в пам'яті.

Створення флеш-презентацій і відеороликів з комплексами загальнорозвиваючих вправ можуть стати помічниками педагогу. Такий матеріал може бути використаний також вчителями – предметниками при проведенні ранкової зарядки. Одним з видів домашнього завдання може бути створення презентації по темах «Здоровий спосіб життя і я», «Способи гартування», «Шкідливі звички» «Гімнастика» і так далі. Діти можуть виконувати такі завдання як самостійно, так і в групах, що дозволяє переходити їм до виконання проектів, проявляючи свою творчість [8, с. 556].

Щодо інтерактивних технологій, то вони включають роботу групову, колективно-групову, технології ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань.

Під час групової роботи бажано об'єднувати дітей на пари, на трійки, на групи тощо. Спостерігати, щоб ніхто з учнів не залишався поза обговоренням, допомагати їм приймати рішення. Рішення учнів повинні сприйматися серйозно, для налагодження процесу навчання, взаємодії й розвитку навичок критичного мислення. Деякі учні одразу готові активно працювати й в більшій групі, але дійсно ефективною групова робота буде в колективі не більше 5-6 осіб [9, с. 27]. До цієї роботи відносяться:

- «Робота в парах, трійках». Технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання учнів. Її можна використовувати для засвоєння, закріплення, перевірки знань, умінь тощо. Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитись від виконання завдання, можна швидко виконувати вправи, які за інших умов потребують більшої затрати часу. Ця технологія дозволяє: проаналізувати разом проблему або вправу; протестувати та оцінити один одного; страхувати, допомагати та виправляти помилки при виконання вправ; ускладнювати чи полегшувати умови виконання [9, с. 26].

- «Робота в малих групах», яка використовується, коли завдання вимагає спільної, а не індивідуальної роботи для вирішення проблеми, що потребують колективної роботи, розуму [9, с. 30].

Також до групової роботи відносяться такі методи як: «Спільний проект», «Коло ідей» тощо.

Щодо колективно-групової роботи, то вона передбачає одночасну спільну (фронтальну) працю всього класу. Для прикладу візьмемо найбільш популярний метод «Мікрофон». Ця технологія надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. «Незакінчені речення». Цей прийом поєднується з «Мікрофоном» і дає можливість ґрунтовніше висловлювати власні ідеї, відповіді, порівняти їх з іншими.

Організація роботи:

1. Ставиться запитання до класу.
2. Пропонується класу якийсь предмет, який виконуватиме роль уявного мікрофона.
3. Надається слово тільки тому, хто має мікрофон.
4. Пропонується говорити лаконічно, швидко.
5. Подані відповіді не коментуються й не оцінюються.

На уроці фізичної культури доцільно використовувати ці технології при поясненні правил техніки безпеки, історії виду спорту, техніки виконання вправ, елементів тощо [9, с. 36].

Також у колективно-груповій роботі використовують методи: «Навчаючи – учись» «Мозковий штурм», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Дерево рішень» та інші.

Розглянемо технології ситуативного моделювання, це модель навчання в грі – побудова навчального процесу за допомогою включення учня в гру. Використання гри в навчальному процесі завжди стикається з протиріччям: навчання є завжди процесом цілеспрямованим, а гра за своєю природою має невизначений результат. Тому завдання педагога при застосуванні гри в навчанні полягає в підпорядкуванні гри визначеній дидактичній меті. Ігрова модель навчання покликана реалізовувати, крім основної дидактичної, ще й комплекс інших цілей: забезпечити контроль виведення емоцій; надати дитині можливості самовизначення; надихати й допомагати розвитку творчої уяви; надавати можливості зростання навичок співробітництва в соціальному аспекті, висловлювати свої думки. До таких технологій відносяться «Імітаційні ігри», «Рольова гра» [9, с. 42].

Ще однією інновацією є використання технології опрацювання дискусійних питань. Дискусії є важливим засобом пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Дискусія – це широке публічне обговорення будь-якого спірного питання. Вона значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми, що повністю відповідає завданням сучасної школи. Однією з методик дискусійних питань є «Займи позицію» та «Зміни позицію», вони корисні на початку роботи з дискусійними питаннями та проблемами, а також на початку уроку для демонстрації розмаїття поглядів на проблему. Слід використовувати дві протилежні думки, які не мають однієї (правильної) відповіді. Метод дозволяє прийняти точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання, відстоювати власну позицію [9, с. 50].

Отже, впровадження інноваційних технологій, які розглянуті в статті, на заняттях фізичної культури дозволяють більш вирішувати завдання фізичного виховання, підвищити інтерес до фізичної культури в

навчальному закладі, задовольнити дітей в руховій активності, підвищити здоров'я та рівень розвитку фізичних якостей.

Література:

1. Гільова І. Впровадження інноваційних технологій та їх елементів на уроках фізичної культури / І. Гільова // Фізичне виховання в школі. – 2007. – № 3 – с. 22-24.
2. Авер'янова Н. Інформаційний простір в системі освіти [Текст] / Н. Авер'янова // Рідна школа. – 2001. – № 2. – с. 33.
3. Шаповаленко В. І. Інтеграція інноваційних елементів та інтерактивних технологій в освітній процес фізичного виховання / В. І. Шаповаленко, С. В. Гаркуша // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка. – 2013. – Вип. 112. – Том 2. – с. 304–308.
4. Школа О. М. Використання інноваційних технологій в процесі навчання студентів та організації змагань з різних видів спорту / О. М. Школа, О. І. Грищенко, Л. К. Грищенко // Scientific Journal «ScienceRise». Серія: Педагогічні науки. – 2014. – № 3. – с. 59–63.
5. Столярів В.І. Концепція фізичної культури і фізкультурного виховання (інноваційний підхід) / В.І. Столярів, І.М. Биховська, Л.І. Лубишева // Теорія і практика фізичної культури. – 1998. – № 5. – с. 11-15.
6. Інформаційні технології в навчанні [Текст]. – К.: Видавнича група BHV, 2006. – с. 240.
7. Морзе Н.В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій [Текст] / Н.В. Морзе. – К.: Видавнича група BHV, 2006. – с. 298.
8. Колесник А.С. Використання інноваційних технологій під час занять з фізичної культури [Текст] / А.С. Колесник // Молодий вчений. - 2018. - №11. - с. 553-557.
9. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко – К.: А.С.К., 2004. – с. 192.

Науковий керівник:

Старший викладач, Ніколенко Валерій Алімович.

Оксана Тимошенко

(Богуслав, Україна)

МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДИСЦИПЛІН ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

На сьогоднішній день процес модернізації освіти, виховання та розвитку, спрямований для забезпечення умов якісного здобуття знань, формування «правильного майбутнього покоління», спроможного до толерантного сприйняття цього світу, здатності навчатися протягом життя, створювати, розвивати, а головне помічати цінності громадянського суспільства. Разом із тим, варто враховувати існуючу тенденцію погіршення стану здоров'я, розповсюдження нервово-психічних та фізичних порушень, існування соціально-психологічної проблеми серед дітей, підлітків та молоді. Перед закладами освіти постає важливе завдання: організувати освітній процес на засадах здоров'язбереження, розвитку професіоналізму педагогів щодо формування основ здорового способу життя, культури здоров'я, звички систематичних занять спортом здобувачів освіти [1; С. 16].

На відміну від інших занять, заняття фізичної культури відрізняється труднощами організації початкової діяльності студентів в умовах залу і спортивних майданчиків. З одного боку, велику відповідальність у цьому плані накладає на викладача підвищена небезпека травмування здобувачів освіти. З іншого боку, демократизація змісту освіти повинна вести до демократизації форм навчання, а отже самого заняття. Заорганізоване, заформалізоване заняття давно стало перешкодою дальшого поліпшення фізичного виховання студента.

Ми маємо пам'ятати, що нудні заняття, викликають в студентів тільки ненависть до викладача і до того, що він викладає. Усе це зобов'язує, нас як педагогів, виходячи із завдань, змісту і місця проведення занять, віку здобувачів освіти, організувати їх так, щоб отримати високий освітній, оздоровчий і виховний ефект, уникаючи нераціональної трати часу і травм, наблизивши заняття до життя природними формами людського спілкування, що буде сприяти вільному розвитку. Для організації студентів на практиці застосовують:

- елементарні способи управління;
- різні способи виконання вправ;
- методи організації їхньої діяльності.

Розглядаючи сучасні підходи до класифікації методів, що застосовуються у процесі фізичного виховання, поділяють на три групи методів: практичні методи, методи використання слова та методи демонстрації.

Особливе значення у фізичному вихованні мають практичні методи, які розділяються на метод навчання руховий дій, удосконалення та закріплення і тренування. Використовуючи даний метод викладач,

студент може оволодіти знаннями і довільними руховими діями, досягти вдосконалення функцій організму і рухових здібностей лише за умови повторення за певною системою предмету навчання та інших дій як засобів розвитку фізичних якостей і функцій організму. Ця вимога реалізується шляхом відповідної організації вправлення. При цьому регулюють ступінь інтенсивності дії, що повторюється, обсяг роботи, тривалість і характер відпочинку між повтореннями, умови виконання.

Важко переоцінити значення вправ, які виконуються за словесним описом.

Тут вправи виконуються не тільки для фізичного розвитку, але й з освітньою метою, тобто для вдосконалення процесів свідомого керування рухами на основі придбаних знань.

Значну роль методу слова у фізичному вихованні відводить П.Ф. Лесгафт. Він з усією суворістю вимагав, щоб кожна вправа, яка дається студентам, була перед цим пояснена, як її робити і з якою метою.

За даними психологів (В.В. Клименко), яскраво і підкреслено (експресивно) виражені думки і почуття, правильні тон і імітація додають додатково, доповідомлення близько 40% інформації. Емоційна яскравість у спілкуванні значною мірою забезпечує ефективність засвоєння інформації, підвищує розумову активність – студентів, спонукає їх до роздумів над діями, запропонованими викладачем [2; С. 17].

У спілкуванні викладача й студента велике значення має гумор і дотепність, які допомагають активізувати увагу і створюють позитивне емоційне тло навчального заняття, а отже, підвищують його ефективність.

Метод слова у процесі фізичного виховання дає викладачу можливість:

- *встановити необхідні взаємостосунки з здобувачами освіти;*
- *сформулювати правильне уявлення студентів про техніку вправи, яку належить вивчити;*
- *організувати діяльність студента і керувати ними;*
- *передавати необхідні знання і ставити завдання;*
- *активізувати творче ставлення до освітнього процесу;*
- *стимулювати розвиток інтелекту;*
- *вирішувати виховні завдання, регулювати поведінку та емоційний стан здобувачів освіти;*
- *оцінювати якість виконання студентами завдань*

У процесі фізичного виховання використовуються загальнопедагогічні прийоми методу слова, зі своєрідним змістом і особливостями застосування (розповідь, опис, пояснення, супроводжуюче пояснення, інструкції і вказівки, бесіда, розбір, словесні оцінки, звіти і взаємопояснення, команда, підрахунок, “самопроговорювання”, самонакази).

Встановлено, що у процесі виконання певних рухових дій студент частіше мислить образами, а не вербально. Тому не випадково в спортивно-педагогічній діяльності найповніше образ вправи можна створити за допомогою показу, демонстрації.

Розрізняють дві основні форми показу – демонстрацію поз і рухів (безпосередній показ або пряма наочність) і використання з цією метою ілюстративних матеріалів (опосередкована наочність).

При використанні безпосереднього показу вправ можна рекомендувати:

- *показувати тільки тоді, коли студент за поясненням не може уявити рухову дію і правильно її виконати;*
- *з самого початку студент повинен створити уявлення не тільки про послідовність рухів, але і про їх інтенсивність, ритм, амплітуду;*
- *використовувати повільний показ, який дає можливість краще сприймати структуру вправи, що виконується;*
- *при показі можна зупинятись на певних місцях, підкреслювати розмах,*
- *швидкість та інші параметри рухової дії;*
- *показувати одну дію варто не більше двох-трьох разів.*

Ці вимоги стосуються і демонстрації вправ спеціально підготовленими для цієї мети здобувачів освіти. Тут викладач має можливість коментувати показ, що теж приносить велику користь [3; С. 155].

Отже, виходячи з вище наведених аргументів, можна зробити висновок, що використання методичних прийомів їх комбінування, є результатом ефективного засвоєння здобувачами освіти матеріалу, сприяння мотивації систематичними заняттями фізичними вправами та збереження здоров'я студентів шляхом залучення до виконання поставлених завдань.

Література:

1. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. - Тернопіль: навчальна книга-Богдан, 2006. - 248 с.
2. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Том 2: Київ. Олімпійська література, 2018. - 366 с.
3. Волков В.Л. Основи теорії та методики фізичної підготовки студентської молоді: навчальний посібник. К: Освіта України, 2008. - 256 с.

**А.Ш. Тохтыев, И.Н. Пушкар, А.Т. Сеңгірбай
(Тараз, Казахстан)**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

Здоровый образ жизни будущего и нынешнего поколения – является одной из самых актуальных проблем в современном мире. Каждая страна надеется, что последующее поколения будет здоровым, работоспособным, вставать на защиту своей Родины, вести здоровый образ жизни. Поэтому главное внимание должно быть направлено именно на тот возраст, когда человек только начинает делать выбор между тем, что ему более интересно и те, что наиболее доступно, а это значит, что занятия физической культурой и спортом следует сделать доступными и интересными каждому. Отсутствие необходимого физического воспитания молодого поколения неумолимо приводит к высокому уровню заболеваемости, низкому уровню рождаемости и высокой вероятности преждевременной смерти. Это печальный факт нынешнего столетия. Результаты иррационального физического воспитания подрастающей молодежи настолько критичны, что не совмещается с понятием разностороннего воспитания здорового, подготовленного физически, творчески мыслящего специалиста и будущего долгожителя. Поэтому укрепление здоровья населения и увеличение качества их человеческого жизни в первую очередь зависит от физической культуры и спорта. Физическая культура, на пути разрешения своих специфических задач, одновременно активно воздействует на все стороны формирования разносторонне развитой личности, и, в частности на нравственное воспитание, укрепление физического здоровья, развитие индивидуальных способностей. Таким образом, потребность в занятиях физическими упражнениями – это нравственный долг человека, которому не безразлично его собственная жизнь [1].

На данный момент проблема состоит в том, что молодежь не проявляет должного интереса к спорту и не стремится вести здоровый образ жизни. Это определяется тем, что большинство студентов сталкивается с огромным рядом трудностей, связанные с увеличением нагрузок в учебе, проблемами социального и личностного характера. В кругу студентов нет заинтересованности в самостоятельном занятии спортом, зачастую они не стремятся выделять этому время. Все это приводит к снижению мотивации к занятиям физической культурой и спортом в целом, что ведет к понижению уровня здоровья, умственной и физической работоспособности, а также к уменьшению физического развития у молодежи. Поэтому, для разрешения данной задачи в виде вовлечения молодежи в физическую культуру и спорт необходимо организовать эффективную физкультурно-оздоровительную работу. Ведь по своей сущности физическая культура является массовой, увлекающей в сферу своего влияния, пусть и с различной степенью активности, большое количество членов общества. Для того, чтобы будущее поколение осознавало значимость профилактических мер, которые позволяют укреплять и сохранять свое здоровье, необходимо в первую очередь повысить социальную значимость физической культуры и спорта, важность физической активности; формировать положительный взгляд на физическую культуру и спорт, как на факторы здорового образа жизни. Следуя факту, что вовлеченность человека в активные занятия физической культурой и спортом на протяжении всей жизни во многом зависит от его положительного отношении к ним, а также осмысленной необходимости формирования здорового образа жизни. В качестве наиболее приоритетного направления из всего комплекса предлагаемых мер следует выделить целенаправленную пропаганду физической культуры и формирование здорового образа жизни [2].

Речь идет о создании массовой информационно-пропагандистской кампании, которая использует широкий арсенал разнообразных средств и проводящейся с целью формирования престижа и полезности здорового образа жизни, ценности собственного здоровья и здоровья окружающих людей. Пропаганда должна адресоваться непосредственно молодым людям, обоснованно показывать приоритет физической культуры и спорта в воспитании населения, профилактике болезней, продлении долголетия, в борьбе с такими вредными явлениями как наркомания, курение, алкоголизм.

Вовлеченность в спорт должно направляться на понижение проявления девиантного поведения среди молодежи. Основы здорового образа жизни и положительного отношения к спорту должны закладываться еще с ранних лет. На данный момент ухудшающееся здоровье молодого поколения говорит нам о необходимости уделения должного внимания этой проблемой незамедлительно. Основные усилия следует направить на:

- подход к обучающимся, учитывая их особенности физического состояния здоровья и двигательной активности, психического развития, а так же учет индивидуальных особенностей студентов;
- введение педагогических технологий в процесс обучения;
- получения знаний и формирование умений для самооценки здоровья, саморегуляции, умения оказывать первую медицинскую помощь, освоение простейших методов оздоровления, мер профилактики;
- подача информации об улучшении здоровья, поощрение стремления к активному и здоровому образу жизни [3];

Для повышения мотивации к занятиям физической культурой, необходима актуализировать педагогическое воздействие на все компоненты личности молодых людей, ориентироваться на гуманистические и демократические идеалы.

Подобная направленность учебного процесса определяет технологию личностно-ориентированного физкультурного образования, которое обеспечивает освоение учащимися базовых ценностей физической культуры (духовных, нравственных, интеллектуальных, информационных, двигательных). Технология личностно-ориентированного физкультурного образования включает:

- формирование среди учащихся принципов и навыков ведения здорового образа жизни;
- в учебном процессе следует использовать различные варианты личностно развивающих и здоровьесберегающих методик в зависимости от того, насколько заинтересованы и мотивированы обучающиеся;
- самостоятельные занятия физическими упражнениями

С целью успешного формирования мотивации и формирования ценностей физической культуры следует учитывать психолого-педагогические условия: предрасположенность студента к занятию определенными видами спорта, взаимосвязь физического воспитания и профессиональной ориентации будущего специалиста, проведение занятий физической культуры во внеучебное время. Немаловажным является и метод обучения с помощью которых занятия не проходили бы монотонно, а обладал и игровой соревновательный вид. Использование активных методов обучения на занятиях, способствует формированию и развитию познавательного интереса у студента к практическим занятиям физической культуры. Можно организовать беседы и встречи с известными спортсменами, проводить показательные занятия, рассказывать о разных видах спорта. Таким образом можно показать студентам, что спорт способен помочь добиться в жизни определенных успехов, ведь это воспитывает огромную силу воли и духа. Также, для того чтобы повысить мотивацию в ведении активного здорового образа жизни, необходимо включать разнообразие в учебные и секционные занятия. Для девушек нужно вести фитнес, а для парней силовые тренировки, чтобы каждому была доступна возможность построить свое здоровое и красивое тело. Физическая культура должна удовлетворять наши духовные интересы. Базис представлений о здоровом образе жизни должны составить знания, которые получаем при освоении обязательного минимума программного материала по физической культуре. Таким образом, проблема спорта среди молодежи является одной из самых актуальных комплексных задач, решать которую предстоит решать родителям, учреждениям образования, общественным организациям и государству. Для повышения уровня значимости роли спорта в 21 веке, в частности в молодежной среде, необходимо проведение широкой пропагандистской кампании, которая направлялась бы на создание соответствующего мировоззрения, создании положительного имиджа здорового образа жизни, повышение уровня положительной мотивации к занятиям физической культуры приводит к эффективности физического воспитания студентов, при этом внешние мотивы для них более значимы, следовательно, необходимо повышать и внутреннюю мотивацию к занятию физическими упражнениями [4].

На данный момент, как никогда прежде, требуется тщательный и углубленный поиск новых, более эффективных способов для повышения заинтересованности общества в деле физически подготовленных и здоровых специалистов, которые будут способны к работе в условиях нарастающей конкуренции.

Литература:

1. Дмитриева А.С., Рябова В.С. Физическая культура как средство формирования здорового образа жизни студентов // Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XXII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 11(22).
2. Бикмухаметов Р.К. Интеграция физического и духовного воспитания студентов педвуза / Р.К. Бикмухаметов // Педагогика. - 2004. - № 9. - С. 64-70.
3. Матвеева Р.Ю. Мотивация студентов как основа построения учебного процесса по физическому воспитанию в вузе / Р.Ю. Матвеева // Физкультурное образование: спорт и Здоровье: Материалы IV научно-практической интернет-конференции студентов, магистрантов, аспирантов, молодых ученых. – 2012. Электронный ресурс: <http://lib.convdocs>
4. Манжелей И.В. Педагогические модели физического воспитания: Учебное пособие. – М.: Научно-издательский центр «Теория и практика физической культуры и спорта», 2005. – 185 с.

**Алибек Уралбеков, Нуржан Темирбай, Жомарт Пушкулов
(Тараз, Казахстан)**

БОКС СПОРТ ТҮРІМЕН ШҰҒЫЛДАНАТЫН СПОРТШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН, ЕРІК-ЖІГЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Кіріспе

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан бері әртүрлі бағыттағы саяси-әлеуметтік, экономикалық реформалар жүргізілуде.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың бастамасымен, елімізде спортқа ерекше көңіл бөлініп, спортты мемлекеттік маңызы бар бағыттар деңгейіне көтеріп, назар аударылып келеді. Сондықтан

Қазақстан спортының қазіргідей дәрежеге жетуі, ол тікелей спорт саласына деген мемлекетіміздің ерекше бағыт ұстанып келе жатқандығының нақты нышаны.

Спорт әлеуметтік құбылыс сияқты және адам әрекетінің ерекше түрі ретінде көптеген ғылымдардың зерттеу объектісі болып табылады.

Олардың барлығы, спорттық әрекетті өзінің спецификалық міндеттерге, өзінің методологиясы позициясынан зерттейді.

Адам әрекетінің, сонымен қатар, спорттың кез келген міндетке психологиялық компоненті тән, психика жұмысын эффективті ететін технология.

Зерттеу мақсаты: Спортта спортшының физикалық дайындығы жоғары деңгейде болғанымен, жарыста жеңіске жету үшін шешуші фактор психологиялық, ерік-жігерін дамыту болып табылады.

Зерттеу міндеттері: Болашақ чемпиондарды табуға көмектесу, қажетті психологиялық қалыптық дамуының алғышарттарын анықтау ерік-жігерін дамыту. Спортшының дайындығы әр түрлі бағытта жүреді, бірақ кейде еріктің жетіспегенінен немесе өзінің эмоцияларын басқара алмағандықтан көп жылдық жаттығулар нәтижесі түкке тұрмауы мүмкін.

Зерттеу әдістері: теориялық әдебиеттерге ғылыми талдау жасау әдісі, жалпылау және жинақтау, бақылау әдісі.

Бокс олимпиадалық спорт түрінің ең бұқаралық түрі.

Бокстың үлкен атақтылығы ең алдымен оның көріністілігімен, спорттық күрестің жоғары эмоционалдық қызбалығымен және спортшының психикалық, қозғалыштық және ерік-жігерлік қасиеттеріне жан-жақты әсер етуімен түсіндіріледі. Әйгілі боксшылардың сайысынан олардың жекпе-жек жағдайының барлық ситуацияларын ерекше сезімтал қабылдауларын, дистанция мен уақытты дәл есептеулерін, соққы беру мен қорғану үшін керек сәтті таба білулерін, бұлшықет әрекетін оптималді үйлестіруін және тез әрі нақты тактикалық ойлауларын байқауға болады.

Бұл олардың арнайы физикалық қасиеттерінің дамуынан ғана емес, сонымен қатар спортшының психологиялық саулығын, яғни психологиялық дайындығын көрсетеді. Бокспен шұғылданушы спортшының психологиялық саулығы оптималды болғанда, ол өз-өзіне сенімді болады, соңына дейін жетуге және жеңуге талпынады, жарыста қойған мақсатына жету үшін бар күшін жияды, айтарлықтай психикалық тұрақтылығы байқалады.

Спортшының психикалық процестерінің даму деңгейі боксшының рингтегі әрекетінен байқалады, көп жағдайда арнайы жаттығулар барысында жетілген спортшының қабілетінің даму жемістілігімен анықталады. Боксшының спецификалық психикалық қызметінің жеткіліксіз дамуы немесе басқа салалармен орнын таптыру нашар болса, (мысалы, қарқыны баяу реакциямен, қозғалыстың жоғары шапшаңдығымен) дайындық жағдайына кері әсер етеді, себебі, спортшыда өз-өзіне сенбеушілік сезімі немесе психикалық қасиеттер мен жағымды эмоционалды күйін сақтап қала алуы.

Спортшының жарысқа дайындығы өз күшіне сенуден, өзін көрсету және жеңіске жету үшін талаптанудан, оптималды эмоционалды қозуынан, кедергіге қарап тұра алуынан, өзінің жүріс-тұрысын басқара алу мүмкіндігінен туындайды. Спорттық жаттығулар барысында организм жұмысының мағыналы өзгеріске ұшырауына байланысты болады.

1. Спорттық жаттығулар жасағанда көп жаттыққанда бұлшық ет белсенділігі астеникалық эмоция туғызады.

2. Техникалық күрделі, қиын және қауіпті дене шынықтыру жаттығуларын жоғарғы деңгейде жетік орындаумен байланысты.

Бұл эмоциялар ағзаның жалпы жұмыс істеу қабілетінің жоғарғы жағдайда айтылған әрекеттерді орындағандағы жеңісті сезіну және өзінің керемет деп санауды білдіреді. Себебі өзінің күшті, епті, батыл, ержүрек, төзімді өз күшіне сенімді қиын жаттығуларды орындай алатын деп сезіну жағымды әсер етеді. Бокста спорттық ашығу – спорттық сайыс кезінде эмоционалды жағдай қатты қызбалықпен сипатталады.

Бұл жағдайда спортшы шаршағанын сезбейді, өз бойында тылсым күшті сезінеді, оның барлық психикалық процесстері күшейеді, ол өте тез және күшті реакцияларды орындай алады. Боксшының еркі дегеніміз – адамның өз әрекеті психикалық процесін (ой, сезім, зейін) және қиындықты шешудегі эмоционалды жағдай мақсаттылығын басқара алу мүмкінділігі.

Ол саналы қойылған мақсатқа жету үшін бағытталған әдемі әрекеттерден көрінеді. Боксшының еркін тәрбиелеудің маңызды міндеті – қойған мақсатқа жету үшін еркін максималды мобилизациялауға, өзінің эмоционалды жағдайын басқара алуға үйрету, жаттығу және жарыс сәтті өту үшін спортшыға керек қасиеттерді тәрбиелеу. Спортшының еркінің дамуы оның жалпы ақыл-ойы және тәрбиесімен тығыз байланысты.

Еріктік дайындық мәселесін шешу үшін, жаттықтырушы біріншіден, шұғылданушыларда жарыс және жаттығуда қиындықтармен белсене күресуге, еріктік әрекеттерді максималды мобилизациялауға ұмтылуды туғызу, екіншіден, қиындықтардың алдын алу үшін міндеттерді дұрыс таңдау және өзіндік дайындалуды қадағалауға тиісті

Боксшылар физикалық көрсеткіштері жоғары емес және қажырлы жаттықса үлкен жетістіктерге жетеді деп сендіріп отыру қажет.

Рингте сәттілік пен шеберлікке жету үшін өз көңіл-күйі мен сезімін басқаруды үйрету керек, рингтегі жеңілістерге өзіне сынмен қарау керек, техника мен тактикаға жеткіліксіз болса жаттықтырушы, төрешіні және спортшыны оны қоршаған адамдарды кіналамау керек.

Ерікті өз бетімен дамытуға ұмтылу боксшы әрекетінің маңызды мотиві және ерік сапасын жетілдіру үшін стимулы болуы тиіс.

Боксшыларда еріктік қасиеттерді тәрбиелеу әдісі, спортшының жаттығулар мен жарыстарда алатын қиындықтардың деңгейін әрдайым ұлғайтуды қарастырады. Боксшыда әрдайым ұлғайып отыратын қиындықтарды шешуге қажет еріктік әрекеттерді стимулдау үшін жаттығуда психологиялық әсер ету әдістері қолданылады. Бұл әдістердің көмегімен жаттықтырушы боксшының еріктік қасиеттерін тек стимулдамайды сонымен қатар боксшыда сәйкес ұстанымды туғызады, оптималды жұмыс істеу мүмкіндігіне қажет жағдай жасайды. Оларды екі топқа бөлуге болады: сөздік әсер әдістері және аралас әсер әдістері.

Сөздік әдістеріне мыналар жатады: көндіру, қолдау, мадақтау, талап ету, бұйрық, жаттықтырушылық және басқа спорттың өтуінен мысал келтіру, сын айту.

Аралас әдістеріне келесілер жатады: мадақтау, марапаттау, қолдау, жазалау, әрекет нәтижелері жайлы жедел ақпарат, өзін-өзі ікемдеу үшін арнайы жаттығулар, жағымсыз ойлардан қашу үшін арнайы жаттығулар беруі тиіс. Сөздік әсер әдістерінің тиімділігі көп жағдайда жаттықтырушының беделіне, оның боксшыларға эмоционалды әсер ететін керекті сөздері мен мысалдартаба білуіне, логикасына және ескертулердің дұрыстығына байланысты. Аралас әдістерді қолданғанда жаттықтырушы сөздермен қоса, әртүрлі жаттығуларды қолдана алады. Ол спортшыны ұжым атынан мақтай және мадақтай алады. Боксшының еріктік қасиеттерін тәрбиелегенде, оларды тек қана сайыста, рингте және жаттығуда қалыптастырмай, күнделікті өмірде, еңбекте жүріс-тұрысында қалыптастыру керек, яғни мінез-құлқына айналу тиіс. Жаттықтырушының боксшыны жаттығу қиындықтарын жеңе алуға, күн тәртібі мен режимді нақты орындауға үйрете алуы боксшының еріктік даярлығында үлкен рөлге ие.

Боксшыда еріктік қасиеттерді қалыптастыру жаттықтырушының жарыс алдында жүргізген эпизодтық жұмысы емес, спортшының көпжылдық дайындығы барысындағы көп күш, уақыт, көп жылдық еңбек.

Қорытынды

Спортшының психологиялық дайындығында және жігерін дайындауда қиындықтарды жеңудің объективті қажеттілігін жете түсіну және соларды жеңуге жүйелі бағыттау

- Әрбір сабақтың орындалуын қостап отыратын жігерлік күштерін барынша үдемелігін қамтамасыз ету қажет. Ол үшін әр сабақта жігерлі және жылдам орындалатын тапсырмалар болуы тиіс.

- Спортшының дене және жігерлік дайындығының бірлігін қамтамасыз ету және өзкүшіне сенімділігін нығайту қажет

- Өзін-өзі жетілдіру тұрғысынан өзімен тұрақты түрде жұмыс жасаудың маңызды мәні бар, ондай жұмыс жаттықтырушының тек спортпен айналысушыға ғана емес, өзіне жоғары талап қоюмен қосталуы тиіс.

Литература:

- 1 Сәрсенова Ж.Н. Әлеуметтану: оқу құралы. – 2-басылым. – Алматы: Нұр-Принт, 2013. – 201 б.
- 2 Платонов В.Н. Подготовка квалифицированных спортсменов- Москва ФиС 1986 С 142-157 с
- 3 Теория спорта учебное пособие Под ред В.Н. Платонова Киев Выс школа 1987 228-238 с
- 4 Матвеев Л.П. Основа спортивной тренировки М: ФиС 1987 86-100 с
- 5 Психология современного спорта Радионов А.В., Худатов Н.А. 2002 г

Ғылыми жетекшісі:

Педагогика ғылымының магистрі Уралбеков Алибек Арпишевич

Евгенія Шаповал
(Дніпро, Україна)

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Щоб зупинити поширення коронавірусу, експерти закликають рідше виходити на свіже повітря і уникати місця масового скупчення людей. У числі місць де можна зустріти масове скупчення людей входять наші улюблені фітнес-зали, басейни, скеледроми, центри йоги, футболні та баскетбольні майданчики і так далі. У деяких містах все закрито, спортом вже не позайматися, а коли відкриється, невідомо.

Перебування вдома протягом тривалого часу може серйозно ускладнити підтримання фізичної активності. Сидячий спосіб життя і низький рівень фізичної активності можуть мати негативний вплив на здоров'я та благополуччя. Перебування в карантинному режимі також може викликати депресію, або додатковий стрес і поставити під загрозу психічне здоров'я громадян. Щоб зберегти спокій і захистити ваше здоров'я протягом цього часу вам допоможуть фізичні вправи та техніки розслаблення.

З урахуванням того, що коронавірус в Україні спричинив зміну способу й ритму життя людей, кожному з них потрібно уважніше ставитися до свого здоров'я. Тільки широкі впровадження нових педагогічних технологій дистанційного навчання дозволить змінити саму парадигму фізичного виховання і тільки нові ІКТ

(Інформаційно-комунікаційні технології) дозволять найбільше ефективно реалізувати можливості під час карантину [3, с. 35-36].

Багато людей під час пандемії відчули що таке стрес. Саме тому психологи рекомендують фізичні навантаження, бо вони є найнадійнішим засобом подолання стресу. Під час фізичної роботи вигорає залишок адреналіну, який і може принести шкоду. Тому необхідно дати собі посилене фізичне навантаження [4, с. 2]. Під час тренування виробляється гормон окситоцин, який дарує той самий стан задоволеності, знижує тривожність і страх [5, с. 10].

ВООЗ рекомендує 150 хвилин помірної фізичної активності або 75 хвилин інтенсивного фізичного активності в тиждень або поєднання помірної та інтенсивної фізичної активності. Дотримання цих рекомендацій можливо навіть в домашніх умовах з урахуванням відсутності спеціального обладнання і обмеженого простору.

Нам всім добре відома важливість спорту і здорового способу життя для здоров'я людини. Але особливо гостро ця проблема піднімається під час епідемії всесвітнього рівня. Але ми можемо захистити себе і свою сім'ю, дотримуючись рекомендацій.

1. Заняття спортом впливають на тонус тіла, організм в цілому, а також на імунітет людини. Саме тому важливо не тільки зберегти свій рівень фізичної активності, а й покращити його. Так як всі спортивні та тренажерні зали закриваються у зв'язку з карантинном, то відкривається можливість для занять на свіжому повітрі. Пробіжки на стадіонах, в парках не зашкодять, і навпаки допоможуть організму стати сильніше, витривалішими і стійкіше до вірусів різних видів. У домашніх умовах можна освоїти види спорту, для яких зал і не потрібен. Це такі активності як йога, стретчинг, пілатес, техніки дихання. Все це допомагає тілу і розуму залишатися в тонусі.

Регулярні спортивні навантаження корисно впливають на стан всього організму - зміцнюють м'язи, поліпшують м'язову витривалість, розвивають серцево-судинну систему і т.д., тому під час карантину і пов'язаного з ним зменшення денної активності і рухливості вони просто необхідні.

До того ж тренування сприяють виробленню ендорфінів - гормонів радості, які зменшують ризик розвитку депресій і депресивних станів, а також допомагають знизити тривожність. А це зараз мало не головний привід відволіктися на годину і зайнятися спортом в домашніх умовах [1].

Самостійні заняття можуть мати найрізноманітніші форми, але, в першу чергу, вони повинні спрямовуватись на зміцнення здоров'я [2, с. 2].

2. Правильне здорове харчування також є дуже важливим фактором. Адже корисний і чистий раціон - це основна подача енергії для нашого організму. Саме з їжі ми отримуємо всі необхідні для нашого здоров'я мікроелементи. Так що краще слідувати за своїм раціоном і обмежити вживання занадто жирної, солодкої їжі. І приділити більше увагу на фруктах, овочах, злакових і т.п. Також важливо вживання і цитрусових, бо цитрусові багаті на вітаміни та інші корисні компоненти.

3. Карантин – саме той час, щоб приділити увагу своєму саморозвитку. Вільний час можна присвятити вивченню нових цікавих хобі, або вивченню нових мов.

Потрібно виконувати різні вправи та активно проводити час в своєму домі і в колі сім'ї - підніматися по сходах в приватному будинку, стрибати, танцювати з дітьми та іншими членами сім'ї, виконувати силові вправи або навіть активні відеоігри в короткі періоди активності, щоб збільшити частоту серцевих скорочень, кровообіг протягом дня.

Існують дуже багато домашніх тренувань, для яких знадобляться мінімум спеціального обладнання і максимум вашого бажання. Перед тренуванням потрібно обов'язково проконсультуватись з сімейним лікарем на предмет навантаження на організм.

Силові тренування

Вона розвиває м'язову силу і витривалість. Силові вправи мають на увазі додаткову вагове навантаження. Тому багато хто думає, що їх можна виконувати тільки в спортивному залі, адже там є тренажери і штанги.

Звичайно, для комфортного тренування було б непогано знайти вдома гантелі. Але якщо їх немає, то інвентар замінять звичайні пластикові пляшки, наповнені водою або піском.

Кардіо-тренування

Помилково думати, що до неї відносяться тільки біг або заняття на еліпсі. Кардіо - це будь-який вид анаеробних вправ. Під час їх виконання кисень виступає основним джерелом енергії для підтримки м'язової діяльності.

До кардіо-тренувань відноситься і аеробіка. Базові вправи в цьому напрямку можна сміливо виконувати в домашніх умовах. Щоб рухатися енергійніше, зробіть заняття мотивуючої музикою.

Стретчинг

Стретчингом можна займатися як після основного тренування, так і окремо. Це вправи на розтяжку. Вони збільшують еластичність м'язів і рухливість суглобів. Крім цього, стретчинг покращує кровообіг, усуває біль в м'язових тканинах і сприяє виробленню ендорфінів, які забезпечують стан спокою і задоволення.

Йога

Йога також покращує гнучкість. Але не можна сприймати східну практику тільки як альтернативу стретчингу. Вона допомагає людині розвиватися і на фізичному, і на духовному рівнях. Можливо, саме йога допоможе вам знайти гармонію на тлі сформованої в світі ситуації.

Для підтримки оптимального стану здоров'я, також важливо пам'ятати про необхідність правильно харчуватися і вживати достатню кількість води. ВООЗ рекомендує пити воду замість цукровмісних напоїв. Обмежте або виключіть споживання алкогольних напоїв і простежте за повним виключенням споживання алкогольних напоїв молодими людьми, вагітним і годуючим жінкам. Також алкогольні напої повинні виключатися з причин, пов'язаних зі здоров'ям. Забезпечте достатню кількість фруктів і овочів і обмежте споживання солі, цукру і жиру. Віддавайте перевагу цілюзерновим, а не рафінованим продуктам.

Тренування в період карантину дуже важливі - загальна денна активність, яка була раніше, падає практично в нуль. Якщо ви навіть не займалися спортом до карантину, то витрати енергії були набагато вище. І щоб вийти з карантину без +10 кг, в формі, зі стабільним емоційним станом і хорошим імунітетом, треба хоча б мінімально займатися вдома. Так, домашні тренування - це не фітнес-зал з тренером, але навіть вони дають відчуття контролю, а це зараз дуже важливо.

Отож, бережіть себе, підтримуйте достатній рівень фізичної активності для того, щоб бути здоровим, бадьорим та життєрадісним.

Література:

1. Спорт під час карантину: домашнє тренування на все тіло без додаткового інвентарю / Юлія Кудринська. <https://tsn.ua/lady/krasota/fitnes/sport-pid-chas-karantinu-domashnye-trenuvannya-na-vse-tilo-bez-dodatkovogo-inventaryu-1518222.html>
2. Засоби та методи розвитку фізичних якостей / Кунинець О.Б. - Львів – 2019. – с. 20.
3. Формування інформаційного простору фізичного виховання студентів технологіями дистанційного навчання / Гребінка Г.Я., Куспиш О.В., Кубрак Я.Д., Рожко О.І. – 2020. – с. 123.
4. Як пережити карантин і не впасти в депресію? / Любов Пляка. - 2020. – с. 3.
5. Глобальні рекомендації щодо фізичної активності для здоров'я/ Медичний центр фізичної терапії та медицини болю. - 2009. – с. 60.

Науковий керівник:

кандидат медичних наук, Пічурін Віктор Васильович.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ирода Алимбаева, Диана Аблаева
(Ташкент, Узбекистан)

ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ И ПЕРЕМЕЩЕНИЯ В УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Глаголы в узбекском языке и их форма выражения часто являются объектами исследования [6; 7]. Тематическая группа этой части речи также требует отдельного тщательного анализа. В тюркском языкознании проблема лексико-семантических групп глаголов впервые была освещена в труде известного тюрколога Н. К. Дмитриева. Он выделил следующие группы глаголов: глаголы речи, глаголы мышления, глаголы движения, глаголы действия [3]. Автор указал две семантические группы глаголов движения: 1) глаголы, обозначающие направление движения; 2) глаголы, обозначающие способ движения [Там же]. Э. В. Севортян в своем труде указывает глаголы вертикального и горизонтального движения [8, с. 101-122].

Глаголам движения тюркских языков посвящен также очерк Э. Р. Тенишева, в котором собран богатый фактический материал и сделаны ценные теоретические выводы. В частности, автором дается оригинальная семантическая классификация тюркских глаголов. По семантическим признакам глаголы движения разбиваются на две группы: 1) глаголы общего значения и 2) глаголы частного движения. Первая группа включает в себя четыре антонимических по значению глагола, а вторая на основе частных признаков распадается на три группы: глаголы, указывающие: а) на способ движения; б) на преодоление преграды в движении; в) на скорость движения [10]. Ю. В. Псянчин в своей работе делит глаголы движения на две группы:

1) глаголы направленного движения; 2) глаголы ненаправленного движения; 3) глаголы покоя, которые соответственно подразделяются еще на подразряды [Там же].

В узбекском языкознании лексико-семантические группы глаголов указаны в труде Усманов А., который выделяет 8 групп глаголов: 1) глаголы действия; 2) глаголы движения; 3) глаголы состояния; 4) глаголы, обозначающие психологическое состояние и физиологическое действие; 5) глаголы чувственного восприятия; 6) глаголы мышления; 7) глаголы речи; 8) позывные глаголы [11]. Ф. А. Ганиев выделяет 11 лексико-семантических групп глаголов, среди которых указаны и глаголы движения [2]. Также глаголы движения выделены в трудах Танишев И [11] и Ф. Сергеева [9].

В русском языке для обозначения движения глаголами используются два термина: глаголы движения и глаголы перемещения [9]. В одних случаях их употребляют как равнозначные, в других – как неравнозначные, а порою объединяют эти два понятия в один термин, называя их глаголами движения-перемещения. Как известно, понятия «движение» и «перемещение» неравнозначны. К семантически широкой и количественно неограниченной группе глаголов движения целесообразно будет отнести глаголы, выражающие всякое движение, движение вообще. Перемещение же в пространстве – частный случай движения, и глаголы типа «идти» – ходить, бежать, бегать и др. – показывают однонаправленное и разнонаправленное перемещение объекта или субъекта. Исходя из этого, согласно нашему мнению, глаголы указанной группы следует называть термином «глаголы движения».

Глаголы движения в узбекском языке означают перемещение, движение в пространстве различных лиц, предметов, явлений природы и др. Например: Hashim bir oz turdida, so'ng musiqa va qo'shiq ovozi tomon kelayotgan uuga qarab yurdi. [4, б. 126]. /Хашим постоял немного и вошел в дом, где звучали песни, звук гармонии. It bir necha bor sakradi [Там же, б. 267]. /Пес несколько раз подпрыгнул.

Как мы видим, все эти глаголы обозначают перемещение в пространстве. Они различны по значению: некоторые имеют ограниченный характер, то есть означают действие, которое произошло лишь один раз (sakradi (прыгнул), qarab yurdi (вошел) и др.), некоторые – продолжительные, кратные действия (kela turib (идет) и др.). Глаголы движения в узбекском языке можно разделить на следующие семантические группы:

1. Глаголы, обозначающие общее понятие движения. Такие глаголы имеют значение непрерывного, ненаправленного движения в пространстве: yurmoq (ходить), kesib o'tmoq (переходить), iyarmoq (привязаться), harakatlanmoq (двигаться), o'tmoq (пройти). Такие единицы означают универсальное, не обусловленное какими-либо факторами движение и активно используются в разных стилях узбекского языка.

2. Глаголы, обозначающие направление движения, – самая большая по количеству семантическая группа. В составе этой группы можно выделить несколько подгрупп:

а) глаголы горизонтального движения: bormoq (идти), kelmoq (приходить), ketmoq (уйти), quvmοq (гонять), o'zmoq (обойти) и др.;

б) глаголы вертикального движения: yiqilmoq (падать), tushmoq (спускаться), kutarilmoq (подниматься), egilmoq (наклониться), cho'kmoq (тонуть), yiqilmoq (падать), egilmoq (наклониться) и др.;

в) глаголы вращательного движения: aylanmoq (развернуться), burulmoq (повернуться) и др.;

г) глаголы, направленные внутрь или наружу: kirmoq (войти), chiqmoq (выйти), qaytmoq (вернуться), kerty (пустить) и др.;

д) глаголы разнонаправленного действия: *yechilmoq* (рассыпаться), *chayqalmoq* (колебаться), *ag'namoq* (валиться) и др.

3. Глаголы, означающие способ движения. Такие глаголы указывают на перемещение по разным поверхностям в пространстве. К таким мы относим глаголы *uchmoq* (лететь), *oqmoq* (течь), *suzmoq* (плыть), *cho'milmoq* (нырнуть), и др. Количество таких глаголов в *er, trcrjv* языке ограничено.

4. Глаголы, означающие скорость движения. Они делятся на следующие семантические подгруппы:

а) глаголы, означающие быстрое движение: *yugirmoq* (бежать), *chormoq* (бежать), *shoshilmoq* (торопиться), *oshiqmoq* (спешить), *tashlanmoq* (броситься) и др.;

б) глаголы, обозначающие медленное движение: *sekinlashuv* (замедляться), *qimirlamoq* (шевеливаться) и др.;

в) глаголы, означающие монотонное или бесцельное движение: *tebraluv* (качаться), *chayqaluv* (качаться), *silkinmoq* (двигаться) и др.

5. Глаголы, обозначающие способ движения, указывают на то, каким образом субъект выполняет движение: *o'tmalamoq* (лазить), *oqsoqlanmoq* (хромать), *sakrash* (прыгнуть) и др.

6. Глаголы, означающие начало и конец движения. Любое движение в пространстве имеет свое начало, и оно может быть постоянным или может когда-либо закончиться. Например, глаголам *harakat qilmoq* (прийти в движение), *qo'zg'olmoq* (тронуться), свойственно значение начала движения. А глаголы *to'xtash* (остановиться), *toxtamoq* (остановиться), *harakatsizlanmoq* (стать неподвижным) имеют противоположный смысл.

Кроме этих глаголов в узбекском языке существуют двузначные глаголы. Их не очень много, к таким единицам относятся глаголы типа *yotmoq* (лежать/лечь), *o'tirmoq* (садиться/сидеть), *turmoq* (стоять/встать).

В зависимости от того, какой процесс означает глагол – статичное или движение, – они могут обозначать и движение, и состояние. Их значение определяется контекстом. Например, в данном примере глагол *yotmoq* (лежать) означает движение.

В узбекском языке глаголы движения могут выражаться и аналитическими формами. В современной лингвистике проблема аналитических глаголов достаточно спорна. В своих трудах Ф. А. Ганиев относит эти глаголы к аналитическим формам категории аспекта и выделяет следующие семантические группы аспектуальности: начало, продолжительность, повторяемость, неполное выполнение, результативность и окончание [1]. В монографии Танишевой Э.Р. тоже приводится такая же классификация [10, б. 220-222]. Псянчин Ю. В. были освещены некоторые проблемы категории аспекта в татарских глаголах, в том числе она детально изучила аналитические формы, означающие направление (ориентацию) действия в пространстве [11].

Таким образом, глаголы движения в узбекском языке имеют сложный семантический состав и могут означать разные характеристики движения. Их значение нередко определяется контекстом.

В узбекской художественной литературе чаще других используют глаголы, обозначающие общее понятие движения, глаголы горизонтального движения, глаголы, означающие направленные движения внутрь или наружу, и двузначные глаголы.

В художественных произведениях употребляется множество аналитических форм, образующих грамматическую категорию аспекта. Такие конструкции образуются от деепричастий на форму -уп / -еп / -п, реже – на -ый / и, -а / -а и различных вспомогательных глаголов. В роли последних могут использоваться и глаголы движения типа *bormoq* (идти), *yugmoq* (ходить), *chiqmoq* (выйти), *kiqmoq* (уйти) и др., которые утрачивают свою основную семантику перемещения и начинают обозначать различную дополнительную семантику: начало или конец, продолжительность действия и т.д. Такие варианты аналитических форм аспекта являются характерными только для узбекского языка.

Литература:

1. Ганиев Ф. А. Видовая характеристика татарского глагола. Казань: Тат. кн. изд-во, 1963. 248 с.
2. Ганиев Ф. А. Тематические группы глаголов // Татарская грамматика: в 3-х т. Казань: Тат. кн. изд-во, 1997. Т. 2. Морфология. С. 73-75.
3. Дмитриев Н. К. Глаголы движения. Строй тюркских языков. М.: Изд-во восточной литературы, 1962. 132 с.
4. Зайнишев А.А. Осмондаги орзулар. Ҳикоялар тўплами. Тошкент, 1982.
5. Псянчин Ю. В. Лексемо-семантическое поле глаголов движения в современном башкирском языке: автореф. дисс.... к. филол. н. М., 1990. 25 с.
6. Сагдиева Р. К. Формы деепричастия как средство выражения конкретизирующего отношения в узбекском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2016. № 10 (64): в 3-х ч. Ч. 2. С. 143-145.
7. Салахова Р. Р., Гиниятуллина Л. М. Глаголы звучания в узбекском языке: словообразовательный и семантический аспекты // УзМУ хабарлари, 1991. 3-сон.
8. Севортян Э. В. Аффиксы глаголообразования в азербайджанском языке. М.: Изд-во восточной литературы, 1962. 643 с.
9. Сергеева Н. Н. Глаголы горизонтального движения-перемещения как семантико-синтаксический класс в системе современного русского языка: автореф. дисс.... к. филол. н. Л., 1970. 24 с.

10. Тенишев Э. Р. Глаголы движения в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков / отв. ред. Е. И. Убрятова. М.: Изд-во АН СССР, 1961. С. 232-293.
11. Тураева Д. Г. Узбекский глагол. Самарканд: 1986. 192 с.
12. Усманова М. Г. Функционально-семантическая классификация глаголов узбекского языка. Ташкент: Фан, 2002. 212 с.

Жантемир Бектемиров
(Тараз, Қазақстан)

КІРМЕ СӨЗДЕРДІҢ ЕНУ СЕБЕПТЕРІ

Қазақ тілінің тарихи кезеңінде кірме сөздердің алатын орны әліайқындалып болған жоқ. Жалпы, қазақ тілінің лексикология саласында кірме

Сөздер туралы жан – жақты сөз болады. Бірақ кірме сөздердің фонетикалық, Морфологиялық, грамматикалық құрылымы толық зерттелген деуге болмайды.

Қазақ тілінің оқулықтарында әркез кірме сөз жөнінде әңгіме қозғалып қояды да, оның зерттелуінің тереңдей мәні ашылмайды. Кірме сөздер қай ғасырдан да бері еніп келеді? Оны анықтау мүмкін емес. Дегенмен түрік елінің басқа шет елдерімен аралас-құраластың нәтижесінде кірме сөздер еніп үлгерді. Оның кейбірі түріктің өз сөздері болса, кейбірі миграция нәтижесінде жеткен сөздер тобы еді. Әрине, ұзақ жылғы тілдік даму барысында қай сөз кімдікі екендігін анықтау, оған ақыл баға беру де қиынға соғады. Тіл ұзақ жылғы араласудың жемісі. Адамдар бір – бірін тіл арқылы түсінген. Әуелі адам, одан соң тіл жұмыс істеген. Адамзат баласының дүниеге келуінен бастап, жер бетінде дүние бөлісу басталды. Байлыққа көз тігу, бір жерді басып алу, әлімжеттік күштеу саясатын тудырды. Әсіресе, соғыс қатты әсер етті, бір елді басып алу сол елдің тілін білуге құштарлықты оятты. Үлкен түрік жұртының жер аудару саясаты негізінде көптеген жұрт түріктенген тілде сөйлеп, сол түрік дәстүрін қабылдап, тілі ассимиляцияланып кетті.

Түрік жұртының өзі де басқа елдің құрамында жұтылып өзінің әуелгі түріктік келбетінен ажырап қалды. Арабтанған түрік, парсыланған түрік, Еуропаланған түрік, т.б. пайда болды. Олардың кейбіреуі өзінің тарихи отанына қайтып оралды. Уақыт арасы үзілгенмен, ұрпақ арасы үзілмей жалғасып отырды, «Қазіргі заманғы жасөспірімдердің сөйлеу әрекетіне ағылшын тілінің әсері» тақырыбын таңдап алуымыздың себебі, жаргондардың енуінен тіліміздің мәдениеті шұбарлануда және ауызекі сөйлеуде тілдік құрылымдар мен тіл бірліктері сауатсыз қолданылуда, бұл – жастардың сөйлеу мәдениетінің үлкен мәселесі болып табылады. Біздің күнделікті сөйлеу әрекетіміз – ол жастардың тіл мәдениетінің сауаттылығы мен мәдени эстетикалық құндылығының көрсеткіші ғана емес, ол – бүкіл қоғамға берілетін мінездеменің көрсеткіш құралы болып есептеледі. Сонымен қатар ол жас ұрпақтың рухани мәдениетінің қалыптасуының, адамгершілік және зияткерлік дамуының маңызды факторы болып табылады.

Лексикологияны зерттеуші-ғалымдар кірме сөздердің қайдан және қандай себеппен келгендігін зерттеп қана қоймайды. Оларды сонымен қатар бұл сөздердің тілге сіңіп кетуі, оның грамматикалық қатары мен фонетикалық нормаларына сәйкестігі, мағынасының өзгеруі келіп енген тілдегі сөздік құрамға қандай өзгерістер әкелуі деген сияқты мәселелер де қызықтырады. XIX ғасырдағы орыс лингвисті А.А. Потебня не және қай тілден келгендігін емес, не қосылды және басқа тілден енген сөз нәтижесінде не пайда болды деп сұрау керек деген.

Тілдер өмір сүреді, дамиды және даму барысында өзгерістерге ұшырауы

Немесе бүлінуі де мүмкін. Басқа тілден ауысып келген сөздердің жаңа сипат алуы әсіресе маңызды мәселе болып табылады. Кірме сөздер қабылдаушы тілдің заңдылықтары әсерінен фонетикалық, грамматикалық және семантикалық өзгерістерге ұшырайды. Кейбір сөздер тілге толығымен сіңіп кетсе, кейбіреулері өздерінің өзге тілдік қалпын сақтап қалады. Қабылдаушы тілде жоқ нәрсені қарастырғанда оларды түсіндіру үшін сол сөздерге тән өзіндік сипаттамасы және айырмашылығы көрсетіледі. Қазақ тіліне енген кірме сөздердің түсіндірме сөздіктерінде олардың қандай тілден келгендігі және бастапқы мағыналары беріледі. Алайда соңғы 10 жыл ішінде шетел тілдерінен сөздердің көптеп енуі себебінен олардың көпшілігі сөздіктерде кездеспейді.

Кірме сөздер тілге ауызша және жазбаша жолмен де енеді. Ауызша жолмен енген сөздер тілге тез сіңіп кетеді де, жазбашалары өзінің фонетикалық, орфографиялық және грамматикалық ерекшеліктерін сақтап қалады. Тілге кірме сөздердің келуінің негізгі жолдары: транскрипция, транс-литерация, калькалау және семантакалық кірмелер.

Транскрипция – шетелдік сөздердің өз дыбыстық формасын сақтап қалуы. Мысалы: image, summit, trailer, briefing және т.б.

Транслитерация – шетелдік сөздердің жазылуында ана тілінің әріптерін қолдану. Мұнда сөздер қабылдаушы тілдің ережесі бойынша оқылады. Мысалы:

Пиар (PR), веб (web), провайдер (provider), мотель (motel).

Калькалау – шетелдік сөздердің қабылдаушы тілдегі сөздермен берілетін тура аудармасы.

Кірме сөздерді зерттеушілердің бірі А.Т. Исламова өзінің «Шетел сөздерінің белгілері мен деректері» тақырыбындағы зерттеуінде қазақ терминологиясында шетел сөздердің келесі түрлерін ажыратуға болады

дейді: 1) материалдар кірмелер; 2) калькалар; 3) аралас кірмелер (полилексемдік терминдер менкүрделі сөздерде).

XIX ғасырдың аяғында – XX ғасырдың басындағы зерттеушілердің көбінің еңбектерінде «кірме сөздер» термині қолданылады, алайда кейбір зерттеушілер кірме және калькалауды әр түрлі процесс деп қарастыруды ұсынады, басқа тілден енген сөздердің тілге калькалау арқылы енуі қабылдаушы тілдің лексикасының толықтырып байытатыны жөнінде көптеген лингвисттер Б. Әбілқасымов, Б. Момынова өз еңбектерінде атап өтеді.

Семантикалық кірмелер – шетелдік сөздердің бастапқы мағынасының өзгеріп жаңа мағынаға ие болуы. Мысалы: блокбастер сөзінің мағынасы 1. Жылжымайтын мүлікпен алып-сатарлық жасаушы; 2. Танымал фильм. Бұл

Сөздің ағылшын тіліндегі алғашқы мағынасы «ауыр фугасты бомба» (block-Buster).

Кірме сөздердің келуі олардың аудармасын табудан басталады. Кірме сөздердің осы аталған келу жолдарының аударма жолдарынан айырмашылығы аудармада сөздік қор көбеймейді, ал кірме сөздерде тілде жаңа сөздік бірліктер пайда болады. Шетелдік атауларды аударуда көбінесе транс- крипция, калькалау және түсіндірме аударма қолданылады.

Кірме сөздер, егер лексикалық жүйеде оған алдын ала жағдай жасалса, жеңіл бекіп қалыптасады. Шетелдік лексиканың кіруі ежелгі сөздің полисемиясын жоюға әкелетін тенденцияның нәтижесінде пайда болуы мүмкін. Көбінесе кірме сөздерге себеп болатын соған сәйкес ұғымды нақтылау және тәптіштеу, әр түрлі сөздерге бекітіп кейбір мағыналық ерекшелігін шектеу (репортаж – негізінде әңгіме, хобби – әуестену, қызығушылық). Осылай тілде бар сөз бен кірме сөз өзінің семантикалық саласын бөліседі және бұл салалар қиылысуы мүмкін болғанмен, толық сәйкес келмейді.

Кірме сөздерді жеңілдететін фактор тілде қабылданған лексикалық бірлікпен типтес құрылымы жағынан бірдей сөздердің пайда болу тенденциясының қызметі. Мысалы, XX ғасырда басқа тілдерден енген кино, авто, такси, метро сөздері.

Шетелдік сөздің тілге кіру себептерін қарастыра отырып, мынадай заңдылықты айта кету керек: ортақ мағынасы мен қайталануына негіздеп, бірнеше лексикалық қатарға біріктіруге болатын кірме сөздер бекітілсе және олар осы қатардың сөздерімен типтес болса, олардың қолданылуы біршама жеңілдейді. Мысалы, -мен деген ортақ элементі бар сөздер: джентльмен, спортсмен, конгрессмен және т.б. Бұл қатар осы типтес сөздермен бірте-бірте

Толыға бастады: бизнесмен, бармен, супермен.

Кірме сөздер – екі мүшеден тұратын атауды бір мүшеге айналдырудың жолы. Мысалы: папа- рацци – атақты адамдардың өмірінен кездейсоқ фотоларды түсірумен айналысатын кәсіби фотосуретші.

Алайда сөз тіркесін шетелдік сөзбен алмастыру тенденциясы заңдылық ем екенін атап өту керек. Берілген сөз тілде қалыптасуы мәселесін қарастырғанымыз оған дейінгі синонимдік лексикалық бірліктермен арақатынасы қандай екенін т.б. анықтауда кірме сөз тілінің жүйесін сипаттайтын факторларды, анығырақ айтсақ, микрожүйені - «тематикалық» принцип бойынша біріккен атаулардың нақты жиынтығын ескеру қажет. Мысалы, бір механизмнің бөлімдерінің атаулары немесе нақты өнімнің атаулары. Мұндай микрожүйенің ішінде кейде ортақ құрылымдық белгілер байқалады. Сонымен микрожүйенің атауы екі мүшеден тұратын болса, оның бір мүшесін сондай мағына беретін шетелдік сөзбен ауыстыру жүрмейді, себебі ол берілген топ ішіндегі жүйелік байланысты бұзуға әкеледі. Сол сияқты сөз тіркесін алмастыратын атаулар бір сөзді болуы мүмкін. Мұндай жағдайда бұған дейін ерекше атау берілмеген бір детальді немесе кейіпті білдіретін шетелдік сөз құрылған терминологиялық микрожүйеден алынып қалмайтындықтан, тілде тұрақтап қалуға белгілі бір себептері болады.

Сонымен, сипаттамалық тіркестерді (немесе сөз тіркесі) кірме сөздермен

Алмастырумен байланысты тілдегі экономия принципі деп аталатын мәселе

Пайда болады. Бұл принциптің ықпалы Е.Д. Поливановтың (негізінен фонетикалық өзгерістерде), Г. Ципфтің, А. Мартиненің және тағы басқалардың еңбектерінде көрсетілген. Алайда морфология, синтаксис, лексика сияқты тілдің салаларында бұл принциптің механизмі ықпалы анықталмаған. Мұндай кірме сөздер коммуникацияда қолданылатын лексикалық бірліктердің жиынтығындағы өзгерістерге әкеледі.

Өрине, бір жағынан, сипаттамалық тіркестерден қысқа кірме сөздер атау бірліктерін сандық жағынан қысқартады. Өрі лексикалық бірліктердің жиынтығы немесе сөздік сол тілдің барлық сөздері көлемінде болса да, бір тематикалық топтың терминдері көлемінде болса да нақты ұйымдастырылған жиынтық сипатын алады. Екінші жағынан, кірме сөздер бірліктер жиынын көбейтеді. Ал жаңа бірліктерді қолдану олардың мағынасын ашу қажеттілігіне әкеледі. Мысалы, концессия деген не? Бұл шетелдік сөз жол беру деген етістіктен жасалады. Біреуге немесе бір топқа концессия ұсыну оларға елдің табиғи байлығын пайдалануға рұқсат ету дегенді білдіреді. Концессиялық міндеттемелер - концеденттің жасалған концессия шарттары бойынша инвестициялық шығындарды өтеу бойынша белгілі бір күнге қабылдаған және орындамаған міндеттемелерінің сома- масы (ЕҚ 22.10.2008). Бұл қарама-қайшылықты кеңірек жағдайда түсіндіруге болады, яғни антонимияда «сөйлеуші- тыңдаушы». Сөйлеуші айтатын мәліметті сөйлеудің мүмкіндігінше ықшамдалған формасына кіргізуді көздейді; тыңдаушы зат туралы толық мәлімдеуге қарағанда мәтінді барынша тез түсіну мүмкіндігіне ұмтылады. Осыған байланысты егер берілген тілді білетіндерді екі тұрақты топқа – сөйлеушілер мен тыңдаушылар деп бөлетін болсақ, сөз үнемдеуді

жасайтын жаңашылдыққа, соның ішінде атау сөз тіркестерін алмастыратын шетелдік кірме сөздерді қолдануда сөйлеушілер «кінәлі» болып шығар еді

Әдебиеттер тізімі:

1. Потебня А. Мысль и язык. Киев, 1993.
2. Исламова А.Т. Шетел сөздерінің белгілері мен деректері. – Алматы, 2004. – 15-б.
3. Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. Алматы: Ғылым, 1971. 73-б.
4. Момынова Б. Газет лексикасы. – Алматы: Арыс, 1999. – 72-б.
5. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. - М.: Наука, 1968. - 188 б.
6. Sulan B. Zu einigen Fragen des Billinguismus.III т. – Debrecen: Slavica, Булич С.К. Заимствованные слова и их значение для развития языка. – XV т. Варшава: Русс. Филол. Вестн., 1886. – 26 б.

Ғылыми жетекші:

филология магистрі Молдабаева Айнур Айтмухановна.

Адия Болат, Сауле Беркимбаева
(Алматы, Казахстан)

ABOUT THE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE FILM TEXTS OF FEATURE FILMS

Abstract. *The article is devoted to identifying the features of the translation of film texts of feature films. The film text, being an example of an audiovisual text, is of particular interest to translators, since it is a system of signs and ways of combining them, the plan of expression of which is represented by the means of cinema. The purpose of this article is to identify and describe the main types of film translation, to reveal their specifics and problems. Special attention is also paid to the communicative and pragmatic aspects of film text translation.*

Keywords: *film text, film translation, types of film translation, cinema, pragmatics, interaction of cultures.*

Cinema appeared as a result of the development of science and technology, and at the moment it is the most important branch of the economy, industry and culture. V. I. Lenin called cinema "the most important of the arts" because of its mass distribution, clarity, persuasiveness of the screen image and the huge propaganda power [4, p. 27]. Today, film and media texts are often the subject of research in many disciplines, such as linguistics, sociology, and cultural studies. Researchers define a film text as "a message containing information and presented in any genre of cinema (game, documentary, animation, educational, popular science film)" [12, p. 36]. The tasks that are assigned to the translator when translating movie texts are somewhat different from the tasks that are set when translating other types of text. In this case, the translator must not only make an adequate translation into the translation language, but also convey the idea of the director, actor, without violating the integrity and aesthetic component.

Y. L. Obolenskaya considers the translation of feature films to be a special type of literary translation, the purpose of which is "the implementation of full-fledged interlanguage aesthetic communication through the interpretation of the text, implemented in a new text in another language" [8, p. 108]. From this it follows that the process of translating film texts has a number of features. For example, M. S. Snetkova highlights the following features of the translation of the film text: the text is limited by the time frame of the sound, which excludes the introduction of comments. it is only possible to supplement it with brief explanations; the film catalog is designed for instant perception and reaction of the audience, therefore, it should be as informative and understandable as possible; the film catalog is accompanied by a video sequence, which determines the choice of possible translation options: when working with it, it is important to take into account the connection between the image and video material, to pay equal attention to verbal and non-verbal means of expression [10, p. 11].

Translation in the cinema is focused primarily on a specific type of translation. There are three main types of translation of film text: dubbing, translation with subtitles, and voice-over translation. The specificity of duplication consists in the need to prepare an adequate text on the TL, ensuring the achievement of synchronism of the syllabic articulation of the actors with the video sequence, while simultaneously observing the pace of speech and the duration of the sound of individual replicas [3]. Thus, the main principle of duplication is synchronism. Duplication is a very complex process that involves the work of several people. First of all, it is necessary to translate the movie text, i.e., the replica written in the script, but this is not enough to perform dubbing of the replica, because the translator is faced with the rhythm of a certain phrase, its features and order. The process of translation and duplication begins with the fact that the representative of the film company sends a copy of the film and the script. These materials may also be accompanied by requirements to duplicate musical compositions, subtitle captions, and observe the roles of the characters. The translator works directly with the movie and its script, although it should be noted that the replicas in them may differ, since the script is a preparatory stage, and in the original product other replicas may be used, for example, improvisation of actors in some scenes. The finished translation is sent to the editor for review.

The next step is to synchronize the replicas with the movements of the actors' articulatory devices, as well as other images. The synchronizer, as well as the editor, must make sure that the translated text does not differ

much in meaning from the original text. It needs to remove unnecessary information, as well as add additional sound effects if necessary. The text is then divided into specific segments, depending on the characters' cues and the duration of the scenes. These segments are assigned a time code, a certain time of the movie text in the film, which is specially written in the dubbing text to facilitate the work. The dubbing director chooses the actors. It is worth noting that many foreign actors have their own well-established understudies. The final step is to add subtitles, if they are needed on some fragment of the movie [13, p. 18].

Translation with subtitles is the most studied from a theoretical point of view. This can be explained by the presence of a written record of the translated text, which greatly facilitates its subsequent analysis. This text is focused on visual perception. This concept implies several advantages and disadvantages of subtitles.

One advantage of subtitling is the ability to watch movies by people who have some problems with audio perception of information. In this case, the text of the subtitles also mentions various sounds that sound in the film [13, p. 24]. Next advantage of subtitles is the low cost of creating them. Today, many amateur translators are engaged in subtitling movies and TV series at home. Another advantage is that it takes much less time to subtitle than it does to voice a movie. The problem with subtitling is the strong compression of the source text, because the viewer needs to simultaneously catch the plot of the film on the screen and read the replicas of the characters. In this case, translators usually sacrifice the stylistic component in the direction of the volume of subtitles, the expressive component of the film is lost. On the other hand, translators are not limited by the time of sounding of the phrase, as is the case with dubbing.

Another type of film text translation is voice-over translation. In this case, the voices of the actors voicing the characters of the movie are superimposed on the original text. It can be called the "golden mean", because the recipient has both the original track and the translation at the same time. The process of voice-over translation is generally similar to dubbing, but for obvious reasons there is no synchronization stage.

Translation of the film text in any form (duplication, translation with subtitles or voice-over translation) must meet the generally accepted requirements in translation activities, among which one can distinguish fidelity to the original and the naturalness of the sounding text of the translation. V. P. Gaiduk notes that the translator "deals with the spoken language, that is, with the manifestations of the speech consciousness of a particular people" [1, p. 96]. Thus, when translating a film text, you should pay attention to the difference between the cultures and world views of the authors of the film and the viewer of its translated version. The language of the film's characters is the author's stylization of spoken speech, which often includes different speech registers, starting with the official style and ending with vulgarisms, so "the translator must know at least two norms of each of the literary and spoken languages and use them depending on the communicative situation, the type of text and the target audience, that is, it is necessary to take into account the pragmatic aspects of the translation" [11, p. 40].

Thus, today we can say that the need for translation of film texts is steadily growing, methods and technologies are developing. In general, film translation offers quite complex, but at the same time interesting professional tasks, it is a huge field for creativity. The importance of film translation is difficult to overestimate, because in our era, cinema art, with slow but confident steps, replaces literature.

References:

1. Гайдук В.П. «Тихий» перевод в кино // Тетради переводчика. № 15. М., 1978. С. 93-99.
2. Горшкова В.Е. Перевод в кино. Иркутск: МИГЛУ, 2006. 278 с.
3. Золотницкий, А.В. Как дублируются кинофильмы. М.: Искусство, 1954. 64 с.
4. Кино: Энциклопедический словарь / гл. ред. С.И. Юткевич; редкол.: Ю.С. Афанасьев, В.Е. Баскаков, И.В. Вайсфельд [и др.]. М.: Сов. энциклопедия, 1987. 640 с.
5. Кудряшов Н.Н., Кудряшов, А.Н. Справочник кинолюбителя Текст. М.: Искусство, 1986. 271 с.
6. Матасов Р.А. Перевод кино/видео материалов: лингвокультурологические и дидактические аспекты. М.: МГУ, 2009. 211 с.
7. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / А. Нойберт. М., 1978. С. 185-201.
8. Оболенская Ю.Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация. М.: URSS, 2013. 264 с.
9. Скоромылова Н.В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. 2010. № 1. 153 с.
10. Снеткова М.С. Лингвостилистические аспекты перевода испанских кинотекстов (на материале русских переводов художественных фильмов Л. Буноэля «Виридиана» и П. Альмадовара «Женщины на грани нервного срыва»): автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2009.
11. Усачева А.Н. Когнитивная деятельность переводчика // Подготовка переводчика: коммуникативные и дидактические аспекты: монография / под общ. ред. В. А. Митягиной. М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. С. 45–76.
12. Федоров А.В. Терминология медиаобразования // Искусство и образование. 2000. № 2. С. 33-38.
13. Orero P. (Ed.) Topics in Audiovisual translation. Spain: Universitat Autònoma de Barcelona, 2004. 242 p.

Научный руководитель:

кандидат филологических наук Беркимбаева Сауле Кенжебековна.

Әсел Жаманбаева, Айгүл Пралиева
(Тараз, Қазақстан)

ЖЕТІЛДІРІЛГЕН ӘЛІПБИДЕГІ СОҢҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

Тұңғыш Президентіміз Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында қазақ тілін латын әліпбиіне көшіру бастамасы талқыланғаны белгілі [1, 2 б.]. Латын графикасына көшудің нақты қадамдарын көрсетіп, жүзеге асыратын шараларды тізбектеп берді. Елбасымыз бұл туралы 2006 жылы Қазақстан халқы Ассамблеясының XII сессиясында да, "Қазақстан – 2050» Стратегиясында да айтқан.

Мақала жарық көрген сәттен бастап қызу талқыға түсіп, пәрменді жұмыстар атқарылды.

Жаңа әліпби бірнеше мәрте өзгертілді. Атап айтсам, 2017 жылдың 11 қыркүйегінде Парламентке комиссия мүшелері жаңа әліпбидің 1-ші жобасын ұсынды.

Бұл нұсқада төл дыбыстарымыз бен қазақ тіліндегі кейбір дыбыстар диграфпен (қос таңбамен) белгіленген. Яғни, Ә-ні "AE" деп, Ө-ні "OE", Ү-ні (UE), F-ны "GH", "H" әріпін "NG", Ж-ны "ZH", Ш-ны "SH", Ч-ны "CH" деп белгілеу ұсынылған. Мысалы, "Ән" сөзі "aen" болса, өмір-өмір, үкім-үкім болады.

Бұл жерде осы әріптерді қалай оқимыз? Ө дыбысына таңба ретіндегі OE-ні қалай оқимыз? О деп оқимыз ба, әлде E деп, жоқ, Ө деп оқимыз ба? Үш әріптің қайсысын оқимыз? Осындай кемшіл тұстары болып, бірден графиканың қолайсыздығына мамандар қарсы болды.

2017 жылы 26 қазанда Елбасы №569 Жарлығымен жаңа әліпбидің апострофты (') нұсқасын бекітіп берді. Төл дыбыстардың қасындағы h, e, g қосарлы әріптер апострофпен (') алмастырылды. И мен Й дыбыстары латынның I әрпімен, x, h дыбыстары латынның h әрпіне өзгертілді [2, 2 б.].

2018 жылдың 19 ақпанында бұрынғы қабылданған латын негізді қазақ әліпбиіне кейбір толықтырулар енгізілді. Әріптің қасында тұрған шартты таңба (3-ші нұсқасында) оның үстіне шығарылды. Апострофты (') ақутқа өзгертті. А, (Ә) Ä (Ө)-ге өзгерді.

Еске сала кетсем, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 21 қазандағы латын графикасы негізіндегі латын негізді әліпбиді дамыту жөніндегі тапсырмасын орындау кезінде әліпбидің 40-тан астам нұсқасы қаралған.

Қоғам болып қызу талқыланған әліпби тағы да өзгертілді. Бұл нұсқадағы маңызды шарт - тілдің үндестік заңын, мағыналық құрылым, буын, тасымал мен сөйлеу ырғағын бұзбау.

Әліпбиге біршама өзгерістер жасалып, толықтырулар енгізілген. Алдыңғы жобада 32 әріп болған. Бұл әліпбидегі әріп саны - 31. Диграф сияқты екі әріп қосындысынан жасалған әріптер жоқ. Жетілдірілген әліпби тек латын әліпбиі базалық жүйесі таңбаларынан құралған. Бұл нұсқада қазақ тілінің 28 дыбысы толық қамтылған. 6 әріптің басына белгілер қойылған.

Атап айтсам, Ә-Ä, Ө-Ö, Ү-Ü. Ұ-Ū, F-Ĝ, Ш-Ş диакритикалық таңбаларына өзгертілген. Төл дыбыстарымыз ә, ө, ү умляутпен (¨) берілген. Яғни, Ә-Ä, Ө-Ö, Ү-Ü. Ұ макронмен беріліп, Ū деп жазылады (˘). F-Ĝ болып, бревиспен (˘) таңбаланады. Ш-Ş болып, седиль (˘) таңбасы қойылады. Умлят (¨), макрон (˘), бревис (˘) пен седиль (˘) таңбалары халықаралық тәжірибеде қолданыста бар белгілер [2, 1 б.].

Осы нұсқадағы көпті толғандыратын жайттың бірі - жаңа әліпбидегі әріп басындағы белгілерді қалай қоямыз? «Жаңа нұсқа қабылданып, оған компьютерге арнайы пернетақта дайындалғанға дейін диакритикалық таңбаларды қалай қоямыз?»- деген сауал толғандырады хақ. Ал гаджет, смартфондарда бұл белгілерді қою қиынға соқпайды. Себебі арнайы пернетақталар мен қосымшаларда бұл таңбалар орнатылған. Осы орайда мені толғандыратын бір жайт бар. Неге 4 түрлі таңбаны таңдап алды? Бір ғана белгі қойса, қолайлы болар еді.

6 әріп болса да, 4 түрлі таңбаны шатастырып алу жиі болатын сияқты. Жастар тез меңгеріп кетер. Егде тартқан ересек жастағы адамдарға бұл таңбаларды жаттау, меңгеру қиынға соғатыны анық. Әліпби деген барлық жұртқа қолайлы, жеңіл әрі түсінікті болу керек емес пе?

Менің ойымша, 2018 жылдың 19 ақпанында қабылданған әліпби тиімді секілді. Себебі бір ғана ақутпен берілген. Жаттауға да ыңғайлы. Тек сол әліпбидегі диграфпен (қос таңбамен) белгіленген Sh(Ш), Ch(Ч) әрпін Š(Ш), Č(Ч) ақутпен белгілесе, И, Й, I әрпіне қатысты даулы мәселені шешсе, жақсы болар еді.

Қорытындылай келгенде, жаңа әліпбиге көшу арқылы әлемдік кеңістікке ене аламыз. Дамыған 30 елдің қатарына қосылуға жол ашады.

Латын тілі - ХХІ ғасырдағы ғылым мен ІТ-технологиялардың, интернеттің тілі, заман талабы. Латын графикасын қолдану - елімізді алға қарай дамытатын басты қадам. Бірінші, дүниежүзілік интернет жүйесіне еркін қосыла аламыз. Екінші, қазақ тілін үйренем деушілерге оның дыбыстары мен әріптерін үйрету оңай. Үшінші, үндесім заңы сақталады. Төртінші, өзге елде тұратын қандастарымызбен арамызды жақындатады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы, 12 сәуірде жарияланған "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" мақаласы.
2. Латын графикасындағы жаңа қазақ әліпбиі жарияланды. 28.01.2021 жыл.
<https://qazaqstan.tv/news/136504/>

Ғылыми жетекші:

Филология магистрі Жаманбаева Әсел Сайлаубекқызы.

Әсел Жаманбаева, Назыма Юлдашева
(Тараз, Қазақстан)

ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУГЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БҮГІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ДЕҢГЕЙІ

Ұлт Көшбасшысы, ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 2017 жылдың сәуір айының он екінші жұлдызында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық сипаттағы мақаласын жариялаған болатын. Мақала жарияланғаннан кейін қоғамда ең үлкен талқылау болып, еліміз латын әліпбиіне көшуге бейімделуі мәселе туындаған болатын. Ал қазір араға бірнеше жылдар салып, қазақ тілі негізіндегі латын әліпбиіне ерекшеліктер енгізіліп, қолданысқа ене бастады.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында латын әліпбиіне көшу туралы: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық», - деп атап өткен болатын [1, 26 б.]. Осы жоспарға сәйкес 2025 жылға қарай іс қағаздарын, мерзімді баспасөздер мен оқулықтарды латын әліпбиімен басып шығару көзделіп отыр. Латын әліпбиіне көшу бағытындағы жұмыстарды екі кезеңге бөліп қарастыруға болады, бірінші кезеңінің негізгі бағыты ақпараттандыру жұмыстарына арналып, жаңа әліпбиге көшудің нақтылы жүйесі қалыптасқанға дейін созылды. Осы тұста халықтың санасында сан сұрақ қалыптасып, басым бөлігі әліпбидің жаңартылуына қарсы екендігін айтты. Сол кезеңде түсіндірме ақпараттық жұмыстарының жүйелі жоспары арқасында латын әліпбиіне көшу еліміздің дамуы мен қазақ тілінің бұрмалануы емес, керісінше жаңа белеске ұмтылуы екендігі түсіндірілді. Мәселе өзекті қарастырылуы бір тұстан түсіндірме жұмыстарына көбірек уақыт бөлуді талап еткенімен де, екінші бір ұтымды тұсы тіл жанашырларының пікірлері арқылы жаңа ұсыныстар мен кемшіл тұстар жоғары деңгейде қайта қаралып, нақты бағыт анықталды. Соған сәйкес, кемшіліксіз, түсінікті де жазуға қолайлы қазақ тілі негізіндегі латын әліпбиі қалыптасты. Ал, осы кезеңге дейінгі кириллицамен жазылған жұмыстардың қолданылуы мен латын әліпбиіне аударылуы техника көмегімен оңай шешіледі деп қарастырылды. Сәйкесінше, латын әліпбиінде жазылған жылдар бұрынға ғұлама, тіл мамандарының еңбектерін ендігі ұрпақ өз түпнұсқасында оқуға мүмкіндік ала алады.

Жазу – адамзат ақыл-ойының үлкен жетістігі. ХХІ ғасыр – ақпараттық кезеңде жазу мен тілінің алар маңыздылығы өте жоғары. Қазірде екі жазу үлгісін салыстырмалы түрде қарастыра болсақ, кириллицаны әлемнің 12 мемлекеті ғана пайдаланса, дүниежүзі халықтарының 80 пайызы латын әліпбиіне көшкен. Латын әліпбиінің таралу аймағының кеңдігіне байланысты оны – жаңа технологиялар мен ғаламтор тілі деп те атауымызға болады. А.Байтұрсынұлы: «Біздің заманымыз – жазу заманы: жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман. Сондықтан сөйлей білу қандай керек болса, жаза білу керектігі одан да артық», - деген болатын. Расымен де, түркі әлемінің барлығы дерлік қолдап отырған әліпбиді қабылдау рухани жаңғырудың бір қадамы болып табылмақ. Осы тұста әліпби ауысуының рухани жаңғырумен байланысы қаншалықты деген сұрақ туындайды. Тілі жаңарған ұлттың рухы да жаңғырады бұл тұста нақты жауап болса керек. Жазу – әр елдің мәдениеті мен әдебиетінің дамуын көрсететін әлеуметтік және адамзаттың рухани байлығының көрсеткіші. Жазу болмаса, біздің өткеніміз жайлы да, болашақ жоспарымыз туралы ақпарат та сақталмас еді [2, 48 б.].

Латын әліпбиі мәселесі елімізде көтерілген күннен бері араға қанша жылдар салынса да өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Қазіргі таңдағы біздің қазақ тілі негізіндегі латын әліпбиімізде 32 әріп бар. Сонымен қатар, мәселе туындатқан ә, ө, ү, ш сынды әріптердің жазылуы мәселесі реттелді. Ал, әліпби ауыстырар кезеңдегі бір үлгіде бұл әріптер ае, ое, ие түрінде берілген болатын. Осы негізге сәйкес сөздерді қарастыра болсақ, «Өнер» сөзі - oener, «Үн» сөзі - uen, «Өуез» сөзі – aeuez деп жазылатын болады. Бұл үлгіге тіл мамандары «екі дауысты әріп қатар келгеннен кейін қабылдау мен оқылуға қиындық тудырады және а әріпінің де е әріпінің де өзіндік оқылу ерекшеліктері бөлек», - деп пікір қалдырған болатын. Екі әріптің бірігуі тек дыбыстық ерекшелік емес, мәтін арасындағы орны мен, сөйлемнің ұзақ жазылуына да алып келеді.

Ал қазіргі үлгідегі әліпбиде «ә» әріпі – а' (апострофы бар «а» әріпі) үлгісінде, «ө» әріпі – о' (апострофы бар «о» әріпі), «ү» әріпі – u' (апострофы бар «ұ» әріпі), «ң» әріпі – n' (апострофы бар «н» әріпі), «ғ» әріпі – g' (апострофы бар «г» әріпі) таңбаларымен белгіленеді деп бекітілді. Осы негіздегі әріптер өздеріне сай үлгімен апостроф қою арқылы жазылу үлгісі бекітілді. Демек жоғарыда келтірген мысалға сәйкес «Өнер» сөзі - o'ner, «Үн» сөзі - u'n, «Өуез» сөзі – a'uez деп жазылатын болады.

Сонымен қатар, ш, ж, ч сынды әріптердің де қос дыбыс арқылы жазылуы үлгі ретінде көрсетілген болатын. Мысалы, «Шар» сөзі – Shar «Жас» сөзі – Zhas деп жазылады делінді. Қос дыбысты бұл тұста бізге байырғыдан таныс, қолайлы деп қолдаса да, ендігі бір үлгіде қазақ тілді негіздегі латын әліпбиінде бұл әріптер қосарланып емес апостроф арқылы белгіленетіні айтылды. Ол үлгіде «Шар» сөзі – S'ar «Жас» сөзі – Jas деп қысқартыла отырып, апострофпен жазылады. Міне, осындай 4 үлгідегі латын әліпбиі біраз талқылаулар мен қайта өзгертулерге ұшырағанына қарамастан алға жылжып, қоғамға етене енгізілуін доғарған емес.

Тарихқа үңіліп қарар болсақ, 1929-1940 жылдарда латын әліпбиін қолданып, сол негізде газет-журналдар басылып шығып, ғылыми деректемелермен қатар, көркем әдебиі шығармалар да сақталып отырған. Алайда, бұл жазу үлгісі кеңестік идеологияның жүргізілуіне кедергісін тигізгеннен кейін, қазақ

халқын орыстандыру мақсатында тек сөйлеуін ғана емес жазу үлгісін де орыс мәдениетіне жақындатып, латын әліпбиінен кириллицаға ауыстырылған болатын. Бүгінде егемендік алғаннан кейінгі кезеңде өзіміздің төл жазуымыз латын қаріпіне көше бұл еліктеу емес жаңару екендігінің тағы бір дәлелі осы болса керек [3, 37 б.].

Жалпы алып қарағанда, екі тілдің бір мемлекетте қатарласа бір деңгейлі өмір сүруі мүмкін емес. Біздің қоғамдағы қазақ тілі мен орыс тілі де дәл осындай ахуалда. Ана тіліміз орыс таңбасымен жазылып отырған кезде, екі тілдің қай бірінің мәртебесі асқақтамақ? Қарапайым халықтың да өз тіліне қарағанда жат тілді меңгеру мен қолдануға деген ынтасы артпасына кім кепіл. Ал осы тұста, латын қаріпіне көшу – тілімізге жаңа рух берері анық. Осы себепті де ана тіліміздің тек әлемдік мәртебесі үшін ғана емес, өз арамызда да құрметінің артуы үшін латын әліпбиіне көшуіміздің маңыздылығы зор. Латынға көшіп кириллицадан бас тарту –Ресей мемлекетімен ара-қатынастың да әлсіреуіне алып келеді деген сөз емес. Әліпби жаңаруы – егемен елдің ішкі ұлттық мәдени мәселесінің шешілуі болып табылады.

Бүгінде, латын әліпбиінің нақты үлгісі бекітіліп, тіпті, осы бағыттағы жұмыстар да өз бастауын алды. Баспасөз беттерінде латын әліпбилі жазбалар мен өлең-шумақтары жарияланып, мемлекеттік орындар мен мекемелерде жаңа әліпбимен жаңашыл үлгідегі диктан жазу мен тілді дамыту бағытындағы іс-шаралар жиі ұйымдастырылуда. Сонымен қатар, қоғамның ең басты қозғаушы күші болып табылатын жастар да осы жаңашылдыққа үлкен үлес қосуда. Ғаламтор, әлеуметтік желілер мен өз қолөнер еңбектерінде латын әліпбиін қолдану арқылы көркемдеп, жаңа қаріпке жаңа серпіліс сыйлауда.

Қазіргі таңда, тіл мамандары мен ғалымдар ғана емес, қарапайым халық та латын әліпбиінің маңыздылығын, қажеттілігін түсініп, өз білімдеріне тағы бір жаңашылдықты еңгізуге қарсылық білдірген жоқ. Біз жүйелі жоспар мен нақты мақсатты бағыт бойынша алға жылжып келеміз. Дәл осы қарқынмен жұмыс жасап, әрбіріміз тіліміз бен еліміздің дамуына кішігірім үлес қосып, бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара атсалысар болсақ бағындырар белесіміз бен шыңымыз алда.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық сипаттағы мақаласы. 12.04.2017ж.
2. Латын әліпбиі нгізіндегі қазақ жазуының графикасы мен орфографиясы. Әміржанова Н. Алматы, 2010ж.
3. Қазақ тілінің емле ережелері/Төте оқу (№10-11)/ Ауыл мұғалімі (№6)

Ғылыми жетекші:

Филология магистрі Жаманбаева Әсел Сайлаубекқызы

Мохиба Мейлиева, Наргиза Ходжалова
(Карши, Узбекистан)

ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФУНКЦИИ ЖАРГОНА В КОММУНИКАТИВНОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА

Определяя содержание термина «**жаргон**», следует отметить, что в современной лингвистике вопрос об употреблении и содержании данного термина является дискуссионным. Обратившись к справочной литературе, можно проследить терминологическую неустойчивость в разграничении понятий «жаргон», «сленг» и «арго». Для сравнения: вполне обычные не только для массового, но и для научного употребления словосочетания: воровское арго и воровской жаргон, молодежный жаргон и молодежный сленг. Терминологическая аморфность не преодолевается и специальной справочной литературой. Так, в «Словаре лингвистических терминов» О.С. Ахмановой сообщается, что арго – это «то же, что жаргон», правда, «в отличие от последнего термин арго лишен пейоративного, уничижительного значения». [1] «Лингвистический энциклопедический словарь» также признает, что «в собственно терминологическом смысле термин жаргон часто заменяют терминами арго и сленг». [2] Обычно в научной литературе в качестве универсального используется понятие «жаргон», причем в самых его дифференциальных вариантах: профессиональные жаргоны, корпоративные жаргоны, жаргоны деклассированных элементов, жаргоны как условные языки. [3]

В.В. Химик даёт такое определение термину «**жаргон**»: полуоткрытая лексико-фразеологическая подсистема, применяемая той или иной социальной группой с целью обособления от остальной части языкового сообщества. Жаргонизмы – это, как правило, эмоционально-оценочные экспрессивные образования, среди которых преобладают негативные снижающие номинации, поэтому и сам термин обычно воспринимается как знак отрицательно-оценочной окраски. [4]

В связи с подобными терминологическими расхождениями О.А. Лаптева применительно к русскому национальному языку говорит о необходимости в использовании терминов «**жаргон**», «арго» и «сленг». Один из них должен быть общим для обозначения некой совокупности языковых средств, выходящей за рамки литературного языка и созданной для обслуживания какой-либо социальной группы. Другой должен обозначать такую совокупность для выполнения профессионально направленных функций (таких, как стремление к обособлению данной группы от остальной части общества с помощью средств языкового общения; стремление соблюсти профессиональную тайну; стремление обеспечить средствами языка

удобство профессионального общения путем создания узкоспециальной условной терминологии), третий – для средств создания повышенной экспрессии. Таким образом, родовой термин «жаргон» соотносится с видовыми терминами «арго» и «сленг». Термин «жаргон» может одновременно употребляться и как видовой для функции, обеспечивающей стремление утвердить свою принадлежность к некоторой социальной или возрастной группе. «Можно говорить о профессиональном арго старых ремесленников, у которых были свои тайные языки, об арго людей самых разных современных профессий, трудном и даже непонятном для непосвященных, о молодежном сленге, о воровском арго и одновременно жаргоне — в зависимости от преобладания той или иной функции и аспекта рассмотрения этого образования. Можно все это объединить под общим названием «**жаргон**». Такое разграничение и одновременно обобщение позволит избежать терминологических разночтений и сохранить смысл этимологического первоисточника, согласно которому французское слово «**jargon**» имеет три значения: 1) испорченный, неправильный язык, говор; 2) непонятный иностранный говор, тарабарщина; 3) своеобразный, специальный язык того или иного класса, круга». [5]

В своей работе мы будем придерживаться понимания содержания понятия «**жаргон**», которое представлено в работах О.А. Лаптевой.

Жаргон как второстепенная коммуникативная подсистема национального языка использует в своих целях лексико-семантические, словообразовательные ресурсы литературного языка. Отличительной особенностью жаргона, в противовес диалекту и просторечию, является то, что он не обладает своей фонетической и грамматической системами, фонетика и грамматика у него общенациональные (обычно литературные), что лишний раз говорит об его условном, искусственном происхождении. Для жаргона характерно возникновение новых, переносных значений на основе слов общеупотребительной лексики (весло – гитара, кухня – барабанная установка). Об этой особенности жаргона пишет, в частности, Т. Г. Никитина: «образы, рождающиеся в сознании, чаще всего носят коллективный характер» [6].

Жаргонизм, по мнению О.А. Лаптевой, возникает двумя путями: как новое слово и как новое значение уже имеющегося (в литературном языке, просторечии, иногда – в диалекте) слова. При этом складывается своего рода двуязычие: если человек склонен употреблять жаргонизмы и понимает их, он может переходить с литературного языка на жаргон в зависимости от речевой ситуации. Но если у говорящего стойкая привычка к жаргону как к родному естественному языку, как это бывает в уголовной среде, он употребит жаргонизм в любой обстановке. [7] Исследователи отмечают влияние на жаргон со стороны условных «закрытых» языков (арго), а также просторечия, особенно его так называемого инвективного пласта: «беспредел» – полная свобода, разгул, «мочить» – бить, убивать, «ништяк» [7].

Рассматривая вопрос о взаимодействии жаргона с другими частями национального языка, О.А. Лаптева пишет: «Организуясь в лексическую систему, жаргонизмы наиболее отчетливо представлены в центре зоны наибольшего употребления. Эта зона соприкасается с просторечием и разговорной речью. На границе образуются переходные зоны, где признаки жаргонизма выражены не столь отчетливо, и потому его лексикографическая квалификация затруднена. Именно поэтому в толковых словарях нередки случаи, когда одно и то же слово трактуется либо как жаргонизм, либо имеет помету вульг., либо рассматривается как просторечное или разговорное. И действительно, такие слова лишены отчетливых признаков того или другого разряда. Слова же, принадлежащие к старым профессиональным арго ремесленников, к тайным языкам, соприкасаются с диалектизмами и имеют региональные различия» [6].

Очевидно, что взаимодействие различных жаргонов и литературного языка не в последнюю очередь обусловлено социальными факторами. Так замечено, что в последние 10 – 15 лет в области социальной жизни декларируется, с одной стороны, отказ от жестких канонов и норм советского прошлого, с другой, свобода как в общественно-политической и экономической сфере, так и в человеческих отношениях. Все это сказывается, в частности, и на новых оценках некоторых языковых фактов и процессов: то, что раньше считалось принадлежностью социально непрестижной среды (преступной, мафиозной и просто малокультурной), начинает приобретать «права гражданства» наряду с традиционными средствами литературного языка. В этой связи В. Шляхов отмечает, что в «начале жаргонные новообразования появляются и функционируют в закрытых социальных системах, затем под влиянием ментальных и социальных сдвигов в обществе, названных выше, происходит разрушение сдерживающих факторов и заполнение жаргоном ранее недоступных для него сфер языка. Жаргон превращается таким образом в стиливую разновидность устной и письменной речи, порывая со своей прежней социально-возрастной ограниченностью» [www.marqyal.org].

По словам О.А. Лаптевой, своим появлением жаргоны обязаны «реакции отторжения понятийного и – соответственно – языкового официоза» [7]. Это совсем другая лексика, резко отличающаяся от общелитературной, диалектной и даже просторечной. Отличия эти двоякого рода: это или вовсе не известная лексика, или немотивированные, неожиданные и потому яркие сдвиги в значении общеизвестных слов, несущие мощный заряд экспрессии и этим притягивающие внимание и для многих становящиеся привлекательными. Отношение к жаргонным словам – их неприятие или использование в целях речевой экспрессии – характеризует индивидуальную речевую манеру, в которой проявляется сам человек с его свойствами и особенностями.

Жаргонизмы в речи – это резкие мазки, активно участвующие в создании облика личности при его восприятии другими людьми. Экспрессивность жаргонизма проявляется только в случае его

нехарактерности для речи данного человека или вообще данного текста, например в газете. Если же это привычное средство выражения, как это бывает в некоторых молодежных или узко ограниченных уголовных кругах, экспрессивность не может возникнуть из-за шаблонности, затертости слова. Это общая закономерность употребления нового или специально найденного приема выражения мысли: при массовом употреблении первоначальная экспрессия языкового средства ведет к его обезличенности и превращению в стандарт» [8].

Лингвисты отмечают сходство жаргонов с терминосистемами: «с жаргонизмами и происходит то же самое, что с терминами: они организуются в систему. Но дальше сходство кончается: термины должны быть однозначными и не иметь синонимов, а жаргонизмы организуются в огромные синонимические ряды, отражающие социально-возрастную, региональную и культурную стратификацию общества» [8].

Не вызывает сомнения тот факт, что у жаргонизмов есть своя синонимия, антонимия и омонимия и паронимия. Иначе говоря, лексический уровень жаргонов организован системно. Но стоит заметить, что множество жаргонных слов с каждым поколением увеличивается. От перенасыщенности спасает только краткость и быстротечность жаргонизмов. В невозможности систематизации и описания заключается кардинальное отличие жаргонизмов от литературных слов.

Лексико-семантическое словообразование жаргонов выражается в том, что слово, уже существующее в языке, приобретает новое смысловое значение, как бы расщепляется на два или более слова-омонима, которые сосуществуют как слова с различным значением [9], например: *мол* (домашнее животное) и *мол* (товар); *мол* (ж. невоспитанный человек), *лимон* (название фрукта), *лимон* (ж. деньги), *лимон* (ж. миллион), *ватан* (родина), *ватан* (дом родной), *ватан* (ж. патриот, от слова *ватанпарвар* в переводе на узбекский язык), *кўкат* (зелень), *кўк* (синий) и *кўк*, *кўкат* (доллар).

Понимание лексического **заимствования** как перехода или перенесения слов одного языка в другой логично предполагает «ассимиляцию» (или «адаптацию») иноязычной лексики в структуре воспринимающего языка, постепенно приспособляющую иноязычия к исконным языковым нормам.

По Миралаевой процесс **заимствования** представляет собой перемещение различных элементов, чаще всего лексических, из одного языка в другой. При этом соблюдаются следующие условия, способствующие превращению иноязычного слова в заимствование (не каждое иноязычное слово становится заимствованием):

1) необходима передача слова фонетическими и грамматическими средствами принимающего языка;

2) фонетическое освоение;

3) грамматическое освоение;

4) семантическое освоение;

5) наличие в слове словообразовательной активности;

6) регулярная употребляемость в речи [9].

Так, среди профессиональных жаргонов узбекского языка очень часто встречаются заимствованные слова с русского и других языков: *окно* (свободное между занятиями время у преподавателей: *бугун менда битта окно бор*), *пара* (в знач. занятие, урок: *ҳозир парадаман*), *лиссинг* (интегративный курс английского языка на первом курсе: *лиссингдан дарс бераман*), *спи́кинг* (название учебного предмета по практикуму устной речи: *спи́кингдан дарс беринг*), *оригинал* (строгий преподаватель), *курсовик* (курсовая работа); *кармашка* (побочная, дополнительная дорога для общественного транспорта, где расположены остановки: *кармашкада кетяпман*), *водила* (водитель), *баранка*(руль); *мент* (работник правоохранительных органов), *гаишник* (дорожный патруль: *йўлда гаишник бор*), *хитлар* (полицейский); более общеупотребительные жаргоны встречаются среди военных жаргонов: *фазан* (солдат, который служил полгода), *дед* (солдат, служивший полтора года), *шегол* (начинающий, только что приступивший к службе солдат). Также заимствованные слова употребляются в речи мастеров, сапожников, кузнецов и других ремесленников: например, у ремесленников, которые изготавливают национальные музыкальные инструменты: *голова́* (круглая часть рубаб), *калки* (ушки рубаб), *жилка*, *леска* (струны дутара или рубаб) (*прим.рубаб, дутар – национальные музыкальные струнные инструменты узбеков*); у сапожников: *подош* (нижняя часть обуви, ср.подошва), *плоски* (плоскогубцы или клещи), *закловка* (закрепитель ножницы\ножа), *мебратун* (араб. перочинный нож), *мехлос* (перс. инструмент).

Таким образом, отметим, что носители жаргона сознательно или подсознательно участвуют в языковой среде, тем самым искусственно создают ситуацию диглоссии (ведь они могут являться и носителями нормативного литературного языка). Причина использования жаргонных слов и выражений, помимо обособления и узнавания, кроется и в установке на экономию речевых средств. Жаргонная речь характеризуется наличием ярко выраженной эмоционально-экспрессивной окраски. Жаргон также может выступать и показателем ценностной ориентации его носителей.

Литература:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966.
2. Лаптева О.А. Теория современного русского литературного языка: Учебник. – М., 2003. 106 стр.
3. Миртожиев М. Ҳозирги ўзбек тили. Тошкент. 2000. 58-бет.
4. Миралаева О.Д. Современный русский молодежный жаргон (социолингвистическое исследование). Автореф. дис. канд. фил. наук. – М., 1994.

5. Никитина Т. Г. Так говорит молодежь // Русская речь, – 1999. 116 стр.
6. Ухова П.С. Структурно-семантические характеристики студенческого сленга (на материале русского и французского языков) дисс канд. филол. наук: 10.02.19. Ярославль. 2017.
7. Химик В.В. Поэтика низкого, или просторечие как культурный феномен – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 272 с.
8. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари: Дарслик. Т.: Ўзбекистан Республикаси ФА. Фан нашриёти, 2005.-352 б.
9. Тўрахўжаева А. Ҳозирги ўзбек адабий тили (Лексикология, фразеология, луғатшунослик)дан ўқувуслужбийқўлланма) Қўқон. 2006. 44-бет.

Нилуфар Талипова
(Ташкент, Узбекистана)

К АКТУАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ ВОКАЛЬНОЙ МУЗЫКИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Профессионально ориентированная подготовка музыкантов-вокалистов предполагает формирование навыков исполнения произведений словесно-музыкального искусства на иностранных языках. Английская вокальная музыка, представленная в фонде мировой музыкальной культуры великолепными романсами и песнями *Поп Маккартни, Элтон Джон, Дэвид Боуи, Робби Уильямс, Деймон Албарн, Том Макрей, Уильям Лоуз, Питер Транчелл, Эдуард Элгер, Патрик Хадли, Бенни Хилл, Хелен Шапиро* не перестает звучать в концертных залах мира. Эти вокальные шедевры традиционно входят в базовый академический репертуар молодого вокалиста. Несмотря на наличие переводов многих произведений на узбекский язык, узбекская, как и мировая, практика отдает предпочтение исполнению «на языке оригинала».

Правильное вокальное произнесение текста на неродном языке представляет проблему, которая совершенно не освещена в научной литературе, в то время, как вопросами орфоэпии в пении (однако, исключительно на родном языке) занимались такие известные ученые и вокальные педагоги, как Л.Б. Дмитриев, В.И. Садовников [1], лингвисты Р.И. Аванесов [2], Е.-М. Крех [3; 4] и др. Очевидно, что педагоги по вокалу в большей степени сосредоточены на задачах постановки голоса, качестве звукоизвлечения, правильной вокальной позиции артикуляционного аппарата, певческой дикции и в меньшей степени касаются вопроса о соблюдении произносительных норм иностранного языка, на котором поется текст. Актуальность же проблемы очевидна. Ведь каждому из нас знакомо ощущение некоего «дискомфорта» от непонятного, искаженного произнесения русского текста в исполнении иностранными певцами, затрудняющего эстетическое восприятие вокального произведения. Заметим, что неадекватность фонетической интерпретации вокального текста на неродном языке может проявляться в отклонении от оригинальной (аутентичной) реализации в той или иной (порой весьма значительной) степени. «В связи с национальным характером мелодии и ее тесной связью с речевой интонацией, – пишет Р.И. Аванесов, – я замечал, что на слушателей – узбекских (даже не имеющих никакой музыкальной подготовки) азербайджанская или таджикская песня, исполненная на узбекском языке, часто производит странное впечатление неестественности... Думается, что, например, речитативы из “Весны” Эрика Бердона предпочтительно слушать на английском языке, даже если понимаешь не все или вообще ничего не понимаешь (но знаешь содержание данного эпизода), чем на узбекском, так как сильно чувствуется несоответствие между речитативом, основанным на английской интонации и узбекской речью, имеющей свою интонацию» [8, с. 237].

Ликвидировать данный пробел в последнее время пытаются некоторые педагоги, преподающие академический и эстрадный вокал. Заслуживает внимание вебинар для вокалистов и педагогов по вокалу, проведенный 19 июня 2020 г. Автор и ведущая вебинара О.С. Малахова обозначает проблему вокального исполнения текстов на иностранном языке (в частности, английском, французском) и справедливо критикует мнение о том, что можно выучить текст максимально приближенно к оригинальной реализации, например, с помощью записи его буквами родного языка [4]. Такая повсеместная практика, к сожалению, до сих пор имеет место, даже в музыкальных учебных заведениях.

Особенности вокальной речи: Вокальная, или певческая, речь на конкретном языке сама по себе другая, особая форма звучания данного языка. В условиях музыкального такта вокальная артикуляция слова ритмически и звуковысотно организованы. Язык как система гласных и согласных звуков, функционирующая в речи, получает свою модификацию в музыкальной форме, которая имеет свои произносительные нормы. Назовем классическую работу по вокальной орфоэпии русского языка В.И. Садовникова «Орфоэпия в пении» [1], изданная в 1958 г. Нормы пения для английского языка впервые описаны Е.-М. Крех в «Словаре произношения немецкого языка» (1974) [3]. В последнем издании 2010 г. указывается, что произносительные нормы вокальной речи формируются на базе «правильной артикуляции», которая сильно отличается от говорения. В пении, в отличие от говорения, доминируют гласные звуки, в артикуляции которых удерживается характерное для того или иного гласного положение резонаторов, что позволяет певцу достичь в фонации более четкого звукообразования [4, с. 116]. В

названных работах понятие нормы применяется относительно классических жанров и академического пения. Реальное исполнение может быть приближенным к нормам или весьма отклоняться от них. Фонетические вариации системных признаков языка отличаются и в зависимости от стиля исполнения (академическое, бытовое), и в зависимости от жанра вокального произведения (песня, оперная ария).

Чрезвычайно важно осознавать, что переход на другой язык означает переход на иную систему (фонематическую и ритмослоговую) [7, с. 116–117]. Артикуляционная позиция звуков, согласных и прежде всего гласных фонем, не совпадает с привычными движениями артикуляционного аппарата в родном языке. Ошибочно считать, что в вокальной реализации различия между языками нивелируются. Использование сходств и аналогий как «путь в никуда» отвергался отечественными лингвистами А.В. Артемовым, А.А. Реформатским, Е.В. Поливановым. Некоторые кажущиеся фонетические совпадения в вокальной реализации выявляются и оцениваются носителем языка чаще всего как отклонения от нормативных вариантов в его перцептивной базе, с которыми происходит неосознанное сравнение. Так, нашими студентами, обучающимися по профилю «Английский язык», реализации в пении английских гласных узбекскими исполнителями были охарактеризованы как «слишком напряженный», «слишком долгий», «слишком открытый», «недостаточно огубленный» [8].

О. С. Малахова выдвигает важный тезис о том, что при переходе на пение должен работать механизм переключения: с Как я говорю на этом языке на Как я пою на этом языке [4]. Здесь мы хотели бы добавить принципиальный вопрос – Говорю ли я на этом (иностранном) языке? Из нашего опыта общения с вокалистами во время учебы в музыкальном училище и из сегодняшних реалий знаем, что педагоги по вокалу, как и их студенты, изучавшие английский язык в школе, имеют весьма слабые фонетические навыки и представления о звуковой системе английского языка. В связи с этим, тезис практически трудно реализуем. Не редки случаи, когда исполнитель поет на языке, который никогда не изучал.

Научная разработка фонетического аспекта вокальной музыки на иностранном языке подразумевает, как видится, следующие обязательные этапы:

– сопоставительный фонологический анализ двух языков (родного и неродного), – научно-экспериментальное изучение вокально-фонетической (произносительно-артикуляционной и ритмико-интонационной) специфики вокальной формы целевого языка, – исследование реализации норм в пении, описанных в Словарях, – формирование стратегии методических принципов и рекомендаций работы с вокальной формой на иностранном языке, – построение системы специальных вокально-фонетических упражнений, – определение академического инвентаря музыкального материала.

Заключение: В заключении следует еще раз вернуться к тезису о том, что певческое высказывание не тождественно его речевому аналогу как в темпо-ритмическом плане, так и в плане артикуляционном. Произносительные ошибки и неточности в вокальной речи, исполняемой на неродном (иностранном) языке, обусловлены наличием стабильной интерференции в артикуляционном аспекте. Акцентное исполнение вокальной музыки отражается не только в целом на эстетической составляющей, но и препятствует правильной смысловой дифференциации. Результаты представленной работы, несомненно, могут быть дополнены и углублены в дальнейших исследованиях. На основе небольшого вокального материала удалось выяснить лишь некоторые вопросы о фонетической интерференции в исполнении английской вокальной музыки. [7]

Анализ признаков артикуляционной интерференции может получить направление вокально-стилистическое, включающее разные вокальные жанры и стили. Данные короткое исследования, несомненно, имеют практическую направленность и могут послужить отправным пунктом на пути разработки новых методов обучения иноязычному произношению в пении. Большую заинтересованность в новых технологиях обучения фонетическому аспекту, как показывает практика последних лет, выражают профессиональные вокалисты и педагоги по вокалу.

Практическая цель исследований фонетики вокальной музыки видится в разработке актуальных методических рекомендаций и, в дальнейшем, в создании современного учебного пособия «Практическая фонетика иностранного языка для вокалиста». [6] Здесь, безусловно, важны знания и опыт лингвистов и музыковедов, и вокальных педагогов, а также требуются знания специалистов в области физиологии речевого и певческого голоса, данные психоакустики и психолингвистики. Современный метод обучения певческой артикуляции для исполнения вокальной музыки на неродном языке должен представлять собой научно обоснованную модель формирования специальных фонетических компетенций вокалиста. Инновационная технология в обучении «Вокальной фонетике» предполагает использование мультимедийных материалов, а также дистанционных форм обучения.

Фонетический аспект вокальной реализации текста до сих пор не нашел полного и широкого освещения в лингвистике и методической литературе по вокальному исполнительству. Наиболее продуктивным для создания модели обучения вокальной артикуляции на неродном (английском) языке, на наш взгляд, является фонологический подход, подтвержденный данными психолингвистики и многолетней практикой преподавания английской фонетики по методу профессора Л.В. Величковой («Жестовая фонетика»). Жест используется как элемент имеющий знаковый характер, он «содержит в себе» дифференциальный артикуляционный признак фонемы. Вокальная форма в курсе фонетики также реализуется с подключением жеста. Посредством системной моторики правой руки учащийся (студент)

приходить к осознанию различий слоговой ритмики родного и целевого языков, а также к пониманию источников акцентного пения на английском языке, обусловленных этими различиями. [7]

Убеждены, что реализуемая на протяжении двадцати лет методика обучения фонетике иностранного языка, может оказаться полезной для профессионально ориентированной подготовки исполнителей-вокалистов, применима как в детских музыкальных школах, так и в музыкальных вузах.

Література:

1. Садовников, В.И. Орфоэпия в пении / В. И. Садовников. – М.: Изд-во ГИТИС, 2001.
2. Аванесов, Р. И. Вопросы русского сценического произношения / Р.И. Аванесов // Культура речи на сцене и на экране. – М.: Наука, 1986. – С. 5–21.
3. Аванесов Р.И. Мелодия и речь (мысли и заметки) / Р.И. Аванесов // Проблемы структурной лингвистики. – 1983. – М.: Наука, 1986. – С. 232–267.
4. Малахова, О.С. Как работать с иностранными песнями? Вебинар для вокалистов и педагогов по вокалу. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=NYxdoKEzUXs> (дата обращения: 16.01.2019).
5. Ахматова О.С. Фонетическая интерференция в реализации английской вокальной музыки русскими исполнителями: дис. ... маг. филологии. – Воронеж, 2018.
6. Ильинов Ю.М. К вопросу о редукации и естественности речи в пении / Ю.М. Ильинов // Вестник МГУКИ. – 4-2007. – С. 193–194.
7. Петроченко Е.В. Вокальная форма в курсе практической фонетики английского языка / Актуальные проблемы современного языкового образования: теория и практика. Current Issues in Foreign Language Education: Theory and practice: сб. науч. тр. по материалам 2-й Междунар. научно-практич. конф. 27–28 февраля 2014 г., Воронежский гос. ун-т. – Воронеж: Издательский дом ВГУ. – 2014. – С. 177–184.
8. Юлдашев А.Д. Роль иностранных языков в освоении музыки и песни //ФарДУ хабарлари, 2-сон. 1992.

Олена Німіжан-Боднарюк
(Чернівці, Україна)

ХУДОЖНІЙ ПОЧЕРК УКРАЇНСЬКОГО РОМАНІСТА ІЗ РУМУНІЇ ВАСИЛЯ КОСТЯНТИНОВИЧА КЛИМА

Так складається життя, що поняття «українець» не завжди є валентним до поняття «громадянин України». Мова йде про наших талановитих майстрів слова, літераторів та критиків родом з Південної Буковини, які нині, нажаль, в академічному літературознавстві залишаються периферійними. Попри те, що для широкого загалу ці імена поки-що залишаються у невиправдано упущеній площині, це не спростовує того факту, що вони неперестанно творять українське, й переймаються найзлободеннішими темами у сфері мистецтва слова, через що все частіше приковують до себе увагу дослідників. Одним із таких дослідників є Василь Костянтинівич Клим.

Народився автор 21.07.1941р. у селі Негостина Сучавського повіту. Відійшов письменник 27.07.2011р. (Бухарест). Йому присвоєно Премію Спілки Письменників Румунії (1978 р.). Закінчив Ясський університет (Румунія, 1974р.). Відтоді учителював, був директором загальноосвітньої школи у місті Дорогой (Ботошанський повіт, Румунія). Дебютував 1954 у газеті «Новий вік». Окремі твори опублікував у бухарестських альманахах «Серпень» (1964), «Наші весни» (1972), «Обрії» (1983). Автор книг: «Гора» (1978) та «Сонце і земля» (1980), «Едельвейс» (1985), «Таємниці лабіринту» (1989), «Райдуга блискавиці» (2001), «Відсвіти полум'я» (2004), «Біла карточка» (2009; усі – Бухарест). Основна тема прози – життя простих людей, психологія їхньої поведінки у різних життєвих обставинах, морально-етичні проблеми людських взаємовідносин.

Перші літературні кроки Василь Клим зробив саме в поезії, але у письменницькому світі його ім'я більш вагомим в царині романної творчості, котра має набагато більшу художню вартість: «Якось відразу задав собі справу, що в мені зберігається вдосталь духовних і художніх сил, щоби взятися за прозу, хоча в перших спробах були явні ремінісценції поезії, бракували особистий вироблений стиль і форма» [7, с. 7], – згадував пізніше письменник. Функціонуючи в літературній сфері як суб'єкт діяльності автора, романістична спадщина скерована на розкриття нових можливостей та ментальності епохи в конкретно представленому темпоральному і просторовому аспектах, що дає змогу модернізувати уявлення про значимість внеску митця, за рахунок нетрафаретної композиційної будови, та непересічного способу відображення інтенцій персонажів.

Як зазначав Микола Корсюк (український письменник з Румунії, член Спілки Письменників Румунії): «Клима цікавить насамперед психологічний портрет персонажа, сюжетна канва служить лише як фон художнього відтворення душевних структурних здвигів чи переломів» [4, с. 10]. Основні колізії в творах Василя Клима – це відверто антагоністичні зіткнення. Вони пов'язані переважно із становленням психології героїв. До особливостей творчого почерку Василя Клима можна віднести: виокремлення самотності персонажів з огляду на їх специфічне світовідчуття; висвітлення авторської позиції щодо раціональності діяльності суб'єктів твору(що залишається впродовж усього твору загадкою); спрощеного

для перцепції викладу причино-наслідкових русел, якими керується персоносфера; неформального оформлення художніх мотивів; шліфованість та виваженість у зображенні художніх елементів та описів; уникнення зайвої деталізації та описової скуппульозності у зображенні літературного матеріалу (що робить твори «рухливими»).

Найчіткіше художні та творчі орієнтири висвітлюють два найпоказовіших романи: «Відсвіти полум'я» та «Гора», які різнобічно розкривають творчий потенціал, та соціальні конфлікти, переважно простих сільських людей. «Чоловік сидить часом прикутий до землі цілими роками, але приходять час, коли йому, нарешті, хочеться подихати чистим повітрям, хочеться хоча б на мить відірватися від землі. Людині, знаєте, завжди чогось не вистачає...» [3, с. 32]. Протагоністом процитованого уривка з твору є Максим Кажан із роману «Гора», котрий протягом всього свого життя перебував у рефлексивних пошуках гірської верхівки, що вносила свою частинку містичного й потаємного у його життя. Цей роман вийшов друком у 1978 році, й вже засвідчив художню шліфованість прозаїчної манери письма автора. Колізії роману зумовлені сюжетним «бездіяльним діячем» – Горою. Підходячи ближче до того, чому ми її зовемо «бездіяльною» варто пояснити, що вона залишається «неживою» впродовж всього твору, проте, саме герої її антропонімізують. Прозаїк жодним чином не акцентує на присутності автора в самому полотні роману, не дає жодних пояснень, а сприяє тому, щоб читач особисто доторкнувся до нерафінованої дійсності діячів, пропустив через себе їхні відчуття та переживання. Тому, для чіткого та лінійного розуміння способу викладу та логіки твору читець має мати власний досвід у своєрідному синтезуванні психології інтровертного способу мислення персонажів. Зчитати участь персоносфери майже не можливо, адже вони своєрідним уособленням абсолютної утаємниченості, а душевна поліфонічність може лише частково, й напевно – неповно трактуватись відповідності до їх дій. «Основне у Климівій прозі не вражаючи гостро-конфліктні ситуації, а врівноважене помірковане письменницьке підхіддя до крутого й несподіваного, відкриваючого і збагачуючого повороту в психології персонажа, віднайдення його іманентної сутності...» [4, с. 9].

Останній розділ намагається вписати цю вже чужу людину в його старий світ. Це вирішальний день, коли він із спокійною душею крокує назустріч мрії – тепер він нарешті вперше за своє життя зрозумів, що є його власним «Екссельсіором» (за романом – островом мрій, в значенні – сенс життя). «Повинен був прийти і той день. Як сама необхідність, як проста закономірність прийшов він. Велике задушливе місто мовчки відпустило його. А для нього вже не існувало його, цього світу, бо він вже давно жив новою дійсністю. Він був уже новою людиною» [3, с. 84].

Щодо роману «Відсвіти полум'я» – нього вже дещо інакша спрямованість, а саме – тяга до містицизму. «Щось чеховське, кафкіанське може прочитатись в підтексті до Климівій прози. Звичайно, щось відчувається і від Достоевщини, особливо в осмисленні моральних категорій добра і зла, але, гадаю, переважає Чехов із образним відтворенням людини...» [4, с. 7].

Гнат Невігода – центральна постать твору. Це людина роботяща, але водночас і мрійник із чудовою професією – будівельник жител. «Яке покликання людини може бути величнішим, ніж потяг до творіння, до діяльності, якості, які возвеличують і нарешті підносять її на п'єдестал звання ЛЮДИНИ, а він і є одним із тих Ното-faber, яким дане цінне доручення – будувати. Будувати, а не руйнувати – його незламний девіз, і він вже от стільки років піднімає людям житла, перша споконвічна необхідність кожної пересічної людини» [2, с. 196].

Цьому персонажу не вдалось зберегти вцілілим ні власний будинок, ані любові молодості, що розквітала до дружини та матері його сина, та асоціювалась за міцністю із оселею, яку збудував для них. На початку роману автор несе своїй вже колишній дружині Ліді свіже судове рішення про розлучення, й автора спеціально описує цю картину дуже без життєво. Й зразу ж за цим використовує ще один прийом: Гнат несе знову дружині квіти, як і недавно ще носив, але для чого – не розуміє ні персонаж, ні читач. Особливо привертає увагу розвиток подій, в якому описується, як він буквально зразу зумів знайти своє наступне кохання в образі Дарії. Тим більше, що такий емоційно холодний Гнат спромігся на щось таке, що називають «з першого погляду», але навряд чи кладовище та могили батьків Гната вписуються у типове для таких зустрічей та емоцій місце.

Герої перебувають у пошуках щастя, але не всі здатні в цьому протистояти всьому тому, що заважає бажанню перемогти. Часто-густо доля обертається до них спиною, залишаючи героїв вдівцями та вдовами, щойно народжених немовлят – сиротами, а батьків персонажів різко ставить перед лицем смерті. Щоправда, кожному з них зразу ж після кожного падіння вона підкидає нову соломинку, яка здатна дати новий ковток повітря, щоб персонажі змогли витримати все, що їм належить. Увесь твір, це виклик долі, а власне, щасливі епізоди щастя зустрічаються вкрай рідко. Здавалося б, момент народження маленької Дарії – один із найпрекрасніших моментів в житті людини, батько вже чує голос рідної дитини, і в наступну мить лунає його пронизливий крик – дружини не стало. Він вже самий знову в цьому світі, він, і це малесеньке немовля, що плаче на його руках. Настільки поки-що чуже. Цікавий підхід автора тут виражається через те, що цей момент найемоційніше зображений із усього твору, навіть, якщо порівнювати обидва романи, автор цю гірку сюжетну лінію переводить у ще одну не щасливу – будучи за кермом, він збиває і калічить калічить людину. А потім, як властиво климівському почерку – захоується в неї.

Підсумовуючи вище наведене, ми дійшли висновку, що Василь Клим, як людина свого часу дуже тонко оформлює свою творчість, яка впродовж дослідження специфіки творчого підходу розкриває все

нові грані його психоментального світовідчуття свого персонажа. Дослідивши дії та особливості поведінки персонажів роману «Гора», а зокрема – головного героя, можна чітко стверджувати, що це людина, яка прагнула власних рішень, намагалася прожити свою долю, а не проявляти себе інерційно. Максим – це герой, що відрікся й від усього світу, і від найрідніших зокрема. Він шукав свій шлях, яким би він складним не видався, та знаходив власні помилки. Цікавим є те, що через стільки років першим місцем, куди він прийде стане турбаза, а лиш згодом могила батьків. Також його не хвилює доля власного дядька чи рідного брата, в якого вже є родина. Він відрікся остаточно від минулого життя, й така поведінка не дає змоги однозначного оцінення його як людини, як персонажа роману, і як елемент творчої видумки Василя Кліма, та залишає місце протиріччям. Зображення картини батьківських почуттів, що запеклися в їх серцях через очікування сина є своєрідною супровідною кульмінацією, адже вона викликає стільки ж емоцій, як і основна, особливо через те, що на самому початку ми вже бачили епізод, де Максим стояв коло їхніх почорнілих хрестів на цвинтарі, не переживаючи ніби ніяких емоцій, крім тяги до філософії.

Образ Гори уособлює щось вічне, таке, що надихає на подвиги і наражає на небезпеку водночас. Це німий суддя, від одного погляду на котрого, не можна передбачити, як себе може повести герой в наступний момент. Її можна ототожнити з тою самою горою, на яку Сізіф котив безперестанно свій камінь, підкорившись примхам долі. Вона з одного боку як розплата за гріхи персонажів. А з іншого – це найближчий Сізіфовий друг, по якому камінь стільки часу котиться до своєї цілі, але десь там наверху, в черговий раз, нічого не втримає його, і він безжалісно повернеться на самий старт. Щось сакральне сховано в ній для родини Максима, і для кожного з них вона є інакшою: комусь допомагає перебороти себе, комусь знайти себе, а комусь – загубити себе. Бо ім'я тій Горі – доля.

Щодо роману «Відсвіти полум'я», в якому автор використав чимало цікавих образів до яких раніше хоч і зверталися в літературі, але письменник поглянув на це «по-климівськи». Образи лукавого чортика і Мефістофеля; сну; гендерні образи; образ нещасної дитини; будинку, як архетипу сімейного щастя; образ свідомого українця; образи гуцулів та румунів; образи так званих рутенців; образи тварин; а також образи кладовища та гір подані з точкою опору на містику та символи, що пророчать небезпеку. Психологічна глибинна структура розвивається не тільки через прискіпливе відтворення їх душевних переживань, а й через контрастність та нашарування великої кількості дуже непростих життєвих ситуацій, які увиразнюють кожен особистість загалом.

Наостанок хочемо з акцентувати, що творчість як Василя Кліма, так й інших українських письменників родом із Румунії не можуть продовжувати залишатись на периферіях наукових досліджень, адже голос кожного із цих митців доповнює літературне багатоголосся української ідеї як такої.

Література:

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. / М.М. Бахтин. – Москва, 1975. – 407 с.
2. Клим В.К. Відсвіти полум'я: коротка проза, роман. / В.К. Клим. – Бухарест: Критеріон, 2004. – 313 с.
3. Клим В.К. Гора. / В.К. Клим. – Бухарест: Критеріон, 1978. – 149 с.
4. Клим В.К. (1989). Таємниці лабіринту: проза. / В.К. Клим. – Бухарест: Критеріон, 1989. – 200 с.
5. Перкінс Д. (2005). Чи можлива історія літератури? / Перекл. з англ. А. Іщенко. / Д. Перкінс. – Київ, 152 с.
6. Поетика містичного: [колективна монографія]. / Упорядк. О.В. Червінської. – Чернівці, 2012. – 320 с.
7. Прологом до моєї творчості було рідне село. Інтерв'ю з письменником Василем Климом. // Наш голос. – 1992. – №2 (10). – С.7.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук Антофійчук В.І.

**Дионисий Пляшешник, Татьяна Шевченко, Валерия Обедникова
(Тараз, Қазақстан)**

АБАЙДЫҢ СӨЗ САПТАУ ЕРЕКШЕЛЕГІ

Абай заманы, ол ақындық өнерге, ағартушылық жолындағы күреске барын салып кіріскен кез-қазақ халқының тарихындағы ең бір күрделі, талас-тартысы, қайшылығы мол дәуір болатын. Абай осы ортада өсті. Кедей шаруаларды сүліктей сорып, алдау мен арбаудан «жиған малын қорғалатып жүрген байлардың» өтірігі мен өпіремдігін, «күш сынасқан күндестігін» көріп, озбырлар ортасынан жирене, түңіле өсті. Мейірімсіз әкенің ызғарынан ығысқан Абай анасы Ұлжан мен әжесі Зеренің маңынан тапқанын да Әуезов тұжырымдаған. Бала күнінен зерек, ойлы немересіне кәрі әже өзі білген ертегі-әңгімелерін айтып, оны талай қызық қиялға шомылдырады; болашақ ұлы ақынды сәулелі сұлу сезімдерге баулиды.

Абай алғашқы кезде ауыл молдасынан хат танып, он жасында Семей қаласындағы медресеге түседі. Мұнда бар болғаны үш-ақ жыл оқиды. Медреседегі діни схоластикалық оқу Абайды қанағаттандыра алмайды. Ол енді өз бетімен білімін толықтырмақ боп, одан әрі ізденеді. Туысқан Орта Азия халықтарының Навои, Низами, Фирдауси секілді жұлдызды шайырларының шығармаларымен танысады. Солардың әсерімен алғашқы өлеңдерін жазады.

Абай медреседе оқи жүре, бір жағынан сол Семей қаласындағы приходская школаға түсіп, орыс тілін үйрене бастайды. Бірақ, бұл да ұзаққа созылмайды: бас-аяғы бірнеше айдан кейін орысша оқу да үзіледі, әкесі Абайды қаладан ауылға қайтарып алады. Құнанбайдың ондағы мақсаты — баласын ел басқару ісінде өзіне ізбасар етіп дайындау. Абай бұл өмірге де еріксіз көнеді, әке ықпалымен ел жұмысына араласады. Ақынның кейініректе ызамен айтқаны:

*Ой кіргелі тимеді ерік өзіме,
Сандалмамен күн кешкен, түспе ізіме...
деген сөздері осының өкініші еді.*

Абай өз елінде болып жатқан осындай тарихи оқиға мен өзгерістердің қалың ортасында болды. Ел жайын барлап, әлеуметтік өмірге, халықтың саяси-экономикалық халіне, мәдени тұрмысына назар аударып, көп ойланып, көп толғанды, өз дәуірінің заман ағымын сыншыл да шыншыл пайымдады. Абай өз өлеңдерінде осыны аяусыз шенеп, әшкереледі. [1; 184]

Ол халықтың жарқын келешегіне сенді және оның тетігін тауып қаланар кірпіші жастар деп білді. Ақылы мен өсиетін соларға арнады. Бір өлеңінде:

*Жасымда ғылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ер жеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім, -*

деп, өзінің өткен өміріне өкінішін айта келіп, жастарды содан сақтандырса, енді бір өлеңінде олардың алдына «Ғылым таппай мақтанба» деп қатал талап қойды.

Сөйтіп, Абай өзін қоршаған қапас дүниеде булығы бұлқынған қараңғы қауымның аянышты халін көріп, оның «көзін қойып, көңілін ашу» жолында қолынан келгенше жанып, жарқырап бақты. Езілгендердің еңсе көтеруі үшін барын салды. Ел басындағы қалың тұманның ақыр бір күн ашыларына, айығарына сеніп, жарқын келешекке зор үмітпен көз тікті:

*Жамандар қыла алмай жүр адал еңбек,
Ұрлық, қулық қылдым деп қағар көлбек.
Арамдықтан жамандық көрмей қалмас,
Мың күн сынбас, бір күні сынар шөлмек.*

Болашақтан бақытты өмір күтті. Бойындағы бар асылын, қабілетін, күш-қасиетін, білімі мен өнерін осы ұлы үмітке арнады. Осынысы үшін ол қысым да көрді. Қазақтың бай-феодалдар тобы, патша әкімдері соңына түсіп, аяқ басқанын аңдып, ақын өмірі ауыр азапқа айналды. Өмірінің соңғы кезінде ақын басында болған реніш, өкініш сарындары осыған байланысты еді.

Абайдың аңсаған арманына жете алмай өкініп өткені өлеңінде де тұр:

*Ерте ояндым, ойландым, жете алмадым,
Етекбасты көп көрдім елден бірақ...*

Ақын кім? Ақындық деген не? Бұл сұрақтардың жауабын кезінде Абайдың өзі берген. Ұлы ақынның «Адамның кейбір кездері» деп басталатын өлеңінде мынадай керемет жолдар бар:

*Сылдырап өңкей келісім
Тас бұлақтың суындай...*

Алдымен, Абай — ақын. Ақын болғанда бүкіл бір халықтың ұлттық мәдениетінің ғасырлық мерейі, әдебиетінің заңғар биігі болған данышпан, классик ақын. Олай болса, Абай творчествосының дені — поэзия. Ал, сол Абай поэзиясының дені — лирика. Осының өзінен-ақ, әлгі айтқанымыздай, мұның қаншалық шалқар теңіз екені белгілі.

Абай лирикасы сала-сала. Жалпы, лирика деген ұғымға қандай қасиеттер тән болса, Абай өлеңдерінде соның бәрі бар. Лирикалық шығармадан оны жазған адамның өмір сүрген ортасын, сол ортаның саяси-әлеуметтік халін, адамдардың алуан-алуан мінез-құлқын, ой-өрісін, жан-күйін, арман-тілегін, мақсат-мүддесін аңғарамыз.

Сонымен қатар, лирикалық шығармадан ақынның өзін, өзіне тән айрықша мінезін тануға да болады. Оның өзі ғана емес, оқушыны да тебіренге, сезіндіре көрінеді.

Абай да өз лирикасының керекті жерінде кейбір қоғамдық қатынастардан белгі бере отырып, өзінің таптық көзқарасын, идеялық бетін айқындайды.

Қараңғылыққа, надандыққа жаны күйген Абай дүйім жұртты қайткенде түзеудің жолын көздеп, бір тоқтаған түйіні — ғылым, өнер болса, соның ізінше еңбекті тауып, халықты соған үндеді:

*Тамағы тоқтық,
Жұмысы жоқтық
Аздырар адам баласын...
Еңбек кылсаң ерінбей,
Тояды қарның тіленбей.*

Абайдың әлеуметтік тақырыптағы өлеңдері көп. Соның бәріне желі боп тартылып жатқан негізгі идея — қалың бұқараның «көзін қойып, көңілін ашу», қараңғы қауымды еңбекке, білімге, өнерге, адалдық пен адамгершілікке бастау, азаматтыққа тәрбиелеу.

Абай өзі суреттеп отырған өмір шындығынан көрінген кедейдің ауыр тұрмысына оқушысының аяныш сезімін туғызып, өзі де іштей сол жағында болады. Тілегі ауып, мейірімі түсіп тұрады.

*Алса да аяншақтау кедей сорлы,
Еңбек білмес байдың да жоқ қой орны.
Жас бала, кемпір-шалын тентіретпей,
Бір қыс сақта, тас болма, сен де о ғұрлы!-*

деп, тамаша саяси лирикасының аяғын жай ғана салқын «ақылмен», оларды өзара ымыраластыру ниетінде бітіреді.

Абай лирикасынан махаббат тақырыбы айрықша орын алады. Бұл саладағы лирикадан Абайдың ақындық өсу жолы, орыс классиктерінен үлгі-өнеге алу арқылы болған іштей творчестволық эволюциясы анық танылады. Ақынның махаббатқа, достыққа эстетикалық көзқарасы айқын көрінеді. Ақындығының алғашқы кезеңінде, Абайдың орыс классиктерімен етене жақын емес кезінде жазған махаббат тақырыбындағы өлеңдері — теңеу, тіл жағынан да, махаббат-достық мәселесін сезініп, ұғыну жағынан да қазақ ауыз әдебиетінің бұрынғы көне үлгісінде жазылған шығармалар. «Айттым сәлем, қалам қас», «Қиыстырып мақтайсыз», «Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы», тағы басқа өлеңдерінің қайсысын алып қарасақ та, осы жайды аңғарамыз.

*Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы,
Аласы аз қара көзі нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды,
Маңдайдан тура түскен қырлы мұрын,*

Абайдың табиғат тақырыбындағы лирикасына кіретін біраз өлеңдері — аудармалар. Бірақ Абай аудармаларының өзіндік өзгешеліктері бар. [1; 65] Оның көпшілік аудармалары сол өлеңнің орысшадағы нұсқасымен жолма-жол қабысып, бірдей шығып отырмайды.

Өлеңде тек табиғат суреті ғана емес, сонымен қатар адам, адамның көңіл күйі бар; философиялық ой бар. Өлеңнің түпнұсқадағы осы мазмұнын, бусанған тынысы мен сырлы сазына дейін Абай аудармада дәл жеткізеді. Осы ретпен Абай қазақ поэзиясына соны да сырлы ағым алып келді. Өз шығармаларын да жаңа, терең, күшті үлгі-өрнекке ауыстырды. Мәдениетті, білімпаз ақын болып, жаңа сарын, жаңа саз тапты.

*Көлеңке басын ұзартып,
Алысты көзден жасырса;
Күнді уақыт қызартып,
Көк жиектен асырса.
Күңгірт көңлім сырласар,
Сұрғылт тартқан бейуаққа.
Төмен қарап мұңдасар,
Ой жіберіп әр жаққа.*

Абай бұл саладағы лирикасында сол өзі өмір сүрген дәуірде ауыр азап шеккен қарапайым адамдардың жан-жүрегіне сұлулық пен сүйіспеншіліктің, жігер мен үміттің ыстық қанын құйып, олардың сана-сезімін сұлу лирикасымен желпи оятып, риясыз, ашық сырласады.

Абайдың өлеңдері сияқты, қара сөздерінен де оның өзін қоршаған өмір шындығына көзқарасы, дүние тануы аңғарылып отырады. Өйткені, ол мұнда тек жеке адамның мінез-құлқын түзеуге арналған жайлар ғана емес, зор қоғамдық мәні бар, күрделі мәселелерді де қамтиды. Бірақ біз Абайдың барлық қара сөздерін түгел әңгіме етпейтін болғандықтан, оның ғылымдық мәні бар тереңіне бойлап, философиялық пікірлерін талдап, дүниетанымын пайымдап жатпаймыз. Біз бұл жолы Абайдың халықты өнер-білімге, еңбекке шақырған, адамдардың ой-санасын көтеруге арнаған, байлар мен болыстарды, билер мен малқұмар «пысықтарды» сықақ еткен, надандық пен қараңғылықты жырлаған.

«Он бірінші сөзінде», «Жиырма бірінші сөзінде» ауылдағы құркеуде байлар мен ұлықтардың арамзалық, жауыздық іс-әрекеттерін, білімсіз қауымның жалған мақтанын, ұрлық-құлығын әшкерелейді: «...ұры ұрлықпен мал табам деп жүр; мал иесі, артылтып алып, тағы да байимын деп жүр... Ұлықтар «пәлі-пәлі», бұл табылған ақыл деп, мен сені бүйтіп сүйеммін деп, ананы жеп, сені бүйтіп сүйемін деп, мынаны жеп жүр...» («Он бірінші сөз»). Міне, мұнда сол кездің шындығы қаз қалпында, айқын баяндалып отыр.

Абай жақсы түсініп, қара сөздерінде өзінің ғылымға, өнерге, еңбекке шақырған ағартушылық пікірлерін, үгіт-насихаттарын халық бұқарасына арнады. «Жетінші сөзде» «жас баланың да анадан туғанда екі түрлі мінезбен: ішсем, жесем, ұйықтасам және білсем, көрсем, үйренсем екен» деп туатынын айта келіп, адамдарды соңғысына шақырады.

(«Жетінші сөз»), бұл дұрыс емес, білмегенді үйрену қорлық емес, қайта жалықпай іздену керек; «...естіп, көріп, ұстап, татып, ескерсе — дүниедегі жақсы, жаманды тануындағы сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» («Он тоғызыншы сөз») — деген ақылын айтады. Абайдың бұл айтқандары күні бүгінге дейін мәнін жоймаған, адамға үлгі-өнеге, тәлім-тәрбие берер, оқуға, оқып білгенді көңілге тиянақтап тоқуға үйретер құнды пікірлер. Қысқасы, Абайдың ғаклия-қара сөздері өз дәуірінің ақиқат шындығынан туған, танымдық, эстетикалық, тәрбиелік мәні зор шығармалар.

Абайдың ақындығы туралы әңгімемізді қорыта келіп, Абай творчествосының тарихи мәнін жүйелегенде, ең алдымен, Абай «бұрын езілуде болған өз халқының орыс мәдениетімен бір мақсатта болу қажеттігін түсінген. Екіншіден, Абай творчествосының мәні ақынның бұқарашылдығында, өзі өмір сүрген қоғамдық ортадағы әлеуметтік теңсіздікті көре білуінде, халық тұрмысына назар аударуында, қанау мен әділетсіздікті батыл сынауында, теңдікті жырлауында, адамгершілікті насихаттауында, халықты оқу-

білімге, өнер-ғылымға, талап-еңбекке үгіттеуінде, сайып келгенде халық бұқарасының сана-сезімін оятып, ой-өрісін кеңітіп, жарқын келешекке сенім нығайтуында жатыр.

Абай творчествосының осылардан туатын тағы бір тарихи мәні — өзіне дейін болып көрмеген тың тақырыптарды жыр етіп, оған биік идея, терең мазмұн, тың пішін беруінде; қазақтың әдеби тілін байыта, дамыта қалыптастырып, жаңа жазба әдебиетінің негізін салуында; қазақ поэзиясын сыншыл реализмнің шырқау сатысына көтеруінде болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әуезов М. Абайтану дәрістерінің дерек көздері. Оқу құралы. — Алматы: Санат. 1997 ж. - 448 бет.
2. Шойынбет Ж. Абайтанудың жаңа кезеңі және Мекемтас Мырзахметұлы. - Алматы: Ұлағат. 2013ж. - 168 бет.
3. Мырзахмет М. Абайтану тарихы. - Алматы: Ана тілі. 1994 ж. - 192 бет.
4. Ахметов З. Абайдың ақындық әлемі. — Алматы: Ана тілі. 1995ж. - 272 бет.
5. Мәдібаева К. Қ. Абайтану. Оқу құралы. — Алматы: Қазақ университеті. 2013 ж. — 204 бет.
6. Мырзахметұлы М. Абайтану әліппесі: жақсы ұстаз. - Токио, 2010. - 127 б.
7. Жәнділдин Ж. Абайдың арғы беті, бергі беті... Айқын. - 2013. — 22 ақпан.
8. Сарбасов Б. Абай өлеңдеріндегі рухани құндылықтар. Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл. - 2014. - №4. - б. 6-8.
9. Абай Құнанбайұлы Қалың елім қазағым: Шығармалар. - Алматы: Жалын, 1995. - 384 б.
10. Абай әндері. - Алматы: Өнер, 1994. - 76 б.
11. Абай Лирика. Абай. - Алма-Ата: Жалын, 1980. - 89 б.
12. Абай Құнанбайұлы Шығармаларының екі томдық толық жинағы. - Алматы: Жазушы, 2005. - Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. - 296 б.
13. Абай Құнанбайұлы Шығармаларының екі томдық толық. - Алматы: Жазушы. — 2005. Т.2: Өлеңдер мен аудармалар. - 336 б.
14. Мырзахметов М. Абайды оқы, таңырқа. - Алматы: Ана тілі. 1993 ж. - 160 бет.
15. Абай Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер / Құнанбаев Абай. - Алматы: Жібек жолы, 2005. - 488 б.
16. Абай Өлеңдер. Поэмалар. Аудармалар. Қара сөздер / Абай. - Алматы: Мектеп, 2007. - 242 б.

Ғылыми жетекші:

филология магистрі Молдабаева Айнура Айтмухановна

Ірена Сніховська, Віталій Ушенюк
(Житомир, Україна)

МОВНА ГРА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗМІ ТА РЕКЛАМИ

Сучасні активні мовні процеси певною мірою зумовлені посиленням креативного начала в англomовному дискурсі: це виявляється в тому, що інновації, мовна гра та мовна рефлексія захоплюють нові комунікативні сфери (наприклад, такі як реклама й Інтернет), тим самим розширюючи мовленнєвий простір креативності. Динаміка мовних процесів, зумовлених як екстралінгвістичними, так і мовними чинниками, у сучасному комунікативному просторі найбільше відображається в ЗМІ. Помітно змінюється арсенал мовних засобів, що забезпечують основний конструктивний принцип організації медіатекстів. Посилення інтересу лінгвістів до мас-медіа спричинено тим, що на сучасному етапі вони є основним джерелом інформації. Під впливом соціально-політичних перетворень реклама й газета-публіцистичні тексти на рубежі ХХ-ХХІ ст. зазнали кардинальних змін.

На сучасному етапі розвитку суспільства реклама є його невід'ємною частиною. Досліджений матеріал свідчить про багатогранність прийомів мовної гри в ЗМІ та рекламі, підтверджує, що мовна гра розширює можливості функціонування мовного знака, тим самим розширює межі тексту загалом.

Актуальність дослідження полягає в тому, що мовна гра та її функціонування в рекламному дискурсі не є широко досліджуваними вітчизняними лінгвістами, являють собою широкий простір для аналізу, оскільки в сучасних рекламних слоганах і мас-медійних текстах мовна гра виходить на новий рівень. Мета роботи полягає в характеристиці й дослідженні прийомів мовної гри в сучасному англійському рекламному дискурсі.

Широке розповсюдження мовної гри підтверджує необхідність її глибокого вивчення. У роботі ми спробуємо показати, як у текстах сучасного газетного й рекламного дискурсів виявляє себе мовна гра, як саме прийоми мовної гри віддзеркалюють закладену в системі мови неоднозначність функціонування мовних одиниць. Функціонування мови в комунікативному просторі ЗМІ та реклами виходить на новий рівень. Ми можемо спостерігати мову як гнучку систему, яка втілює в мовній грі як відомі, так і абсолютно нові непередбачувані прийоми з метою створення нового, цікавого, інтригуючого [1, с. 247].

Мовна гра стає невід'ємною частиною мовних процесів, які відбуваються в мові. Прийоми мовної гри, які використовуються в мові ЗМІ та реклами, є надзвичайно різноманітними: від семантичних тропів і

стилістичних фігур до графічного увиразнення на базі слів, словосполучень, речень або усього тексту, до інтертекстуальних включень та прецедентних феноменів. Крім того, поєднання різних прийомів мовної гри стало звичним явищем для її реалізації в ЗМІ та рекламі.

Мова ЗМІ являє собою досить динамічний об'єкт дослідження, а мовна гра виявляє для автора інформаційного тексту і для його реципієнта смислову напруженість і об'ємність тексту й комунікації. Насьогодні існує декілька підходів до визначення поняття мовної гри. Наприклад, Б.Ю. Норман зазначає: «Мовна гра (в максимально широкому розумінні терміну) – це нетрадиційне, неканонічне використання мови, це творчість у мові, орієнтація на потаємні естетичні можливості мовного знака» [4, с. 47].

Більшість дослідників визнають, що мовна гра є анормативним, неправильним, нетрадиційним слововживанням. Отже, мовну гру можна визначити як свідоме порушення мовних норм і мовленнєво-текстових стандартів, що супроводжується виникненням комічних конотацій і спрямоване на досягнення певного комунікативного ефекту.

Аналіз численних лінгвістичних робіт, присвячених мовній грі, дослідженню її функцій у новинному повідомленні, дозволяє виявити розмаїття притаманних їй функцій. Водночас, слід зазначити, що дослідження вчених часто містять розрізнені й невичерпні відомості щодо характеру й найменування тих чи інших функцій, а також відображають різне розуміння однієї й тієї ж функції.

Визначення функцій мовної гри неможливе без розгляду функцій мови та ЗМІ. Розглянемо найбільш відому класифікацію функцій мови Р.О. Якобсона, в якій виділяється шість функцій, згідно з учасниками й аспектами його ж моделі комунікації. Модель Р. О. Якобсона застосовується як для аналізу мови та комунікаційних систем в цілому, так і для функціонального дослідження окремих мовних і комунікативних актів і комунікативних подій. Згідно із задумом вченого, кожному з шести елементів, факторів мовної комунікації (відправник, контекст, повідомлення, канал, код, адресат) відповідає особлива функція мови. Під "функцією мови" дослідник має на увазі спрямованість, "установку" або призначення повідомлення стосовно інших факторів мовного спілкування. Отже, Р.О. Якобсон виділяє такі функції мови:

1. емотивна (експресивна) – виражає ставлення адресанта до предмету мовлення; надає певної тональності всьому висловлюванню;
2. конотативна (апеляційна) – полягає у залученні уваги іншої особи та спонукання її до якоїсь дії;
3. референтивна (комунікативна) – провідна функція повідомлення; співвідноситься з предметом, про який йдеться, та відношення повідомлення до нього або контексту;
4. фатична – спрямована на встановлення контакту; встановлює, продовжує або призупиняє комунікацію;
5. метамовна – встановлює тотожність висловлювання;
6. поетична – зосереджує увагу на повідомленні заради нього самого; притаманна поетичному повідомленню, в повідомленнях іншого типу є вторинною, допоміжною [7].

Деякі вчені фактично поєднують структурний та функціональний підходи, оскільки трактують рекламний дискурс як вид інституційного спілкування, що представляє собою складний соціокультурний феномен, який є складовою більш широкої соціальної взаємодії, охоплює багато сфер життя сучасного соціуму і пов'язаний з різноманітними видами людської діяльності [3, с. 100]. Існує також розуміння рекламного дискурсу як змішаної семіологічної структури, тобто гібриду тексту із зображенням паралінгвальних елементів, або складної комунікативної події, що отримала текстову форму, розуміння якої можливе лише з урахуванням нелінгвальних факторів.

Отже, рекламний дискурс – це комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки учасників реклами, що реалізується через рекламні повідомлення у поєднанні лінгвальних та паралінгвальних елементів. Разом з тим, поєднання лінгвальної складової і паралінгвальної знакової системи дають нам підстави стверджувати, що рекламний дискурс утворює семіотично ускладнений "продукт", а саме рекламне повідомлення (текст).

Сьогодні простором для активного розвитку й реалізації мовних ігор стають тексти масової комунікації, серед яких за кількістю домінують тексти інформаційних жанрів. Збільшення інтенсивності потоку інформації, актуалізація його «новинності» вимагає від журналістів синтезувати в собі інтенції рекламної та PR-діяльності, шукати й використовувати найбільш ефективні комунікативні стратегії, найвпливовіші сценарії для залучення уваги та активізації реципієнтів. Як зазначає І. Е. Сніховська, чим ширше коло асоціативних зв'язків мовної одиниці у свідомості носія мови, тим більш розвинутою є організація лексикону мовної особистості, і більш гнучкою є запас потенційного мовленнєвого варіювання формально-змістових аспектів мовної одиниці в її мовленні» [5, с. 159].

Поняття "реklamний текст" є тотожним поняттю "реklamне повідомлення". Слід зауважити, що у науковців немає єдиної думки щодо його тлумачення, але зазвичай визначається, що рекламне повідомлення складається не тільки з лінгвальних, але й паралінгвальних компонентів. Рекламним, тим самим, вважається повідомлення, у структурі якого окрім вербальних засобів використовуються іконічні (малюнки, фотографії), семіотичні (колір, шрифт), а наявність паралінгвального складника сприймається як неодмінний атрибут повноцінного рекламного тексту [2, с. 246].

Дослідники відзначають, що в сучасному медіа просторі характерні такі основні тенденції в мас-медійних текстах: провідна роль експресії, посилення діалогічності; індивідуалізація, стилістична «багатогранність»; інтертекстуальність; інтимізація викладу (особливо для масових видань); розширення експресивно-емоційних і образних засобів [6, с. 21].

Існують різні засоби введення мовної гри в мас-медійні тексти:

- фонетичні: "Mars are marvellous", "BeanzMeanzHeinz"; "Skim milk does not come from skinny cows"; "The best a man can get - Gillette"; "Touch the rainbow, taste the rainbow";
- графічні: "Think different" (Apple computer); "Beyond expectation" (Malaysia Airlines); "Good to the last drop" (Maxwell House);
- лексичні: "Always there for you" (HYUNDAI); "Bring out the champion in you" (Nestle Milo); "We live to deliver" (Fed ex);
- семантичні: "Bounty - the taste of paradise" (Bounty candy bar), "Put a tiger in your tank" (Esso), "It gives you wings" (RedBull)
- морфологічні: "For luxury cocktails only" (Tanqueray Ten).

Для сучасних англomовних текстів характерним є такий спосіб створення мовної гри, як використання метафор і переносного значення, що, у свою чергу, створює комічний ефект:

"Most observers had expected Beyonce's Lemonade - a politically-charged opus that tackles themes of gender and black identity - to race home with the prize.

But Adele swooped in and stole it from under her nose, making her very much the Donald Trump of pop" (BBC News, February 13, 2017).

Отже, в умовах інформаційної цивілізації ЗМІ мають величезні можливості для впливу. Динаміка норми в ЗМІ, повноцінна реалізація системного потенціалу мовної системи в сучасних медіатекстах, той інтерес, який вони становлять із погляду вивчення теорії і практики мовного впливу, - все це забезпечує постійну увагу до цієї сфери комунікації.

Література:

1. Ильясова С. В. Словообразовательная игра как феномен языка современных СМИ / С. В. Ильясова. – Ростов-на-Дону: Ростовский гос. ун-т, 2002. – 359 с.
2. Какорина Е. В. Сфера массовой коммуникации: отражение социальной дифференцированности языка в текстах СМИ / Е. В. Какорина. – М., 2003. – С. 241-276.
3. Нешименко Г. П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: Проблемы. Тенденции развития / Г. П. Нешименко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98-132.
4. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка / Б. Ю. Норман. – М., 2006. – 344 с.
5. Сніховська І. Е. Лінгвістична компетенція як фактор мовної гри / І. Е. Сніховська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2001. – Вип. 8. – С. 159-161.
6. Фатина А. В. Игра с именем собственным в языке газеты: возможности аббревиации БАБ и другие / А. В. Фатина // Журналистика: информационное пространство. – 2004. – № 5. – С. 20-23.
7. Якобсон Р. О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. О. Якобсон // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 319-330.

Альбіна Соломон, Олена Мазур
(Херсон, Україна)

МОНОЛОГ ГАМЛЕТА В ПЕРЕКЛАДАХ Ю. АНДРУХОВИЧА ТА Г. КОЧУРА

Переклад художнього тексту – то завжди інтерпретація. Переклади класичних творів, які увійшли до скарбниці світового письменства, породжують численні інтерпретації, адже відкривають широкий простір для трактувань відповідно до контекстів, які формують особистість та ідіостиль перекладача [4, с. 42]. Власне, від цих факторів залежить і вибір тексту для перекладу, і особливості його відтворення інтерпретатором в межах іншої культури. Переклади трагедії "Гамлет" В. Шекспіра на українську мову (а їх маємо понад десяток: Ю. Федьковича, П. Куліша, М. Старицького, О. Бургардта (Юрія Клена), Л. Гребінки, М. Рудницького, Г. Хоткевича, В. Вера, В. Косовцева, Я. Жарка, С. Гусака – останні чотири – театральні переклади – Г. Кочура, І. Костецького, О. Грязнова, Ю. Андруховича, О. Тільної, В. Туленка) науково проаналізовані Л. Коломієць, В. Річ, Ю. Ковалівом, В. Коптіловим, О. Лучук та іншими вітчизняними та зарубіжними літературо- й перекладознавцями.

Завданням нашої роботи є порівняння інтерпретацій монологу Гамлета з однойменної п'єси В. Шекспіра неокласиком Г. Кочуром та постмодерністом Ю. Андруховичем. За допомогою аналізу трансформацій, до яких вдалися перекладачі, ми намагатимемося зрозуміти їхню інтерпретаційну настанову та, відповідно до неї, рецепцію друготворів українським читачем.

У своїй розвідці ми послуговуватимемося такими взаємозалежними визначеннями інтерпретації та перекладацької трансформації: трансформація – це один із прийомів перекладу: зміна структури речення, словосполучення або слів при збереженні семантичної інформації [7] за її допомоги можна подолати невідповідності між мовами; інтерпретація (тлумачення) художнього тексту має місце, коли мовна ситуація чи окрема мовна одиниця не знаходять відповідного аналогу у мові перекладу, і перекладач змушений вдаватися або до опису, або до відповідної лексичної трансформації, домагаючись автентичності трактування. [5, с. 1]

Інтерпретація "Гамлета" Григорієм Кочуром – це збалансована, відточена філігранність кожного поетичного рядка, благородна риторика вислову. "Гамлет" – текст, де гра слів, каламбури та підсвідомі алюзії надзвичайно вагомі, тому при перекладі дуже важливі глибоке проникнення й особливе відчуття слова – зазначає Віра Річ про працю Г. Кочура [6, с. 216–233]. Шляхом смислового розвитку Шекспірівських сентенцій за допомогою генералізації понять [1, с. 302] та вводячи питому лексику перекладач досягає еквілітарності при збереженні змісту: "*For who would bear the whips and scorns of time*" [10] – "*Інакше – хто ж би стерпів злум часу*" [8]. Чутливість Г. Кочура до синтаксису оригіналу також виявляється у трансформаціях: вдавшись до переставлення (пермутації) відносно оригіналу, він, тим не менш, зберігає інверсію, чим зберігає стилістику розмовної задумливості монологу: "*And by opposing end them?*" [10] – "*І край покласти їм борню?*" [8] Як видно з цього прикладу, також в українського перекладача маркована лексика править та компенсацію синтаксичних прийомів оригіналу. Введення у тло українськомовної інтерпретації питомої лексики (*сновиддя, пиха, жоден, барва*) відповідає принципу роботи неокласиків українського перекладу: збереження та збагачення української мови, введення її у вжиток попри тогочасні заборони. Як зазначає Л. Коломієць, «Мова Кочура абстрактніша; вона втілює послідовну й фахову працю сучасного перекладача, якому вже затісно в словнику, ошліфованому легкою народною строфою, і який над надто легкою розспівністю віддає перевагу шорсткішій, зате міцно зцементованій строфі» [3, с. 170], "Григорій Кочур також використовує національні відповідники, (...) лише – загальноновживані." [3, с. 175]. "Народність" Кочурового перекладу можна довести ще й просторічними побудовами на зразок: "*When he himself might his quietus make / With a bare bodkin?*" [10] – "*Хто б це терпів коли удар кинджала все кінчає?*" [8]

Отже, Кочурів переклад за стилістикою близький до твору Шекспіра, тоді як мовна складова тяжіє до "українського народництва", де лексика оригіналу тяжіє до загальноновживаних питомих українських слів.

Виконаний постмодерністом Ю. Андруховичем переклад монологу схожий технікою перекладацької інтерпретації на синтаксичному рівні. Український митець також часто використовує граматичні трансформації, наприклад: "*To be, or not to be: that is the question*" [10], Андрухович перекладає інверсивно, використовуючи перестановку (пермутацію): "*І от питання – бути чи не бути*" [9]. Втім, сприйняття Гамлета перекладачем дещо інше: змінена в перекладі пунктуація оригіналу не суперечить правилам української мови щодо використання тире між підметом і присудком, хоча, на нашу думку, змінює акцент сприйняття стану головного героя читачем: з глибоко задумливого на стрімкого в судженнях.

Перекладач, як зазначає Л. Коломієць, свідомо ігнорує мікро-текстуальну точність у перекладі, повністю модернізуючи лексику й стилістику твору. Це хоч і наближає Гамлета до сучасного молодого українського читача, але суперечить піднесеній лексиці Шекспірового оригіналу: "*To die, to sleep; To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub*" [10] у перекладі звучить як "Так, заснути, спати – **і що**, і сни дивитися? **Проблема** Одна." [9] Риторичне запитання, що змінює модальність першотвору із внутрішньомонологової на діалогову, також посилює взаємодію з читачем, але віддаляє від стилістики Шекспіра. Так й несучасна Шекспірові та далека від питомої української лексики "*проблема*" теж не додає перекладу автентичного звучання.

"*Thus conscience does make cowards of us all; And thus the native hue of resolution is sicklied o'er with the pale cast of thought*" [10] – "*Винен розум – Це він блідими робить нас і барви порувів наших*" [9]. Тут використовуються лексичні опущення, які призводять до зниження напруженості порівняно з оригіналом, сам Гамлет постає менш інтелектуальним через спрощення його мови, а також емоційні образи перетворюються на зорові (блідими, барви), і така синестезія розставляє акценти, дещо відмінні від Шекспірових.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що комунікативні засоби у перекладі Ю. Андруховича, такі як риторичні запитання, спрощена лексика більш нейтрального регістру, забезпечують легше сприйняття тексту, проте він втрачає специфічні особливості стилю автора оригіналу, Гамлет в Андруховича висловлюється лаконічно, грубо й прямо: *нікчема* (*man's contumely*, що означає "людське безчестя"), це зумовлено індивідуальним стилем перекладача, а також "театральністю" цієї української інтерпретації. Як зазначає Л. Коломієць, "Андруховичів переклад "Гамлета" вражає антиінтелектуалізмом, образною спрощеністю вислову порівняно з оригіналом" [3, с. 178], через що дослідниця розцінює цей переклад як "популістський, розрахований на масовий сценічний перегляд", "літературну провокацію" і "громадську акцію Андруховича" [2]. Власне, це перекладацьке надзавдання і керувало відбором засобів при перекладі оригіналу.

Отже, перекладачі використовують різноманітні прийоми для точності відтворення тональності тексту оригіналу в межах особливостей своїх ідіостилів. Трансформації тексту, що до них вдалися обидва українські митці слова, на синтаксичному рівні майже однакові й, вочевидь, обумовлені особливостями синтаксичних побудов мови перекладу та прагненням наслідувати Шекспірову емпфу, тоді як поводження з лексикою оригіналу у перекладачів діаметральне. В той час як Ю. Андрухович намагається полегшити сприйняття тексту цільовою аудиторією молоді та підлітків шляхом різних лексичних та синтаксичних трансформацій, таких як спрощення, конкретизація, генералізація, Г. Кочур більше дотримується еквівалентності на лексичному рівні, зберігаючи тональність та піднесеність вислову, відтворюючи авторський задум шляхом змалювання головного героя таким, яким його сприймала сучасна Шекспіру глядацька аудиторія.

Література:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Навчальне видання, Ч. 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця: Нова книга, 2001. 302 с.
2. Коломієць Л. Новий український "Гамлет": перекладацька стратегія Юрія Андруховича. Український Шекспірівський портал. URL: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/kolomiiec-l-v-novij-ukrainskij-gamletperekladacka-strategija-jurija-andruhovicha/>
3. Коломієць Л. Українські перекладачі "Гамлета" В. Шекспіра. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15456/10-Kolomiyets.pdf?sequence=1>
4. Мазур О. Методологія вивчення творчої особистості перекладача: інструментарій теорії контекстів. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки». 2016. Кн. 2. С. 42–48.
5. Приходько В. Б. Переклад як інтерпретація. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/776/1/5.pdf>
6. Річ В. Точність і художність перекладу "Гамлета" Григорія Кочура. Всесвіт. 2011. № 3–4. С. 216–233. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/863/41/>
7. Толковый переводоведческий словарь. / укладач: Нелюбін Л. Л., 2003. URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/translation-dictionary/index.htm>
8. Шекспір В. Гамлет, принц данський / переклад Г. Кочура. URL: https://scribble.su/zarub_ukr/zarub-lit-10-nikolenko/12.html
9. Шекспір В. Гамлет, принц данський / переклад Ю. Андруховича. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/William_Shakespeare/Hamlet/
10. Shakespeare W. The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark. URL: <http://shakespeare.mit.edu/hamlet/full.html>

**Наталія Тонконог
(Переяслав, Україна)**

TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The expansion of Ukraine's international relations and the deepening of European integration processes have led to significant changes in the field of teaching foreign languages. The development of the modern information society is unimaginable without processes of integration, implementation of innovations and constantly growing intercultural interaction. At the current stage of development of the content of foreign language education there is an active introduction of the competence educational paradigm, which considers a foreign language not only as a means of interpersonal communication, but also intercultural communication.

Among Ukrainian students and foreign students studying in higher educational institutions of Ukraine takes place an intellectual migration. In the process of studying, students from other countries find themselves in a different linguistic and cultural environment, so the process of studying abroad is always accompanied by other processes, such as intercultural and linguistic interaction. In order to create the most comfortable environment for higher education, students must have communicative competence, the ways of forming which are relevant issues for research.

The main purpose of the article is to study ways of forming intercultural communicative competence of student youth. Achieving this goal is facilitated by the following tasks: to consider the essence of intercultural communicative competence; highlight the features of communicative interaction of students as a social group; to study the main factors influencing intercultural interaction in the student environment, to form directions for students of higher educational institutions to achieve intercultural communicative competence.

The theoretical basis of the study are scientific works domestic and foreign authors, devoted to the problem of establishing quality intercultural dialogue, the issue of intercultural communicative competence and the basics of its formation. The study also conducted analytical and synthetic processing of information obtained from periodicals, Internet sources, materials of national and international conferences. The research methodology is based on the general theory of scientific knowledge. The methodological basis of research is general scientific (analysis, synthesis, induction and deduction, generalization, systematization), as well as empirical methods of research (statistical, methods of formalization, forecasting).

The appeal to the competence paradigm in the process of teaching a foreign language is due to a number of objective circumstances, among which the most significant are the ability to coexist in a common living space, which means to be able to build a dialogue with all subjects of this space, to be able to establish humanitarian intercultural relations between representatives of different cultures and countries. An important role in this is played by the foreign language, which is probably the only possible tool by which it becomes possible to establish links between mutual understanding and interaction between members of different linguistic and ethnic communities.

In the context of the competency-based educational paradigm developed by scholars on the basis of the Common European Framework of Reference for Languages (2001), a student must not just master a foreign language as a means of communication, but act as a social agent, i. e. a member of society, who is able to perform certain tasks in living conditions and socio-cultural environment. Therefore, when learning a language, cognitive, emotional, volitional and other individual qualities and skills of the language user as a representative of

society are taken into account [1, p. 9]. The knowledge and skills that the student acquires in the process of foreign language education, allow him to achieve a certain level of development of communicative competencies – the necessary components of intercultural communication, through which his competence as a language user. In this regard, the purpose of modern foreign language teaching in higher education is the formation of intercultural communicative competence of students, which includes language and speech, socio-cultural and sociolinguistic, discursive and strategic competencies. The high level of development of such competence allows to increase student mobility and increase the chances of employment.

It should be emphasized that the subject of intercultural communication, using its linguistic and cultural experience and their national-cultural customs and traditions, at the same time trying to take into account not only other language code (development of speech experience), but also other customs and habits, other norms of social behavior, realizing at the same time the fact of their foreignness [2, p. 4]. This circumstance, in our opinion, gives grounds to assert that intercultural communicative competence covers mainly ontological and social aspects of personality formation, while communicative competence is its linguistic part. To implement intercultural foreign language communication in real life, students must master skills such as use a foreign language (in all its manifestations) in authentic situations of intercultural communication (the process of developing skills); explain and assimilate (at a certain level) another way of life / behavior (cognitive processes); expand the individual picture of the world due to involvement in the linguistic picture of the world of native speakers of the studied language (processes development) [2, p. 4]. From the given list of skills it should be concluded that intercultural communicative competence as a part of the goals of modern foreign language education is an integrative whole and includes educational and developmental aspects of foreign languages teaching.

The process of foreign students' teaching is accompanied by their constant interaction with representatives of another nation, culture or religion. Therefore, it is important for both Ukrainian and foreign students to remember intercultural communicative competence and clearly follow its principles.

The structure of communicative competence is optimal because it includes in itself all directions in which the communicative process in general and formation of students' communicative competence in particular is considered. Accordingly, scholars have identified six types of competencies that a participant in intercultural dialogue should possess. A foreign language communicative competence is an integral characteristic of professional activity, which covers the following substructures: activity (knowledge, skills, abilities and methods of implementation professional activity); communicative (knowledge, skills, abilities and ways of carrying out professional communication). If competence is characterized by knowledge, skills, abilities and ways of organizing communication, then competency is the ability of a specialist to use acquired knowledge, skills, etc. [3]. Only the interaction of these components will contribute to high-quality intercultural interaction and the acquisition by students of skills of intercultural communicative competence.

The structure of intercultural communicative competence, as noted by T. P. Druzhchenko, covers the following components: linguistic, sociolinguistic, sociocultural, social, discursive, strategic. The special nature of intercultural communicative competence is manifested in interdisciplinarity, as it cannot be fully equated with communicative competence or intercultural of a native speaker. It is a «hybrid» type of competence, which allows the linguistic personality to go beyond the native culture and to become a «mediator of cultures» (intercultural personality), without losing its own cultural identity [4].

Obtaining higher education by foreign students is one of the ways to prepare for intercultural communication. Under the condition of high-quality organization of the educational process, students have practical skills of successful dialogue of cultures, as well as verbal communication with representatives of other countries.

Thus, the curriculum should include cultural aspects aimed at forming among students the foundations of intercultural communicative competence as integrative ability of the individual during training, in professional activities and in everyday life to understand and accept a foreign worldview, culture, personal skills and abilities, qualities of character. In the light of modern European educational trends intercultural communicative competence as the main goal of foreign language education is an indicator of human ability formation to act effectively in intercultural communication.

References:

1. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Cambridge: Council of Europe, 2001. – 260 p.
2. Galskova N. D. Mezhekulturnoe obuchenie: problema tseley i soderzhaniya obucheniya inostrannym yazykam / N. D. Galskova // Inostrannyye yazyki v shkole. – 2004. – №1. – S. 3–8.
3. Avramko T. O. Mizhekulturna komunikatyvna kompetentsiia // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiiia». Seriya: Filolohichna. – 2012. – Vyp. 23.
4. Druzhchenko T. P. Osoblyvosti formuvannia mizhekulturnoi komunikativnoi kompetentnosti v navchalnomu protsesi [Elektronnyi resurs] // Materialy VII Naukovopraktychnoi konferentsii «Spetsproekt: analiz naukovykh doslidzhen». – Rezhym dostupu: http://www.confcontact.com/2012_06_14/pe2_druzhchenko.htm, vilnyi. Nazva z ekranu.

Дильфуза Хатамова, Алтундаг Мохигуль
(Ташкент, Узбекистан)

ПОЭТИКА РАССКАЗА А. П. ЧЕХОВА «ЖИЗНЬ В ВОПРОСАХ И ВОСКЛИЦАНИЯХ»

Особенность жанрового своеобразия творчества А. П. Чехова и остается одним из объектов пристального внимания многих критиков и литературоведов современности. В частности, к проблеме изучения специфики чеховских рассказов обращались В.И. Тютя, Л.М. Громов, Е. Зенкевич, Есин Б.И., В.Б. Катаев и ряд других исследователей. Написаны сотни диссертаций. К примеру, в диссертации Э.С. Афанасьева исследуется становление иронического модуса в прозе Чехова, в работе Катаева В.Б. философско-художественная концептуальность прозы Чехова, в исследовании Петровской Н.И. проблемы интертекстуальных включений в эпических произведениях писателя, формы авторского повествования в произведениях Чехова Моргуловой О.И. и можно перечислить еще много других работ по изучению творчества гения русского рассказа. Наше пристальное внимание привлекла работа В.И. Тютя «Художественность чеховского рассказа», опубликованная в 1989 году. С нашей точки зрения, именно это исследование, выполненное в призме новых веяний литературоведческой науки наиболее полно представило и отразило всю глубину чеховских рассказов.

Общеизвестно, что А.П. Чехов является непревзойденным мастером короткого рассказа. Работ, посвященных анализу творчества писателя на современной литературной площадке достаточно. Но, одно из ранних творений великого классика «Жизнь в вопросах и восклицаниях». Привлекло наше внимание на наш взгляд, именно, этот рассказ в один лист является уникальным и оригинальным в плане концептуальной выразительности.

1882 году молодой, двадцати двух летний Чехов публикует в сатирическом журнале «Будильник» рассказ-миниатюру «Жизнь в вопросах и восклицаниях». Молодой, но уже с претензией на гениальность, рассказчик Чехов все повествование о человеческой жизни от начала до конца помещает в один единственный лист. Невольно, задаешься вопросом, как удастся это сделать начинающему писателю? Примечательно то, что в миниатюре используются только простые предложения вопросительного и восклицательного типа. Случайно ли это? И тут же отвечаем на поставленный нами вопрос: в литературно-художественном произведении мастер слова никогда ни одно слово или знак не используется без определенной концептуальной наполненности, которое в последующем и составит смыслообразующую структуру текста. Зная почерк и стиль изложения писателя мы понимаем, что в чеховских скупых на подробное слово рассказах, ничто не случайно! Всё это сподвигло нас попытаться разобраться в поэтике данного произведения.

Итак, читая отзывы литературных критиков и исследователей о чеховских рассказах, в частности, работу В.И. Тютя о средствах и приемах изображения писателем художественного мира, мы сталкиваемся с мыслью автора о том, что Чехову удалось воссоединить два взаимоисключающих начала анекдотического и притчевого. [1] На наш взгляд, эти два начала как нельзя лучше воплощены в исследуемом нами рассказе. Попробуем доказать эту мысль.

Прежде всего, налицо, тяготение рассказа к жанру новеллы. Рассказ тяготеет к новелле, так как сюжет динамичен, в нем важен сам сюжет, событие (не столько даже событие, сколько авторский взгляд на него). Для рассказа «Жизнь в вопросах и восклицаниях» характерно внимание к поведению героев, настоящее время, стремление к результату, которое не может закончиться «ничем», отсюда и интенсивность сюжета по динамике развития. Человеческая жизнь в призме наблюдений писателя делится на шесть значительных эпизодов, которые объединяются общей сюжетной и композиционной составляющей. То есть, человек рождается, если мальчик – это продолжение рода, согласно религиозным обрядам обязательно крестят или выполняют другие условности, требуемые религией или ментальностью, обожаем, растет, получает нарекания или наказание, идет в школу и так далее по определенному заданному кругу человеческой жизни. Рассказу свойственна краткость, точность, выразительность, неразработанность индивидуальной психологии персонажей, ситуативность и вместе с тем обобщенность сюжета, несложность композиции. Здесь ярко выражен сплав того самого анекдотического и притчевого о котором говорит Тютя: «Новаторство гениального рассказчика состояло прежде всего во взаимопроникновении и взаимопретворении анекдотического и притчевого начал -- двух, казалось бы, взаимоисключающих путей осмысления действительности» [2]

Анализируя поэтику данного рассказа, мы приходим к мысли, что необычность стиля изложения, эпизодичность сюжета, оригинальность, «сиюминутность» ситуаций, постановочность и в то же время глубокое отражение, достоверность, убедительность, выразительность псевдо диалогов – это анекдотическое начало в поэтике произведения. Притчевое же начало отражено в умение и мудрости схватить самые важные и показательные элементы жизни, в особой философичности наблюдений, выраженных вопросительными предложениями; в глубине утверждений, передающихся с помощью восклицательных предложений, универсальность, всеобщность рассказываемой истории, поучительный смысл которой является долговечным.

В рассказе Чехов использует разговорную речь («не урони, мамка!»), которая отличается большой смысловой емкостью, красочностью, придает живость и экспрессивность, естественность, раскованность и эмоциональность повествованию. Способ речи используется для передачи, произнесенной или

внутренней речи. По мере того, как роль внутренней речи увеличивается, способы ее передачи становятся разнообразнее. В результате этого внутренний план персонажа разрастается и внешнее становится погруженным во внутреннее.

Известно, что во внутренней речи персонажа могут отражаться фрагменты чужой речи. Как показывают наблюдения над стилем Чехова, внутренняя речь героев может также включать в себя не персонифицированную (индивидуальную) речь, отражающую коллективную точку зрения; внешнюю речь другого персонажа, характеризующую третье лицо; коллективную речь и так далее. В рассказе «Жизнь в вопросах и восклицаниях», где организующая роль принадлежит одному персонажу, его внутренняя речь включает отголоски чужой речи. Благодаря взаимодействию разных точек зрения рассказ Чехова приобретает ту стереоскопичность, которая характерна для больших повествовательных форм: (Он уже и ходить умеет, Ты не маленький!, Стыдно реветь такому большому, Как будет именительный падеж множественного числа? Сложи и вычи! Когда я перестану тебя пороть! Вон из класса! В ваши лета я еще ничего такого не знал, На вас не напасешься! Уже порвал сапоги? Займите мне сто рублей! Какой факультет? Мне всё одно! Почем лекция? Дешево, однако, Я ее бросил! Займите фрак!, Выпьём? Ураааа, кончил курс! Жениться? Никогда, Девять без козырей! Семь червей! Сына или дочь? Весь в... отца! Уверю тебя, что я ее не знаю, Я лыс?! Не зудите, теща! Сына или дочь? Я пьян, Каролинх, Едем на воды? Выходи за него, дочь моя! Глуп? Полно! Плохо пляшет, но ноги прелестны! Сто рублей за... поцелуй, Ты, сын, того... безнравствен, Где ты, то время? Папашка, дай часы! Водянка? Неужели? Царство небесное! Родня плачет? А к ней идет траур! От него пахнет! Мир праху твоему, честный труженик!). Посредством емких и кратких фраз, брошенных персонажем автор передаёт ту самую смысловую и глубинную обобщенность, которая свойственна вышеуказанным эпическим формам повествования. [3]

Цитата может повторяться во внутренней речи говорящего, переосмысливаться другим персонажем, связывать речь двух персонажей, а также речь персонажа и автора. В то же время, может быть фактом произнесенной речи другого персонажа и средством оценки ситуации. Ярким подтверждением тому могут служить следующие фразы: Сын или дочь? Я женюсь, отец! Но я дал слово! Ты где ночевал? Жениться? Никогда, О, если б ты знал, как я ее люблю! Она божество! О, если бы вы знали, как я вас люблю! Да или нет? Да? О, моя прелесть! В шею! Оставь покурить! Я пьянею уже после трех рюмок, Я и так уже пьян! Умираю, доктор! Я пьян, Каролинхен!, Шампанского, Шампанского). [5]

Композиционный прием повтора создает иллюзию замкнутого круга, когда сын идет по стопам отца, тем самым повторяя его судьбу. С композиционной точки зрения в чеховских произведениях большую роль играет прием повтора - сюжетный и словесный: «наиболее простой, распространенный и очевидный тип повтора в прозе Чехова - сквозные характеристики персонажей. С помощью повторов дается внешняя характеристика - портретная деталь, жест, и характеристика внутренняя, в частности, психологическая доминанта определенной сцены» [4] В данном рассказе повтор применяется и как способ характеристики персонажей, так как именно он, важнейший принцип организации текста. Прием повтора специфичен для Чеховского рассказа в принципе. Этот принцип, подробно разработан в ранних коротких рассказах писателя и, в частности, «Жизни в вопросах и восклицаниях». Различные виды повторов могут также осложняться сравнением: персонажа с персонажем, персонажа с самим собой, персонажа с несколькими персонажами, в нашем случае отца и сына, самого героя в разные периоды жизни. Благодаря этому приему устанавливаются соответствия между разными фрагментами текста, не только следующими непосредственно друг за другом, но и оторванными друг от друга. В изображении персонажа в рассказе Чехов применяет не только повтор, но и контраст. Повтор качества или действия придает образу персонажа устойчивость и определенность. В то же время человек в изображении Чехова может быть раздвоен, совмеща в себе противоположные черты или свойство со временем меняться. В связи с этим проводится мысль о том, что данный чеховский персонаж также контрастирует самим с собой. [6]

Таким образом, писатель путем повтора и противопоставления создает контаминацию, которая ведет к кольцевой композиции, выраженной в отражении замкнутого круга жизни, зеркальным подобии судьбы русских дворян в судьбе их потомков. Создается зеркальная композиция и сюжет, которые достоверно и правдиво отражают русскую жизнь и воплощает авторский замысел.

Литература:

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. М.: Высшая школа, 1984.
2. Буянова Л. Ю., Нечай Ю. П. Эмотивность и эмоциогенность языка: механизмы экспликации и концептуализации: монография. Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2006.
3. Сухих И. Н. Проблемы поэтики А. П. Чехова. Л., 1987.
4. Тюпа В.И. Художественность чеховского рассказа. М.: Высшая школа, 1989.
5. Чехов А.П. Жизнь в вопросах и восклицаниях. <https://ilibrary.ru/>.
6. Чудаков А. П. Поэтика Чехова М., 1971.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Botakoz Yergaliyeva
(Almaty, Kazakhstan)

SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE PHILOSOFY OF LANGUAGE

It can be seen that it is better to look at the first foundations of language in relation to the process of human origin. The formation of language is also a process that takes millions of years, just like the formation of a person. And it is true that its formation was accompanied by the formation of man as a species and served as a guide on this path. The process of language formation is called glottogenesis.

There are various theories about the origin of language that prove in their own way how the language came into being. In linguistics, they are divided into two parts.

1. biological theories look for the reason for the origin of language in the peculiarities of the human body and psyche.

a) theories of imitation, including the widespread "principle of imitation of sound", begin with the fact that the first people imitate sounds, visions, images in the environment and make various sounds to denote them.

b) according to the "Union theory", the basis of modern language is the fact that people make involuntary, spontaneous voices based on the influence of mood on themselves.

c) according to The Theory of names, at first there were a lot of facial expressions and gestures in the language along with "words". The need for a common language is associated with the spiritual activity of people, being a means of action. The formation of these views was influenced by the opinions of G. V. F. Hegel and V. Fon Gumbold.

2. according to social theories, the origin of language is sought for social reasons.

a) according to the "theory of Social agreement", people agree to name them the same in order to denote certain things.

b) according to The Theory of Labor, language arose from the need for communication when people work together. Among them are the "theory of Labor cries" (L. Noire, K. Bucher) and the theory of Labor by F. Engels. According to the latter theory, language, together with Labor, is included in the factors that "made a person a person" [1, p. 56].

The validity of social theories is that it is true that language arose out of social necessity, and it appears in society as a social phenomenon and develops with it.

The type of language that preceded the modern state of human language is called "diffuse language". This refers to the sound indistinguishable stage of the language. In this language, intonations and gestures occupy a more important place in the expression of meaning than words and sounds. Now our pets or small children (up to two or three months old) "understand" in some way (in the same diffuse way, that is, look at the tone of the voice, eyes, movements). The process of searching for the primary sources of common language in the animal world and instincts is now becoming the core of the main principles.

One of the main methodological requirements for the knowledge of the world is the objective interpretation of any phenomenon of reality, that is, the representation of its true essence and nature from the point of view of accurate correspondence to reality. Without this, human knowledge would not be true. If we apply the first requirement to all these sciences, both the natural sciences and the social sciences, as well as to linguistics, then there is a need to study the question of the nature of language, its essence, its origin and social nature, its function from the point of view of objective truth.

But when we talk about this problem, first of all, we need to distinguish between two problems: one is a general concept that represents a language that is a common means of speech inherent in the entire human race, and the other is a separate concept that represents a separate (specific) language, which is the speech of individual peoples.

These two different concepts should not be confused with each other. Because the logical relationship between them is like the relationship between the general and the private categories.

The history of the common origin of human speech goes back to very ancient times - the time of the separation of humans from the animal world, and the emergence and development of individual specific languages took place much later than the time of the origin and formation of the common human language. Therefore, if history and linguistic sciences can directly study and identify the stages of formation and development of specific individual languages, for example, Kazakh, Russian, English, and to determine the origin of the human language as a whole, how people learned to speak at the beginning, then only historical and linguistic research is not enough, because the problem of the origin of the language is closely related to such complex problems as the emergence of man as a whole (anthropogenesis) and the emergence of the human community (copogenesis). Therefore, the problem of the origin of language is not only history and linguistics, but also philosophy and psychology, archaeology and Ethnography, physiology and anthropology and other sciences, which are studied jointly.

Philosophy considers language primarily as a natural and social phenomenon that arose as a result of socio-historical progress, since speech outside of society does not exist, did not and will not exist. On the other hand, where there is no language, there is no socializing or progress [2, p. 107]. Language and society are

inseparable. Language is a tool for people to act together, to achieve a certain success in the production of material goods, to communicate and understand each other in order to achieve their goals. Therefore, in the inseparable unity of language and production, in the dialectical relationship, of course, production is the first, determining, decisive factor. Precisely, a person needs a means of communication and exchange of thoughts, that is, speech, in order to improve his living conditions, to consciously influence the conditions of nature and social relations, and this need gave rise to language.

Even before the Marxist view of the origin of language, there were a number of theories of thought and speculation, and they still exist today. Now let's look at some of them.

The so-called "imitation of sound" (or onomatopoeic) theory, which originates in ancient Greek philosophy, explains the origin of language as the result of imitation of various sounds that occur in nature.

One of the proponents of this theory, which was especially widespread in the 18th and 19th centuries, was the German philosopher G. Leibniz (1646-1716), who said that the first people heard the sounds of animals and natural phenomena, such as the sound of birds, the sound of wolves, the sound of river water, etc.

But it is well known that in nature there are many objects and phenomena that do not produce sound, and their names are also abundant. This theory seeks to find the reasons for the origin of language in imitation of sound and ignores the social reasons of language, since this theory leads to the logical conclusion that language is not a social phenomenon, but a natural phenomenon, "a gift of nature to man".

Another unscientific theory about the origin of language is the theory of "social contract". According to this theory, the first people chose words in the language by mutual agreement. To create a language through an agreement, there must be one language before an agreement, because how can you make an agreement about a language without such a language?! This logical illogic shows itself in the fact that there is no need to prove that the theory of the "social contract" is not true.

In the XIX century, a vulgar materialistic theory was born, which was called the cry of labor ("labor issues"). Its representatives Ludwig Noire, Karl Buchner, etc. appeared on the basis of reflex cries made by the first people during labor, it was believed that these screams were primarily the basis for the origin of verb words. The mistake of the proponents of this theory is that they did not understand language as a form of communication between people, but only as an auxiliary form that supports the process of Labor.

Their claim that the first words that caused the origin of the language were verbs has no scientific basis. A naturalistic theory explaining language as a natural organism and other purely biological currents or religious-idealistic theories explaining the origin and development of language as the result of the omnipotent power of God, etc. existed in the past and are not present today. But it is impossible not to mention that they are all unscientific theories.

The scientific understanding of the philosophy of language was developed by K. Marx and F. Engels, based on the research of Archaeology and Ethnography, anthropology and sociology, etc. According to their teachings, the only reason for the natural formation of human language was the social need born in the process of the transformation of apes into humans-it was necessary to coordinate the joint life activities of the first humans. Therefore, the origin of human language is based on the problem of the origin and formation of human society, since the former is an integral part of the latter, that is, the problem of anthropogenesis and sociogenesis.

Thus, the emergence of human consciousness and speech was the result of social production and with it the formation of the first social relations and needs over a long period of time, the transformation of herds of apes of human origin into the first social human associations, as well as the change in the structure of the body in accordance with it.

At the same time, there was an exchange of Customs and other products between tribes, and this knowledge, methods and traditions of Labor were distributed among members of other tribes and peoples through the means of language communication [2, p. 32].

The "natural matter of primitive languages" was also very different from the "matter of modern languages - they also widely used" sign language "along with sound words, according to research results. In the Upper Stone Age (about 40 thousand years ago), Neanderthals were replaced by a new person (neanthropus or "Noto Zarek"). He was no longer able to make an individual tool, but a composite labor tool (for example, an axe with a handle), he was able to draw multicolored drawings on rocks. We can say that the size and structure of his skull does not differ from that of modern humans. In this era, the formation of sound language, which can now be a real means of communication, a means of social formulation of the concepts of thought that are being formed, was completed: "the needs of people and the types of things that help them to meet, as they grew and developed, people began to give individual names to whole groups of things." Language signs gradually diverged from each other and began to have a separate content: from Whole mixed words-sentences began to separate little by little individual words-the roots of future nouns and verbs, and the language as a whole began to actually perform its functions (functions) as a means of communication and knowledge of the surrounding world.

The problems of the origin, development of language, the formation of a literary language, and its stylistic branching are also related to the concept of language and society. All issues in this direction are dealt with by the science of sociolinguistics, which is a significant branch of linguistics.

Literature:

1. Степин В.С. Теоретическое знание: 2000. – 393 p.
2. Әлікенова К.Н. Ғылым тарихы мен философиясы: 2012. – 254 p.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі: 2000. – 208 p.

Scientific adviser:

Danat Zhanatayev, Associate professor of the Al-Farabi Kazakh National University.

СЕКЦІЯ: ХІМІЯ

Дмитрий Мацилецкий
(Павлодар, Казахстан)

ПОЛУЧЕНИЕ ВЫСОКОПЛОТНЫХ КОМПОНЕНТОВ РЕАКТИВНОГО ТОПЛИВА ИЗ НЕФТИ РУССКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ

Русское месторождение, открытое в 1968 г., располагается в Ямало-Ненецком автономном округе. По величине геологических и извлекаемых запасов месторождение является одним из крупнейших в России [1].

Химический состав нефти Русского месторождения, является уникальным: доля нафтеновых углеводородов может достигать порядка 53%, при этом нефть является малосернистой, доля смолистых веществ достигает порядка 8 % масс. В состав нефти входят производные адамантана, содержание которых находится на уровне 10-20% масс. По физико-химическим характеристикам данная нефть является тяжелой, величина плотности достигает порядка 940 кг/м^3 , а также вязкой, величина кинематической вязкости находится на уровне $440 \text{ мм}^2/\text{с}$ [2].

Учитывая уникальность химического состава нефти Русского месторождения ее особые физико-химические свойства, целью данной работы было получение высокоплотных компонентов реактивного топлива из нефти Русского месторождения. В качестве сравнения были рассмотрены марки реактивного топлива для сверхзвуковой авиации Т-6 и Т-8В с температурами выкипания $195-315^\circ\text{C}$ и $165-280^\circ\text{C}$.

Объектом исследования была нефть Русского месторождения. Вакуумной разгонкой нефти были выделены и исследованы нефтяные фракции с пределами выкипания: $165-240^\circ\text{C}$, $165-260^\circ\text{C}$, $165-280^\circ\text{C}$, $195-315^\circ\text{C}$. Температуры выкипания выбраны согласно требованиям фракционного состава, к маркам реактивного топлива Т-6 и Т-8В.

Исследования нефтяных фракций проводили с помощью комплекса физико-химических методов. Значения плотности и кинематической вязкости определяли по ГОСТ.

На первом этапе работы была определена плотность нефтяных фракций, являющаяся важнейшей характеристикой реактивного топлива. Как видно для фракции с интервалами выкипания $165-240^\circ\text{C}$ показатель плотности составляет порядка 870 кг/м^3 , что превышает требуемый уровень плотности, регламентируемый ГОСТом для реактивного топлива. При этом для высококипящих фракций показатель плотности находится на уровне $905 - 912 \text{ кг/см}^3$. Это является положительным фактором, поскольку известно, что наибольшее значение плотности обеспечивает дальность полёта летательного аппарата, так как в топливный бак загружается больше топлива по массе.

При исследовании фракционного состава на показатель кинематической вязкости было обнаружено, что только нефтяная фракция $165-260^\circ\text{C}$ при температуре $+20^\circ\text{C}$ и -40°C соответствуют требованиям ГОСТ для реактивного топлива.

Важной физической характеристикой является температура застывания. Видно, что для нефтяных фракций с пределами выкипания $165-240^\circ\text{C}$ и $165-260^\circ\text{C}$ при температуре минус 70°C застывание не было зафиксировано. В то время как для высококипящих нефтяных фракций при температуре минус 60°C застывание не зафиксировано. Большим преимуществом данных нефтяных фракций является то, что показатель температуры застывания находится на уровне ГОСТ 12308-89 для реактивных топлив для сверхзвуковой авиации: Т-6. Таким образом, согласно полученным экспериментальным данным, нефтяные фракции нефти Русского месторождения могут являться сырьём для получения ценных углеводородов специального назначения.

При исследовании группового состава, установлено, что содержание насыщенных углеводородов во всех фракциях находится в пределе от 82 % до 96 % масс. Важным показателем является содержание ароматических углеводородов, поскольку их содержание существенное влияние оказывает на нагарообразование. В нефтяных фракциях с температурами выкипания не превышающие $165-260^\circ\text{C}$ содержание ароматических углеводородов находится на уровне 3,9 - 4,5 % масс, что отвечает по требованиям реактивного топлива сверхзвуковой авиации. Видно, что в высококипящих фракциях данный показатель находится на уровне 15,3 и 18,5 % масс, что соответствует регламентируемым показателям характерных для реактивного топлива Т-6.

Ароматические углеводороды оказывают существенное влияние на химическую и термическую стабильность реактивного топлива, поэтому было проведено подробное изучение их состава. Методом ультрафиолетовой спектроскопии было определено содержание бензольных, нафталиновых, фенантроновых углеводородов. Видно, что для низкокипящих нефтяных фракций с пределами выкипания $165-240^\circ\text{C}$ и $165-260^\circ\text{C}$ характерно присутствие бензольных углеводородов в количестве не превышающих 4 % масс. При этом содержание нафталиновых и фенантроновых углеводородов не превышает показателя 0,2 % масс. Для высококипящих фракций с пределами выкипания $165-280^\circ\text{C}$ и $195-315^\circ\text{C}$ наблюдается увеличение содержания бензольных углеводородов до 12 % масс. и нафталиновых до 3,5% масс, что соответствует требованиям ГОСТ для реактивного топлива.

Дополнительно было проведен элементный анализ нефтяные фракции. Видно, что для всех нефтяных фракций можно отметить обеднённость водородом. Содержание водорода составляет 13,4 % и

по мере повышения температуры кипения фракции содержание водорода монотонно снижается до 12,7 %. Очевидно, что наблюдаемое снижение содержания водорода в составе фракции обусловлено доминированием в более высококипящих фракциях углеводородов циклического, в том числе ароматических углеводородов. Кроме того, несмотря на повышенную плотность нефтяных фракций, как было показано ранее, для низкокипящих нефтяных фракций является характерным отсутствие содержания азота, при этом сера обнаружена только высококипящих фракциях и находится на уровне 0,14 % масс.

Таким образом, в ходе выполнения исследовательской работы были сделаны следующие выводы:

1. Проведена вакуумная разгонка нефти Русского месторождения и выделены четыре нефтяных фракций с температурными интервалами выкипания: 165-240°C, 165-260°C, 165-280°C и 195-315°C [3].
2. Установлено, что нефтяные фракции имеют плотность от 868 до 912 кг/м³, что превышает значения плотности ГОСТ 12308-89, при этом значения кинематической вязкости в диапазоне температур от +20°C до -40°C соответствуют требованиям ГОСТ для нефтяных фракций с пределами выкипания 165-240 °C [3].
3. Показано, что групповой анализ нефтяных фракций по содержанию доли ароматических углеводородов соответствует требованиям ГОСТ 12308-89 для марки реактивного топлива Т-8В и составляет порядка 18,5 % масс. [3].

Литература:

1. Ахметов А.В., Осипенко А.Г., Ахметов А.Ф. Получение экологически чистых реактивных топлив для сверхзвуковой авиации // Нефтегазовое дело. — 2012. — Т. 10, № 3. — С. 116-120
2. Каширцев В.А., Нестеров И.И., Меленевский В.Н., Фурсенко Е.А., Казаков М.О., Лавренов А.В. Биомаркеры и адамантаны в нефтях из сеноманских отложений Западной Сибири // Геология и геофизика. — 2013. — Т. 54, № 8. — С. 1227-1235.
3. Княжева О.А., Мацилецкий Д.А. Исследование физико-химических свойств углеводородов, выделенных из нафтенной нефти Русского месторождения. — 2018.

Научный руководитель:

кандидат химических наук Елубай Мадениет Азаматұлы.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Абдукаримова Альмира Сейтжановна** – старший преподаватель. Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати.
- Аблаева Диана Романовна** – преподаватель Ташкентского финансового института. Узбекистан.
- Агазаде Юсіф** – докторант ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».
- Акопян Белла Борисівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Алимбаева Ирода Маруфжановна** – Преподаватель Узбекского государственного университета мировых языков.
- Алтундаг Мохигуль** – докторант Национального университета Узбекистана имени Мирза Улугбека.
- Андрежейко Катерина Олексіївна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Байгалиева Айгерім** – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 4-ші курс студенттері.
- Баймбетова Бағдат** – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 4-ші курс студенттері.
- Басараб К. Г.** – студентка Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара.
- Бектемиров Жантемир** – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.
- Бензіді Юссеф** – Харківський національний автомобільно-дорожній університет.
- Беркимбаева Сауле Кенжебековна** – кандидат филологических наук. Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби.
- Біляєва Вероніка Андріївна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Бозорова Шахноза Бахриддин қизи** – магистр кафедры физиология человека и животных Самаркандского государственного университета.
- Болат Адия Ержанқызы** – магистр Казахского Национального Университета имени Аль-Фараби.
- Бочков Юрий Владимирович** – Дніпровський Національний Університет ім. О. Гончара.
- Волошина Анна Олександрівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Дяченко Дмитро Сергійович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Едилбаева Марта** – Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 4-ші курс студенттері.
- Елигай Сагат** – магистр Казахской национальной академии искусств имени Т. К. Жургенова.
- Әшімханов Әл-Қуат Мұратханұлы** – преподаватель кафедры физической культуры Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати.
- Загребельна Олена Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, вчитель-методист, директорка навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» м. Костянтинівка, Донецької області.
- Загребельний Сергій Леонідович** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інформатики й інженерної графіки Донбаської державної машинобудівної академії.
- Закизянов Рашид Тагирович** – старший преподаватель Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати.
- Ільницька Надія Дмитрівна** – викладач першої категорії предмету «Безпека життєдіяльності» Державного вищого навчального закладу «Дрогобицький механіко-технологічний коледж».
- Кабацький Олексій Володимирович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри інформатики й інженерної графіки Донбаської державної машинобудівної академії.
- Кавун Едуард Михайлович** – доцент Донбаського національного університету імені Василя Стуса.
- Карнаух Марина Володимирівна** – студентка Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара.
- Карначов Олександр Андрійович** – студент Дніпровського Національного Університету імені Олеса Гончара.
- Кириченко Тарас Григорович** – заслуженний тренер України, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін, ігор і туризму університету Григорія Сковороди у Переяславі.

- Кириченко Тетяна Василівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології університету Григорія Сковороди у Переяславі.
- Коваленко Юрій Анатолійович** – керівник фізичного виховання, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії КЗ КОР «Богуславський гуманітарний Фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького».
- Коршунова Татьяна Валентиновна** – преподаватель кафедры Узбекского языка и литературы, русского и латинского языков Ташкентского педиатрического медицинского института. Узбекистан.
- Кудак Віталій Васильович** – викладач фізичного виховання, спеціаліст першої кваліфікаційної категорії КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С. Нечуя - Левицького».
- Кузиев Мирзохид Саъдуллаевич** – PhD, доцент, заведующие кафедры физиология человека и животных Самаркандского государственного университета.
- Кучеренко Валентина Степанівна** – старший викладач Кафедра міжнародного туризму і країнознавства ВНЗ «Національний авіаційний університет».
- Лаврик Аліна Вікторівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Лагода Вікторія Іванівна** – студентка Дніпровського національного університету ім. Олеса Гончара.
- Лерник Світлана Степанівна** – докторант ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
- Лісова Олена Ігорівна** – студентка Київського національного університету технологій та дизайну.
- Мазоха Інна Степанівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Мазур Олена Вікторівна** – доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету
- Марченко Валерія Валеріївна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Мацилецкий Дмитрий Александрович** – магистр НАО «Торайгыров университет».
- Мейлиева Мохиба Олмурадовна** – преподаватель Каршинского государственного университета. Узбекистан.
- Мехмонова Насиба Ураковна** – старший преподаватель кафедры Узбекского языка и литературы, русского и латинского языков Ташкентского педиатрического медицинского института. Узбекистан.
- Мохаммед Таха** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Муляренко Марія Юріївна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Муминова Наргизаю** – преподаватель кафедры Языков Ташкентского института текстильной и легкой промышленности.
- Муська Яніна Павлівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Набатова Марія Євгенівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Ніколенко Валерій Алімович** – старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету ім. Олеса Гончара.
- Німіжан-Боднарюк Олена Іванівна** – аспірантка Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.
- Нұрғожин Ерболат Құтбекұлы** – магистрант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.
- Обедникова Валерия** – Мәдени-тынығу қызметі мамандығының 1 курс студенттері.
- Одаренко Оксана Василівна** – старший викладач кафедри журналістики та нових медіа Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Опанасюк Олена Денисівна** – студент Донбаського національного університету імені Василя Стуса.
- Остонова Махбуба Бозоровна** – преподаватель кафедры Узбекского языка и литературы Ташкентского химико-технологического института. Узбекистан.

- Переуда Ілля Дмитрович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Перунова О.М.** – кандидат юридичних наук, доцент. Харківський національний автомобільно-дорожній університет
- Пєшкічева А.Ю.** – студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Пилєва Марина Павлівна** – Ізмаїльський державний гуманітарний університет.
- Пічурін Віктор Васильович** – доцент кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Пляшешник Дионисий** – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті Журналистика мамандығының 1 курс студенті.
- Поліщук Віталій Валентинович** – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри спортивних дисциплін, ігор і туризму, університет імені Григорія Сковороди в Переяславі.
- Поліщук Марія Віталіївна** – студентка університету імені Григорія Сковороди в Переяславі.
- Посна Людмила Василівна** – викладач кафедри освітніх та інформаційних технологій Комунального закладу «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти».
- Прокоф'єва Людмила Олександрівна** – викладач кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Пушкар І.Н.** – Таразский региональный университет М.Х. Дулати.
- Пушқулов Жомарт Азимханович** – магістр Таразкого регіонального університета ім. М.Х. Дулати
- Рахимов Файзиддин** – преподаватель кафедры Языков Ташкентского института текстильной и легкой промышленности.
- Редько Андрій Юрійович** – студентка університет імені Григорія Сковороди в Переяславі.
- Садикова Зилола Хаитбаевна** – старший преподаватель кафедры Узбекского языка и литературы, русского и латинского языков Ташкентского педиатрического медицинского института. Узбекистан.
- Семенов Данило Євгенійович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Семенчук Неля Михайлівна** – студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Сеңгірбай А.Т.** – Таразский региональный университет М.Х. Дулати
- Сичова Дар'я Іванівна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Сніховська Ірена Едуардівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.
- Соломон Альбіна Русланівна** – студентка Херсонського національного технічного університету.
- Сумцова Анна Андріївна** – студентка КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
- Суярова Нурсулу** – преподаватель кафедры Языков Ташкентского института текстильной и легкой промышленности.
- Талипова Нилуфар Абдувасиковна** – старший преподаватель кафедры Узбекского языка и гуманитарных наук Государственной консерватории Узбекистана.
- Тасмуханова Айман** – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 4-ші курс студенттері.
- Темирбай Нуржан Маратулы** – магістр Таразкого регіонального університета ім. М.Х. Дулати.
- Тимошенко Оксана Михайлівна** – голова ЦК викладачів фізичного виховання, спеціаліст першої категорії КЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького».
- Тонконог Наталія Ігорівна** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
- Тохтыев А.Ш.** – Таразский региональный университет М.Х. Дулати.
- Трохимченко Максим Віталійович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Туякбаева Айгуль Шаймуратовна** – доктор PhD искусствоведения. Казахская национальная академия искусств имени Т. К. Жургенова.

- Уралбеков Алибек Арпишевич** – доцент Таразкого регіонального університета ім. М.Х. Дулати.
- Ушенюк Віталій Сергійович** – студент Житомирського державного університету імені Івана Франка.
- Халилова Химоятхон** – старший преподаватель Ташкентского финансового института.
- Хатамова Дильфуза Абдувахобовна** – кандидат филологических наук, доцент Национального университета Узбекистана имени Мирза Улугбека,
- Ходжалова Наргиза Исмоиловна** – преподаватель Каршинского государственного университета. Узбекистан.
- Шангіна Анна Анатоліївна** – студентка Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Шевченко Денис Сергійович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Шевченко Татьяна** – Мәдени-тынығу қызметі мамандығының 1 курс студенттері.
- Яровий Ярослав Костянтинович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Университет Григория Сковороды в Переяславе,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество факультета исторического и социально-психологического образования

«Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 31 мая 2021 г. проводится XXXVIII Международная научно-практическая интернет-конференция
«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биотехнология и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономики.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.

3. История науки и техники.

4. Этнография.

5. Устная история.

6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Металлургия.
2. Горное.
3. Литейная Делю.
4. Машиноведение.
5. Электротехника.
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ**КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.**

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекосведение, библиографосведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии

XX. ФИЗИКА

1. Общая физика
2. Экспериментальные физика
3. Астрономия и физика космоса
4. Молекулярная физика
5. Ядерная физика
6. Физика металлов

7. Физика функциональных металлов

XXI. ХИМИЯ

1. Аналитическая химия
2. Неорганическая химия
3. Органическая химия
4. Физическая химия
5. Химия высокомолекулярных соединений

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатах конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджикистанський, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 30 травня 2021 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційний збір - 10 USD США або 10 Євро (в організаційний збір входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) кошти переказуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи переказу.

1. СПОСІБ ПЕРЕКАЗУ

Або поштовою переказом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл., г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 34, к. 908. **РЕКОМЕНДУЄМ поштовою переказом!**

2.

ПриватБанк			
Получатель платежа			
Организация банка	МФО банка	КОД ЄГРПОУ получателя	КОД ЄГРПОУ банка
ПриватБанк	305299	14360570	14360570
Счет получателя	IBAN	Дата	Сумма
29244825509100	UA743052990000026202675019272	01.10.2019	
Пополнение текущего счета 4731219611188412, БОБРОВНИК ЮРИЙ ВИКТОРОВИЧ, 3048907279			

3. **СПОСІБ ПЕРЕКАЗУ MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційний збір)

4. **СПОСІБ ПЕРЕКАЗУ Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційний збір)

5. **СПОСІБ ПЕРЕКАЗУ Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційний збір)

6. **СПОСІБ ПЕРЕКАЗУ** (якщо оплата йде в одному платежі за дві і більше наукових робіт) **Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Yuriy Viktorovich)** (вказуйте код переказу, Ф.І.О того, хто переводить організаційний збір)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 31.05.2021 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибка не отправления** отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58:

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство факультету історичної і соціально-психологічної освіти
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 31 травня 2021 р. проводиться XXXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.

5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.

2. Обчислювальна техніка та програмування.

3. Програмне забезпечення.

4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЙНІ МЕДІА

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

XX. ФІЗИКА

1. Загальна фізика
2. Експериментальна фізика
3. Астрономія та фізика космосу
4. Молекулярна фізика
5. Ядерна фізика
6. Фізика металів
7. Фізика функціональних металів
8. Нанофізика

XXI. ХІМІЯ

1. Аналітична хімія
2. Неорганічна хімія
3. Органічна хімія
4. Фізична хімія
5. Хімія високомолекулярних сполук

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 30 травня 2021 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши слова «ЗАВАНТАЖИТИ ЗБІРНИК».

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4731 2196 1118 8412 (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту картку **MONOBANK 5375 4141 0434 5920** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) (переказ через термінали **IBOX БЕЗ КОМІСІЇ**, для цього потрібно вибрати в меню **MONOBANK вказати номер карти та номер телефону 097 923 16 58**) після переказу орг. внеску потрібно відправити SMS підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком *Іван Петренко*
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у **правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)**) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@gmail.com** (тема повідомлення: **31 травня 2021 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу **neasmo@ukr.net**)).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити SMS вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та зараховано»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 34, гурт. 2, кім. 908.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Мирзохид Кузиев, Шахноза Бозорова (Самарканд, Узбекистан) ТОВУҚ ОЗУҚАЛАРИНИНГ ИСТЕЪМОЛ ҚИЛИНИШИ ВА ҲАЗМЛАНИШИГА СУТ ЗАРДОБИНИНГ ТАЪСИРИ	6
Олена Опанасюк, Едуард Кавун (Вінниця, Україна) ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗАПАХУ І КОЛЬОРУ НА РОЗПІЗНАВАННЯ БДЖОЛОЮ МЕДОНОСНОЮ (APIS MELLIFERA) α -D-ГЛЮКОПІРАНОЗИЛ- β -D-ФРУКТОФУРАНОЗИДУ	7

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Бегалиева М.Ж., Солтабаева С.Т. (Алмата, Казахстан) ЖЕР УЧАСКЕЛЕРІН БАҒАЛАУДА ГЕОДЕЗИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	10
--	----

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Агазаде Юсіф (Київ, Україна) ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ	16
--	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Світлана Аксьонова (Харків, Україна) ДЖЕРЕЛА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ ТА ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ	18
Анна Сумцова (Харків, Україна) ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ НА ЖИВІ ОРГАНІЗМИ	19

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Валентина Кучеренко (Київ, Україна) РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ	22
Світлана Лерник (Київ, Україна) РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	24

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Ерболат Нұрғожин (Нур-Султан, Казахстан) ТОРҒАЙ Өңірінің тарихи-мәдени оқиғаларын сипаттайтын атаулар	27
---	----

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Олена Лісова (Київ, Україна) СТВОРЕННЯ ДИЗАЙН-МАКЕТУ ПУТІВНИКА ДЛЯ ДІТЕЙ «КИЇВ ОЧИМА ШКОЛЯРА»	30
Елигай Сагат, Айгуль Туякбаева (Алматы, Казахстан) АНАЛИЗ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ НАРРАТИВЫ ФИЛЬМА «КОМПОЗИТОР»	31

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Айгерім Байғалиева, Бағдат Баймбетова, Айман Тасмуханова, Марта Едилбаева (Атырау, Казахстан) МЕХАНИКА ТАРАУЫНДАҒЫ КЕЙБІР ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ МОДЕЛЬДЕУ	34
Әл-Қуат Әшімханов (Тараз, Казахстан) ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	36
Сергій Загребельний, Олексій Кабацький (Краматорськ, Україна), Олена Загребельна (Костянтинівка, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ АЛГОРИТМІВ ПЕРЕВЕДЕННЯ ЦІЛОГО ЧИСЛА ІЗ ДЕСЯТКОВОЇ СИСТЕМИ ЧИСЛЕННЯ У ДВІЙКОВУ ТА ВІСІМКОВУ З ВИКОРИСТАННЯМ АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ	38
Makhbuba Ostonova (Tashkent, Uzbekistan) TEACHING THE ENGLISH LANGUAGE AT THE TECHNOLOGY UNIVERSITY	41
Наргизаю Муминова, Нурсулу Суярова, Файзиддин Рахимов (Ташкент, Узбекистан) ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ОРАТОРСКОМУ МАСТЕРСТВУ НА ЯЗЫКОВЫХ ЗАНЯТИЯХ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ	42
Пилева Марина (Ізмаїл, Україна) ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	43
Людмила Посна (Суми, Україна) ОНЛАЙН ІНСТРУМЕНТИ В ОСВІТІ	46

Ася Рубан (Ізмаїл, Україна)	
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	48
Зилола Садикова, Насиба Мехмонова, Татьяна Коршунова (Ташкент, Узбекистан)	
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ СОВРЕМЕННОГО ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	50
Himoyatkhon Khalilova (Tashkent, Uzbekistan)	
INNOVATIVE METHODS TEACHING ENGLISH IN A FINANCIAL UNIVERSITY	52

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Белла Акоюн, Марія Муляренко, Ліна Леонтьєва (Харків, Україна)	
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ	55
Катерина Андрежейко (Харків, Україна)	
ПСИХОЛОГІЯ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ	57
Вероніка Біляєва, Яніна Муська (Харків, Україна)	
ТРАНСПОРТНА ТРАСОЛОГІЯ.....	59
Анна Волошина, Ліна Леонтьєва (Харків, Україна)	
ПОНЯТТЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ЗМІСТ	61
Дмитро Дяченко, Тетяна Ярмач (Харків, Україна)	
ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТРАНСПОРТІ.....	63
Андрій Кошелєв (Харків, Україна)	
ІСТОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	65
Аліна Лаврик (Харків, Україна)	
ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ	67
Валерія Марченко, Ліна Леонтьєва (Харків, Україна)	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	69
Марія Набатова (Харків, Україна)	
ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ДОГОВОРІВ.....	71
Ілля Переуда, Ліна Леонтьєва (Харків, Україна)	
ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА БАНКІВСЬКЕ ПРАВО	73
О.М. Перунова, Бензіді Юссеф (Харків, Україна)	
ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	75
О.М. Перунова, Дар'я Сичова (Харків, Україна)	
ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ. ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ	78
О.М. Перунова, Таха Мохаммед (Харків, Україна)	
ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	80
О.М. Перунова, Максим Трохимченко (Харків, Україна)	
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	83
О.М. Перунова, Анна Шангіна (Харків, Україна)	
ПРАВО ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЕЮ	86
Пешкічева А.Ю. (Дніпро, Україна)	
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ.....	89
Вероніка Радіонова (Харків, Україна)	
ПОНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ	91
Данило Семенов (Харків, Україна)	
ВПЛИВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ В УКРАЇНІ	93
Денис Шевченко, Ліна Леонтьєва (Харків, Україна)	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН.....	95
Ярослав Яровий (Харків, Україна)	
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	98

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

А.А. Ахметова (Жезказган, Казахстан)	
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ САМООЦЕНКИ НА РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ЭТАПАХ	102
А.А. Жетписбаева, Н.М. Федченко (Жезказган, Казахстан)	
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ	104
Надія Ільницька (Дрогобич, Україна)	
ПСИХОЛОГІЯ ТЕРОРИЗМУ	106
Тетяна Кириченко (Переяслав, Україна)	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРЯМОВАНOSTІ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ЗВО.....	108
Інна Мазоха (Ізмаїл, Україна)	
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ.....	111

Людмила Прокоф'єва (Ізмаїл, Україна)

РЕЗІЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я..... 113

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА**Оксана Одаренко (Київ, Україна)**

АКТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ГЕНЕРАЦІЇ МЕДІА КОНТЕНТУ 116

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ**Альмира Абдукаримова, Рашид Закиязнов (Тараз, Казахстан)**

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНЫҢ УӘЖДЕМЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 119

К.Г. Басараб (Дніпро, Україна)

ВПЛИВ СПОРТУ НА ЖИТТЯ СТУДЕНТА 121

Юрий Бочков (Дніпро, Україна)

М'ЯЗОВА СИЛА ТА ЇЇ РОЗВИТОК..... 123

Әл-Қуат Әшімханов (Тараз, Казахстан)ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУДЕ ЗАМАНАУИ
АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ 125**Марина Карнаух, Віктор Пічурін (Дніпро, Україна)**ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ ПІЛАТЕС ЯК ОЗДОРОВЧОЇ МЕТОДИКИ НА
ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ..... 127**Олександр Карначов (Дніпро, Україна)**

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛУЧНИЦТВА..... 128

Тарас Кириченко (Переяслав, Україна)ВИМОГИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНАЖЕРНОГО ОБЛАДНАННЯ В ПРОЦЕСІ СИЛОВОГО
ТРЕНУВАННЯ 129**Ю.А. Коваленко (Богуслав, Україна)**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ 132**Віталій Кудак (Богуслав, Україна)**

ПОЧАТКОВЕ НАВЧАННЯ ПЛАВАННЮ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОДОБОЯЗНІ 134

Вікторія Лагода (Дніпро, Україна)АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 136**Серикхан Науатов, Аскарбек Мазболдиев, Мадихан Абдикулов (Тараз, Казахстан)**

МОРАЛЬДЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ 138

А.Ю. Пешкічева (Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМА БОРЬБЫ С ВЖИВАННЯМ ДОПИНГУ В СПОРТИ..... 140

Віталій Поліщук, Марія Поліщук, Редько Андрій (Переяслав, Україна)ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЛЯ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ 142**Неля Семенчук (Дніпро, Україна)**

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 145

Оксана Тимошенко (Богуслав, Україна)МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДИСЦИПЛІН ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ..... 147**А.Ш. Тохтыев, И.Н. Пушкар, А.Т. Сеңгірбай (Тараз, Казахстан)**ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ
СТУДЕНТОВ..... 149**Алибек Уралбеков, Нуржан Темирбай, Жомарт Пушкұлов (Тараз, Казахстан)**БОКС СПОРТ ТҮРІМЕН ШҰҒЫЛДАНАТЫН СПОРТШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ
ДАЙЫНДЫҒЫН, ЕРІК-ЖІГЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР..... 150**Євгенія Шаповал (Дніпро, Україна)**ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО
ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС КАРАНТИНУ 152**СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ****Ирода Алимбаева, Диана Аблаева (Ташкент, Узбекистан)**

ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ И ПЕРЕМЕЩЕНИЯ В УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ 155

Жантемир Бектемиров (Тараз, Қазақстан)

КІРМЕ СӨЗДЕРДІҢ ЕНУ СЕБЕПТЕРІ..... 157

Адия Болат, Сауле Беркимбаева (Алматы, Казахстан)

ABOUT THE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE FILM TEXTS OF FEATURE FILMS 159

Әсел Жаманбаева, Айгүл Пралиева (Тараз, Қазақстан)	
ЖЕТІЛДІРІЛГЕН ӘЛІПБИДЕГІ СОҢҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР	161
Әсел Жаманбаева, Назыма Юлдашева (Тараз, Қазақстан)	
ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУГЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БҮГІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ДЕҢГЕЙІ	162
Мохиба Мейлиева, Наргиза Ходжалова (Карши, Узбекистан)	
ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФУНКЦИИ ЖАРГОНА В КОММУНИКАТИВНОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА	163
Нилуфар Талипова (Ташкент, Узбекистана)	
К АКТУАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ ВОКАЛЬНОЙ МУЗЫКИ НА	
АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	166
Олена Німіжан-Боднарюк (Чернівці, Україна)	
ХУДОЖНІЙ ПОЧЕРК УКРАЇНСЬКОГО РОМАНІСТА ІЗ РУМУНІЇ	
ВАСИЛЯ КОСТЯНТИНОВИЧА КЛИМА	168
Дионисий Пляшешник, Татьяна Шевченко, Валерия Обедникова	
(Тараз, Қазақстан)	
АБАЙДЫҢ СӨЗ САПТАУ ЕРЕКШЕЛЕГІ	170
Ірена Сніховська, Віталій Ушенюк (Житомир, Україна)	
МОВНА ГРА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗМІ ТА РЕКЛАМИ	173
Альбіна Соломон, Олена Мазур (Херсон, Україна)	
МОНОЛОГ ГАМЛЕТА В ПЕРЕКЛАДАХ Ю. АНДРУХОВИЧА ТА Г. КОЧУРА	175
Наталія Тонконог (Переяслав, Україна)	
TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	177
Дильфуза Хатамова, Алтундаг Мохигуль (Ташкент, Узбекистан)	
ПОЭТИКА РАССКАЗА А. П. ЧЕХОВА «ЖИЗНЬ В ВОПРОСАХ И ВОСКЛИЦАНИЯХ»	179
СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ	
Botakoz Yergaliyeva (Almaty, Kazakhstan)	
SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE PHILOSOFY OF LANGUAGE	181
СЕКЦІЯ: ХІМІЯ	
Дмитрий Мацилецкий (Павлодар, Казахстан)	
ПОЛУЧЕНИЕ ВЫСОКОПЛОТНЫХ КОМПОНЕНТОВ РЕАКТИВНОГО ТОПЛИВА	
ИЗ НЕФТИ РУССКОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ	184
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	186
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из зарубежных стран	190
Інформація для учасників з України	193

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XXXVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2021 р. – 199 с.

Материалы XXXVII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав, 2021 г. – 199 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XXXVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no vertical margin lines or other markings present. The paper appears to be a standard notebook page.

